

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ-FIRAT ÜNİVERSİTESİ
(ORTAK PROGRAM)
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜLERİ
TARİH ANA BİLİM DALI

ANADOLU’NUN HİRİSTİYAN TÜRKLERİ
KARAMANLILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

HAZIRLAYAN
Yüksel Elif TEKİN

ELAZIĞ, BATMAN - 2017

T.C

BATMAN ÜNİVERSİTESİ-FIRAT ÜNİVERSİTESİ

(ORTAK PROGRAM)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜLERİ

TARİH ANA BİLİM DALI

ANADOLU'NUN HIRİSTİYAN TÜRKLERİ KARAMANLILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

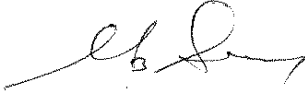
Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

Yüksel Elif TEKİN

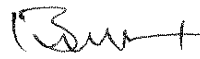
Jürimiz, 17/11/2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

2. Doç. Dr. Bekir BİÇER

3. Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetim kurulunun.....tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Karamanlılar Anadolu Hristiyan Türkler****Yüksel Elif TEKİN****Batman Üniversitesi – Fırat Üniversitesi****(Ortak Programı)****Sosyal Bilimler Enstitüleri****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ, Batman – 2017, Sayfa: X + 184**

Karamanlı Rum, Anadolu Rum'u, Anadolu Hristiyanı gibi çeşitli isimlerle anılan Türk Ortodoks Karamanlıları incelediğimiz bu çalışma, onların menşinden başlamak üzere tarihi gelişimlerini, dini, kültürel ve geleneksel özelliklerini, konuştukları dil yapısını, eğitim faaliyetlerini, Türk dünyası içindeki konumlarını ve Yunanistan'a mübadele sırasında yaşadıkları zorlu süreci ortaya koyma amacı taşımaktadır. Hristiyan olmalarından yola çıkılarak aslen Rum oldukları iddia edilen Karamanlılar, Grek alfabesiyle Türkçe yazan, Türkçe konuşan, ibadetlerini Türkçe yapan ve Anadolu'da asırlar boyunca yaşamış Hristiyan Türklerdir.

Milattan sonra beşinci yüz yıldan itibaren Bizans Devleti ile temas halinde bulunan, zamanla Bizans topraklarında ikamet etmeye başlayan Peçenek, Bulgar ve Kuman/Kıpçak boylarının Hristiyanlığı benimsedikleri bilinmektedir. Bizans, bu kalabalık ve yayılmacı Türk boyları karşısında kendince tedbirler alarak orduya alma, ittifak yapma, paralı askerlik yaptırma, sınır boylarına yerleştirme gibi taktikler uygulamak suretiyle Türklerin yayılma alanlarına hakim olmaya çalışmışsa da en etkili politikalarını Türk boylarını Hristiyanlığa dahil etme yönünde geliştirmiştir. Karamanlı adı genel anlamda yoğun olarak Karaman ve çevresinde yaşayan Ortodoks Türkleri nitelendiriyor gibi gözükse de Anadolu'nun hemen her bölgesinde, Kırım ve Balkanlar dahil oldukça geniş bir sahada izlerine rastlanması nedeniyle bu ad çok daha özel bir durumu anlamlandıırmaktadır.

Hakimiyetleri altında bulundukları hiçbir Türk devletine muhalefet etmemiş ve özellikle Milli mücadele döneminde Müslüman Türklerin yanında yer almış olan Karamanlılar, kendilerini Rumlardan ayrı tutarak gerek Fener Rum Patrikhanesinin gerekse Rumların yıkıcı faaliyetlerini onaylamadıklarını dillendirmekten çekinmemiş ve Milli mücadeleyi desteklemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ortodoks Türkler, Karamanlılar, Hristiyanlık, Karamanlca.

ABSTRACT**Master's Thesis****Karamanids Anatolian Christian Turks****Yüksel Elif TEKİN****The University of Batman & The University of Fırat****(Joint Programme)****The Institute of Social Sciences****The Department of History****Elazığ, Batman – 2017, Page: X + 184**

This work on which we study Turkish Orthodox Karamanians also called as Karamanian Greek, Anatolian Greek, Anatolian Christian is aimed to present their historical development process beginning from their root of descent, the religion, their cultural and traditional features, the language structure they speak, their educational activities, their position in the Turkish World and the difficulties they experienced during the barter to Greece. The Karamanians claimed to be Greek considering they are Christian, are the Christian Turkish who write, speak and pray in Turkish and have lived in Anatolia for centuries.

It is known that the Pecheneks, Bulgarians and the Kuman/Kipchak Clan accepted the Christianity after they interacted with Byzantine from the 5th century on and lived in the lands of Byzantine. Even though Byzantine tried to take precautions against those crowded and diffusionist Turkish Clans such as letting them join the army as landrones, cooperate, placing them to border troops, their most effective policy was urging these clans join the Christianity. Even if the word Karamanian seems to include the natives living in the city Karaman and around, Karamanians appear to live in a very vast area including Anatolia, the Crimea, Balkans.

They have never opposed to the Turkish States they depended, and they supported the Muslim Turkish during the Independence War of Turkey. They never hesitated to reject the destructive aims of Ecumenical Patriarchate of Constantinople.

Key words: Orthodox Turkish, Karamanians, Christianity, Karamanian Language.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARAMANLILAR VE RUMLARIN TARİHSEL KÖKENLERİ.....	6
1.1. Karamanlı Adının Anlamı ve Karamanlıların Kökeni	6
1.2. Rum Adının Anlamı ve Rumların Kökeni	14
1.3. Karamanlıların Kökeni Çerçevesinde Hristiyanlaşan Türk Boyları Ve Bizans Devleti İle İlişkiler	18
1.3.1. Bizans Devletinin Hristiyan Türkleri Anadolu'ya İskanı.....	20
1.3.1.1. Bulgar Türklerinin İskanı.....	20
1.3.1.2. Peçenek Türklerinin İskanı	23
1.3.1.3. Kuman/Kıpçak Türklerinin İskanı	25
1.4. Karamanlıların Yerleşim Alanları.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARAMANLILARDA KÜLTÜR, DİL, ALFABE	33
2.1. Karamanlıların Kültürleri, Adet ve Gelenekleri.....	33
2.2. Karamanlıların Dil Özellikleri	49
2.2.1. Karamanlî ve Karamanlı Ağzı	49
2.2.2. Karamanlı Ağzı ve Kuman/Kıpçak Ağzına Dair Karşılaştırmalar.....	56
2.3. Karamanlıların Grek Harfli Türkçe Alfabeti	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARAMANLILARIN DİNİ ÖZELLİKLERİ.....	68
3.1. Rum Ortodoks Kilisesi ve Karamanlılar	68
3.2. Ortodoks Karamanlılarda Türkçe İbadet ve Dualar	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DÖNEMİNDE KARAMANLILAR VE KARAMANLILARA AİT YAZILI, BASILI ESERLER	78
4.1. Karamanlılara Ait Yazılı Eserler.....	78
4.2. Karamanlılara Ait Gazete ve Dergiler.....	81
4.3. XIX. Yüzyılda Yunan Hükümetinin Karamanlıları Helenleştirme Faaliyetleri ..	86
4.4. XIX. Yüzyılda Karamanlılarda Eğitim ve Misyonerlik Faaliyetleri.....	95
4.5. I. Dünya Savaşı Sürecinde Rumlar ve Fener Rum Patrikhanesi	104

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KARAMANLILAR	112
5.1. Milli Mücadele Sürecinde Karamanlılar ve Papa Eftim	112
5.2. Türk Ortodoks Kilisesinin Kurulması	119
5.3. Lozan Antlaşması Sürecinde Karamanlılar	125
5.4. Nüfus Mübadelesi ve Yunanistan'a Yerleşen Karamanlılar	137
5.4.1. Mübadele Sonrasına Dair Değerlendirmeler	150
SONUÇ	157
KAYNAKLAR	160
EKLER	169
Ek 1. Orjinallik Raporu	169
Ek 2. Fotoğraflar	170
ÖZGEÇMİŞ	184

ÖNSÖZ

Tarih boyunca bulundukları her coğrafyada derin izler bırakan Türklerin, yeterince aşına olunmayan bir yönü de Hristiyan Türkler konusudur. Bu hususun bir cüzü olan Karamanlı Ortodoks Türkler, bu çalışmanın temelini teşkil etmektedir.

Ortodoks Türkler, Karamanlı Rumlar gibi çeşitli adlarla anılmış olan Karamanlılarla ilgili dikkati çeken hususlardan biri, Grek alfabesi ile Türkçe yazmaları, Türkçe konuşmaları ve ibadetlerini Türkçe yapmış olmalarıdır. Bu durum onların kökeninin Türk ya da Rum olduklarına dair tartışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Karamanlı Rum adından yola çıkarak aslen Rum olduklarına dair iddiaların çürütüldüğü bu çalışmada Karamanlıların kökeni konusu incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken ortaya konulan farklılık, Karamanlıların Türk menşei, bir konuya odaklanarak ispat etmek yerine çeşitli özelliklerini ele alıp güçlendirmek suretiyle verilmiş olunmasıdır. Aslen Rum olup olmadıkları tartışılan Karamanlılara ait tarihi izler en eski Türk boylarının, Orta Asya'dan batıya doğru gerçekleştirdikleri göç hareketleri dönemine kadar dayanmaktadır. Köken araştırması çerçevesinde Türk tarihini adım adım takip etme hissi uyandıran Karamanlılar konusu, Orta Asya'dan batıya uzanan Türk göç yolları, Balkanlar ve Anadolu'da yerleşilen topraklar, bu topraklarda etkileşime girilen farklı topluluklarla alakalı dini, kültürel, siyasi ve askeri pek çok konuya geniş bir açıdan bakmaya imkan sağlamaktadır. Karamanlı Rumlar, Ortodoks Türkler gibi çeşitli isimlerle karşımıza çıkan Karamanlıların, hangi Türk boyları dahilinde teşkilatlanıp ön plana çıktıkları bilgisinin de işlendiği çalışmamızda Hristiyanlığa geçiş süreçleri ve bu süreçte rol oynayan Bizans devletine dair bilgiler yer almaktadır. Bizans etkisine dair bilgilere yer vermek suretiyle, Hristiyanlaşan Türklerin Balkanlardan Anadolu'ya iskan edilmeleri ve Anadolu'da Karamanlılar olarak tanınmalarıyla alakalı bütünlük oluşturulmuştur. Anadolu'ya gelen Hristiyan Türklerin, Karamanlılar olarak anılmalarında ve Anadolu'daki yerleşim alanlarının ne şekilde oluşup geliştiğine dair bilgileri içeren çalışmamızda Türk kültür ve adetleri ile Türk Dili özellikleri ortaya konulmaktadır. Kıpçak ağzıyla konuştukları Türkçe diline ait özelliklerin de incelenmesiyle, Rum oldukları savının hiçbir mantığının olmadığını içeren ispatlarımız, Anadolu'ya gelip yerleşen Hristiyan Türk boylarıyla bağlantılarını kanıtlama açısından çok önemli bilgiler sunmaktadır. Karamanlı ağzı olarak nitelenen hususta dikkat çeken bir diğer konu; günümüz Anadolu'sunda korunmakta olan

Kuman/Kıpçak ağzının Karamanlı ağzı ile birebir uyuşması, hatta Rum sayılarak Lozan antlaşması ile Yunanistan'a mübadil edilen Karamanlıların ağzındaki Türkçe'de de kesintisiz takip edilebiliyor olmasıdır. Karamanlıların Grek Harfli Türkçe Alfabeleri, Türkçe ibadet ve duaları, Ortodoks inanışları ve kiliseleri hakkında bilgi vermeye gayret ettiğimiz bu çalışmamızda, kendilerine ait yazılı ve basılı eserlere, çıkardıkları gazete ve dergilere de yer vererek edebi yönlerini vurgulamaya önem verdiğimiz gibi Türk adet ve kültürlerine ait pek çok detayı da ele aldık.

Çalışma sürecinde, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri dönemleri boyunca kendilerine sağlam bir yer edinmiş olan Karamanlıların, Anadolu'dan koparılmalarına hatta unutulmalarına sebep teşkil eden XIX. yüzyılda, neler yaşadıklarına dair bir yol haritası çizmek gereğini hissederek değinmeyi uygun bulduğumuz Osmanlı Döneminde Karamanlılar konusu, günümüzle bağlantıyı sağlayan en önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Bu çerçevede; maruz kaldıkları asimilasyon çalışmaları ve uygulanan misyonerlik faaliyetleriyle ilgili yaptığımız araştırmalar neticesinde Türk kimliklerinde açılan derin yaraları ortaya çıkarmaya çalıştığımız Karamanlılar'a ait bilgiler, oldukça sıkıntılı bir süreci ne şekilde sonlandırdıkları hakkında ayrıntılar içermektedir. Batılı devletlerin, Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi eliyle giriştikleri kanlı mücadelede arada sıkışıp kalan Karamanlıların, Kurtuluş savaşı başlar başlamaz ne tarafta saf tuttıklarını, gerek Fener Rum Patrikhanesinin baskılarına gerekse misyonerlik faaliyetlerine ne şekilde direndiklerini görebileceğiniz bu çalışmada Türkçe dili ve kültürünü muhafaza etme mücadeleleri de ortaya konulmaktadır. Türk kökenlerini her fırsatta gözler önüne seren Karamanlıların, Milli mücadele döneminde Ankara'nın yanında yer alarak ne şekilde örgütlenmeye çalıştıklarını, Karamanlıların simgesi haline gelen ve Atatürk'ün de "Baba Eftim" adıyla andığı Papa Eftim ve Türk Ortodoks Kilisesinin kuruluşuna dair kaynaklar sunduğumuz bu tez, Karamanlıların Rum olmadıklarına dair pek çok delile ulaşmaya imkan sağlamaktadır. Karamanlılar bahsinin kapanmasına başlangıç teşkil eden Lozan antlaşması süreci sonucu Yunanistan'a mübadil edilmiş Karamanlılarla ilgili geniş bir içerik sunan bu çalışmayı ilginize açarak, unutulmaya yüz tutmuş tarihi mirasımızı tekrar gün yüzüne çıkarmayı ummaktayız.

Ailemin Karaman'dan Yunanistan ve Bulgaristan'a iskan edilen Evlad-ı Fatihan'dan olmaları ve muhacirlik sürecini yaşamaları nedeniyle Karaman ve Muhacirlik konusu çerçevesinde araştırma yapmam hususunda beni destekleyen, ilminden yararlandığım,

öğrencisi olmaktan onur duyduğum, hoşgörüsü ve nezaketiyle örnek, sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk'e ve yine bu süreçte büyük bir sabır ve anlayış göstererek bana destek olmaya çalışan ikigözüm, canım evlatlarım Mustafa'm ve Emre'me, Yüksek Lisans yapmam konusunda başından sonuna kadar yanımda olup yardımlarını esirgemeyen biricik eşim İsmail Sırrı Tekin'e, eğitim hayatım boyunca her daim benimle olan kıymetli annem Hatice Yalınkılıç ve babam Ziya Yalınkılıç'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ELAZIĞ, BATMAN-2017

Yüksel E. TEKİN

KISALTMALAR

ABCFM	: Amerikan Boards of Comissioners for Foreign Missions
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
DH. KMS.	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri
DH. MKT.	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Defterleri
HR. İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı Evrakı
İ. HR.	: İrade-i Hariciye
MF. MKT.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Defterleri
M.Ö.	: Milattan önce
M. S.	: Milattan sonra
MVL.	: Meclisi Vala Riyaseti Belgeleri
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: ve benzeri
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Ülkemizde sayıları az da olsa Karamanlı Ortodoks Türkler hakkında gözle görülür çalışmalar yapılmaktadır. Hristiyan olmalarına rağmen Türkçe ibadet eden ve Türkçe konuşan Karamanlıların Türklükle bağlantılarını inceleme amacı taşıyan bu çalışma, Karamanlılara ait pek çok belge ve bilgiye ilaveten ulaşabildiğimiz yeni malzemelerle desteklenmiş böylelikle konuya bir nebze de olsa yeni katkılar sağlanması hedeflenmiştir.

Karamanlıların kökenlerine ait araştırmalar yaparken Karamanlılar adı dışında kendileri için kullanılan Rum ya da Ortodoks Türkler adlandırmasının sebeplerine inmenin zorunlu olduğunu görerek ad ve köken konularını öncelemeyi uygun bulduk. Hristiyan olmalarına rağmen hiç Rumca bilmeyen Karamanlıların, tarihleri boyunca Türkçe konuşmaları ve Türkçe ibadet etmeleri, onların köken itibarıyla Türk olduklarını göstermektedir. Karamanlıların Türklükle bağlantıları açıklanırken, başta dil olmak üzere kültürel özellikleri, eğitim faaliyetleri ve eserlerini incelemek suretiyle üzerinde durduğumuz Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihindeki konumları pek çok farklı bilgiyi de ortaya çıkarmaktadır. Anadolu ile özdeşleşen Karamanlıların İstanbul, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Kütahya, Burdur, Antalya, Tokat, Çorum, Samsun, Rize gibi geniş bir yerleşim alanına sahip olmaları araştırmamızın sınırlarını genişleteceği için konuyu yalnızca Karamanlıların merkezi olarak ön plana çıkan, Karaman ve çevresiyle sınırlandırmaya çalıştık. Türk tarihi içinde oldukça önemli bir kesit oluşturan ve konu itibarıyla de dil, din, kültür ve devletler arası siyasi ilişkilerin şekillenmesinde rol oynayan Karamanlılar meselesine gereken önemin verilmesini amaçlarken geniş bir zaman diliminde takip edilebilen Karamanlıların unutulup gittiklerini vurgulamaya çalıştık. Karamanlılar meselesine gereken önemin verilmesine dikkat çekerek, bir hatırlatma yapacağını umduğumuz çalışmamızla halen Yunanistan'da varlıklarını devam ettirmekte olan Karamanlılarla bağ kurma adına günümüzü şekillendirmeyi amaç edindik.

Araştırmanın Yöntemi, Konu ve Kaynakların Değerlendirilmesi

Karamanlılar konusunda yapılacak araştırmalarda öncelikle Anadolu'ya yapılan Türk göçleri, Bizans devleti ve Ortodoks kilisesi ile ilişkilerle bunlara bağlı birçok konuyu ele alma zarureti vardır. Bu sebeple, Karamanlıların Ortodoks Hristiyanlığa

geçişleriyle birlikte ortaya çıkan dini, kültürel, sosyal, siyasi ve iktisadi konuların karakteristik yönlerini ayrı ayrı ele aldık. Çalışmamız bir giriş, beş bölüm, sonuç ve bir ek kısmından oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Karamanlı adı ve Karamanlıların kökeni meselesi ele alınmıştır. Karamanlı Rum olarak adlandırılmaları sebebiyle Rum adının anlamı ve Rum kökeni konusu üzerinde durulmuştur. Bazı Türk boylarının Hristiyanlaşmasında etkin rol oynayan Bizans etkisiyle birlikte, Karamanlıların Anadolu'da yerleşmelerinde ön plana çıkan Kuman/Kıpçak, Peçenek ve Bulgarlar bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölümde öncelikle, Anadolu'ya yerleşerek belirli bir coğrafyada etkin hale gelip teşkilatlanan Karamanlıların yerleşim alanları incelenmiştir. Türk kimlikleri, kültür, adet ve gelenekleri, dil özellikleri ile Karamanlca ve Karamanlı ağzının hususiyetleri incelenmiştir. Karamanlı ağzının en eski Türkçe örneklerinden biri sayılan Kuman/Kıpçak ağzı ile birebir aynı oluşuna dair tespitlerin de yapıldığı bu bölümde Karamanlıların Grek Harfli Türkçe alfabesi tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde Batı Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Roma Ortodoks Kilisesi'nin yapılanma sürecinde Hristiyanlaşan Türkler ele alınmıştır. Karamanlıların Türkçe ibadet ve dualarına yer verdiğimiz bu bölümde, Ortodoks Hristiyanlığı İslami terimlerle kaynaştıran Karamanlıların Anadolu'da bulunan kilise ve kitabelerinden örnekler sunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti Döneminde Karamanlılar başlığıyla incelediğimiz dördüncü bölümde, Karamanlılara ait yazılı ve basılı eserlerle, gazete ve dergiler hakkında bilgi vererek özellikle Yunan hükümetinin, Karamanlıları Helenleştirme faaliyetlerinden başlamak suretiyle ısrar edilen Yunanca öğretimi konusundaki çabaları ve baskıları üzerinde durulmuştur. Türkçe'den başka bir dil bilmeyen ve konuşmayan Karamanlıları Yunanlı Rum sayma ve üzerlerinden Anadolu'ya yayılma politikası güden Yunan hükümetinin Fener Rum Patrikhanesiyle birlikte gerçekleştirdiği eğitim ve misyonerlik faaliyetleri karşısında Karamanlıların tavrı incelenmiştir. Anadolu'da açılan ve Rumca öğrenmeyi teşvik edici çalışmaların hız kazandığı bir dönemde misyoner eğitim kurumlarının çalışmalarına dikkat çekmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde ise, I. Dünya Savaşı'nda Fener Rum Patrikhanesinin ve Rumların tutumundan başlamak suretiyle Milli mücadelede Karamanlıların durumu irdelenmiştir. Patrikhaneye karşı sert bir tavır takınan Karamanlıların Türk Ortodoks

Kilisesini kurma çabaları, savaşı sonlandıran Lozan antlaşması boyunca Karamanlıların çalışmaları ve nihayetinde imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi bahsi yer almıştır.

Çalışmamızın kaynak taraması aşamasında önceliği genel eserlere verdik. Kaynak taramasının ardından başta Başbakanlık Osmanlı Arşivleri olmak üzere, Süleymaniye El Yazmaları Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Kütüphanesi, Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi ve Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü'ne giderek kaynak teminine çalıştık. Abdülkadir Cami Baykurt'a Ait Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler adlı kitabının tamamının transkripsiyonunu yaparken karşılaştığımız bilgilerden önemli ölçüde yararlandık. Mehmet Eröz'ün Hristiyanlaşan Türkler, Yonca Anzerlioğlu'nun Karamanlı Ortodoks Türkler, Mustafa Ekincikli'nin Türk Ortodoksları, Hale Soysü'nün Kavimler Kapısı I, Orhan Türkdogan'ın Günümüzde Karamanlılar ve Hazar Türkleri, Salih Özkan'ın Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi, Gazanfer İbar'ın Anadolulu Hemşehrilerimiz adlı kitapları ilk müracaat ettiğimiz kaynaklar oldu. Karamanlı adı ve kökenine dair verdiği bilgiler nedeniyle Zeki Velidi Togan'ın Umumi Türk Tarihine Giriş I, Haluk Tarcan'ın Ön-wTürk Tarihi, William Barthold'un Orta Asya Türk Tarihi, İbrahim Kafesoğlu'nun Türk Milli Kültürü, Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Fahrettin Kırzioğlu'nun Kıpçaklar adlı eserlerinden yararlandık.

Çalışmamızın ilk bölümünde Karamanlı Rum tabirini ele alarak Rum adının anlam ve kökenini araştırmaya çalıştık ve konuyla ilgili iki önemli kaynak olan Erdoğan Altınkaynak'ın Ortodoks Türkler Urumlar ve Atanos Manov'un Gagauzlar Hristiyan Türkler adlı eserlerinden yararlandık. Karamanlıların Anadolu'daki iskanı ve Hristiyanlaşmalarında önemli bir rol oynayan Bizans devleti ile ilişkilerini ortaya koyarak aslen Rum oldukları iddia edilen Karamanlıların köken itibarıyla Bizans'la herhangi bir bağlantılarının olmadığına işaret ettik. Bu amaçla, Karamanlıların konuştukları Türkçe ve Kıpçak ağız ile kültür adet ve gelenekleri, yerleşim alanları, Türkçe ibadet ve duaları ile Türkçe yazdıkları eserlerini ele almaya çalıştık. Anadolu'da Karamanlılardan kalma Türkçe yazılmış kilise kitabeleri ve mezar taşlarına rastlandığını, bu eserlerin Tokat'tan Kayseri'ye, Nevşehir'den İstanbul'a kadar geniş bir sahaya yayıldıklarını görmüş olmamız bize Türkçe'nin en eski ağızlarından Kıpçak ağızını kullanan Karamanlıların Rum kabul edilmelerinin ciddi bir yanlışlık olduğu

bilgisine götürmüştür. Bu konuda da, Karamanlıca kitabeler ve Karamanlıca dili, ağız, alfabesi gibi çeşitli çalışmalarıyla ön plana çıkan Janos Eckmann, Adem Öger, Hayrullah Kahya, Semavi Eyice ve Necati Demir'e ait çalışmalardan yararlandık. Bu çalışmalar içinde Karamanlılara ait basma eserlerle ilgili kitap isimlerini listelemiş olan Gazanfer İbar'ın Anadolu Hemşehrilerimiz adlı kitabı ayrıca önemlidir. Bu kitaptan aynı aktarıma göre:

“ Dini Kitaplar:

Ahdi Cedit, Ama David, Amali Resul, Aziz Apostolosların Amelleri ve Mektupları, Doğru Dinin Talimi, Genesis Yani Mahlukatın Yaratılışının Kitabı, Gülşeni Ruhani, Günaha Galebe, Hamiyi Ortodoksy, Hazreti David Peygamberin Ömrünün Nakliyesi, Hristiyan Talimatı, Hristiyan yolculuğu, Hristos'un Tekrar Gelişi, İbadetname, İlahiler, İlahiler ve Makamları, İncil ve Ameli Resula Dair İzahat, İncil Yani Evangelion, İncil-i Şerif, İntibahı Ruhani, İrfanname, Kitabı Mukaddes, Kitabı Şerif, Kolay İman Nasihatı, Mezamir, Mirat-ı Fezail ve Meayıp, Psaltrion Yani David'in Mezamir Kitabı, Psaltrion Yani Zebur-i David, Rabbimiz Yisus Hristos Efendinin Risalesi, Rabbimiz Yisus Hristos'un Mektubu, Ruhani Bağçe Demedi, Solomon'un Meselleri yani Paroimiai.

Anadolu (Türk) Folkloruyla İlgili Kitaplar:

Şah İsmail, Şah İsmail ve Gülüsar Hanım Hikayesi, Nasreddin Hoca, Nasreddin Hoca'nın Tuhaf ve Gülücek Menkıbeleri, Nasreddin Hoca'nın Letaifi, Meşhur Nasreddin Hoca ve Belagat-ı Meshake Yani Gülmekliye Sayaste Mesuliyet, Melik Şah, Köroğlu, Köroğlu Hikayesi, Hikayeyi Köroğlu, Hikayeyi Aşık Garip, Hikayeyi Tayarzade, Divan-ı Talib, Divan-ı Aşık Ömer, Aşık Garip Hikayesi ve Hürriyet Şarkıları, Aşık Garip, Arzu ile Kamber, Anadol Türkileri.

Gramer, Dil, Tarih, Coğrafya, Müzik Gibi Konularda Öğretici Kitaplar ile Sözlükler ve Alfabeler:

Rumca Osmanlıca Elifba Cüzü, Sıhhatnüma, Sıhat Nedir, Ruh Hekimliği, Kolera Risalesi, Muhtasar Coğrafya, İpek Böcekçiliği, Defter Usulü, Abdül Hamid, Tarihi Osmani, Hanende Yeni Usul Şarkı, Gazel, Kanto, Türkü, Eski Usul Destan Kalender, Koşma, Divan, Sema-i Krometika, Trabzon ve Krom, Horon Havaları, Eski Roma Tarihi, Fransa İmparatoru Birinci Azim Napolyon'un Tezkiresi, Osmanlı Padişahlarının Tarihi Muhtasarı, Fethi Konstantiniyye, Mikra Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası.

Şarkı, Müzik, Destani Rüya Tabirleri, Yıldızname Gibi Konularda Eğlendirici Kitaplar:

Rüya Kitabı ve Yıldızname, Rüya Tabirleri, Yıldızname, Hareket Ordusu Kahraman Askerleri Zafer Destanı, Cennetmekan Sultan Mahmud'un Destanı.

Salname, Ruzname ve Takvimler:

Salname 1884, Ruzname 1877, Ruzname 1306, Cep Takvimi 1306, Takvim-i Ebedi, İmerologion O Astir 1914, Anadolu Rumlarına Mahsus İlmi Edebi Fenni Musavver Salname, Birinci ve İkinci Seneler, Nevşehir Mekteplerinin Yüzüncü Seneyi Devriyesi 1820-1890.

Roman Çevirileri:

Robinson Krusos Hikayesi, Monte Kristo, Lord Hop, Ser-Güzeşt-i Telemak, Madam Orelle, Gazap Hikayesi, Ekmekçi Hatun, Çingane Kızı, Tunçtan Kızlar, Zavallı Delikanlı, Mari Hanım, Letafet, Fukara Hekimi, Yeniçeriler.”¹

Karamanlılara ait pek çok eser, kitap, gazete, dergi türünden kaynaklara başvurduğumuz çalışmamızda, Osmanlı devletinin buhranlı dönemlerinde yaşanan dış baskıların Karamanlıları ne şekilde etkilediğini, Hristiyan olmalarından dolayı Rum kimliği giydirilerek Türk kimliklerinden nasıl sökülüp koparılmak istendiklerine değindik. Yunanlıların ve Ortodoks Fener Rum Patrikhanesinin yoğun baskısını yaşayan Karamanlılar ve Milli Mücadele yıllarındaki vatanperver tavrı ile dikkat çeken Papa Eftim hakkında bilgilere ayrıca yer verdik. Milli mücadele dönemindeki gelişmeler açısından en önemli kaynaklardan biri olan Anadolu'da Ortodoksluk Sadası adlı gazetenin tıpkı basımına ulaşarak gazeteyi sayfa sayfa incelemek suretiyle hem konu hakkında hem de Türk Ortodoks Kilisesinin kuruluşu hakkında geniş bilgilere ulaştık. Günümüze kadar varlığını korumuş olan Türk Ortodoks Kilisesi'nin çalışmaları ışığında, varlıklarını korumaya çalışan Karamanlıların, Lozan antlaşmasıyla sonlanan mücadelelerini ele aldığımız son bölümde Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesine yer verdik.

¹ Gazanfer İbar, Anadolu Hemşehrilerimiz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 70-75.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARAMANLILAR VE RUMLARIN TARİHSEL KÖKENLERİ

1.1. Karamanlı Adının Anlamı ve Karamanlıların Kökeni

Anadolu Hristiyanları olarak adlandırılan, Anadolu’da yaşayan, Türkçe konuşan ve ibadetlerini Türkçe yapan, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup Türklere, Karamanlılar adı verilmiştir. Ortodoks Türkler için bu ad, ilk kez Osmanlı Devleti’nin yükselme döneminde kaydedilmiştir.² Karamanlı adı ile ilgili genelde hakim olan görüş, Grek harfleriyle Türkçe yazıp söyleyen Ortodoks Türkler, yoğun olarak İç Anadolu’da Konya, Karaman, Nevşehir, Kayseri gibi Karamanoğulları Beyliği’nin sınırları içinde yaşadıkları için Karamanlı adını almışlardır³ görüşüdür. Karamanoğulları Beyliği ile aralarında bir ilişki kurulmaya çalışılmışsa da gayrimüslim Karamanlılar ile Karamanoğulları’nın binlerce yıl öncesine dayanan soy ortaklıkları dışında bir ilgileri yoktur.⁴ Keza Karamanlı adı genel anlamda yoğun olarak Karaman ve çevresinde yaşayan Ortodoks Türkleri nitelendiriyor gibi gözükse de Anadolu’nun hemen her bölgesinde Kırım ve Balkanlar dahil oldukça geniş bir sahada izlerine rastlanması nedeniyle bu adın çok daha önemli bir durumu anlamlandırır mahiyette olduğu göz ardı edilmemelidir. Balkanlar’da, Baserabya’da, Kırım’da ve Suriye’de de yerleşim alanlarına rastlanılmış olan Karamanlıların en kalabalık nüfus kütlesi Konya-Karaman-Kayseri üçgeni başta olmak üzere Anadolu’nun kıyı şeridinde ve İstanbul’da da karşımıza çıkmaktadır.⁵ Böylesine geniş bir sahaya yayılan Karamanlıların, Orta Asya’da İdil-Yayık bölgesinden başlayıp Don Nehri, Aşağı Dnyeper ve Tuna Havzasından Balkanlara, oradan da Anadolu’ya inmek suretiyle gerçekleşen büyük Türk göçlerinin bıraktıkları derin izlerle bir bağlantıları olduğu muhakkaktır.⁶ Karamanlı adı ve kökenleri ile ilgili, Bizans İmparatorluğu ile kurulan temas nedeniyle

² Mustafa Ekincikli, Türk Ortodoksları, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 115.

³ Nuri Yüce, “Karamanlı Türkleri”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi, C. 42, S. 42, İstanbul, 2010, s. 157.

⁴ Necati Demir, “Türkiye’de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili”, Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks, 2010, Vol. 2, No. 1, s. 4-5, docplayer.biz.tr/2912862-Zeitschrift-fur-die-welt-der-turken-journal-of-world-of-turks-turkiye-de-bulunan-grek-harfli-turkce-kitabeler-ve-karaman-turklerinin-dili.html, erişim: 4 Kasım 2015.

⁵ Janos Eckmann, “Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1965, C. VIII, s. 165.

⁶ Orhan Türkdoğan, Günümüzde Karamanlar ve Hazar Türkleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 39.

Hristiyanlığı kabul eden Türklerin devamı, torunları Karamanlılardır⁷ şeklindeki görüş, işte tam da bu tarihi izler ve ispatlarla çok daha ciddi bir boyutta anlam kazanabilmektedir. Oğuz boylarının Asya'dan Avrupa'ya geçiş kapısı olarak kullandıkları Karadeniz coğrafyasında yaşanan göç sürecinde bıraktıkları tüm antropolojik ve etnografik izler, Karamanlıların bu coğrafyada hakim unsur haline gelen Kuman/Kıpçak ve Peçenek bağlantısını gözler önüne sermektedir.⁸ Temiz bir Oğuz Türkçesi ile ve ağız olarak da Kıpçak ağzıyla konuştukları bilinen Karamanlılar, aslen Peçenek ve Oğuzların devamı boylarla birleşerek güçlenen ve Kuman/Kıpçaklarla bağlantıları, pek çok yönüyle ortaya konulmuş Hristiyan Türklerden başkaları değildir.⁹

Milattan sonra beşinci yüzyıldan itibaren Bizans Devleti ile temas halinde bulunan zamanla Bizans topraklarında ikamet etmeye başlayan Peçenek, Bulgar ve Uz boylarının Hristiyanlığı benimsedikleri bilinen bir gerçektir. Bizans, bu kalabalık ve yayılmacı Türk boyları karşısında kendince tedbirler alarak orduya alma, ittifak yapma, paralı askerlik yaptırma, sınır boylarına yerleştirme gibi taktikler uygulamak suretiyle Türklerin yayılma alanlarına hakim olmaya çalışmışsa da en etkili politikalarını Türk boylarını Hristiyanlığa dahil etme yönünde geliştirmiştir. Bu suretle Bizans din birlikteliğine dayanarak Türk boyları üzerinde belli bir kontrol sağlamayı da başarmıştır.¹⁰ Bu birlikteliğe dahil olan ve Doğu Avrupa ile Batı Sibirya'nın en verimli arazilerine hakim olan Kuman/Kıpçakların varlığı Karamanlıların Ortodoks Hristiyanlık ile bağlantılarını nakletmek açısından önem arz etmektedir.

Batı Sibirya-Doğu Avrupa sahasını Deşt-i Kıpçak adıyla anan İslam kaynakları dışında Batılı kaynakların Komanya (Comania) adını verdikleri saha, Kuman/Kıpçakları 1093 tarihinde Bizans ile karşı karşıya gelmek zorunda bırakmıştır.¹¹ Uzun soluklu bir süreçte Bizans dahilinde doğuya doğru da yayılma sahası bulan Kuman/Kıpçak boyları Hristiyanlaşmaya, Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu'da varlık göstermeye başlamışlardır. Böylelikle Kuman/Kıpçakların bıraktıkları din, dil ve kültür izleri üzerinden Karamanlılar ile bağlantılarını izlemek de kolaylaşmıştır.¹² İtalyan Katolik misyonerlerinin Kuman/Kıpçakların dilleri hakkında yaptıkları araştırmalar sonucunda hazırladıkları 2500 kelimededen oluşan bir sözlük, 1303 yılında Kırım'ın Sudak şehrinde

⁷ Janos Eckmann, a.g.m., s. 165.

⁸ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 25-50.

⁹ Necati Demir, a.g.m., s. 7

¹⁰ Mehmet Eröz, Hristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983, s. 3-4.

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 182.

¹² Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 98-111.

kitap haline getirilmiştir. Codex Cumanicus adı verilen Kuman/Kıpçak sözlüğü, Kıpçak dili özelliklerini ortaya koyması dışında, kullanılan atasözlerini de içermesi ve kökenlerinde Kuman/Kıpçak bağlantısının olduğu aşıkâr olan Karamanlıların, Hristiyanlıkla alakalarını açıklama açısından zengin bir hazine¹³ niteliği taşır. İlk okunduğunda şaşkınlık yaratan şu dizeler; *“atamız kim kökte-sen, algışlı bolsun senin atın! Kelsin senin hanlıhın, bolsun senin tilemekin neçik kim kökte alley yerde! kündeği ötmekimizni bizge bugün bergil! dağı yazuklarımızı bizge yaman etkenlerge. dağı yeknin sınamakına bizni küvürmegil. basa barça yamandan bizni kuthargıl! amen!”*¹⁴ köken bakımından Türk, inanış bakımından Hristiyan olan Karamanlıların ne şekilde tartışılması gerektiğini daha net ortaya koymaktadır. Kıpçak dilinin özelliklerini bulabileceğimiz bu sözlükteki dil unsurlarının, Doğu Karadeniz ile Trabzon-Toroslar arasında kalan bölgede bir yay çizmek suretiyle Karamanlıların yoğun olarak bulundukları Orta Anadolu’da da aynen takip edilebilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Bizans imparatorluğu döneminde Karadeniz Bölgesi ile İç ve Batı Anadolu’ya yayılan Hristiyanlığı kabul etmiş Kıpçak boylarının bu bölgelerdeki varlıkları düşünüldüğünde, Karamanlı adı ve Karamanlı Rum tabiriyle bağlantıları ancak ortak köken ve ortak Hristiyanlık inanışı ile mantıklı bir zemine oturtulabilir.¹⁵ Bu konu ile ilgili oldukça önemli bir tespit yapan Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri adlı eserinde, Karamanlıların Karadeniz bağlantısını uzun uzun açıklayarak Karadeniz kültür çevresinin farklı bir bakış açısıyla incelenmesi gerektiğine ve Karamanlı ile Rum isimlerinin bağdaştırılmasının nedeninin ancak Pontus kültür sahasındaki yanlışların düzeltilmesiyle açıklanabileceğine dikkat çekmektedir. Şöyle ki; *“Hazar ve Karaman Türkleri, Asyatik bir toplum olmaları nedeniyle, göç haritaları kuzey ve güney çizgisini izlemiştir. Her iki topluluk da, tarihsel dönem boyunca Kuzey Kafkasya-Hazar Gölü üzerinden Kuzey Karadeniz’e kadar uzanmıştır. Bu yöre Samsun veya Trabzon’dan itibaren kuzeybatıya uzanan ve Bizans imparatorluğunun kültür kuşağı olarak bilinen ve Pont(o)us olarak da adlandırılan bir coğrafyayı temsil eder. Bu nedenle, Pontus kültür kuşağı Hazar ve Karaman Türklerinin yerleşim birimlerinin ortak*

¹³ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 15.

¹⁴ Osman Fikri Sertkaya, Codex Cumanicus (Latince- Farsça – Komanca Kodeks), Gazi Türkiyat, Güz 2015, S:17, s. 216, “file: ///C:/Users/Nova/Desktop/Şarkılar/gt-17-16-tnt-sertkaya.pdf”, 29 Şubat 2016.

¹⁵ Hayrullah Kahya, “Karamanlıca Bir Zarf Fiil Eki : (-IncAs)”, Turkish Studies, Volume 4/3, Spring 2009, s. 1242-1245, www.turkishstudies.net/makaleler/1885183521_kahyahayrullah1223.pdf, erişim: 8 Mart 2016, “Karamanlıca Zarf Fiil Eklerinden Örnekler”, Selçuklu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Konya 2008, S. 19, s. 131-152.

odak noktası olarak da düşünülebilir. Bu durum Pontus diye bilinen yörenin yeniden ele alınarak, kavimler haritasını çizmemizi gerektirmektedir.”¹⁶

Kuman/Kıpçak ve Peçenek Türklerinin pek çok boyundan birinin adı olma ihtimali yüksek olan Karaman ismine, Anadolu’da ilk kez milattan önce 400’de rastlanmaktadır. Uşak yakınlarında bulunan Keramonagora (Karaman Pazarı)’nın bu günkü İslamköy olabileceğine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. W. M. Ramsay, Anadolu’nun Tarihi adlı eserinde bu görüşünü ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.¹⁷ Keramonagora ismi dışında XI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu ile Selçuklular arasında meydana gelen çarpışmalar sırasında kayıtlara geçen bir isim de Karaman adının zikredilmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Selçukluların Doğu Anadolu’ya yaptıkları akınlar karşısında Bizans imparatorunun Peçeneklerden teşkil ettiği on beş bin kişilik bir orduya komutanlık yapan şahıslardan birinin adı Karaman’dır. Bizans imparatoru Konstantin Monomach’ın, on beş bin kişilik ordusunun başına komutan olarak Sülçe, Selte, Karaman ve Katalaym adındaki büyükleri ataması¹⁸ Hristiyanlığı benimsemiş olan Türk boyları içinde Karaman adının çok uzun bir süreden beri kullanıldığına işaret etmektedir. Tarafımızca yapılan kaynak taramasında yine XI. yüzyıla denk gelen ve Selçuklu fetihleri sırasında karşımıza çıkan Sabirli Karamanlar bölgesi adı ile Sabirli Karamanlar bölgesinde hakim güç olan Taşir Bagratlı’larının Gregoryan, yani Hristiyan bir beylik olarak karşımıza çıkması Karaman adının yine Hristiyan bir Türk topluluğunca kullanılmış olması yönüyle önemlidir.

1064 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan’ın Kür ve Çoruk boylarında gerçekleştirdiği fetihleri sırasında temas kurulan Taşir Bagratlıları Gökçeöl’ün kuzeyine sahip bulunuyorlar ve bu bölgeye Sabirli Karamanlar bölgesi deniliyordu. Merkezleri Loru olan bu krallığın başında II. Gurgen, diğer adı ile Kürike bulunuyordu. Sultan Alparslan ile savaşmadan teslim olan Kürike, Ortodoks Bagratlılar ve Gregoryen Bagratlılarla komşu olan Hristiyan bir Türk unsuru olarak Sabirli Karamanlılar adıyla anılıyorlardı.¹⁹ Ortodoks ve Gregoryen Bagratlıların yaşadıkları bölge adı ve Sabirli Karamanlılar adının Hristiyanlıkla bağlantısı düşünüldüğünde Karamanlı adının Hristiyan Türkler ile neden bağdaştırıldığı ve kullanıldığına dair fikir vermesi açısından bu bilgi oldukça kıymetlidir. Bu bilgi ile 569 yılında kaleme alınmış Kilise Tarihi adlı

¹⁶ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 19.

¹⁷ Necati Demir, a.g.m., s. 6.

¹⁸ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 11.

¹⁹ Fahrettin Kırzioğlu, Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 56.

eserde adı geçen Hunlar/Sabirler ile ilgili kayıtları birleştirdiğimizde ortaya çıkan tablo, Karamanlıların Anadolu'da çizdikleri tarihi tabloları ile tıpa tıp benzerdir. Süryani Zakharya'nın Kilise Tarihi adlı eserinde belirttiğine göre; Aran (Gence-Karabağ/Albanlar) rahibi olarak görev yapan Kardost, 529-530 tarihlerinde Hunlar/Sabirler adıyla bilinen Gregoryen Hristiyanlığı seçmiş bu Türk boyunun yanına giderek İncil'i kendi dillerinde yazıp okuyabilmeleri adına Sabir diline uygun bir alfabe hazırlamıştır. Hun/Sabir dilini bildiğini anladığımız Alban rahibi Kardost'un, Sabirlerin dillerine uygun bir alfabe hazırlayarak İncil'i kendi dillerinde okuyup yazmalarına yönelik bu çalışması²⁰ Sabirlerle, Türkçe konuşan ama Grek harfleriyle Türkçe alfabe hazırlayıp Türkçe ibadet eden Ortodoks Hristiyan Karamanlılar arasında oldukça benzer özellikler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sabirler/Sibirler yurdundan yola çıkmak suretiyle Doğu Avrupa'ya kadar uzanan sahaya adlarını veren Kuman/Kıpçaklarla soy birlikteliğine dayanan mazileri dışında, benimsenen Hristiyanlık inancı nedeniyle oluşmuş ortak kültür çatısı altında çeşitli şekillerde karşımıza çıkan Karamanlı adının ne zamandan beri kullanıldığını tam olarak tespit etmek oldukça güçse de Karamanlıların çok eski tarihlerden itibaren var olduklarına dair çeşitli bilgilere de rastlanmaktadır.

Oğuzname'de de adları geçen Karamanlılar, Anadolu'ya göç etmeden önce Amurderya'nın ötesinde İlyalık taraflarında ve bu nehrin batısında kalan Balkhan dağlarında yaşamışlardır. Türkistan bölgesinde haydutluk ve eşkıyalık yaptıklarına dair rivayetlere de rastlanılan Karamanlılar hakkında, Şeyh Ahmed Yesevi ile İlhanlı müverrihlerinin ve Osmanlı müelliflerinin görüşleri pek de olumlu değildir. Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun güney ve batı kısımlarının işgal eden Karamanlıların, biri diğerini tanımayan uç boyları arasında sadece akınlar yapan Moğollara boyun eğmelerinin ve onlara bağlanmalarının izahını ya adetlerinin uyuşması ya da Kuzeybatı Anadolu'ya dolan Tatar Kıpçak unsurları ile karışıp kaynaşmalarıyla açıklayan Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş adlı eserinin birinci cildinde bu konuya yer vermiştir.²¹ Kıpçaklar ile köken birlikteliklerine dair hemen her kaynakta benzer bilgilerine ulaştığımız Karamanlıların varlığı Karamanlı isminin çıkış kaynağını biraz daha netleştirirken XIII. yüzyıla ait bir eserde rastlanılan bir bilgi, konu ile ilgili oldukça kıymetli ip uçları vermektedir. Selçuklular dönemine ait olup yazarı tespit

²⁰ bkz., Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 219.

²¹ Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Cild I, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 320-321.

edilemeyen ancak XIII. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olduğu bilinen bu eserde Yaranşahr'da biri Romalıların biri Karamanlıların olmak üzere iki kilise inşa edildiği bilgisi mevcuttur. O döneme ait hiçbir kaynakta Karamanlılar ile ilgili başka bir bilgi yoksa da burada Romalılardan kastedilenin Rum adıyla tanınan Hristiyanlar oldukları, Hristiyan olan Karamanlıların onlardan farklı bir unsur olarak kabul edildikleridir.²² Konuyla ilgili olarak W. Barthold'un Orta Asya Türk Tarihi adlı eserinde Hristiyanlaşan Türkler hakkında yaptığı tespit tam da Karamanlıların adlandırılmalarına örnek mahiyetinde olup Türklük ve Hristiyanlığa hangi cepheden bakıldığını ortaya koymaktadır. W. Barthold'a göre; Türk kelimesi sadece ve sadece İslamiyetle bağdaştırılmış olup İslamiyet dairesi dışında kalan Türk topluluklarında bu ad pek yayılmadığı gibi ne Ruslar ne de Avrupalılar Hristiyanlığı kabul eden Peçenek ya da Kuman/Kıpçak'lara Türk dememişlerdir.²³ Bu izah ile bağlantılı olarak Karamanlıların Hristiyanlıklarından ötürü ne Türk ne de Rum olarak adlandırılmayıp Karamanlı ya da Karamanlı Rum gibi bir isimle anılmaları sonucu rahatlıkla çıkarılabilir.

Adlandırmadaki bu farklılığın Karamanlıların Hristiyanlığı kabul eden Türk boylarından olmaları ile alakalı olduğunu kesin olarak tespit etme adına verilebilecek bir örnek de Malazgirt savaşında karşılaşılan Anadolu'daki Hristiyan Türklerin varlığıdır. Anadolu'ya asırlar önce Karadeniz'in kuzeyinden inerek gelmiş olan Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup Türk boyları, XI. yüzyılda Selçuklu Türkleri ile karşılaşmışlardır. Bu karşılaşmayı Malazgirt savaşı sırasında bizzat yaşayan Selçuklular, kendilerinden önce Anadolu'da Hristiyanlığı kabul etmiş Türk boylarının bulunduklarını tespit etmişlerdir.²⁴ Hristiyan Türklerin Karamanlı adıyla hangi kaynaklarda konu edildiklerine dair yapılan taramalarda, genel olarak bu adın ilk kez Sultan Murat döneminde kayıtlara geçtiği görülmektedir. Karamanlı adının Anadolu'dan İstanbul'a gelen taş ve duvar ustalarının Büyük Karaman ve Küçük Karaman'da oturmalarından ötürü onları Karamanlı zannelemek suretiyle yakıştırdığı genel geçer bir ifadedir.²⁵ Bir diğer mesele de İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından Karamanlı ilinden İstanbul'a iskan edilenler için Karamanlı isminin kullanılması meselesidir. Konya ve Larende'deki sanat erbabını İstanbul'a getiren Fatih

²² Musatafa Ekincikli, a.g.e., s. 116.

²³ William Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, Çeviren: Hüseyin Dağ, Divan Kitap, Ankara, 2015, s. 41.

²⁴ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 108.

²⁵ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 327.

Sultan Mehmet, Aksaray'dan da başkente Hristiyan nüfus getirmiş ve onları şimdi aynı isimle anılan Aksaray semtine yerleştirmiştir.²⁶ Karamanlıların İstanbul'a iskan edilmeden önce yaşadıkları yerin adı ile anıldıklarına dair böyle bir görüş olsa da sadece Karaman'dan nüfus iskanı yapılmayıp farklı yerlerden de iskan yapılması Karamanlı adının XV. yüzyılda ortaya çıkan bir ad olmadığı doğrultusundaki görüşleri güçlendirir.

Karamanlılarla alakalı Fatih Sultan Mehmet dönemine ait verilebilecek bir başka bilgi; Fatih'in isteği üzerine İstanbul'un ilk patriği Gennadios'un, dini bilgiler içeren Rumca bir itikatname, yani rehber kaleme aldığı,²⁷ Grek harfleriyle Türkçe yazma işini yaygınlaştıran Karamanlıların da bu eserin çevirisini yaparak çok sonraları Gennadios İtikatnamesi adıyla bastıklarıdır.²⁸ İstanbul'da kendilerine haklı bir yer edindikleri aşık olan Karamanlıların etkin nüfuzları nedeniyle Anadolu'dan iskan edilen tüm Hristiyanların kendi isimleriyle anıldıklarını düşünmemize sebep olan bu durum Osmanlı dönemindeki varlıkları hakkında ilk detaylı bilgiler veren seyyahların açıklamalarıyla da bütünlük ifade etmektedir. Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Gabriel De Luetz'un maiyetinde 1551 yılında İstanbul'a gelen Nicolas De Nicolay ve 1553-1554 yılları arasında İstanbul ile Anadolu'yu dolaşan Alman seyyah Hans Dernschwam, Karamanlılar ile ilgili ilk resmi bilgileri veren kişilerdir. Dernschwam, Caramanos adı verilen Ortodoksların, Yedikule civarında yaşadıklarını anlattığı günlüğünde²⁹Karamanlıları; “Burada İran'a uzak olmayan ve Caramania (Karaman) diyarından gelmiş ve Caramanos (Karamanlılar) denilen bir halk oturuyor. Bunlar Hristiyan. İbadetlerini Rumca yapıyorlar, fakat Rumcaı anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil, Türkçedir. Rumlar ile aynı mezheptendir. Ayinlerini Rumca yaparlar fakat hiç Rumca anlamazlar, çünkü dilleri Türkçedir. Öteden beri Türkçe mi konuşurlar, bilmem. Şimdiki padişahın babası Selim, memleketlerini işgal edince bunları İstanbul'a getirmiş. Kuvvetli, büyük bir topluluk. Kadınları, uzun, sivri beyaz veya renkli bir başlık giyiyorlar. Bu, papanın giydiği resmi başlığa, taca benziyor. ”³⁰ şeklinde nitelendirmektedir. Dernschwam'ın tarif ettiği bu başlık ve Karamanlı kadınlarına ait

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 90-91.

²⁷ Nuri Yüce, a.g.m., s. 158.

²⁸ Hale Soysü, Kavimler Kapısı-1, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 180.

²⁹ Yonca Anzerlioğlu, Karamanlı Ortodoks Türkler, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2003, s. 108.

³⁰ Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Çeviren: Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s. 78.

kıyafet Nicolas de Nicolay tarafından da resmedilmiştir.³¹ Karamanlı ismi Caramani, Caramanos, Caramanier biçimlerinde en erken Dernschwam'ın günlüğünde kayda geçmiş³² olup büyük bir topluluk olarak anlatıldığına göre, Osmanlı'nın geniş hoş görüşü çerçevesinde özellikle Sultan Mehmet döneminden itibaren dikkat çekmeye başlayan Karamanlı varlığı Osmanlı dahilinde iyice belirginleşmiştir denilebilir. Osmanlı belgelerinde Karamaniyan veya Zımmiyan-ı Karaman olarak adlandırılan Karamanlılara, Yerli Kefere Reayası da denildiğini tesbit eden Hasan Fehmi Turgal, Mülga Şer'iyye Mahkemesi Sicilleri Üzerinde İncelemeler adlı makalesinde bu tanımlama örneğine yer vermiştir. Yerli Kefere Reayası tanımlamasıyla ilgili Ankara'nın iki numaralı şer'iye sicili kaynak olarak gösterilmiş ve Devşirme Usulü kaidesinde Acemi oğlanların, Yerli Kefere Reayasından alınıp başka Hristiyanlardan alınamayacağı kuralına değinilmiştir. Burada kastedilen Yerli Kefere Reayası şüphesiz; Ortodoks Türkler olarak tanınan Karamanlılardan başkası değildir.³³ Kendilerini Anadolu Hristiyanları, Anadolu ve benzeri isimlerle tanıtan Karamanlılar,³⁴ Sade Türkçe, Yavan Türkçe, Anadolu Lisanı, Türkçe şeklinde tanımladıkları dillerine rağmen³⁵ dini inançlarından ötürü zamanla Karamanlı Rum olarak adlandırılmışlardır. Karamanlılar kendilerini Türk olarak kabul ettikleri halde İslami fetihlerin başladığı süreçte İslam Orduları içinde bulunan Türkler tarafından dahi Urum olarak adlandırılmışlardır. Hiç Rumca bilmeyen Karamanlılar, Hristiyan inanışlarından ötürü Rum olarak adlandırılmaya başlanınca Türklükleri göz ardı edilmeye başlanmış, zamanla Türklük unsurları gölgelenerek unutulmuştur.³⁶ Cami Baykurt'a göre de; "Hristiyan Karamanlı Türklerinin geçmişleri, asılları, atalarının kimler olduğu, dilleri hakkındaki araştırmalar neticesinde öne çıkan görüşten makul ve kabule şayan olanı onların paralı asker ve savaş esiri olarak Bizans hizmetinde bulunan ve çeşitli sebeplerle Bizans'a sığınan Türkler olduğu şeklindeki görüş"³⁷ Karamanlı adı ve kökeni için en doğru görüştür. Cami Baykurt'un, Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler adlı eserinde ısrarla üzerinde durduğu lisan konusu ve Karamanlıların Türkçe konuşmalarıyla alakalı

³¹ Ek Foto. 6, Nicolas de Nicolay, Muhteşem Süleymanın İmparatorluğunda, <http://www.albion-prints.com/nicolay-1568-hand-col-costume-print-femme-de-caramanie-turkey-130648-p.asp>, Gazanfer İbar, a.g.e., s. 103.

³² Nuri Yüce, a.g.m., s. 157.

³³ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 61. , Orhan Türkdogan, a.g.e., s. 44.

³⁴ Gazanfer İbar, Anadolu Hemşehrilerimiz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, Önsöz XI.

³⁵ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 117.

³⁶ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 28, Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 77.

³⁷ Nuri Yüce, a.g.m., s. 156.

pek çok tarihçinin yaptığı tespitleri, şu şekilde dile getirmesi konumuz açısından çok önemlidir. “Bu babda selahiyetdar muvarrihlerin atideki sözlerini tekrar edelim: Turanilerde asli ve şahsi seciyenin iki eseri nazara çarpar: Bu da lisanlarını muhafazada bu kavimleri gösterdikleri eser vasıtası eyledikleri veya tetabik ettikleri cemiyetlerin hakikaten fevkalade tenvi’dir... Selçuklular iki asır zarfında... Şamanlıktan Nasturi Hıristiyanlığa, Nasturilik’ten İslamiyet’e olmak üzere üç din tebdil ettiler. Bir kere lisanlarını değiştirmediler. Musevi Karaimler, Tevrat’ı Arabi huruf ile fakat Türk lisanında yazdılar.”³⁸

1.2. Rum Adının Anlamı ve Rumların Kökeni

Tarihte “Rum” sözcüğünün Romalı-Roma ülkesinde yaşayan şeklindeki anlamları genel geçer olarak kabul görmüş, “Rum”, diğer anlamıyla “Romalı”, bir İmparatorluk adı olarak kabul edilmiş ve aslen bir millet ya da bir ırkın adı şeklinde kullanılmamıştır.³⁹ Araplar’ın Bizans topraklarında yaşayanlar için kullandıkları isim de Rum olmuş Selçuklu ve Osmanlı egemenliği döneminde de aynı şekilde Rum ifadesi kullanılmaya devam edilmiştir. Bu durumun sebebi, gerek Bizans’ın gerek Osmanlı’nın ırk birlikteliğinden ziyade, din birlikteliğine dayanan bir siyasi yapılanmayı tercih etmeleri olmuştur. Bizans, Rum ırkına dayalı bir siyaset gütmeyeceği gibi Osmanlı da Türk ırkına dayalı bir siyaset gütmemiş, Roma topraklarında yaşayanların karşılığı olarak isimlendirilip kabullenilmiş Rum kelimesini her iki devlet de hiçbir çekince duymadan kullanmışlardır.⁴⁰

Eski Romalıların o dönemde bilinen dünyayı ve pek çok milleti sınırları içine almaları nedeniyle tüm yeni halklar “Romalı” sayılmışlar devletin idari ve askeri sistemine dahil olmuşlardır. Batı Romanın varisi sayılan Bizans da aynı şekilde yeni halkları kendi bünyelerine kattıkça hepsi Doğu Romalı anlamında kullanılan Rum ünvanını taşımışlardır. İslam’ın çıkışıyla kuzeye doğru yayılan İslam orduları, Doğu Romanın askerlerini İstanbul’a kadar sürükleyerek Roma şehirlerine dayanınca Rum tabiri daha da yaygınlaşmış ve İslam ordularıyla birlikte hareket eden Müslüman Türkler’e de intikal etmiştir.⁴¹ Müslüman Türkler genel olarak Hıristiyanlar’ın yoğun olduğu yerlere Rum namıyla isimlendirmeler yapmışlar Balkanlar’a Rumeli dedikleri

³⁸ Cami Baykurt, Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğuna Dahil Olan Turani Akvam, Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul, 1922, s. 23.

³⁹ Yakup Aygıl, Turanlı Hıristiyanlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 159.

⁴⁰ Cami Baykurt, Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler, Karma Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 13-18.

⁴¹ Cami Baykurt, a.g.e., s. 14.

gibi bu isimlendirmeyi Arazi-yi Rum, Diyar-ı Rum, Baciyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Arz-Er-Rum, Urmiye, Mevlana Celaleddin Rumi şeklinde hem yer hem de şahıs ismi olarak da kullanmışlardır.⁴² Gerek Selçuklu gerek Osmanlı döneminde Rum adının yaygın bir şekilde kullanılması hatta Sultan-ı İklim-i Rum namıyla Yıldırım Bayezid’e uygun görülmesi ve karşılık bulması, bu tabirin tereddütsüz bir şekilde kabul edildiğine dair bazı örneklerdir ve şüphesiz Rum adı ne Selçuklular için ne de Osmanlılar için bir köken manası ihtiva etmemektedir.

Oğuz Kağan destanında karşımıza çıkan “*Sol yanda Urum adında bir Kağan vardı. Bu Kağan’ın şehirleri pek çok idi*”⁴³ ifadesi ve Urum isminin en eski Türk kaynaklarında geçiyor olması, Rum adının oldukça eski Türk kaynaklarında da yer alması nazariyle konuya farklı bir boyut kazandıracak niteliktedir. Rum adının Oğuz Kağan destanında teşkilatlı bir Kağanın bayındır şehirler kurmuş olmasıyla alakalandırılması akla, Rum kelimesinin teşkilatlanma ve yerleşme ile alakalı olabileceğini getirmektedir. Orhun yazıtlarında da “PURUM” şeklinde geçen Rum adı, Göktürkler ile Bizans arasında ticari ve siyasi ilişkilerin gelişmesi süresinde “URUM” şeklini almış ve Bizans topraklarına verilen genel bir isim olarak da mevcudiyetini korumuştur. Oğuz boylarının Bizans topraklarına gelip yerleşmelerinin ardından bu bölgeye mahsus bir ifade olarak “Rum” haline gelen bu isim, Anadolu Selçuklu Sultanlığı’na da verilerek Rum Selçukluları şeklinde kullanılmıştır.⁴⁴ Urum adı ile ilgili Türkçe en eski kaynak, Moğolistan’da bulunup okunmuş olan Şine Usu yazıtıdır.⁴⁵ Şine Usu yazıtındaki okumalara göre Oy-Urum-Atın devleti kurulmuş ve Herodot tarihine göre de bu devletin başına Ürün Beğ geçmiştir.⁴⁶

Urum-Rum adının Türk tarihinde kesintisiz olarak niçin bulunduğu sorusunu cevaplamaya çalışmak için, bilgi dağarcığımız içindeki eski çağlardan itibaren yaşanmış olan Türk göç hareketlerine bakmak gerekmektedir. Türk göç hareketlerinin Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Hazarlar, Uzlar vb. pek çok Türk boyuna ait dil ve kültür izlerini Avrupa’ya, Balkanlar’a, Anadolu’ya büyük bir hızla taşıdığı söylenebilir. Binlerce yıldır Anadolu’da pek çok etnik topluluk olduğu gibi bu toplulukların içinde

⁴² Yakup Aygil, a.g.e., s. 59-60.

⁴³ Ahmet Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, Büyük Türk Klasikleri, C. 1, Ötüken -Söğüt Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 50.

⁴⁴ Gökhan Ölker, “Talim-i Lisan-ı Rumi Ve Dil Öğretim Yöntemi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 22, Konya, 2007, s. 130.

⁴⁵ Ahmet Bican Ercilasun, a.g.m., s. 75.

⁴⁶ Haluk Tarcan, Ön - Türk Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

Turani kavimlerin de bulunduğu gerçeğinden hareketle Türkler'in en eski dönemlerde pek çok coğrafi bölgeye yerleştiklerine dair bilimsel veriler ortaya konulmuştur. Bu verilerden yola çıkıldığında UPURUM, URUMA, ROMA ve RUM isimlerinin Türk tarihindeki devinimini yerli yerine oturtmak mümkün olabilir. Rum kelimesinin kökeninin Roma ülkesinde yaşayanlar anlamına geldiği kabul edilirken Roma'nın bayındır şehir, merkez anlamını taşıdığını ve bu anlamın bayındır şehirler kuran teşkilatlı bir kağan olan Urum Beğ ile ve Türkçe'deki karşılığı şehir - kent olan UR ismiyle bağlantısı olabileceği düşünülmüş müdür? Türk tarihi ve Türklük ile bağlantıları pek çok bilimsel gerçekle ortaya konulmuş olan Etrüksler'in Roma şehrinin adı olarak kullandıkları URUMA adından bahisle RUM kelimesinin Türk tarihi içindeki yeri farklı bir şekilde sorgulanmalıdır. Roma isminin Ön-Türkçe'deki Ur/mak fiilinden geldiği ve bu fiilin taşıdığı 15 anlamdan birinin kent olduğu, Ur'un kent, Urum'un bayındır manasında kullanıldığı ve günümüzde Etrüksler'in yerleşim bölgesi olarak bilinen Toscana'da Roma adının hala URUMA şeklinde seslendirilmesi bir rastlantı olmasa gerektir. Türik Bil Belgelerinde de Romanın adı PURUM olarak okunmaktadır ve “*Çüüm Apam Buumin Qağan istemi*” nin şeklindeki ifadelerle Bumin Kağan'ın başarılarını anlatan Taş-II'de; Kağan'ın cenaze merasimine katılanlar arasında PURUM (Roma)'dan gelen heyetin de bulunduğu bahsi yer almaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Up-Urum'un sıkışmış şekli olan ROMA adı, Türk tarihinde merkez, bayındır, kent, başkent anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁷ Oğuz Kağan destanındaki Urum Kağan bahsini hatırlayacak olursak; Urum Kağan, askerlerinin ve kurduğu şehirlerin sayıca üstünlüğüyle tanınmaktadır. Kendisine itaat etmeyen Urum Kağan'ın topraklarına hakim olan Oğuz Kağan, Urum Kağan'ın yeğeni Saklap ile karşı karşıya geldiğinde Saklap kendisine karşı koymayacağını bildirerek Oğuz Kağan'a hitaben; “*Ey Oğuz Kağan. Bizim devletimiz senin devletindir, bizim Uruğumuz, senin ağacının yemişindendir*”⁴⁸ ifadesini kullanmıştır. Saklap'ın bu ifade ile Oğuz Kağan ile aynı soydan geldiklerini dile getirmesi, köken itibarıyla Urum adı ve manasını Türk tarihi içinde sabitleyerek günümüze kadar taşımıştır. Bu taşınma sırasında kökeni Etrüklere dayanan Roma İmparatorluğu dahilinde yaşamaya devam eden Rum kelimesi, mana olarak farklı sahalara kaymış olsa da MS. V. yüzyılda Turani kavimlerin Doğu Roma topraklarına girmeleriyle tekrar eski kökleriyle buluşmuştur. Eskit, Sarmat, Alan, Hun,

⁴⁷ Haluk Tarcan, a.g.e., s. 295.

⁴⁸ Büyük Türk Klasikleri, C. 1, Ötüken Neşriyat Söğüt Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 50-51.

Avar, Hazar, Peçenek, Kıpçak, Macar, Başkurt⁴⁹ gibi Turani kavimlerin Karadeniz'in kuzeyinde yayılmaları üzerine bu yayılmayı durduramadığı için çeşitli politikalar geliştiren Bizans; tüm yabancı unsurları kendisine bağlamak ve birlik sağlamak amacıyla Ortodoks Hristiyanlığı milli birlik unsuru yerine koyarak hakimiyetini devam ettirmeye çalışmış ve böylece uzunca bir zaman diliminde tüm bu Turani kavimlere Doğu Roma topraklarında yaşayanların genel adı manasında Rum denmiştir. M.S. V. yüzyıldan X. yüzyıla kadar Deşt-i Kıpçak sahasından güneye ve Bizans topraklarına yapılan akınlar, Bizans İmparatorluğuna doğru yayılmakta olan Kuman/Kıpçak akınlarıyla son bulmuş, bu süreçte zaten Hristiyanlaşmış olan Kuman/Kıpçaklar, Hristiyanlaşan ve Rum adıyla anılan Turani kavimler ile birlikte tarihte farklı bir sayfanın açılmasına yol açmışlardır. Bu sayfada kendilerine yer edinen ve Deşt-i Kıpçak sahasında yaşayan, Kuzey ve Güney Türkçesi'nin özelliklerinin görüldüğü dillerine, Urumca kendilerine de Urum denilen (QUIRIM) Kırım halkının, yüzyıllardır konuştukları "*Urum Türkçesi*"⁵⁰ Rum adının kullanım sahasıyla ilgili önemli bir örnektir ve Urumlar Urumca dışında adetleri ve gelenekleriyle de Kıpçak-Oğuz Türklerine olan benzerlikleriyle dikkat çekmektedir.

Deşt-i Kıpçak bölgesi, Türk göçlerinin en yoğun yaşandığı bölge olmakla birlikte, Karadeniz'in güneyine inen Kuman/Kıpçak göçlerinin Doğu Karadeniz'den⁵¹ Anadolu'nun içlerine kadar uzanan diğer Türk göçleriyle bağlantılarını takip edebilmeyi sağlayan izler içerir. İlerleyen bölümlerde tarihi bağlarını ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışacağımız Kuman-Kıpçak Türklerinin, Anadolu'daki yayılma sahaları içinde Karamanlı, Karamanlı Rum olarak adlandırılan Hristiyan Türkler ile alakaları, Rum ifadesini farklı bir bakış açısıyla ortaya koymamızı sağlayacaktır. Zannımızca oldukça geniş bir sahada varlığını sürdürmüş olan Türk dili ve Türk tarihi içindeki Urum-(U)(RUM) adı, Türkçe kökeni unutulmuş Hristiyan dünyası içinde yer alan Türk boylarının farklılığını belirtmek için tercih edilen bir isimken, zamanla anlamını yitirip tamamen farklı bir sahaya çekilerek kullanılır olmuştur. Bizans'ın din birlikteliğine dayandığı siyaseti içinde, tüm Hristiyanları ve Hristiyan Roma topraklarını ifade eder bir mahiyet kazanan Rum adı altında yaşanan en kötü gelişme; Türk kökenleri açıkça ortada olan Karamanlıların XX. yüzyıl milliyetçiliği içinde Yunan ırkını temsile

⁴⁹ Cami Baykurt, a.g.e., s. 33.

⁵⁰ Feridun Tekin, "Urum Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bazı Tespitler", Karadeniz Araştırmaları, S. 14, Ankara, 2007, s. 94.

⁵¹ Münteha Gül Akmaz, "Necati Demir: Orta ve Doğu Karadeniz Tarihinin Alt Yapısı (Kitap Değerlendirme)", Karadeniz Araştırmaları, S. 15, Ankara, 2007, s. 181-184.

devşirilen Rum ismine dayanılarak tarihi köklerinden sökülüp koparılmalardır. Rum olma konusunda kararsız kalan, yoğun olarak Doğu Karadeniz, Toroslar ve Kapadokya bölgesine yerleşen Hristiyan Türk boylarının bakiyesi Karamanlılar, Rumluğu tam olarak hiçbir zaman benimseyememişler⁵² ve yürekten kabul etmemişlerdir.

1.3. Karamanlıların Kökeni Çerçevesinde Hristiyanlaşan Türk Boyları Ve Bizans Devleti İle İlişkiler

Gök tanrı inancı nedeniyle kitabi dinlere her zaman daha yatkın oldukları görülen Türkler, İslamiyet'in kabulünden çok daha önce Hristiyanlık ve Musevilikle karşılaşmışlardır. Orta Asya'dan çeşitli yerlere göç etme ve ticaret yolları üzerinde bulunmak suretiyle kuzey ve kuzeybatıya yayılan Türkler, doğal olarak ilk önce Hristiyanlık ve Museviliği benimsemişlerdir. Türklerin Orta Asya'dan uzayıp Avrupa'ya kadar ulaşan İpek yolu üzerinde bulunmaları ve ticaret yapmaları pek çok dinle temasa geçmelerinde önemli nedenlerse de Hristiyanlığın kabul edilmesindeki en önemli faktör Hristiyan Nesturi Kilisesinin misyonerlik faaliyetleridir.⁵³ Dnyester nehri ile İrtiş ırmakları arasında kalan Deşt-i Kıpçak adındaki bölgede varlıklarını hissettiren Türk kavimleri, yüzyıllar boyunca yaşayarak Türk göçleri sırasında adı geçen bu bölgeyi yaşam alanı haline getirmişlerdir. Bu sahada özellikle Kafkas dağlarının kuzeyine Bulgar, Hazar, Peçenek, Kuman/Kıpçak ve Uz Türklerinin ulaşmaları sonucunda Roma (Papalık) ve Bizans, yoğun bir misyonerlik faaliyeti başlatmışlardır. VII. yüzyılda Balkanlara kadar inmiş olan Bulgarların çok hızlı bir şekilde Hristiyanlaşmalarının yanısıra, kültürel özelliklerini de kaybederek Slavlaştıkları görülmektedir. Bulgarlar ile aralarındaki sonu gelmeyen savaşları kontrol etmekte zorlanan Bizans, dini propagandalarını artırarak Bulgarlar üzerinde kontrol kurmaya çalışmıştır. Bu propagandalar aracılığıyla savaşları bitirmek isteyen Bizans, Bulgarları kendisine dahil ederek kontrol etmeyi düşündüğü bu gücü, dini itaat sayesinde zamanla zayıflatmayı başarmıştır. Kumanlar/Kıpçaklar, Peçenekler ve Uz'lar da Bulgarlarla aynı kaderi paylaşmış ve XI. yüzyıla kadar devam eden Hristiyanlaştırma faaliyetleri Bizans açısından başarıyla sonuçlanmıştır. Öncelikle yöneticileri Hristiyanlaştırarak onlara bağlı olan tüm Türk boylarının da aynı dini inancı takip etmelerini sağlayan Bizans, yanına çektiği Türk boylarını diğer boylara karşı kıskırtıp kırdırmış, dalga dalga gelen

⁵² Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 77.

⁵³ Yonca Anzerlioğlu, "Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Hristiyan Türkler", Karadeniz Araştırmaları, S.2, Ankara, 2004, s. 74.

Türk boylarından paralı asker kıtaları oluşturmak suretiyle, zapt etmekte zorlandığı bu gücü kontrol altına almıştır.⁵⁴ Bulgarlar, Kumanlar/Kıpçaklar, Peçenekler ve Uz 'ların Balkanlarda Hristiyan misyonerlerle ve diğer Hristiyan güçlerle etrafları kapatılmış, milli kimliklerine karşı çekilen bu set ve Hristiyanlığın etkisiyle Türklük unsuru silinmeye başlamıştır. Bu durumu etkili hale getirmeye çalışan Bizans, Türk kimliğine aşırı bağlı boyların kiliseye ve dolayısıyla kendilerine itaatlerini kolaylaştırmak adına lisan ile ilgili çalışmalar başlatmak zorunda kalmış, Türkçe ibadet yapılmasının Hristiyanlık ve Bizans'a bağlılığı kolaylaştıracağını ön görmüştür. "Şüphesiz, Hristiyan Türk boylarının varlığında, Bizans Ortodoks kiliselerinin misyon faaliyetlerinin ve siyasi gücünün ağırlığını, göz ardı etmememiz gerekmektedir. Diğer önemli bir konu da, Bizans askeri sisteminin dayandığı thema sistemi sonucunda Anadolu'ya kaydırılan bir takım boylar olmuştur. Bizans imparatorluğu, Pers ve Arap savaşları sonucunda, ciddi oranda Anadolu'da nüfus kaybına uğramış ve bu azalan insan gücünü, dışarıdan getirdiği halkla telafi etme yoluna gitmiştir. Bu thema sisteminin, Türkçe Tümenle alakalı olabileceğini, Mark Wittow ısrarla ileri sürmektedir. Nitekim, Türklerin savaşçı kabiliyetlerinden haberdar olan Roma ve Bizanslıların bu kelimeyi, Türklerden almış olmalarının gayet doğal olduğunu belirten Wittow, kelimenin başlangıçta askeri birliği ifade ederken, X. Yüzyıldan itibaren bu askeri birliklerin yerleştiği yerleri ifade etmeye başladığını belirtmektedir."⁵⁵ Adı geçen Türk boyları için milli unsurlarını koruma anlamında tek olumlu gelişme dilin serbest oluşu olsa da Kafkaslarda ve Balkanlarda Slavlar arasında sıkışıp kalan boylar arasında Türkçeye dair izler zamanla silinmeye başlamıştır. Kafkaslardan ve Balkanlardan aşağıya inmek suretiyle Anadolu'ya yerleşen Kuman/Kıpçaklar'da ve Peçeneklerde dil unutulmamış, bu boylar Türk kimliklerini korumayı başarmışlardır.

Bizans devleti tarafından Anadolu'ya yerleştirilen Türk boyları arasında çok kalabalık bir nüfus teşkil eden Kıpçaklar ve Peçeneklerin Türkçe lisanını korumalarında en önemli etkenlerden biri şüphesiz, o dönemde Anadolu topraklarının ıssız ve bomboş olmasıdır. G. Ostrogorski'nin Bizans Devleti Tarihi adlı eserinde değindiği bu duruma göre; Kuman/Kıpçak'ların Batı Anadolu'ya yayılışlarından önce bu bölgeye yerleşen Müslüman Türk boyları özellikle Menderes vadisini bomboş bulmuşlardır.⁵⁶

⁵⁴ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 1-16.

⁵⁵ Mehmet Aydın, "Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesinin Kuruluşu", Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 8/ Yaz, Konya, 2009, s. 8.

⁵⁶ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 27.

Anadolu'nun ıssız denilebilecek topraklarında esas unsur durumunda olan Türk boyları, baskı yaşamamaları ve etkileşime girdikleri toplulukların da Türk olmaları nedeniyle Türkçe dillerini korumuşlardır. Doğu Karadeniz gibi ulaşımı güç, dağlık bölgelere yerleşen kalabalık Kıpçak boylarının Eski Türkçeyi korudukları gerçeğinden hareketle, milli benliklerini korumaları da kolaylaşmış olduğu düşünüldüğünde Hristiyan olmalarına rağmen herhangi bir kimlik sorunu yaşamadıkları söylenilebilir. Kıpçak, Peçenek ve Bulgar kökenli Hristiyan Türklerin, Anadolu'ya yerleşmeleri sürecinde Karadeniz, Batı ve İç Anadolu'da özellikle Kapadokya bölgesine yayıldıklarına dair delillerden yola çıkmak suretiyle, zamanla yoğun olarak yaşadıkları Karaman ve çevresinde Hristiyanlıklarından ötürü Karamanlı Rum adıyla anılmaları, onların kökenleriyle ilgili pek çok delili ortaya koymamız gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu gereklilik nedeniyle Hristiyan Türklerin Bizans tarafından Anadolu'ya ne şekilde ne zaman yerleştirildiği konusu gözden geçirilerek, Türk boyları için kullanılan Karamanlı Rum adının hangi manayı ifade ettiği çok daha rahat açıklanabilecektir.

1.3.1. Bizans Devletinin Hristiyan Türkleri Anadolu'ya İskanı

1.3.1.1. Bulgar Türklerinin İskanı

Bizans kaynaklarında On-ogur adı ile anılan Bulgarların Don ve Kuba nehirleri arasında yaşayan kolu On-ogur olarak bilinirken, Don ve Dnyeper nehirleri arasında yaşayan kolu da Kutrigur olarak bilinmektedir. Her iki boyun adının da Oğuz Kağan destanında yer aldığı haliyle bulgamak yani karışık manasını ifade ettiği ve zamanla Bulgar haline geldiği rivayet edilmektedir. Bulgarlar, genelde Bizans ile ilişkilerini ılımlı tutmaya çalışmışlarsa da hızla Tuna havzasına dolan Bulgarları bir tehlike olarak gören Bizans, onlara karşı saldırgan bir tavır sergilemiş, dolayısıyla Bulgarlar Bizans'ı en çok meşgul eden dış tehdit unsuru olmuşlardır. Bulgar akın ve yağmalamalarını durdurmakta zorlanan Bizans, dönem dönem zayıflayan Bulgarları kendi ordusuna almak, özellikle de Hristiyanlaştırıp din birlikteliğine bağlamak yoluyla itaat altına almış, sınır bölgesine yerleştirmek suretiyle de bu gücü dağıtıp cılızlaştırmaya çalışmıştır. 530 senesinde Bizans orduları tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir kısmı Anadolu'ya geçirilmiş ve Trabzon havalisi ile Çoruh ve Yukarı

Fırat bölgelerine yerleştirilmişlerdir.⁵⁷ “755 senesinde Bizans imparatorluğu Bulgarlardan bir kısmını Anadolu’ya geçirmiş ve Müslümanlar ile harb etmek üzere Ceyhan havzasına yerleştirmiştir. 947’de Sayf al- Davla ile Bardas arasında vuku bulan muharebede, Rum generalinin yanında mühim miktarda ücretli Bulgar askeri bulunmuştur ki bunlar, Kapadokya bölgesinden nakledilen Türk Bulgarlardır.”⁵⁸ Görüldüğü üzere Türkleri Hristiyanlaştırıp din birlikteliğine bağlı bir siyaset oluşturmaya çalışan Bizans, vaftiz olmak şartıyla⁵⁹ askeri hizmete aldığı Bulgarları; Ermenilere, İranlılara ve Araplara karşı kullanarak dini, askeri, siyasi ve ekonomik bir sistem içinde kullanmayı başarmış, pek çok Türk boyunda olduğu gibi Bulgarlar da sözde Rum’laşmıştır.

Bulgar Türklerinin Anadolu’daki varlıklarına dair izler, kullanılan yer ve insan isimlerinden tespit edilebileceği gibi bu isimler ve pek çok kültür izinden de anlaşılacağı üzere, Bulgarlar genel olarak Trabzon ve çevresi ile Tarsus’dan Karaman’a kadar olan bölgeye ve ayrıca Bursa, Ankara, Kayseri arasına ve yine Antalya ile Milas taraflarına yerleştirilmişlerdir. İbn Bibi’ye göre Havalı-i Bulgar ve Gülnar adıyla bilinen bölge, Karaman ile Tarsus arasında kalan bölgedir. Şikari’de bu bölgede bulunan Bulgar Dağı ve çevresinde yaşayan Türkleri Bulgar Taifesi olarak zikretmektedir. Cevdet Türkay’ın Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler adlı eserinde kaydettiği Adana, Kahramanmaraş, Tarsus, Balıkesir, Bursa, Ankara yaylak ve kışlaklarında tespit ettiği Bulgar, Bulgarlı gibi isimlerle anılan Müslüman yörükler gibi, Hristiyan yörüklerin de bulunduğunu bildiren Neşet Köseoğlu, Tarihte Bursa Mahalleri adlı eserinde; Bursa ve Silivri civarındaki Bulgar Türklerinin Hristiyan bir topluluk olarak yaşamaya devam ettiklerini bundan ötürü eriyip gittiklerini hatta Bursa’lılar tarafından zamanla Rum olarak adlandırıldıklarını belirtmektedir.

Anadolu’daki Bulgar Türklerinin varlığına dair bir örnek olan Bulgar adı, Tarsus ve Trabzon’da da karşılaşılan bir addır. Bu ad, günümüzde her ne kadar unutulup kullanılmasa da Toroslarda bulunan ve Bolkar olarak isimlendirilen dağın eski adı Bulgar dağıdır. Karacaoğlu ve Dadaloğlu’nun ifadelerinde olduğu gibi Toroslardaki bütün yörüklerin Bulgar dağı demeye devam ettikleri bu isim⁶⁰, Anadolu’nun Türklüğüne dair kesin belgeleri VI. yüzyıla kadar geri çekmektedir. Toponimi ve

⁵⁷ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 4-7.

⁵⁸ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 17.

⁵⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 30.

⁶⁰ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 19-22.

Antroponimi çalışmalarıyla desteklenerek ortaya konulacak yeni bilgiler ışığında tarihi seyir, en geniş ve gerçek haliyle takip edilebileceği gibi eski kaynaklarda var olan tafsilatlar şimdilik kısıtlı örnekleri bizlere sunmaktadır. Aşıkpaşazade'nin Tevarih-i Al-İ Osman adlı eserinde yine karşımıza çıkan Bulgar dağı ismi Hristiyanlığı kabul eden Türk boyları ile Karamanlık arasındaki bağa ait ipuçları vermektedir. Aşıkpaşazade, eserinde Fatih Sultan Mehmet'in Uzun Hasan'ın annesi ve babasıyla Bulgar dağına yürüyerek geçip Trabzon şehrine indiklerini belirtmiştir. Eserin konu ile ilgili orijinal metni şöyledir; "Padişah Koyluhisar'ı fethedince Erzincan tarafına yürüdü. Uzun Hasan, Çemişkezek Beyi Şeyh Kürt Hasan'ı anasıyla birlikte Sultan Mehmet Han'a elçi olarak gönderdi. Bulgar dağı yakınında padişahla buluştular. Annesi güzel hediyeler getirmişti. Padişah hediyelerini kabul etti ve saygı gösterdi. Uzun Hasan'ın anası Sara Hatun'u ana edindi ve Kürt Şeyh Hasan'a baba dedi. Bu ikisini alıp Trabzon'a birlikte gitti. Bulgar dağına çıktılar, Trabzon'a indiler. Padişah o dağın çoğunu yaya yürüdü."⁶¹ Bu kayıt dışında Şikari'nin Karamanoğulları tarihi adlı eserinde yine Bulgar Türklerinin adı geçmektedir. Burada sözü edilen Bulgarlar, Karamanoğlu Alaeddin Bey'in hizmetinde kafirlere karşı savaşa katılan ve Müslümanlığı seçmiş Bulgarlar'dır. Müslüman olan Bulgar Türkleri ile aynı kökene tabi olmalarına rağmen Hristiyan olmaları nedeniyle Anadolu'dan sökülüp atılanlar arasında bulunan Bulgar Türklerinden Kurfallılar, Silivri'nin Kurfallı köyünden Bulgaristan'a mübadele edilmişlerdir. İzmir Bergama'ya bağlı Kurfallı köyündeki Hristiyan Bulgarların ve İstanbul Şile'ye bağlı Kurfallı'lı Bulgarlar'ın da aynı şekilde Bulgaristan'a mübadele edilmeleri⁶² Türk olmalarına rağmen Rum sayılmalarıyla alakalı büyük bir yanlış olarak tarihe geçmiştir. "Bütün bunlardan şu sonucu çıkarabiliriz: Ataları Oğuzlara, Ogurlara, Hunlara ve Göktürklerle çıkan iki Türk uruğu, ayrı zamanlarda, Karadeniz'in kuzeyinden ve güneyinden gelerek, Anadolu'nun dört yanında bir araya gelmiş ve bu vatani, Türk yapmışlardır. Bu Türk uruklarından olduğu halde, Hristiyan olan ve Hristiyan kalanlar, ya Ermeniler içinde Ermenileşmiş, ya da sonunda Yunanistan ve Bulgaristan'a gönderilerek, Rumlaşmış ve Slavlaşmıştır."⁶³

⁶¹ Aşıkpaşazade, Tevarih-i Al-i Osman, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz- Yekta Saraç, Gökkuş, İstanbul, 2007, Bölüm: 135, s. 205.

⁶² Mehmet Eröz, a.g.e., s. 20- 22.

⁶³ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 23.

1.3.1.2. Peçenek Türklerinin İskanı

M.S. VI. ve XII.yüzyıllarda Kırım yarımadasının kuzeyinde egemenlik sürmüş olan Peçenek (Becenek)ler savaşçılıkları ile tanınmaktadırlar. Peçeneklerin Hristiyanlık ile ilişkileri dağınık halde bulunan Peçenekleri birleştirme mücadelesine giren Turak ve Kegen adındaki başbuğlar döneminde başlamıştır. XI. yüzyıl ortalarında yaşanan bu mücadelelerde; “Kegen’e bağlı pek çok Peçenek boyu kaçarak Bizans arazisine girmiş ve Bizans imparatoru Monomachos tarafından törenle kabul edilmişlerdir.”⁶⁴ Monomachos’ın savaşçılıkta mahir Peneçeklerle iyi geçinmek gerektiğine yönelik siyasi anlayışı “Her ne pahasına olursa olsun Peçeneklerle iyi geçinin”⁶⁵ sözünden anlaşılacağı gibi Monomachos, Peçenekler’le ilişkisini işbirliği politikası üzerine oturtmuştur. Monomachos’un Peçenek beyi Kegen’i yanına çekmesi sonucunda Turak’a karşı müttefik elde ettiğini düşünen Kegen bir süre sonra imparatora bağlılığını bildirmiş, hemen ardından vaftiz edilerek Hristiyan olmuş ve “Patrikios ünvanı da almıştır”⁶⁶ Kegen ve Turak arasındaki mücadeleyi fırsat bilen Bizans, durumu çok iyi değerlendirerek mücadele sırasında kendilerine esir düşen Turak’ı da Hristiyanlığı kabule zorlayarak düşmanlarını dost edinmiş ve Hristiyanlık dahilindeki bu savaşçı gücü istediği gibi kontrol etmiştir.

Peçenekler arasında Hristiyanlığın hızla yayılmaya başladığı bu dönemde tarihler 1048’i işaret ederken⁶⁷ Bizans tarafından sınırları korumakla görevlendirilen Peçenekler, Anadolu’da iskan edilmeye başlanmışlardır. Bizans’ın Hristiyan olmak şartıyla ücretli asker olarak bünyesine kattığı Peçenekler aileleriyle birlikte Anadolu’ya iskan edilmişlerdir. Alexis Komnenos tarafından hizmete alınan Peçeneklerin bir kısmı Batı Anadolu’ya yerleştirilirken bir kısmı da Kilikya bölgesine yerleştirilerek Haçlı saldırılarına karşı koymak adına savaşlara dahil edilmişlerdir. Anadolu’daki iskan sürecinde en önemli dönüm noktası 1071 Malazgirt Meydan savaşı olmuştur. Hristiyan olmalarına rağmen Türk olma bilinci ağır basan Tamış komutasındaki Peçenekler, Alp Arslan safına geçmişlerdir. Müslüman Oğuz Türkleriyle ve İslamiyet’le tanışan Peçeneklerin bir kısmı Müslüman olup Anadolu’ya yerleşirken Hristiyanlıkta ısrar eden Peçenekler zamanla Rum ve Ermeni kiliselerinin çatısı altında Rum ya da Ermeni adını alarak Batı ve İç Anadolu’daki varlıklarını sürdürmüşlerdir. Anadolu’daki Peçenek

⁶⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 53.

⁶⁵ Yakup Aygil, a.g.e., s. 32.

⁶⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 53.

⁶⁷ Yakup Aygil, a.g.e., s. 32-33.

yayılmasını destekleyen en önemli delillerden olan yer adları ile ilgili bilgilere bakıldığında, Suriye dahil pek çok yerde Peçenek adına rastlanıldığı söylenebilir. Halep civarında bulunan Peçenek adındaki köyler, Adana ve Tarsus civarındaki yörük Türkmenlerden Peçeneklüler adıyla tanınanlar, Ankara Şereflikoçhisar'da bulunan Peçenek Boğazı ve on civarındaki Peçenek köyü bunlardan sadece bir kısmıdır.

Türklük şuurunu yansıtan en önemli örneklerden biri olan Malazgirt savaşı sırasındaki Hristiyan Peçeneklerin taraf değiştirme meselesi biraz daha açılacak olursa karşılaşılan tablo oldukça ilginçtir. Şöyle ki; Bizans ordusunda paralı asker olarak hizmet veren komutanlardan Tamiş her ne kadar imparatora sadık kalmaya çalışmışsa da Alparslan'ın ordusundaki askerlerin kıyafetleri ve konuştukları dilin tesirinde kalan Peçenekler, aynı dili konuşup aynı askeri kıyafetleri giydikleri Türkmenlerle köken birlikteliğine sahip olduklarını düşünerek taraf değiştirmeye karar vermişlerdir. Alparslan'ın askerlerinin bir gece boyunca kurtlar gibi ulumalarının sabahında aynı soydan geldiklerine kesin karar veren Peçenekler Selçuklulara katılmaya karar vermişlerdir. Peçenek askerlerinin kılığının Zeybek kılığıyla benzerliklerine dair bilgiler, Bizans kroniklerinde de tesbit edildiği gibi Claude Cahen bu vakayı, İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı adlı makalesinde Bizans komutanlarından Kapadokyalı Alyatte emrindeki ücretli Peçenek askerlerinin kıyafetlerinin karşı cephedeki soydaşlarından ayırt edilemediği şeklindeki ifadeleriyle açıklamıştır.⁶⁸ Zeybeklik kültüründe Peçenek kültürünün büyük etkisi olduğu açıkça ortada olduğuna göre; Batı Anadolu'daki Efelik ve İç Anadolu'daki Seğmenlikle benzerlikleri rahatlıkla takip edilebilen tarihi miras, Peçeneklerin Anadolu'daki yayılma sahalarını ortaya koymakla birlikte bu yörelerde Hristiyan Türkler tabiriyle bilinen Karamanlılar arasındaki alakanın sağlamasını yapma yönünde önemli bir etnografik detaydır. Bu konuyu etnografik ve folklorik boyutuyla araştırmak şüphesiz pek çok tarihi hazinenin gün yüzüne çıkartılmasını sağlayacaktır. Hristiyanlaştıkları için tarihi hafızamızdan silinip giden pek çok Türk boyu gibi Anadolu'daki varlıkları göz ardı edilen Peçenekler, Rum adı altında erimişler gibi görünseler de bıraktıkları izler, Karamanlıların oluşumunda oynadıkları rolü ortaya koyabilmemizi sağlamaktadır.

⁶⁸ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 25-26.

1.3.1.3. Kuman/Kıpçak Türklerinin İskanı

Kafkasların kuzeyinde ve güneyinde kendilerine yurt tutmuş ve kültürel hatıralar bırakmış Kıpçak ve onlara bağlı “Khazar/Khazır, Barsel/Parsil, Bulgar, Kamak, Vanand, Kuman/Kumuk” boylarına “İlk Kıpçaklar”, Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlara geçip yerleşen, Balkanlardan tekrar Kafkasların güneyine yerleşmeyi tercih edenlere de “Son-Kıpçaklar” denilmektedir. Son Kıpçakların Dnyepir boylarına yayılışlarını ve çeşitli isimlerle anılışları konusuna değinen pek çok kaynak vardır ki bunlardan, Akdes Nimet Kurat’ın İdil Boyu ve Karadeniz, Osman Turan’ın Selçuklular, Zeki Velidi Togan’ın Umumi Türk Tarihine Giriş 1 adlı eserlerinde Kıpçakların Kuman, Kemek-Kimek, Koman isimleriyle anıldıkları tesbit edilmiştir.⁶⁹ Son Kıpçaklar, X. yüzyılda başlayan Moğol saldırıları nedeniyle XI. yüzyıl başlarında Karadeniz’in kuzeyine göç etmişlerdir. Son Kıpçaklar’ın batı kolu çok açık tenli ve sarışın olduklarından ötürü karşılaştıkları milletler tarafından sarışın olarak anılmışlardır.⁷⁰ Kuman-Kıpçaklara Ruslar Polovcy, Araplar Kıpçak (Kıpçak), Almanlar Falben-Alben, Ermeniler Chardias demişlerdir ki hepsi de açık sarı saçlı, sarışın anlamına gelmektedir.

XII. yüzyıldan itibaren Kür ve Çoruh boylarında yerleşmeye başlayan Kuman/Kıpçaklar Ortodoks Gürcü kilisesine bağlanmışlarsa da Kuman/Kıpçaklar’ ın bir kolu da Kuzeydoğu Romanya’da yayılarak bu bölgenin kendi isimleriyle anılmasını sağlamışlardır. Cumania olarak bilinen bu bölgeye iyice hakim olan Kuman/Kıpçaklar Fransisken rahiplerinin misyonerlik faaliyetleri sonucu zamanla Hristiyanlığı benimseyerek Romen Katolik kilisesine bağlanmışlardır.⁷¹ Hristiyanlaşan Kuman /Kıpçaklar’ın bir kısmı Gürcistan üzerinden göç yoluyla gelmek suretiyle Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu’ya yerleşmişlerse de Bizans, Balkanlar tarafından Anadolu’ya sevk ettiği Kıpçaklar’ı daha batıda Menderes Vadisi ve Ankara çevresinde yerleştirmiştir. Anadolu’daki yer adları ile ilgili incelemelerde Çığıldır, Anı, Borçalı, Kangarlı, Uluborlu, Kiçiborlu, Kotanlı, Posof Koman köyü, Tortum, Komar, Komuk⁷² gibi pek çok Kıpçak adına rastlanılırken kişi adı olarak Macaristan ve Romanya’da rastlanılan Ayaz, Çerçi, Kemençe, Kol-Bas, Tolun, Toraman, Balaban, Bulmaz, Çolpan, Gurban, Karayman, Şişman, Temiş, Togrul⁷³ gibi isimlerden çoğu günümüzde kullanılmaktadır. İsimler arasında özellikle dikkat çeken Kemençe, Doğu Karadeniz’in

⁶⁹ Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 81-82.

⁷⁰ Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 89.

⁷¹ Yakup Aygıl, a.g.e., s.28-29.

⁷² Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 83-93.

⁷³ Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 98-99.

olmazsa olmazı bir folklorik çalgı olarak hala önemini koruduğu gibi Kırım'daki Hristiyan Gagavuzlarda ve Urumlar'da da aynı şekilde görülmekte ve Yunan'lıların sahiplendiği Kemençe tüm bu coğrafyaya yayılmış olan Türk Kıpçak unsurunu günümüzde dahi açık açık seslendirmektedir. Karadeniz'de hiçbir zaman var olmayan Rum Pontus kökeni masalını Kemençe gibi tek bir ismin kullanım sahasıyla dahi alt üst edebilirken, Gagavuzlar ve Urumlar'da da görülen ortak kültürde Hristiyan olmalarından ötürü Rum adıyla Anadolu dışına itilen Karamanlılar arasında mutlak bir bağ olduğunu söylemek zor olmasa gerektir. Doğu Karadeniz halkı, Bulgar Türkleri ile Kuman Türklerinden gelmektedir. Köken itibarıyla Anadolu'daki Ortodoks Türklerle birebir ilişkisi olan bu iki Türk uruğu da sarışın ve kumraldır.⁷⁴

Batı Anadolu taraflarındaki Kuman/Kıpçak izlerine baktığımızda İzmir'in Çirkince, Aydın'ın Mursallı, Tekirdağ'ın Araplı köylerinde Hristiyan Türkmenler bulunmaktadır. İzmir'in Selçuk ilçesine bağlı Çirkince köyünde "Hara gidersin, hardan gelirsin?" şeklinde karşımıza çıkan ağız ve yakın köylerden gelen Müslümanlara; *"Kızım eskiden biz de sizin gibi Türkmen idik. Papazlar bizi Hristiyan etti buraya yerleştirdi"* şeklindeki açıklamaları ile tüm örf ve adetlerinin hatta kıyafetlerinin aynı oldukları bilgisine ulaştığımız Karamanlıların, Anadolu'daki Hristiyan Türklerden olan Kuman/Kıpçaklar'la bağlantıları daha da kuvvetlenmektedir.⁷⁵ 'Hardan gelirsin, hara gidersin' cümlesinde kullanılan Erzurum-Kars ağzının İzmir tarafında karşımıza çıkması tarihi dil birlikteliği ve Batı Türkçesine sahip Kıpçak dil unsurlarının Karamanlılar arasında barınması açısından oldukça önemli değil midir?

Karamanlıların varlığı bugün hala bazı çevreler tarafından Türkçe'nin etkisinde kalmış Rum'lar olarak açıklanmaya çalışılıyorsa da gerek Ortodokslar arasında hiç Türkçe bilmeyen Rum'ların varlığı, gerekse yabancı kaynaklarda da geçen Rum kökeni ile ilgili objektif tartışmalar, hiç Rumca bilmeyen ve sadece Türkçe konuşan Karamanlıların Türk asıllı olduklarını kabul etmek zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Selçuklu Devletinin ve Osmanlı Devletinin dil baskısı yaparak Türkçe konuşmayı zorunlu tutması nedeniyle Rum'lar Türkçe konuşmak zorunda kalmışlardır şeklinde bir varsayımda bulunanlar, Karamanlılar dışındaki diğer Rumların neden serbestçe Rumca konuştuğu sorusunu kendilerine sormak zorundadırlar. Bu soru dışında, Osmanlı Dönemi divan toplantı kayıtlarının Türkçe dışında Rumca

⁷⁴ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 26-27.

⁷⁵ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 28.

da⁷⁶yapıldığı gerçeği düşünüldüğünde bu varsayımın hiçbir mantığı olmadığı anlaşılır. Batı ve İç Anadolu’da açıkça izlerini gördüğümüz Kuman/Kıpçak ağızına dair alıntılara ilerleyen bölümlerde ayrıntısıyla değineceksek de özellikle aşağıda verdiğimiz birkaç örnekle, bu ağzın Rum olduğu iddia edilen Ortodoks Hristiyanların bulundukları Doğu Karadeniz ve Kapadokya bölgesinde hala yaşıyor olduğunu görmemiz Karamanlıların Türk kökenlerinden başka ne şekilde açıklanabilir? Bugün Yunanistan’da bulunan Karamanlıların konuştukları Türkçe’nin günümüzde Anadolu’da aynı haliyle kullanılıyor olması üç kuşaktır Yunanistan’da yaşayan Karamanlıların Türklükleriyle ilgili en önemli delillerdendir. Karamanlıca ve Kıpçak ağzından ortak örnekler: “yöruyerek”, “dönme-yeler”, “çölinde”, “böyük”, “götüren”, “gömelim”, “gorduk”, “gore”, “göstermesin”, “oyle”, “köpek”, “gore”, “köye”, “ömrü”, “böyük.”⁷⁷

Tüm bu delillere ek olarak altı çizilmesi gereken husus, XIX. yüzyıl sonlarına kadar milliyetçilik hareketlerinin en yoğun olduğu dönemlerde dahi Doğu Karadeniz’deki Çepni, Hemşin, Akkoyunlu ve Karaman Türkmenleri ile Rum’lar arasında önemli bir çatışma olmaması, gerek Karadeniz’deki gerekse Kapadokya bölgesindeki Karamanlı Rum’ların devlet aleyhine faaliyette bulunduklarına dair bir kaydın bulunmaması, Hristiyanlaşan Türklerin Rum olarak adlandırılmalarına rağmen milli şuur olarak Türklüğün kesintisiz devamı konusuyla açıklanabileceği gerçeğidir.

1.4. Karamanlıların Yerleşim Alanları

Karamanlılar olarak adlandırılan, Ortodoks Hristiyanların yerleşim alanları, oldukça geniş bir sahada kendini gösteriyorsa da en yoğun olarak yaşadıkları yerin Anadolu toprakları, özellikle de Karaman ve çevresi olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı devletine ait önemli bir sancak olan Karaman sınırları içinde Konya, Akşehir, Niğde, Aksaray, Nevşehir, İçel, Ereğli, Ermenek, Antalya ve Fethiye bulunmaktadır.⁷⁸

Karamanlıların adı ve kökeni konulu başlıkta da değindiğimiz üzere bu Ortodoks cemaatin yaşadıkları yerden dolayı Karamanlı ismini aldıklarına dair çeşitli görüşler vardır. Konuştukları dil Türkçe olan Ortodoksların, yerleşim sahalarına bağlı

⁷⁶ Günil Özlem Ayaydın Cebe, “19. Yüzyılda Osmanlı Toplumı ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik”, Doktora Tezi, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, Ankara, Ağustos 2009, s. 57-60, www.thesis.bilkent.edu.tr/0006070.pdf, erişim: 21 Mart 2016.

⁷⁷ bkz., Mustafa Kılıçarslan, “Karamanlıcada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, S. 2, İstanbul, 2013, s. 58-62.

⁷⁸ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 117.

olarak Karamanlı adını aldıkları şeklinde kabul edilmiş bu görüşü savunanlardan Semavi Eyice, konuştıkları dil ve isimleri Türkçe olan Ortodoksların, Karaman bölgesinde yaşamalarından ötürü Karamanlı ismiyle anıldıklarını belirtmiştir.⁷⁹ Semavi Eyice'nin Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler adlı eserinden de anlaşılacağı üzere Tokat, Isparta gibi şehirlerde de Karamanlılara ait Grek harfli Türkçe kilise kitabeleri ve mezartaşları tespit edilmektedir. Gerek kiliselerin varlığı gerekse kilise kitabelerinin okunmaları sonucunda Karamanlı Ortodoksların genel olarak Karaman, Niğde, Kayseri bölgesinde yaşıyor olmalarının onların bu isimle anılmalarına sebep olduğu görüşü savunulsa da Karamanlı adının Türk tarihi içindeki kullanım alanı ve zamanının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Karamanlılar olarak adlandırılan Hristiyan Türklerin, tımar sisteminin bozulmaya başladığı süreçte çiftliklerden ayrılarak ticaret yapabilecekleri büyük şehirlere ve limanlara sığınarak geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını savunan Cami Baykurt, aşağı yukarı aynı açıklama üzerinde durmuştur. Baykurt'a göre de Karaman merkez olmak üzere, batıda İzmir ve çevre sahil şeridiyle İstanbul, güneyde Isparta, Alanya, Antalya dahil bu illere yakın şehirlere yayılmış halde, Türkçe konuşan Ortodokslar bulunmaktadır. Karamanlıların yine Kayseri ve çevresinden Sivas, Tokat, Yozgat, Zonguldak, Samsun'a kadar uzanan bir kuzey kolu vardı ki bu şehirlerde de Karamanlı nüfusu oldukça yoğun bir şekilde yaşamaktaydı.⁸⁰ J.Eckmann'a göre de Karamanlılar gibi Türkçe konuşan ve Türkçe ibadet eden Ortodokslara Suriye, Balkanlar, Baserabya ve Kırım'da da rastlamaktaysa da yoğun olarak bu nüfus; Karaman, Konya, Kayseri, Nevşehir, Niğde bölgesinde yaşamaktadır. Dolayısıyla Karamanlılar, Karadeniz sahil şeridinden İstanbul'a kadar yayılırsalar da en yoğun olarak bulundukları Karaman bölgesi öne çıkmıştır. Bu görüşü destekleyen Robert Anhegger, Türkçe konuşan Ortodoksların Kırım (Odessa ve Mariopol) Makedonya, Basebarya ve Rumeli'de de var olup Anadolu dışında da yayıldıklarını, en kalabalık nüfusun Karaman ve çevresinde bulunduklarını belirtmektedir.⁸¹

Karamanlıların, Anadoludaki varlıklarına ve yaşadıkları yerlere ait çeşitli kaynaklara baktığımızda Hans Dernschwam'ın seyahatnamesinde yer alan İstanbul'un Yedikule semtindeki Karamanlıların, Ömer Lütfi Barkan'ın Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı ile ilgili muhasebe defterlerini incelemesi doğrultusunda nüfus kayıtlarının Kayseri, Sivas, Karaman, Aksaray, Amasya, Ankara, Aydın, Nevşehir,

⁷⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 109.

⁸⁰ Cami Baykurt, a.g.e., s. 20.

⁸¹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 110.

Tokat şehirlerine ait oldukları tespit edilmektedir.⁸² Isparta ve çevresinde yaşayan Hristiyanlara ait bilgiler veren Charles Texier'de Karamanlı Hristiyanların Türkçe konuştuklarını belirtmektedir. Avram Galanti aynı konuda; "Türkçe konuşan Selçukluların XII. asırdan itibaren bulundukları yerlerde ve bilahare Osmanlı Türklerine geçen yerlerde yaşamış Ortodoks Rum'ların lisanları Türkçe idi. Antalya Rum ahalisi... Yunanca bilmez idi"⁸³ açıklamalarını yapmıştır. Alanya'daki Hristiyanlar ile ilgili bilgiler veren Evliya Çelebi, Alanya'da bulunan Rum'ların, Türkçe'den başka bir dil bilmediklerini şöyle anlatır: "Urum keferesi bir mahalledir, cümle üçyüz hanedir amma asla urum lisanı bilmeyup batıl Türk lisanı bilürler."⁸⁴ Anadolu'da yaşayan Hristiyan Türklerin genel olarak Karamanlı tüccar olarak adlandırıldıkları bilgisi dışında J.H.Kramers'in yukarıda bahsi geçen görüşlere benzer bir açıklama yaptığı görülmektedir. Kramers'e göre, "Lycaonie ve Kilikya Torosları Antalya'ya kadar, Anadolu'nun tüm güney sahilleri"⁸⁵ Rum Ortodoks kilisesine bağlı, Rumca bilmeyen ve Türkçe konuşan, Yunan harfleriyle Türkçe yazan Karamanlılara ait bölgedir.

Janos Eckmann'ın, Türkçe ağızları Doğu Karadeniz ağızıyla benzeşen bu toplulukların Yunan asıllı olmayıp Bizans hizmetinde asker olarak bulunan Türklerin torunları Karamanlılardır şeklindeki görüşü, yine kendisine ait olan, Karamanlı Türkçesinde -maca ekli fiil şekli ve Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar adlı makaleleriyle destek kazanmaktadır. Hayrullah Kahya'nın Karamanlıca Bir Zarf Fiil Eki : (IncAs) adlı makalesinde de Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanların İstanbul, Suriye ve Balkanlar'da, Anadolu'da da Karaman, Konya, Kayseri başta olmak üzere Anadolu'nun iç ve güney kesimleri ile Karadeniz bölgesinde yaşadıkları belirtilmektedir. Karamanlıların, Bizans tarafından Anadolu'ya yerleştirilen ve Bizans'a paralı askerlik yapan Peçenek ve Kuman Türkleri olduğunu savunan Hayrullah Kahya, Gülizar-ı İman-ı Mesihi adlı ilk Karamanlıca kitap dahil yüzlerce Karamanlıca eserin Karamanlı ağız ile yazıldığını ve (IncAs) zarf fiil ekinin sadece Rize ili ağızlarında geçtiğini, eski Anadolu dönemine ait (- IncAs), (-InCA) ve (-IcaGız) zarf fiilinin günümüzde Anadolu'da hala kullanılmakta olmasının Karamanlıların yaşadıkları bölgeler ve Türk kökenleri üzerine önemli bilgiler sunduğunu dile getirmektedir.⁸⁶

⁸² Gazanfer İbar, a.g.e., s. 113-114.

⁸³ Mehmet Eröz a.g.e., s. 32-33.

⁸⁴ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 33.

⁸⁵ Johannes Heindrik Kramers, İslam Ansiklopedisi, Karaman Maddesi, C. 6, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 309-311.

⁸⁶ bkz., Hayrullah Kahya, a.g. m., s. 1243-1245.

Karamanoğulları tarihine ait en önemli eser sayılabilecek Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi adlı eserinde, Karamanlıların atalarının Moğol istilasından kaçarak önce Sivas yöresine daha sonra da Baba İshak İsyanına dahil olmalarından ötürü yer değiştirerek Ermenak (Ermenek) Mut yöresine yerleşmiş bir topluluk olduğu açıklanmıştır. Karamanlıların Alaaddin Bey yönetiminde hükümlerlerini ilan ettikleri 1361 tarihi itibarıyla güçlenmeleri sonucu, o günkü adıyla Larendi yani bugünkü Karaman merkez olmak üzere Gülnar, Anamur, Silifke, Mut, Akşehir, Iğın, Kadınhanı, Konya, Beyşehir ve Seydişehir yörelerine yerleştikleri görülmektedir.⁸⁷

Karamanlıların yerleşim alanları, bulundukları coğrafi bölgeler ile ilgili araştırma ve görüşler doğrultusunda ortaya konan bilgileri Karamanlıları ete kemiğe büründürmek ve kesin olarak yaşadıkları yerleri listeleyebilmek adına şüphesiz farklı kaynaklara da bakılabilir. Kaynak teşkil edebilecek bir husus, XIX. yüzyılda Karamanlca olarak satışa sunulan kitapların pek çoğunun sonuna, kitabın parasını ödeyerek talep eden müşterilerin listelerinin yazılması hususudur. Bu listelerden Karamanlıların Anadolu'da nerelerde yaşadıklarına dair bilgi edinme fırsatı yakalanmış ve Karamanlıların yerleştikleri yerler arasında en çok “İstanbul, Ankara, Kayseri, Niğde, Nevşehir, Ürgüp, Amasya, Konya, Karaman, Zincidere, İncesu, Talas, Akşehir, Samsun, Bafra, Çarşamba, Adana, İzmir, Safranbolu, Havza, Tosya, Zile, Çankırı, Kula, Kastamonu, Bolu, Mezirfon, Taşucu, Mürefte, Bursa, Kütahya, Bayındır, Polatlı, Geyve, Konya, Ereğli, Hamidiye, Gölcük, Mihaliç, Adapazarı, Eskişehir, Alaçam, Zonguldak, Ereğli, Bartın, Antalya, Alanya, Erbaa, İnebolu, Çaycuma, Denizli, Balıkesir, Salihli, Gemlik, Düzce, Gümüşhacıköy, Söğüt, Uşak, Ödemiş, Burdur, Isparta ve Akdağmadeni”⁸⁸ nin bulunduğu görülmüştür. Yukarıda sözü geçen Ömer Lütfi Barkan'ın, Türk Yapı ve Malzemesi Tarihi İçin Kaynaklar adlı makalesinde, Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı için tutulan muhasebe kayıtlarına göre çalışan usta ve işçilerin genel olarak Hristiyan Türklerden oluştuğu bilgisine ulaşıldığı gibi nüfus kayıtları da listelenmiştir. Taş ustaları, Yapı ustaları ve Hafriyat ustalarının ayrı ayrı kaydedildiği bu çalışmaya göre, Türkçe isimler taşıyan Karamanlı ustalardan bazılarının adı ve nüfus bilgileri şu şekildedir: Alagöz(Kayseri), Arslan(Sivas), Aydın(Karaman), Kuzu (Ürgüp), Timur(Amasya), Yahşi(Aksaray), Asılbeğ(Karaman),

⁸⁷ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 56-57.

⁸⁸ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 69-114.

Budak(Ankara), Budak(Tokat) Karagöz(Kayseri), Aslan(Toros).⁸⁹ Pek çok mahkeme kaydı, şeriye sicili ve isimler üzerinden Karamanlı adıyla anılan Hristiyan Türklere ait bilgileri vereceğimiz birkaç örnekle detaylandırarak olursak, Hicri 988 tarihli Kayseri mahkeme kaydına göre; “Sarmusaklu Köyünün Keşişi Kaya Kızı Nikol, kardeşi ve yine köy keşişlerinden olay Yahşi’nin evinde öldürülmüş halde bulunmuştur” şeklinde bir bilgiye rastlanmaktadır. İsimler ve yer adlarının Türkçe oluşu Karamanlıların hem yaşadıkları yerler hem de Türk kimlikleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Hicri 996 tarihli Sivas mahkemesindeki bir kayıt olan “Murat kızı Selçuk, Altan oğlu Çağala adındaki zimmiye ve zimmi” alacak meselesinden ötürü “birbirinden davacı olmuştur”⁹⁰ ifadesi de konu ile ilgili pek çok örneklerden biridir. Kayseri, Konya, Ankara gibi pek çok şehre ait mahkeme kayıtlarına baktığımızda Sinan kızı Sahana Hatuncuk, Hatır, Gönen, Bali, İnci, Urhan, Sırma, Devlet, Yakut, Çiçek, Erekil, Babür, Hasmelek, Malkoç, Akkoca, Asak, Kaplan, Bahadır, Altın, Başa, Çakmak, Temel, Durmuş, Yahşi, Asa, Ayvaz, Budak ve benzeri pek çok Türkçe isime rastlanmaktadır. Bu isimler Karamanlı namıyla Hristiyan Türklere ait isimlerdir. Anadolu’nun geneline yayıldıkları tespit edilen Karamanlıların ana dillerinin Türkçe olduğuna dair tespitin de yapılmasını sağlayan bu veriler dahilinde görüşlerini dile getiren İoanna Petropoulou, Karamanlıların sadece Anadolu’nun iç kesimlerinde bulunmadıklarını tüm Anadolu’ya yayıldıkları görüşünü savunur.⁹¹ Tüm bu görüşleri ve özellikle Cami Baykurt’un Karamanlıların kıyı bölgelerine doğru bir yelpaze gibi⁹² açıldıkları görüşünü desteklemek adına bir örnek verilecek olursa; Amasra metropolitliği kayıtlarına göre 1911 yılı Hristiyan nüfusunun 120.000 olduğu ve bu nüfusa ait 336 yerleşim yerinden 246’sının Rumca bilmeyen, sadece Türkçe konuşan Hristiyanlara ait olduğu bilgisi dikkat çekicidir. Ortodoks Hristiyan nüfus içinde genel olarak hiç Rumca bilmeyen dili Türkçe olanlar ağırlıkla var olduğuna dair örnekler çoğaltılabildiğine göre, Karamanlılar yoğun olarak bugünkü Kapadokya bölgesinde yaşamışlarsa da Karadeniz, Ege Bölgesi ve İstanbul dahil olmak üzere Marmara Bölgesine doğru bir yayılmadan söz edilebilir. Yukarıda adı geçen Ödemiş, Kula, Biga, Mürefte, (Şarköy-Tekirdağ) İnebolu, Safranbolu, Tosya, Zile, Kastamonu, Ordu, Tokat, Samsun, Mihaliç, Gölcük, Zonguldak, Balıkesir ile pek çok şehir ve kasaba örneklerini vererek gösterdiğimiz

⁸⁹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 113-114.

⁹⁰ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 51.

⁹¹ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 51-60.

⁹² Cami Baykurt, a.g.e., s. 20.

Anadolu'da yerleşme durumu İstanbul dahil Karamanlıların varlığına dair delillerle doludur.

XIX. yüzyılda dahi İstanbul'daki Ortodoks Hristiyanların çoğunluğunu Rumca bilmeyen, Türkçe konuşup Türkçe ibadet eden Karamanlılar oluşturmaktadır.⁹³ XIX. yüzyıl sonlarına doğru Yunanistan'ın Helenleştirme faaliyetleriyle bozulmak istenen Karamanlılarla Müslüman Türkler arasındaki ilişki, nihayetinde uygulamaya konulan ve Fener Rum Patrikhanesiyle birlikte yürütülen Rumlaştırma çalışmalarıyla yara almaya başlamıştır. Rumlaştırma faaliyetlerine karşı net bir duruş sergileyen ve devam eden süreçte yaşanan Kurtuluş Savaşı boyunca Ankara hükümetinin yanında yer alan Karamanlılar, Milli mücadeleyi destekledilerse de Lozan antlaşması gereğince mübadeleye tabii tutularak anavatanlarından çıkarılmışlardır. Bu duruma atıfta bulunmak üzere Karamanlıların hazin hikayesini kaleme almış olan Kayseri'den mübadil edilen Papaz Neofitisi, Grek harfli Türkçe Lozan Antlaşması Üzerine adlı eserinde; Karamanlıların nerelerden Yunanistan'a iskan edildiğini anlatmaktadır. Konya, Karaman, Nazilli, Burdur, Isparta, Malatya, Kayseri, Denizli, Eğridir, Ankara, Çankırı, Safranbolu, Kastamonu, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Çorum, Merzifon, Havza, Tokat, Zile, Bartın, İnebolu, Mersin, Tarsus, Ankara, Kozan, Talas şeklinde adı geçen bu şehirler; bugün Yunanistan'da hala Türkçe konuşan hatta üçüncü kuşaklarına da Türkçe öğreten, dini tercihlerden ötürü Rum adı altında anavatanlarından çıkarılmış Karamanlı Hristiyan Türklerin bir zamanlar Anadolu'da yaşadıkları yerlerdir.⁹⁴

⁹³ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 115-116.

⁹⁴ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 117.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARAMANLILARDA KÜLTÜR, DİL, ALFABE

2.1. Karamanlıların Kültürleri, Adet ve Gelenekleri

İnsan eliyle yapılan her şeyi tarif eden kültür, meydana geldiği toplumun dil, din, gelenek, görenek ve tarihine ait izleri içinde barındırır. Topluma ait bütün maddi ve manevi değerleri içine alan bir bütün olan kültür incelenirken her türlü davranış şekli, düşünce yapısı ve bilgi birikimine de bakarak insanların neler başardıkları, neler yaptıkları ve yaşam tarzlarının ne olduğuna dair zenginliklere de ulaşılmış olunur. Karşılaşılan toplumlar arası farklılıklar zenginliğe ulaşma olduğuna göre, farklı bir kültür içinde yaşayan ve kendilerine has özellikleri olacağını düşündüğümüz Karamanlılar, Hristiyan yaşantısına dair kültürel değerlerden ziyade Müslüman Türk toplumlarıyla birebir benzerlikleri ile gözümüze çarpmaktadırlar. Karamanlıların Ortodoks Hristiyan olmaları nedeniyle Müslüman Türk komşularından ciddi ayrılıklar göstermesi gerektiğine dair oluşan düşünce, onlara ait din, dil, adet ve gelenekler ile ilgili bilgilere ulaştıkça yerini, Karamanlıların Müslüman Türklerden pek de farklı olmadığı düşüncesine bırakmaktadır. Konuştukları dilde, dini ibadetlerde, kılık kıyafetlerinden, düğünlerine, adet ve geleneklerine kadar Türk kültürüyle neredeyse aynı unsurları inceleyebileceğimiz Karamanlılarda en dikkat çekici unsur şüphesiz konuşulan Türkçe lisanıdır. Konu ile ilgili başvurulabilecek en önemli kaynaklardan biri olan Cami Baykurt'un Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler adlı eserinde, Karamanlıların konuştukları dil, aile hayatları, yaşantıları, örf ve adetleri ile tamamen Müslüman Türklere benzedikleri dile getirilmiştir.

“Hayat-ı reayanın bugünkü nim-i zirai ve tam-zirai Türklere devretmiş olduğu patriyarkal ailede pederle evlatların vesayetini Hristiyan Türklerde de bizdeki secayayı haizdir. Bu hususlar hakkında kendisinden bazı malumat istihsal ettiğim Alaşehirli bir Hristiyan Türk ki Müslüman Türklerle nisbet-i irkiyelerine tamamen kail olduğunu itiraf ediyordu - fasıla olarak kendileri arasında ot beslemeye iki üç asır evvelki Osmanlı Türkleri gibi at ve cirid oyunlarına inhimakları olduğu ve hatta kendisine bile talim edilmiş olan cirid oyunu usullerini mufassalan hikaye etmiştir.”⁹⁵ Cami Baykurt'un eserinde değinilen Türk irkiyeti meselesi, aile hayatı ve sosyo ekonomik hayatla ilgili

⁹⁵ Cami Baykurt, a.g.e., s. 15-18.

meseler Karamanlılarla ilgili açıklayıcı bilgiler vermektedir. Özellikle cirit oyununun ve ata sporu güreşin Orta Anadolu'daki Karamanlılarda yaygın olarak görülmesi dışında mübadele nedeniyle Yunanistan'a göç ettirilen Karamanlılarda da pehlivanların güreş sporu geleneğini devam ettirdikleri bilinmektedir.⁹⁶ Karamanlıların Türkçe dili ile ilgili bir tespitte bulunan Evangelina Balta, Karamanlılar için; "Kendileri Yunanca konuşmamaktadır ve Yunanlı değildir. Onlar Anadolu Rum'udur. Konuştuğu dil ise yavan Türkçedir, sade Türkçedir"⁹⁷ diyerek görüşünü belirtmiştir. Dini inanışları Ortodoks Hristiyanlık olmasına rağmen konuştıkları dilin Müslüman Türklerle aynı Türkçe oluşuna dair 1896 yılında yayınlanmış olan Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütennevia adlı eserde kayıtlı şu mısralar, oldukça dikkat çekicidir:

Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz.

Ne Türkçe yazar okur, ne de Rumca söyleriz

Öyle bir mahlut-u hatt-ı tarikatımız vardır ki

*Hurufumuz Yunanice, ama Türkçe meram eyleriz*⁹⁸

Sahip olunan kültürün devamlılığını sağlayan en önemli unsurun dil unsuru olduğu düşünüldüğünde hemen burada, Rum sayılarak dilini bilmedikleri Yunanistan'a göç ettirilen Karamanlılarla ilgili acı bir hatıra da değinilmelidir. Mikra Asia Kıtasının Tarihi Coğrafyası adlı eserin aynı adla çevirisini yapmış olan Özge Özgür bu çevirinin giriş sayfasında gazeteci yazar Vâlâ Nurettin'e ait bir anıya yer vermektedir. Vâlâ Nurettin 1931 yılında Yunanistan'a bir seyahat yapmıştır. Atina'da Karamanlılarla karşılaşmasını anlatan Nurettin; "Atinada Türkçe konuşarak gidiyorduk. Peşimize yaşlı, kamil, aciz kılıklı kadınlar takıldı. - *Bu gavurlarla idemiyoh... Bir deyin Kemal'e alıverse bizi içeri gayrık...* temennisinde bulundular" sözlerini aktarmıştır.⁹⁹ Bu diyalog Yunanistan'a gönderilen Karamanlıların, Hristiyan olmalarına rağmen asli unsurlarının ağır bastığına, dolayısıyla da ana vatanlarına dönme isteklerine tercüman olmaktadır. Aile hayatları, gelenek görenekleriyle Müslüman Türklere tıpa tıp benzeyen Karamanlıların kültürleriyle ilgili bilgilere kendisi de bir Karamanlı olan Evangelis Misailidinos'un Temaşa-i Dünya ve Cefakar ü Cefakeş adlı eserinde rastlanmaktadır. Karamanlıların

⁹⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 150.

⁹⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 175-176.

⁹⁸ Oğuz Özdem, Vatanımıza Hasret Öldük Yavrularım, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 2007, s. 149.

⁹⁹ Tarık Yurtgezer, Kapadokya'nın Kayaköyü Sofular Vadisi, ankarafotosafa-ri.blogspot.com.tr/2013/12/kapadokyanin-kayakoyu.html, erişim: 11 Mart 2016.

Türk adet ve gelenekleriyle benzer bir hayat sürdürdüklerini ortaya koyan bu eserde, Karamanlı kadınların yüzünü örtmeden yabancıların içine çıkmadıklarından, evlerinin Müslüman Türklerde olduğu gibi haremlik-selamlık şeklinde ayrıldığından, evlilik merasimlerinin Türk düğünleriyle aynı olduğundan bahsedilmektedir.¹⁰⁰ Karamanlılara has düğün merasimleri ile ilgili geniş bilgilere ulaşabileceğimiz neredeyse tek eser, Yonca Anzerlioğlu'nun 2000-2002 yılları arasında Yunanistan'daki Karamanlılarla yaptığı mülakatları derleyip sunduğu, Karamanlı Ortodoks Türkler adlı kitabıdır. Yonca Anzerlioğlu'nun Karamanlı düğünleri ile ilgili tespitlerinden bir bölüm aşağıdaki gibidir:

“Karamanlı köylerinde düğünler genelde bir hafta kadar sürmektedir. Çeşitli oyunların oynandığı ve yemeklerin yenildiği gelin hamamı tabir edilen adet gereği, gelin arkadaşları ile birlikte hamama gitmektedir. Perşembe günü gelinin evinde bütün kızlar toplanarak ekmek yapmaktadırlar. Bir tekne içinde bulunan una bir altın atılır tüm kızlar ellerini kullanmadan ağızlarıyla altını bulmaya çalışır. Cuma günü gelinin elbiselerini almak için klarnet, zurna eşliğinde damat evine gidilerek elbiseler alınır. Aynı şekilde de damadın elbiselerini almak için gelinin evine gidilir. Ertesi gün yani cumartesi günü akşam damadın evinde çok büyük eğlence yapılırken, kız evinde damat evine nazaran daha sessiz bir eğlence düzenlenir. Çalınan tef eşliğinde kızlar kaşıklarla oyunlar oynarlar. Damat evinde ise evin damına kırmızı bayrak asılır. Bu arada damat tıraşı adeti gereği zurna ve davul eşliğinde berber önce yaşlı insanları, daha sonra gençleri ve en son damadı tıraş eder. İçinde pamuk, pirinç ve çorap bulunan ve damat tarafından gezdirilen büyük bir tepsiye insanlar para atarlar ve bu paralar da berber tarafından alınır. Daha sonra cirit veya güreş gibi spor faaliyetleri gerçekleştirilerek yemekler yenilir ve en son dam üstünde oynanan oyunlarla geç vakitte eğlence biter. Ancak düğün henüz bitmemiştir. Pazar günü Ortodoks Hristiyan inancının gereği doğrultusunda, sabah köyün papazı gelin ve damadın evlerine giderek elbiseler üzerine dualar okur ve sonra kiliseye gider. Bu arada damadın yaşça en büyük akrabası tek tek giyeceği kıyafeti damada vererek hazırlanmasına yardım eder. Aynı şey gelin için de geçerlidir. Daha sonra önde davul zurna arkasında damat ve onun arkasında da arkadaşları olmak üzere kirveyi (sağdıç) almak için kirvenin evine gidilir ve kirve alındıktan sonra gelin evine yönelinilir. Gelin de alındıktan sonra yine davul zurna önde damat ve akrabaları arkasında, gelin ve ailesi de damadın arkasında kiliseye doğru

¹⁰⁰ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 130.

yürünürken papaz duaya başlar. Gelinin yüzüne damadın bakması yasaktır ve gelinin yüzü genelde kıvrak veya al denilen ve kırmızı pullu bir örtü ile kapalıdır. Hz. İsa İkonası duran gelin ve damadın başlarının üzerine altın kaplama taç koyan papaz dua eder.”¹⁰¹

Yukarıda Türk kültür tarihiyle ilgili açık izlerini gördüğümüz sembollerden olan al renkteki gelin kaftanı, al bayrağın düğün evine asılması gibi ritüeller, yine Anadolu’da hala devam eden bu adetler dahilinde gelinin kucağına erkek çocuğun verilmesiyle soyun devamının sağlanması şekilleri, Karamanlıların Türk kimliklerini gözler önüne koymaktadır.

Dikkati çeken bir başka husus da aslen Kayseri Çukur köylü olup Karditsa-Kapadokika’da yaşayan Sultan Arslanoğlu’nun gelin, kayınpeder, kayıinvalid ve diğer akrabaları ile ilgili değindiği ilişkilerin Karadeniz bölgesinde günümüzde izlerini görebileceğimiz Çerkes adet ve gelenekleriyle tıpa tıp benzerliğidir. Sultan Arslanoğlu’nun anlattığı gelinin kaynana ve kaynata yanında konuşmaması, çocuklarını onların yanında sevmemesi, kaynana kaynata ve evdeki büyükler uyumadan yatılmaması gibi adetler,¹⁰² şahsen benim çocukluğumda Samsun ve çevresindeki Çerkes ailelerde şahit olduğum adetlerdir. Cami Baykurt’un; Karamanlılar Karaman civarından tüm Anadolu kıyı şeridi ve özellikle liman şehirlerine bir yelpaze gibi açılarak yayılmışlardır, savını düşündüğümüzde yukarıdaki örnek çerçevesinde gerçekler yerli yerine oturmaktadır. Fahrettin Kırzioğlu’nun Yukarı Kür ve Çoruk Boyları’ndan Kıpçaklar adlı eserinde yer alan Çerkezler ile ilgili Kıpçak kökeni araştırmalarına dair bilgilerle, Karamanlıların Kuman-Kıpçak bağlantısını üst üste koyduğumuzda ortaya çıkan gerçek şudur ki; Selçuklu ve Osmanlı baskısı sonucu Türkçe konuşmak zorunda kaldıkları ve Rum oldukları iddia edilen Karamanlılar, öz be öz Türkdürler. Türk adet ve geleneklerini yüzyıllarca devlet baskısıyla devam ettirmemişlerdir. O adetler kendi Türk kültürlerine ait adetlerdir. Türklükleri her yönüyle ortada olan Karamanlılar’ın Türk kültürlerine ait başka örnekler göstermek de mümkündür. Karamanlıların kendilerinin anlattığı, “Bizler düğünlerde çalgı çalar ahenk eder, süslü elbiseler giyer, ölü zuhurunda ağlar, siyahlar giyinir, matem tutarız.”¹⁰³ şeklindeki açıklamaları bu örneklerden bazılarını vermektedir. “Türk’e has

¹⁰¹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 151-152.

¹⁰² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 154.

¹⁰³ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 125.

nüktedanlıklarına”¹⁰⁴ örnekler gösterebileceğimiz Karamanlılara ait bir misal de şöyledir:

1839 yılında İstanbul’a yeni gelmiş bir Karamanlı bakkalın, yepyeni cübbesinin cep kenarına nasılsa bir Frenk tüccarının üzengisi takılmış ve cübbeyi yırtmıştır. Tüccar Karamanlıya dönüp ‘Esküzemua’ deyince bu cümleyi; ‘kaç kuruşa aldın’ şeklinde anlayan bakkal, Frenk’i bir lokantaya kadar takip edip cübbenin parasını istemiştir. Frenk; ben pardon dedim borcumu ödedim cevabını verince lokantacıya derdini anlatmaya çalışan bakkal lokantacının; özür dilemiş uzatmaya gerek yok diyerek kendisini dışarı çıkarması üzerine haftasına yanına on beş kişi alıp lokantaya gelmiş ve güzelce yemek yedikten sonra hesabı ödemedi kalkmıştır. Para isteyen lokantacıya ‘pardon sinyor’ diyerek kapıya yönelen bakkal, ‘hiç pardonla yemek parası ödenir mi?’ diyen lokantacıya dönüp; ‘600 kuruşluk cübbenin ziyanı pardonla ödeniyor da yemek niye ödenmesin!’ diyerek lokantadan çıkmıştır.¹⁰⁵ Bu nüktedan tavrı aklımıza hemen Nasreddin Hoca fıkralarını getirmektedir. Nasreddin Hoca’nın göle maya çalması fıkrası, bölgede yoğun olarak yaşayan Karamanlıları, Hristiyanlıktan Müslümanlığa döndürme adına “ya tutarsa” nüktesiyle İslam’a ısındırma çabası olarak düşünüldüğünde, daha fazla anlam kazanmaktadır. Kazan doğurdu fıkrasında da Nasreddin Hoca’nın; “doğurduğuna inanıyorsun da öldüğüne niye inanmıyorsun” nüktesiyle Hristiyan olan komşusunu inanç konusunda düşündürmeye çalıştığı ve onları İslam’a döndürmeye çalıştığı rahatlıkla söylenebilir. Nasreddin Hoca’nın Karamanlıların yaşadığı bölgede bulunması ve Müslüman Türklerle Karamanlıların yüzyıllarca bu hoşgörü ortamında birlikte yaşamaları, tek millet olma şuuruyla ancak açıklanabilir. Tıpkı Kurtuluş savaşı sürecinde Rum çetelerine katılmamakta ısrar etmeleri örneğinde olduğu gibi.

Soy birlikteliğine ve birbirine karşı aşırı hoşgörüye dair açıklamalarda nedenlere, niçinlere aranan cevaplar açısından dikkat çeken bir diğer husus da Müslüman Türklerle Karamanlıların komşuluk ilişkilerindeki samimiyete dair ifadelerdir. Kapadokya’dan Sultan Aslanoğlu, eski köyü olan Çukur köyündeki anılarını şu şekilde anlatmaktadır: “*Gelirlerdi bizim oraya . Unaşı yerlerdi, çaman yerlerdi, hoşaf yerlerdi. Orda ayrı yoğudu. Bu kapı Müslümandı... şo kapı benimdi. Çocuğu mocuğu ağladı mıydı birbirlerine gidip emziriyorlardı. Orda olsam bende yapardım*

¹⁰⁴ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 125.

¹⁰⁵ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 129-130.

*belki...*¹⁰⁶ Görüldüğü üzere birbirine çocuğunu emanet edecek şekilde, bir aile gibi yaşayan Karamanlıların kültür mirasının her aşamasında Türk Örf ve adetleri, bariz bir şekilde hissedilmektedir. O dönemde giyilen kıyafetler, yenilen yemekler, çeşitli eğlenceler ve kutlamalardaki ritüeller tek tek incelendiğinde ortaya çıkan tablo, Karamanlı örf ve adetlerinin her yönüyle Müslüman Türk örf ve adetleriyle ortak mirasa sahip olunduğu gerçeğidir. Çocuk doğduğunda bebeğin tuzlu suyla yıkanması, kundağına ince kum serpilmesi, hayırlı kırklanma denilen bu törende beşiğe mavi boncuk asılması, şimdilerde hala Anadolu’da gördüğümüz adetlerle aynıdır. Karamanlı hanımların giydikleri kıyafetlerin Türk kıyafetleriyle birebir aynı oluşu da en dikkat çekici noktalardandır. Zira günümüzde Yunanistan’da dahi aynı yöresel kıyafetlerle düğün kutlamaları yapılmaktadır.¹⁰⁷

Müslüman Türklerin yöresel kıyafetlerinden ayırt etmede zorlanılan Karamanlı kıyafetleri, kadınlarda “topuklara kadar uzanan gömlek ve yanları açık entari, üç etek, sıkma denilen yelek, oyalı yazma, şalvar, kuşak ve ayakta nalın” şeklindedir. Saçlarını belik (üçlü ya da altılı örgü) şeklinde ören hanımlar, örgülerini saçlık adı verilen üzeri sikkelerle süslenmiş renkli şeritlerle bağlarlardı. Erkek kıyafetlerinde dizlere kadar uzun kollu gömlek, yün dokuma şalvar, yelek ve yeleğin üstüne giyilen dış gömlek, kuşak, ayakta çarık, başta ise fes bulunmaktadır.¹⁰⁸ Karamanlıların gerek aile içi ilişkilerde gerekse kullandıkları kıyafetlerde açıkça ortada olan Türk kültürü, çelik, aşık, beş taş gibi çocuk oyunlarında da görülmektedir. Karamanlılarda yemek kültürü olarak karşımıza çıkan mantı, bulgur pilavı, (yoğurtlu) mercimekli köfte, içli köfte, baklava, sarı burma gibi Anadolu Türk yemek kültürü ile birebir aynı usulle yapılan yemekler ve hatta aynı kültüre örnek verebileceğimiz, yerde oturarak sini üzerinde tek kaptan, tahta kaşıkla yemek yeme adetleri benzeşmektedir.¹⁰⁹

Karamanlılar ile Müslüman Türkler arasındaki ortak kültür değerlerinden başka bir husus da okunulan Türkülerdir. Konyalı ve Gesi Bağları gibi Konya ve Kayseri bölgesinden derleme bu türküler, günümüzde Anadolu dışında Yunanistan’da yaşayan Karamanlılar arasında da bilinmekte ve söylenmektedir. Türküler konusunda dikkat çeken bir diğer nokta da Anadolu ve Yunanistan’da bilinen Yalabık Çoban adlı bir derlemenin aynı cümle ve sözcüklerle Gagauzlar arasında da söylenmesidir. Anadolu’da

¹⁰⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 162-163.

¹⁰⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 156.

¹⁰⁸ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 155.

¹⁰⁹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 112-113.

Yunanistan'da, Gagauzlar hatta Romanya Dobruca'daki Dobruca Türkleri ve Rum Türkleri arasında karşılaşılan bu türkünün Romanya, Bulgar Dobrucası ve Makedonya'dan göç eden Gagauzların ataları tarafından Gagauzya'ya yayıldığına dair araştırmaları, Gagavuz Yeri Kültür Dairesi Başkanlığı yapmıştır. Yine aynı türkünün Oğlan adıyla bilindiği ve söylendiğini tespit eden Moldova Bilimler Akademisi Gagauz Bölüm Başkanı, bu türkünün anonim bir eser olduğunu, halka haline gelinerek dans eşliğinde söylenen türkünün köken olarak Balkan ve Gagauz kökenli olduğunu açıklamaktadır.¹¹⁰

Karamanlıların kökenini oluşturan Türk boylarına dair yaptığımız açıklamalarda adı geçen Kuman/Kıpçak, Bulgar ve Peçenek izlerinin Kuzey Karadeniz, Balkanlar ve Bizans topraklarında ne şekilde görüldüğüne değinmiştik. Özellikle Kuman/Kıpçakların Karamanlıların kökeninde en etkili boy olmaları sebebiyle bu kültürün mazisinde rastladığımız ve Baserabya'ya (Moldova) ismini veren Kıpçak beyi Tokdemir'in oğlu Basar Apa ve yine Dobruca bölgesine adını veren Kıpçak beyi Balak beyin kardeşi Dobrotiç'ten¹¹¹ yola çıkarak ulaşılabilir pek çok kültürel birliktelik de bulunmaktadır. Baseraba ve Dobriç adındaki Kıpçak beylerinin yer tuttuğu sahalar olan Moldova ve Dobruca yine bir Kıpçak beyi Kemeñçe'nin Kırım yarımadasına yerleşmesiyle, tarihi birlikteliklerine atıfta bulunurcasına etraflarında birleştikleri Kemeñçe eşliğinde halkalar kurarak Horon'a durmuşlardır. Kırım Yarımadasına yerleşen ve bir Kıpçak beyi olan Kemeñçe beyin adı, günümüzde Kırım'da Küçük Kemeñçe, Murzatar Kemeñçe isimli köylerde hala yaşatıldığı gibi Anadolu'da Doğu Karadeniz'de Kırım'da Gagauzlar ve Urumlar arasında yaygın bir folklorik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gagauzlar ve Urumlarda Kemeñçe eşliğinde oynanan oyunun adı Horo'dur ve Kıpçakların kalabalık boylar halinde gelip yerleştikleri Doğu Karadeniz'de de hala kemeñçe eşliğinde horon¹¹² oyunu oynanmaktadır. Aslen Kıpçakların yaşadıkları Doğu Karadeniz Bölgesi, sırf Hristiyanlığı tercih ettikleri için Türklerin değil de Rumların yaşadığı bir yer olarak evrilmiş, aynı kaderi Hristiyan oldukları için Karamanlılar da yaşamış ve zamanla Rum nüfus olarak algılanmışlardır. Görüldüğü üzere Karamanlıların tüm mazileri açık açık Türk kültürü ile örülmüştür.

¹¹⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 159.

¹¹¹ Saadettin Y. Gömeç, "Türk Tarihinde Kıpçaklar", Türk Tarihçiliğine Katkılar-Mustafa Kafalı Armağanı, Türk Kültürü Araştırmaları Armağan Dizisi:08, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2013, s. 126.

¹¹² Necati Demir, Orta Ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Tarihi Alt Yapısı, Genelkurmay Ateşe ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 137-146.

Hristiyan olmalarından ötürü Türk kültür sahası dışına itilen Karamanlılar ile diğer unsurlar olan Gagauzlar ve Urumlar arasındaki mutlak olan bağ da, tartışılması gereken başka bir meseledir. Türk kültür unsurları arasında çok önemli bir yeri olan ve bizzat milletimizin ismini taşıyan türkülerin, kah Kırım'da kâh Yunanistan'da karşımıza çıkıyor olmaları tüm bu delillere rağmen hala, Türkçe'nin etkisi altında kalan Hristiyanların Türkçe konuştukları dolayısıyla da Türk kültürü izleri taşıdıkları tezini savunanlara cevap niteliği taşımaktadır. Karamanlıların Lozan antlaşması gereği gönderildikleri Yunanistan'da yüz yıla yakın bir süredir canlılığını koruyan Türkçenin hala konuşuluyor olması, Karamanlıların öz be öz Türk olduklarını haykırmaktadır.

Karamanlı Rum olarak da bilinen Karamanlılara daha çok Orta Anadolu'nun Karaman bölgesinde rastlanması nedeniyle ve çoğunluk nüfusun Karamanoğulları beyliğine ait yerlerde yaşamaları sebebiyle Karamanlı adının verildiği görüşüne daha önce değinmiştik. Türkçe konuşan, Türkçe ibadet eden Ortodoksların Yunanistan'dan Makedonya ve Tuna'ya kadar ayrıca Baserabya, Odessa ve Mariupol'de yaşadıkları pek çok kaynakta zikredildiğine¹¹³ göre bu isim, Türk tarihi boyunca hemen her yerde görülmüş olup asıl olarak kökenle alakalı kullanılmıştır. Konu ile ilgili bir örneğe daha bakacak olursak İstanbul'un Latin işgali sırasında Edirne'ye saldırılması üzerine Ulahya ve Karamanie krallarından yardım isteyen Bizans imparatorluğu 120.000 kişilik Kuman, Bulgar ve Ulah'lardan oluşan ordu sayesinde Edirne'yi geri almış, Kuman'lar da Latin imparatorunu esir ederek beraberlerinde Tırnova'ya götürmüşlerdir.¹¹⁴ Tarihsel süreçte Balkanlar'daki Karamanie-Karamanlı varlığına dair bu örnek dışında günümüzde de Ukrayna ve çevresinde tesbit edilen Karamanlıca eserlerin varlığı Baserabya ve Kırım'daki Karamanlı kökeni ile ilgili delil sayabilir. Ukrayna'da bulunan Karamanlıca eserler “gerek Türk, gerekse Karadeniz ve Akdeniz Bölge tarihinin en zor sorunlarından birinin çözümlenmesinde büyük rol oynayacaktır”¹¹⁵ şeklinde görüşünü savunan Iryna Dryga “Karamanlı Hristiyanları 400 yıllık yazı geleneklerini ve zengin bir yazılı mirası Kırım ve Azak'ta bırakmışlardır”¹¹⁶ sözleriyle Karamanlıların adı geçen bölgelerde bulunduklarını ve bu bölgede yaşayan Urumlar ve Gagavuzlar gibi unsurlarla akrabalık

¹¹³ Jonas Eckmann, a.g.m., s. 165.

¹¹⁴ Yonca Anzerlioğlu, “Karamanlılar, Gagauzlar ve Urumlar Arasında Tarih ve Sosyo-Kültürel Bağlar Var mıdır?”, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 395, Ankara, 2004, s. 222.

¹¹⁵ Iryna Dryga, “Ukrayna'daki Karamanlıca Yادigarları: Türk Dili Tarihine ve Araştırma Perspektiflerine Dair”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Bildiriler, C. 1, Ankara, 2011, s. 504.

¹¹⁶ Iryna Dryga, a.g.m., s. 504.

ilişkilerini tasdik etmektedir. Dobruca, Bucak, Kiev ve Azak bölgesinde yapılan saha çalışmaları ve arşiv taramaları sonucunda Karamanlıca pek çok esere ulaşılmıştır. Karamanlıca eserler ve Karamanlı kültürü sayesinde kimliklerini koruyabildiklerini belirten Azak Urumlarının açıklamalarını, araştırmacıların görüşleri de desteklemektedir. Zira Alman Filolog Otto Blau'nun yayınladığı iki adet el yazması Karamanlıca eser, Azak bölgesindeki Karamanlıcanın ve unutulmaya yüz tutmuş "Türkofon Urumların"¹¹⁷ bulunduğu dair bilgiler vermektedir. Bu görüşe benzer bir görüşü savunan Donetsk Devlet Üniversitesi hocalarından Dr.Aleksander Garkavets, Türkçe konuşan Urumların 1778'de sürgün edilmelerinin ardından Kırım hanlığının Rusya'ya bağlandığı ve Kırım'ın boşaldığını, 1821-1825 yıllarına gelindiğinde tersine bir göç olup Anadolu'da Trabzon, Giresun, Erzurum ve Kars'tan, ayrıca İran'dan Gürcistan'a oradan da 1981-1986 arasında Donetsk bölgesine yerleşen (Türkofon) Urumların varlığından bahsetmektedir.¹¹⁸ Kendilerine Karamanlılar değil de Urumlar diyen ve Karamanlılar gibi Türkçe konuşan Ortodoksların günümüzde Ukrayna'nın Donetsk bölgesinde yaşamalarının sebebi, Rus imparatoriçesi II.Katerina'nın 1778 yılında Urumları Kırım Hanlığı idaresinden çıkarıp bu bölgeye yerleşmeye zorlamasıdır.¹¹⁹ Bu sürgünün sebebi hiç şüphesiz Kırım'ı boşaltarak ekonomik anlamda zayıflamasını ve Rusya'ya bağımlı hale gelmesini sağlamaktır. Böylelikle Ukrayna'ya sürülen Urumlar'ın, Slav kültürü içinde asimile olmasını sağlamaya çalışan Rusya, bir anlamda başarılı olduysa da Türk kültürünü tam olarak silmeyi başaramamıştır.

Kendisi de Urum kökenli bir akademisyen olan Valeri Kior, Urumlar'ın yüzyıllar boyunca Türklerin hakim oldukları Deşt-i Kıpçak sahasında yaşamakta olduklarına dikkat çekerken, dil olarak hem Güney hem de Kuzey Türkçe'sinin özelliklerini taşıdıklarına, adet gelenek görenek olarak Türklere benzediklerine dikkat çekmektedir ve O'na göre, Urumlar köken olarak Kıpçak-Oğuz Türklerinin bir karışımıdır.¹²⁰ Aynı görüşü Aleksander Garkavets'de savunmaktadır. Donetsk bölgesi Urumlarının Kıpçak kökenli Hristiyanlar olduğunu, Kıpçakların bir kısmının Gregoryen Hristiyanlığı seçip Ermenilerle karıştıklarını, bir kısmının Hazarlara

¹¹⁷ Iryna Dryga, a.g.m., s. 508.

¹¹⁸ Yonca Anzerlioğlu, "Kırım'ın Hristiyan Türkleri: Urumlar", Milli Folklor Dergisi, Yıl: 21, S. 84, Ankara, 2009, s. 108.

¹¹⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 189.

¹²⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 191.

karışarak Museviliği seçtiklerini, bir grubun da Müslümanlığı seçerek Kırım Tatarlarıyla karıştıklarını bildirmektedir.¹²¹

Karamanlılarla Urumlar arasındaki bağların Kıpçak kökeni ve konuşulan Türkçe ile ortaya konulması dışında ulaşılan bilgiler, Gagavuzlar olarak adlandırılan başka bir Hristiyan Türk topluluğunu karşımıza çıkarmaktadır. Kuman/Kıpçak, Peçenek ve Uz'ların Balkanlar civarında siyasi mücadeleleri ile Bizans'la ilişkiler çerçevesinde ne şekilde Hristiyanlaştıkları ortadadır. Bizans'ın Hristiyanlığı kabul etme ön şartı ile asker olarak ordusuna dahil ettiği ve hizmete aldıktan sonra sınır boylarına yerleştirdiği Peçenek, Bulgar, Kuman/Kıpçak ve Uz boyları, yüzyıllarca süren Türk göçleri ile birlikte Balkanlar'a ve Anadolu'ya yerleşmişlerdir. XI. yüzyılda yoğunlaşan Türk akınları sürecinde Bizans uyruğuna girmeyi kabul etmiş olan Uzlar, Rus sınırlarına doğru da yol almışlarsa da nerdeyse yok olma noktasına geldiklerinden Bulgarlar ve Peçenekler arasında yaşamayı tercih edip Tuna'yı geçerek Dobruca Bölgesine yerleşmişlerdir. Hristiyanlığı kabul eden Uz'ların "Karadeniz kıyıları, Silistre, Monkalya, Kavarna, Balçık, Varna gibi iç bölgelere yerleşen kolu, milliyetlerini dilleri olan Türkçeyi korumuşlar ancak zamanla Gagauzlar adını almışlardır... Bugünkü Gagauzlar Tuna ırmağını geçerek Tuna ve Dobruca köşelerinde kalmış bulunan soydaşları arasında dingin bir sığınak aramak zorunda kalan Peçenekler, Kumanlar, özellikle Uz'lar gibi başlıca Türk kavimlerinin torunlarıdır."¹²²

Gagauzlar, Urumlar ve Karamanlılar arasında köken olarak ortaya koymaya çalıştığımız birliktelik dışında kültürel bağlamda benzer özelliklerini deteylandırmak adına Türklük unsurunu kesin olarak gördüğümüz Türkçe konuşma ve yazma konusu üzerinde hassasiyetle durmak gerekmektedir. Ortak dil olan Türkçe dışında kültürel anlamda incelediğimiz Urumlar ve Gagauzların Karamanlılarla benzerlikleri dikkat çekici boyutlardadır. Diğer Ortodoks Rumlardan farklı olarak Türkçe konuşan, Türkçe yazan ve Türkçe isimlere sahip Karamanlıların bugün Yunanistan'da hala Türkçe konuşuyor olmaları ele aldığımız konu açısından çok önemlidir. "*Türkçe konuşurduk Rumca yoh...*" diyen Kosmos Pavlidis ve "*Türkçe. Urumca kim biliyor. Türkçe*" konuştuklarını dile getiren Sultan Çiçekoglu gibi pek çok Lozan mübadili ile Yunanistan'da yaptığı röportajları Karamanlı Ortodoks Türkler adlı eserinde ayrıntısıyla yazan Yonca Anzerlioğlu, Türkçe'nin hala yaşadığı Yunanistan haricindeki Kırım'dan

¹²¹ Erdoğan Altunkaynak, Urumlar (Ortodoks Türkler), Übl Yayınları, Ankara, 2005, s. 15.

¹²² Atanos Manov, Gagauzlar (Hristiyan Türkler), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 8-13.

da benzer örnekler vermektedir. Urumların “*bizimcezt ayt: bizcezt laf et*” (bizim dilde konuş) diyerek, aralarında Rusça konuşanlara sert tepki verdiklerini belirten Anzerlioğlu, gayet anlaşılır bir Türkçeyle konuşan Urumların konuştukları dile Türkçe değil de Urumca dediklerini dile getirmektedir.¹²³ Urumlar, araştırma yapmak üzere kendileriyle Türkçe konuşan akademisyenlere hitaben, “*Urumca nereden biliyorsun*”¹²⁴ sorusunu açık ve sade bir Türkçe ile sorarken, aslında konuştukları dilin Türkçe oluşunu kendileri de tasdik etmektedir. Kırım tarihi ile ilgili önemli bir kaynak olarak bilinen Sudakskiy Sinaksar adındaki kitapta rastlanılan “Açıpay kızı Anna, Çimen oğlu Samaka, Tanrıkkulu Orançı, Tanrıkkulu Alaçu, Samak, Tokta” isimlerinden ve “Çepni, Tohtamış, Ataman, Baryaktar, Bacah, Çogan, Hangeldi, Halaycı, Karamurza, Kuman, Kardağ, Oğuzov, Özbek, Melikoğlu, Sipahi, Yurdaman”¹²⁵ gibi soyadlarından Türklük ve Türkçe dili ile ilişki net olarak anlaşılmaktadır. Rum Ortodoks kilisesine bağlı olan Gagauzlarda da konuşulan dilin Türkçe oluşu ve Rum harfleriyle Türkçe yazma, aradaki bağı güçlendirdiği gibi Gagauzlar, Karamanlılara ait eserleri okumuş ve kullanmışlardır.¹²⁶

Atanos Manov’un, Gagauzlar adlı eserinde bahsettiği; Karamanlıların Türk soyundan gelme Hristiyanlar olmalarına rağmen kendilerine Gagauz denilmemesi, Bulgar, Rum ve Ermenilerin Hristiyan olmalarına rağmen Türkçe konuşanlarına Gagauz denilmemesi gibi Gagauzların, Türkçe konuşan Hristiyanlara rastladıklarında kendilerinden olup olmadığını anlamak için ‘*Sen millet misin?*’ sorusunu yöneltmeleri meselesi ilginç bir duruma ışık tutar mahiyettedir. Bu durumda Gagauzlar, sen bizden misin? Gagauz musun? manasında sordukları “*Sen millet misin?*” sorusuyla Türk kökenlerini sorgulamaktadır. Gagauzlar, “*Biz Türkmeniz, Bizim aramız Türkları bir savan zarı kadardır*” diyerek Türkleri kendilerinden saydıklarını açıkça ifade etmektedirler. Gagauzların yaşadığı Dobruca ve Bulgaristan’da bulunan yer adlarına baktığımızda rastladığımız Çamurlu, Karaağaç, Karamanlar, Karaşar, Gözgüben, Durmuş, Yılcık, Kalıkçı, Teke, Kapuzçu, Kurt-Punar, Mihal-bey, Sarı-Meşe, Sirt-Köyü, Kara-kurt köy adları ve Baserabya’ da yaşayan Gagauzlara ait yer adlarına baktığımızda rastladığımız Baş-köylü, Beş-elma, Yeni-köy, Kara-ağaç, Kaz ayaklı,

¹²³ Yonca Anzerlioğlu, “Karamanlılar, Gagauzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo-Kültürel Bağlar Var mıdır?”, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 395, Ankara, 2004, s. 229-235.

¹²⁴ Erdoğan Altınkaynak, a.g.e., s. 14.

¹²⁵ Erdoğan Altınkaynak, a.g.e., s. 18.

¹²⁶ Atanos Manov, a.g.e., s. 28.

Karlık, Kara-kurt, Kıpçak, Kombrat, Kongaz, Kapkuy, Kurçi, Tomay, Tabak, Yütlüköyü, Taş-Punar¹²⁷ adları Hristiyan olmalarına rağmen Türk kimliklerini devam ettirmeyi başarmış Karamanlılar, Urumlar ve Gagauzlar arasındaki tarihi bağları gün yüzüne çıkartmaktadır. Karamanlılar, Urumlar ve Gagauzların toplumsal özelliklerini ve bu üç toplumunun ortak özelliklerinin olup olmadığını ortaya koymak adına etnografik tüm unsurları incelediğimizde karşılaştığımız tablo ayrıca dikkat çekicidir. Düğünleri, örf adetleri, folklorik özellikleri, kıyafetleri, oyunları ve eğlenceleriyle oldukça benzeşen bu üç topluluk adına söylenmesi gereken asıl tesbit, günümüzde Anadolu'da hala devam eden gelen adetlerin ortak Türk kültür mirasından başka bir şey olmadığı gerçeğidir.

Karamanlılarda kültürel özellikler kısmında örneklemeye çalıştığımız düğün töreninin hemen hemen aynısı Urum düğün geleneğinde de gözlemlenmektedir. Urumlarda düğünden önce nişan merasimi vardır ve nişan günü için (Tatlı börek) yapılır. Bala batırılıp misafirlere dağıtılan bu börek törenin olmazsa olmazlarındandır. Damadın annesinin Buhça hazırlamasının ardından gelin evinde yemek hazırlanır, oyunlar oynanır ve düğün tarihi belirlenir. Düğün günü damat ve gelinin vaftiz anneleri Kalaç yaparlar. Kalaç, Çerkeslerde de Khaluç olarak bilinir. Ayrıca bir çeşit bisküvi olan ve misafir sayısına yapılan Hurbe mutlaka ikram edilir. Damat, vaftiz anne, babası ve misafirlerle iki at süsleyerek gelin almaya gider. Gelinin vaftiz annesi gelin alayının önünde gelin almaya gider. Gelinin vaftiz annesi gelin alayının önünde kırmızı bayrak taşır. Damattan gelin evinin kapısında ve gelin odasının kapısında bahşiş istenir bahşişle kapı açılır. Gelinin bekar erkek kardeşi gelinin elinden mendil alarak üç defa gelinin belinden geçirir ve gelini öper, mendili geline verir. Gelinin annesi ve babası evde ekmek ve tuz ikram ederler ve sonrasında damadın evine gidilir. Sokaktaki gençler ve komşular damattan bahşiş isterler. Damadın annesi gençlerin başına buğday, şeker, bozuk para atar. Gelin ve damadın etrafında bir çember oluştururlar. Kemeçe, davul, klarnet eşliğinde oyun oynanır. Üç gün süren düğünde son gün gelinin çeyizi evinden alınır ve tören yapılarak evlilik gerçekleştirir. Adetlere göre gelin, anne babasının evine sekiz gün sonra gidebilir.¹²⁸ Bu adet Karadeniz Bölgesinde bilinmekte olup özellikle Ordu ve yöresinde yeni evli gelinin baba evine bir hafta sonra gitmesi şekliyle devam etmektedir. Bu düğün geleneğinin adı 'yedisi'dir. Gagauzlarda evlenme çağına gelen

¹²⁷ Atanos Manov, a.g.e., s. 37-44.

¹²⁸ Erdoğan Altınkaynak, a.g.e., s.33-34, Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s.193.

gençler, ailelerinin birbirlerini araştırıp onaylanmasının ardından oğlan tarafının gönderdiği bir altın ile nişan için sözlenmiş olurlar. Erkek tarafı baba hakkı denilen parayı kız tarafına ödeyince nişan hazırlığı başlar ve genelde cumartesi gecesi erkek tarafı kızın evine hediyeler götürür, kızın babası da kurdeleye bağlı bir yüzükle ipek mendil vererek nişanı yapar.

Düğün Çarşamba günü maya tutması adetiyle başlatılır. Ekmek mayası yoğurulur, bereket için yapılır. Perşembe günü hamur yoğurulur ve kolaç (gevrek, simit)yapılır. Akşamında geline ve misafirlere kına yakılır. Kemençe eşliğinde acıklı şarkılar okunur. Bu arada sofrta hazırlanır ve kolaçlar yenir. Karşılama oyunu oynanır ve bu geceye boya gecesi denir. Cuma günü gelin hamamı yapılır, öğlen yemek yenir ve hora (horon) oynanır. Cumartesi günü damat evi, üç bohça sepeti hazırlar, geline ve ailesine ait bohça sepetleri gelinin evine götürülür. Hora oynanır ve gelinin ailesi de boş sepetleri bohçalarla doldurarak damadın evine yollar. Pazar günü kıza gelin kıyafeti giydirilir damat düğün alayıyla gelini almaya gider. Gelin duvak denilen kırmızı bir kumaşla örtülür ve kiliseye gidilir. Nikahdan sonra damat evine gidilir hora oynanır ve düğün başlar. Düğün sabahı gelin, duvak ile örtülü halde kaynana, kaynata ve damadın el-yüz yıkaması için su dökmeye götürülür. Bir hafta daha yemek merasimleri, gelinin çeyizini güvey evine gönderme, hediyeleşme, ikinci duvak takma töreni, hora oynama devam eder. onbeşinci günde yedi hamamı denen, yeni evlilerin akrabalarını hamama çağırması ve akşam evlerinde verdikleri yemek ikramıyla düğün bitirilir.¹²⁹

Her iki düğün törenindeki adetlerin kilise törenleri hariç tipik Türk düğünlerdeki adetlerle aynı oluşu gerek Karamanlılardaki gerekse Urumlar ve Gagauzlardaki Türklük unsurunu açıkça ortaya koymaktadır. Burada bizim dikkatimizi çeken unsurlar, günümüzde bu adetlerin özellikle Karadeniz yöresindeki adetlerle benzeşiyor olmasıdır. Karamanlıların Kuman/Kıpçak kökenine dair deliller, hem Karamanlıların yerleştikleri bölgeler hem de konuşulan Türkçe dili ile bağlantı yönüyle ortaya konulabildiğine göre, Hristiyan Ortodoks Urumlar ve Gagauzlar ile aralarındaki kültürel bağda ön plana çıkan Türk kimliği meselesi, böylelikle daha da zengin bir hal alır. Urumlarda görülen gelinin bir hafta sonra anne baba evine gitmesi adeti günümüzde Ordu ve çevresinde yedisi denilen, gelinin anne baba evine bir hafta sonra gitmesi adetiyle birebir aynıdır. Gagauzlar'da düğün merasiminden bir hafta sonra gelinin duvak takma (tekrar gelinlik giyme) ve hora oynama adeti yine, Ordu ve Samsun çevresinde çocukluğumda da bizzat

¹²⁹ Atanos Manov, a.g.e., s. 85-90.

şahit olduğum adetlerdir. Burada Gagauzlarda gördüğümüz yedi hamamı ve yine evlilerin akrabalarına yemek daveti vermesi de aynı kültürün yansımasından başka bir şey değildir. Tüm Karadeniz yöresinde görülen (Hora, Horo) Horon oyunu ve bu oyunun dairesel şekilde oynanması ve Kemençenin Yunanistan'da Karamanlılarda Kırım ile Ukrayna'da Urum ve Gagauzlarda aynı şekilde karşımıza çıkması bin yıllardır süre gelen köklü Türk tarihinin derin izleri ile açıklanabilir. Gagauzlar'da oynanan karşılamaca adındaki oyun, iki kişiyle oynanan bir tür zeybek dansıdır.¹³⁰ Bu dans aklımıza, 1071 Malazgirt Savaşında Alparslan'ın saflarına katılan Peçenek komutanı Timuş ve askerlerinin kılık kıyafetleri ile Ege bölgesi kültüründeki hal ve tavırları getirmektedir. Peçenek komutanı Timuş ve askerleri; zeybek kıyafetleri, başlarında oyalı zeybek başlıkları ve silahlarıyla tasvir edilmişlerdir.¹³¹ Urumlarda ve Gagauzlar'da oyunlar ve şöenlere dair bilgilere baktığımızda Urumlarda, Haytarma (Kaytarma), Yarım-Ava, Ağır-ava (Urumca'daki h sesi düştüğü için hava = ava) Duburca, Çin-ava, Er-avası, Çoban-avaları ve Horo yine Çemene (Kemençe) eşliğinde oynanan oyunlardır¹³² ve adı geçen tüm bu folklorik özellikler sadece Türk kültüründe bulunmaktadır. Gagauzlara ait günlük hayata dair oyunlar, aşık, omada, çar, tura, üşüdüm gibi oyunlardır. Gagauzlardaki üşüdüm oyunu, çocukluğumda oynadığım oyunun hemen hemen aynısıdır. Samsun ve Ordu yöresinde;

*Üşüdüm ben, üşüdüm ben, a benim canım üşüdüm ben,
Kürkünü giy, kürkünü giy, a benim canım kürkünü giy,
Kürküm yok, kürküm yok, a benim canım kürküm yok,
Alsana, alsana, a benim canım alsana,
Param yok, param yok, a benim canım param yok,
Çalsana, çalsana a benim canım çalsana.*

şeklinde söylenen maninin her iki grup tarafından birlikte okunması ve oyun ebelerinin seçtikleri kişiyi kendi grubuna almaya çalışması şeklinde oynanan bu oyun, Gagauzlarda genç kızlar ve delikanlılar arasında oynanan bir oyun olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyun “delikanlının seçtiği kızı grubundan çekip dışarı çıkarması ve

¹³⁰ a.g.e., s. 81.

¹³¹ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 26.

¹³² Erdoğan Altınkaynak, a.g.e., s. 35-36.

karşılamaca oynamaları şeklinde herkese sıra gelene kadar sürdürülen”¹³³ ve aynı maniyle oynanan bir oyundur. Karamanlılar, Urumlar ve Gagauzlar arasındaki kültürel bağları ortaya koymaya çalışırken karşılaştığımız tüm bilgiler ortak köken araştırmaları dışında Karadeniz’in Türklüğüne dair pek çok konuyu da aydınlatma adına bir kapı aralamış bulunuyor. Türk kültürünün en önemli unsurlarından olan ve bugün Yunanistan’da düğün törenlerinde kullanılan ve sandıklarda saklanarak yaşatmaya çalışılan Karamanlılara ait kılık kıyafetler, kendi hallerince pek çok şey anlatmaktadır. Hemen hemen aynı ad ve şekillerle üç toplulukta da görülen kıyafetler, kadın giyiminde en önemli parça olan gömlek ve üzerine giyilen gri tonla belirgenleşmektedir. Bütün kadın giysilerinde kullanılan önlük, Gagauzlarda farta (fita) adını taşır. Gagauzlarda kadınların takılarına güzellikler denilmektedir. Deri üzerine gümüş parçalar takılarak yapılan pahtalı kolon denilen gümüş kemer çok önemlidir. Ayaklara çarık (emeni) giyilir. Kışlık dış giysileri koyun derisinden yapılmış, cepli, dize kadar uzanan yarım kürktür. Baş bağlama usulleri yaşlılarda ve gençlerde farklı olan Gagauzlar, tepedan-annılık, moda, çene altı, boyundan-dartlı şekillerinde usuller kullanırlar. Gelinlerde ipek gömlek ve anteri (entori) kondaş, baş için fes ve çember, fesin üstüne altın sırma ve gümüş süsler kullanılır.¹³⁴ Karamanlılarda da Gagauzların baş bağlama usullerinin aynısının uygulandığı gerçeği, Yonca Anzerlioğlu’nun Yunanistan’da Karamanlıların düğünlerine katılarak fotoğrafladığı hanım kıyafetlerinden de anlaşılmaktadır.¹³⁵ Gazanfer İbar’ın Anadolu Hemşerilerimiz adlı kitabında bulunan Nevşehirli Karamanlı kadın fotoğrafındaki baş bağlama usulü dikkatle incelendiğinde günümüz Rize ve Trabzon şehir merkezlerinde dahi görülen baş bağlama usulü ile aynı olduğu gözlemlenmektedir.¹³⁶ Karadeniz kıyı şeridimizde, Balkanlarda, Kırım ve Ukrayna’da görülen kıyafetlerdeki etnik özellikler ve özellikle hala günlük hayatta kullanılan baş bağlama teknikleri, ortak kültür mirasının belki de geride kalan son çığlıklarıdır.

Erkek kıyafetlerine dair örneklerin iyice azaldığı Karamanlılar ve Gagauzlarda tarif edilen kıyafetler, “paçalı kaytanla dikilmiş dar bir potur, (Erzurum yöresinde halen kullanılan şekliyle) sırta giyilen camadan adında çift düğmeli ceket ve kondaş denilen kısa bir ceket ki bu giyilmeyip sol omuza atılır. Poturun üstüne kuşak ve onun üstüne de

¹³³ Atanos Manov, a.g.e., s. 84.

¹³⁴ Rabia Uçkun, “Gagauz Halk Kültüründe Geleneksel Kadın ve Erkek Giyimi”, Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. 10, S. 2, 2010, s. 167-170.

¹³⁵ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 156.

¹³⁶ Ek Foto. 7-8-9, Gazanfer İbar, a.g.e., s. 109-113.

silahlık sarılır. Ayaklara Yemeni giyilir, başa çalma ya da fes”¹³⁷ takma şeklindedir. Bu anlatıma göre hayalimizde canlanan görüntünün gerçekten de günümüz Anadolu folklorik unsurlarından hemen hemen her yöreyi fakat özellikle Karadeniz bölgesi erkek kıyafetleri ile Zeybekler ve Seğmenlere ait unsurları ön plana çıkardığını söylemek hiç de zor olmasa gerektir.

Karamanlılar, Urumlar ve Gagauzlarda doğum ve ölüm adetlerinin, Hristiyan inanişinin getirdiği bazı ritüeller dışında Anadolu’da görülen pek çok adetle aynı oluşu hatta İslam ile ilgili olmayıp daha çok Orta Asya’daki inanışlara dair izler taşıması açısından ilginçtir. Bebek dünyaya geldiğinde aileye göz aydınlığı verilmesi, doğan bebeğin kırklanması Urumlar’daki adıyla, ‘balanın kırklanması’ annenin ‘loğusa’ olarak adlandırılıp 40 gün dışarıya çıkartılmaması, loğusanın ve bebeğin yalnız bırakılmaması, yalnız kalırsa kötü ruhların bebeği götüreceklerine inanılması Gagauz ve Urumlardaki ortak inanışlar olup Karamanlılarda da benzer şekliyle görülür. Karamanlılar ayrıca bebeğin tuzlanması denilen yani tuzlu suda yıkayıp kundağına tuz serpmeye adetini de devam ettiren bir topluluk olarak Anadolu örf ve adetlerini yansıtır.

Ölüme dair geleneklere baktığımızda yine hemen hemen aynı özellikler göze çarpar. Urumlarda ölü yıkanır, giydirilir ve kötü ruh gelmemesi için tabutun etrafında gece dahi akrabalar bekler. Evdeki tüm aynalar örtülür ve cenaze yemeği olan Kutı pişirilir. Un, bal, kuru meyveyle yapılan bir yemektir, misafirlere yedirilir. Ölen kişi için yas tutulur. Kadınlar 40 gün ya da 1 yıl siyah baş örtüsü kullanırlar. Erkekler 40 gün traş olmazlar. Urumlar ölen kişinin eline haç verirler, ayaklarını ve çenesini bağlarlar, karnına da bıçak ya da mıknaş koyarlar.¹³⁸ Gagauz inancına göre ölüm can alıcı meleğin insanın göğsüne basıp kılıçla canını alması şeklinde gerçekleşir. Ölü şarapla yıkanır, giydirilir, üstüne de kefen örtülür ve haç konur. Ölenin çevresine ağlayıcı kadınlar oturur. Gece ölü başında yine akrabalar ve tanıdıklar bekler. Cenaze kaldırılınca, ölen kişinin yattığı yere demir bir cisim konulur. Cenaze evinde zeytin, zerde ve keşekten oluşan yemekler ikram edilir.¹³⁹ Yemek kültürlerinde yaygın olarak yapılan “sızık” ismiyle kavurma, aryan ismiyle ayran, kaymak-haymah, pekmez-bekmez, yoğurdun süzme yoğurt şeklinde kullanımı Urumlarda söz konusudur.

¹³⁷ Atanos Manov, a.g.e., s. 32.

¹³⁸ Erdoğan Altınkaynak, a.g.e., s. 39-40, Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 193.

¹³⁹ Atanos Manov, a.g.e., s. 51-53.

2.2. Karamanlıların Dil Özellikleri

2.2.1. Karamanlîca ve Karamanlı Ağzı

İnsanların duygu ve düşüncelerini anlatmak için kullandıkları sözlü ve yazılı bir araç olan dil, kültürlerin var oluş ve yayılış sürecinde de en önemli faktördür. Bir toplumun kimlik kazanmasında kültürel birikim ne denli önemliyse kültürlerin farklı toplumlar arasındaki aktarımını sağlayan dil de o denli önemlidir. Konuştukları dil ile dikkat çeken Karamanlılar, dahil oldukları Ortodoks Hristiyan kültürü içindeki yerlerinin tamamen farklı bir dünyaya ait olduğunu, kendilerini “Anadolulular, Anadolu Rumu”¹⁴⁰ şeklinde tanımlayarak anlatmışlardır. Konuştukları Türkçeye Karamanlîca ya da Karamanlı Türkçesi denildiği gibi Karamanlıların “Nevşehir ve Kayseri ağzına yakın”¹⁴¹ bir şekilde konuştukları gerek Yunanistan’da bulunan Karamanlılarla yapılan görüşmelerden gerek basılı Karamanlîca kitaplardan, gerekse Kapadokya bölgesinde bulunan pek çok kilise kitabesi ve mezar taşından anlaşılmaktadır. Sorun şudur ki; İstanbul dahil Anadolu’nun kıyı şeridi ve Kapadokya bölgesine dağılmış halde bulunan Karamanlılara ait eserlerde farklı ağızlara rastlanmaktadır. Muhtemelen “Karamanlılar Osmanlı İmparatorluğu’nun başka bölgesine göç edince konuştukları ağız da değişikliğe uğramıştır.”¹⁴² J.Eckmann’a göre de “Karamanlı dili, birlik göstermemektedir.” eserlerde “bir edebi dil ve muhtelif ağızlar vardır.”¹⁴³ Otto Blau’da “XVI. XVII. yüzyıla ait Moriupol metinleri’nin Anadolu Karamanlı ağızlarından biriyle yazıl”¹⁴⁴ dığını dile getirmektedir. J.Eckmann, Karamanlîca eserlerin dil bakımından üç gruba ayrılması gerektiğini belirterek gruplanmayı şu şekilde yapar:

1-Doğrudan doğruya Türkçe ile yazılı eserler.(Bunlar Rumlar için yazılmış Türkçe sözlükler, çeşitli romanlar ve İncil gibi eserlerdir.)

2-Halk unsurları ile az çok karışık bir yazı dili ile yazılmış eserler.

a-Dili edebi Türkçeye yakın olmakla birlikte halk ağızlarına ait birtakım fonetik hususiyetleri içeren eserler. Örn: anler, arzuler, oğlı, günü, yoktur, kurtıl, kalup, yetişüp, nufuzli

b-Yalnız Karamanlîca metinlerde rastlanan bazı özellikler. Örn:aflık,mübarekli(-lik,-li)

c-Ağız hususiyetleri evvelki gruba göre daha çok olan eserler.

¹⁴⁰ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 105.

¹⁴¹ Hale Soysü, a.g.e., s. 181.

¹⁴² Hale Soysü, a.g.e., s. 181.

¹⁴³ J. Eckmann, a.g.m., s. 167.

¹⁴⁴ a.g.m., s. 166.

3-Karamanlı halk dili veya ona çok yakın bir dil ile yazılmış eserler.¹⁴⁵

Karamanlca'nın nasıl bir dil olduğuna dair ilk araştırmaları yapan G. Jacob, *Zur Grammatik des Vulgar-Türkischea* adlı eserinde Karamanlca'yı "klasik dile çok yakın bir dil" olarak açıklamaktadır. Karamanlı ağızları ile ilgili ilk çalışmayı yapan M. Clement Huart'ın, *Notice sur trois savages en turc d'Angara, imprimés en caractères grecs* adlı çalışmasında, kullanılan ağza dair çeşitli açıklamalarda bulunmuşsa da bazı hatalar yapmak suretiyle Karamanlı ağzına dair örnekler verdiğini ve W.Prohle'nin Karamanlçada vurgu meselesini kaleme almış olup J.Deniy'in, Karamanlca gramer yapısı üzerine çalıştıklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Karamanlca hakkındaki en ciddi araştırmanın N.K.Dimitriev tarafından yapıldığını belirten Janoss Eckmann, Dimitriev tarafından incelenen Karamanlca kitabın, Kiril harfleriyle yazılmış olmasının yanı sıra Grek harfli Karamanlca alfabesi dışında çeşitli harflerle yazılı Karamanlca eserlerin de var olduğu gerçeğine dikkat çekmektedir.¹⁴⁶ Konu ile ilgili önemli açıklamalar yapan Gazanfer İbar; "Türkçe, yeryüzünde belki de en fazla sayıda farklı alfabeye yazılmış dildir. Sekizinci yüzyıldan bu yana Türkçe'nin yazıldığı bilinen alfabeler bir düzineyi bulur: Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Yunan, Ermeni, İbrani, Latin, Kiril."¹⁴⁷ şeklinde verdiği bilgilerle Karamanlıların Grek harfleriyle oluşturdukları Türkçe alfabenin mantığını açıklamıştır. Karamanlca üzerine çalışmalar yapan Semavi Eyice, Osman Fikri Sertkaya, Harun Güngör, Görsel Korat'a ait okumaları yapılmış çeşitli metin ve manastır kitabelerinde, Karamanlca dili, kullanılan Grek alfabesi ve Karamanlca ağızlar ile ilgili örneklerle ulaşmak mümkündür.¹⁴⁸

Türkçe konuşan ve Grek harfleriyle Türkçe yazan Karamanlılar ilk kez, 1437 Basle konsiline sunulan bir raporda resmen konu edilmiş; fakat Karamanlılardan pek de haz edilmediği 'Türk kafirler gibi giyindikleri' şeklindeki cümlelerle açık edilmiştir. Karamanlca eserler hakkında ilk araştırmaları yapanlardan biri olan Sophokles Hüdaverdioğlu, Karamanlıların Türkçe konuşmaya zorlanan Rumlar olduğunu belirtmiş aynı görüşü S.Vryonis'de desteklemiş günlük hayatlarını devam ettirebilmeleri için ekonomik ve sosyal gereklilikler sonucu Karamanlıların Türkçe konuşmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.¹⁴⁹ Karamanlıların Türkçe konuşmalarının nedeninin baskı görmeleri gibi tuhaf bir iddia ile savunular, Nevşehir Ürgüp'te yaşayan Sinasos

¹⁴⁵ a.g.m., s. 167-168.

¹⁴⁶ a.g.m., s. 169.

¹⁴⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 3.

¹⁴⁸ Necati Demir, a.g.m., s. 5

¹⁴⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 137.

Ortodokslarının serbestçe Grekçe konuştuklarını,¹⁵⁰ Anadolu'nun kıyı şeridi ve adalarda tek kelime dahi Türkçe bilmeyen Rumların varlıklarını ne şekilde açıklayabilirler. Hristiyanların dini eğitimlerine, ibadetlerine, eğitim kurumlarına ve dillerine hiçbir şekilde karışılmadığı¹⁵¹ tüm tarih çevrelerince bilinen bir gerçekken konuya bu şekilde yaklaşmak objektif olma gerekliliğinden ne kadar uzaklaşıldığını göstermektedir. Karamanlıların Türkçe konuşmaları meselesiyle ilgili daha ayrıntılı örnekler veren Doğan Demirci, Isparta'da Bulunan Beş Karamanlca Kitabının İncelenmesi adlı makalesinde; Isparta ve çevresinde bulunan 49 Ortodoks cemaatin Türkçe, 32 cemaatin Rumca konuştuğunu ve 19 köyün 14'ünün Türkçe konuşup 5'inin de sadece Rumca konuştuğunu 6 köyün tamamının da Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanlardan oluştuğunu bildirmektedir.¹⁵² Görüldüğü üzere Türkçe konuşma konusunda bir baskı olmayıp tüm Ortodoks cemaatler istediği dili konuşarak yaşantılarını sürdürmüşlerdir.

Yunanistan'a mübadil olarak giden Karamanlı S. Hüdaverdioğlu'nun 1930 yılında Atina'da gerçekleştirilen III. Bizans Tetkikleri Kongresinde Anadolu Rumlarının Türklerin dillerini keseceklerinden korktukları için Türkçeyi zoraki öğrendiklerini beyan etmesi üzerine buna karşı çıkanlar olmuş, Sykutris; Türklerin kendi dillerini zorla konuşturmalarının başka bir örneği olmadığını söyleyerek bu açıklamaya şiddetle karşı çıkmıştır. O dönemde Karamanlıların dil kökenleriyle ilgili çalışmalar yapan J.Eckmann da daha çokları gibi, Karamanlıların Hristiyanlığı kabul etmiş Türklerin torunları olduklarına dair görüşünü açıkça bildirmiştir.¹⁵³ Kaldı ki Karamanlılar için söz konusu olan durum, sadece Türkçe konuşma özellikleriyle değil tüm yönleriyle Türk seciyesine uygun yaşamaları meselesinin tartışılması gerekliliğidir. Bu konu ile ilgili Lavis ve Rambaud'un görüşlerini, kendi eseri olan, Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler adlı kitabında şöyle dile getiren Cami Baykurt; "Turan kökenli kavimlerde asli ve şahsi seciyenin iki özelliği göze çarpar. Bunlar da, bu kavimlerin dillerini korumada ısrar etmeleri ve kurdukları cemiyetlerin çok çeşitli olmasıdır. Selçuklular iki asır boyunca M.S. 800'den 1000 tarihine kadar, Şamanlıktan,

¹⁵⁰ Semavi Eyice, "Anadolu'da Karamanlca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler) II", Belleten, C: XLIV, S. 176, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980, s. 683.

¹⁵¹ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 46-47., Ali Güler, "Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Din- İbadet, Eğitim- Öğretim Hürriyetleri Bakımından Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterinden Örnek Fermanlar)", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 1, 2006, s. 157-165.

¹⁵² Doğan Demirci, "Isparta'da Bulunan Beş Karamanlca Kitabının İncelenmesi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 32, 2014, s. 159.

¹⁵³ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 32.

Nesturi Hristiyanlığa, Nesturilikten İslamlığa olmak üzere üç kere din değiştirmelerine rağmen bir kere olsun dil değiştirmediler. Türkçenin Arap yazısı, Süryani yazısı, Ermeni yazısı, Yunan yazısı, İbrani ve Çin yazısı, Çudça harfleriyle yazıldığı da ilave olursa, dilin kendisine mahsus olan canlılığı ve kalıcılığı karşısında insan şaşkınlık içinde kalır.”¹⁵⁴

Karamanlıca ile ilgili incelemelerde ortaya konulan en önemli husus, Karamanlıların dilinin Kuzey Türkçesi sayılan Kıpçak Türkçesinin özelliklerini taşımasıdır ki, Karamanlıların kökenine dair açıklamalarda da Kıpçak unsuru ortaya konulmuştur.¹⁵⁵ Karamanlıca pek çok esere örnek olması adına aşağıda sunduğumuz dördlük, Stavras Stavridis’e ait Anadolu Türküleri adlı bir kitapta yer almaktadır. Bu ve buna benzer pek çok eserde Karamanlıcanın Müslüman Türklerin konuştuğu Türkçe’den farklı olmasının sebebi de; Karamanlıları oluşturan Bulgar, Peçenek, Kuman/Kıpçak Türklerinin Oğuz Türklerinden farklı bir ağızla konuşmaları ve tabii ki yazma işinde kullanılan Grek alfabesinin yapısıdır.¹⁵⁶

Pirer pirer saydım da yedi yıl oldi

Tikdiyin fidanlar meyveya durdi

Senin ile kidenler silaya dondi

*İstanbul yoluna dikdim kozumi.*¹⁵⁷

Karamanlıcadaki farklılığın tek sebebi Oğuz Türkçesinden ayrı bir ağız ve Grek alfabesinin yapısı değildir elbette. Yaşanılan bölgelerdeki harf kullanımları, ortak bir yazım birliğinin olmaması, sadece bir bölgede kullanılan yazı stili nedeniyle genel bir yazı dilinin bulunmaması gibi sorunlar da Karamanlıcadaki farklılıklara sebep olmaktadır. Bir bölgeye has yazı stili ister istemez yazılan eserlerin imla ve dil birliğinden yoksun olmasına ve ortak yazı dilinin bulunmamasına neden teşkil etmiştir. Tüm bu sorunlara, tercüme eserlerin çevirilerinde tercüme edenlerin yaptıkları dil ve imlâ anlayışları da eklenince Karamanlıca kendi içinde bir birliktelik oluşturmamıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Cami Baykurt, a.g.e., s. 15-16.

¹⁵⁵ Necati Demir, a.g.m., s. 7.

¹⁵⁶ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 141-144.

¹⁵⁷ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 141.

¹⁵⁸ Adem Öger- A. Turan Türk, “Kültürel Bağlamda Kapadokya Bölgesinde Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabelerin Dili”, International Journal of Social Science, V: 6, I: 8, 2013, s. 1142, www.jasstudies.com/Makaleler/1082409234_60ÖgerAdem-vd-1137-1151.pdf, erişim: 2 Nisan 2015.

Bu hususları daha anlaşılır kılmak için Semavi Eyice'nin 1913 yılı Nevşehir salnamesinde tespit edip okuduğu kilise kitabesinin transliterasyonuna ve günümüz Türkçesinde nasıl okunduğuna bakalım.

“Nevşehir Kilise Kitabesi Transliterasyonu

1. *Metzid olsoun omrou Soultan Apdaul Medzid Khanın*
2. *Zira sagesinte insa oldu Nevsekhirde bou kilisa*
3. *Kaiserige rakhipi idi. Paisios piri valia*
4. *Nazianzou Leontios khem oustadi Grigor Kalpha*
5. *Pi khamd - oullakh itmam oldou okou ferakhla tarikhin*
6. *Validetoullakha emanet kılındı maan kasaba*

Kitabenin Günümüz dilinde karşılığı

1. *Mecid olsun ömrü Sultan Abdülmecid Hanın*
2. *Zira sayesinde inşa oldu Nevşehir’de bu kilise*
3. *Kayseriye rahibi idi Paisios pi-i vâla*
4. *Nazianzu Leontios üstad-ı Gregor kalfa*
5. *Bi Hamdillah itmam oldu oku ferahla tarihin*
6. *Validetullaha emanet kılındı maan kasaba.*”¹⁵⁹

Görüldüğü gibi Grek alfabesi ile Türkçe yazma ve Türkçe’deki harfleri karşılamada oluşan sorunlar nedeniyle çeviride hata yapmak ve günümüz dilindeki karşılığını tam olarak ifade etmek her zaman sağlıklı yapılmayabilir. Bunlara çeviri yapan kişilerin farklı kültürlerden olmaları ve Karamanlı kültürüne yabancı olunması, yaşanan zaman itibariyle incelenen eserin vucuda getirildiği dönemi çok iyi kavramamaları gibi sorunlar eklendiğinde Karamanlının çeşitlilik göstermesi kaçınılmaz bir hal almıştır.

Karamanlıca eserlerde İslam inancıyla ilgili amin, helal, iman, melek, resul, secde, hoca, hüri, dua gibi terimlerin kullanılıyor olunması¹⁶⁰ ve yine Hıristiyanlıkla ilgili dini terimlerin İslamiyet’teki gibi Arapça ve Farsça kelimelerle karşılanması (örn: ezab, eytikat, farz, fazık, oruç dut, vacip vb.)¹⁶¹ bu çeşitlikte dikkat çeken başka bir

¹⁵⁹ Semavi Eyice, a.g.m., s. 684-685.

¹⁶⁰ Hayrullah Kahya, “Karamanlıca Eserlerde İslam İnancıyla İlgili Terimler”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, C.22, S.2, İstanbul, 2012, s. 46.

¹⁶¹ Hayrullah Kahya, “Karamanlıca Bir Esere Göre Karamanlıca’da Arapça ve Farsça Kelimeler”, *TurkishStudies/TürkolojiAraştırmaları*, V:3/3, Bahar, 2008, s.498, turkish.studies.net/Makaleler/818583254_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.480-501.pdf, erişim: 5 Kasım 2015.

konudur. Evangelina Balta'ya göre Karamanlılar, aslen Türkçe konuşsa da tabii oldukları devlette yaygın olan İslam unsurlarıyla dostane bir ilişki kurmak ve resmi makamlara gelmek için Arapça, dini metinler Yunanca olduğu ve dinlerini daha iyi anlayabilmek için de Yunan harflerini ve Yunanca'yı öğrenmek ihtiyacı hissetmişlerdir. J. Eckman'ın, "Karamanlca Anadolunun çeşitli bölgelerinde... özellikle Orta Anadolu'da oturan Türkçe konuşan Ortodoks ve Karamanlıların diyaleğidir" görüşünü, Karamanlca yazılan eserlerin mahalli Karamanlı lehçesi ile yazıldığını savunan Feridun Tekin de destekler.¹⁶² Karamanlca ağzı, Kayseri ve Karaman çevresi yani Kapadokya bölgesi ağzına yakın mahalli bir Türkçe ağzından başka bir şey değildir. Mehmet Eröz de, Karamanlıcayı "Karamanlı Türkçesi ya da Karamanlı ağzı olarak isimlendirmektedir."¹⁶³ Karamanlca ağzı ile ilgili tespitlerde bulunan Eröz, bu ağzın oluşumunu "Grek alfabesinin yapısı... Bulgar Türklerinin, Avar, Peçenek, Kuman-Kıpçak Türklerinin, Türkiye Oğuz Türk'lerinden farklı konuşmuş olmaları"¹⁶⁴ sebeplerine dayandırmaktadır. Karamanlcanın yoğun olarak Kıpçak Türkçe'sinin özelliklerini taşıdığını, incelediği 16 kilise kitabesi metni ve mezar taşı yazıları ile ortaya koyan Necati Demir, Karamanlcanın ses bilgisi ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmış, ünlü ve ünsüz harfler, hal ekleri, iyelik ekleri ve şahıs eklerinin ne şekilde kullanıldığını Türkçe dilbilgisi kuralları dahilinde ele almıştır. Demir'in bu çalışmasındaki en dikkat çeken inceleme, Karamanlıcada kullanılan b-/p- : b ilişkisidir.¹⁶⁵ Ön Türkçe döneminin ortak özelliği olan ön seste p- kullanılması meselesine dair yapılan açıklamalar Kuman/Kıpçak ağzı olduğu net olarak ortada olan Karamanlı dili meselesini detayıyla ortaya koymaktadır. "Doğu Karadeniz bölgesi ağızlarının önde gelen özelliklerinden biri de ön seste b- olması gereken kelimelerin tek örnek arz edecek biçimde p- sesiyle söylenmesidir. Örnek: pir "bir", peş "beş", pen "ben", pil "bil", palık/paluk "balık", paş "baş",... (geniş bilgi için bk. Necati Demir, "Doğu Karadeniz Ağızlarında Ön Ses b-/p- Ünsüzü ve Tarihi Derinliği", Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erzurum, 25-27 Nisan 2007). Bu ağız özelliği, tarihi alt yapı araştırılmadan, çeşitli araştırmacılar tarafından ya basit bir ünsüz değişmesi olarak kabul edilmiş ya da yabancı dillerin etkisine Doğu Karadeniz bölgesi ağızlarında Türkçe'nin çok eski dönemlerinin özelliklerini korumasının bir tarihi alt yapısı da

¹⁶² Hayrullah Kahya, a.g.m., s. 485-486.

¹⁶³ a.g.m., s. 487.

¹⁶⁴ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 43.

¹⁶⁵ Necati Demir, a.g.m., s. 4- 13.

bulunmaktadır. Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine, Oğuzlar'dan önce Hunlar, Karluklar, Macarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Uzlar, Peçenekler, Kumanlar/Kıpçaklar ve diğer Türk kavimlerinin gelip yerleştiği ve tabakalaştıkları bilim dünyasının bildiği bir gerçektir... Eski Türkçe'de yani Köktürk Türkçe'sinde ve Uygur Türkçe'sinde ön seste b-ünsüzü bulunmaktadır: ba-"bağlamak", baba "baba", badruk "bayrak", bagarsak "bağırsak", balık "şehir", bar-"varmak",... gibi yüzlerce kelime hep b- ile başlamaktadır. Türkçe'nin ilk yazılı edebi metinlerinde ön seste b-ünsüzünün kullanılması, aslında çok şaşırtıcıdır. Bu konunun ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir. Türkçe'nin diğer lehçe ve şivelerinde b-ile başlayan pek çok kelime vardır. Çuvaşça'da p- ile başlayan kelimelerden bazıları:palli (EAT bellü "belli"), par- (/ber"vermek"), pıl (bal), pılan (/bölen) "geyik"),...diğer b- ile başlaması gereken kelimeler de ise b->m- değişmesi görülmektedir. Batı Sibiry'a'da yaşayan ve Altay Türkçe'sinin bir ağızını konuşan Teleütler de kelime başında b- ünsüzünü söylememektedir. Teleüt ağızında, tıpkı Doğu Karadeniz bölgesi ağızı gibi önseste b- ünsüzü bulunmamaktadır: palık "balık", baltır "bıldır", balta "palta", pas- "basmak", paşka "başka", pay "bay, zengin"...Türkçe'nin eski özelliklerini korumasıyla bilinen Tuva Türkçesi'nde de b- ile başlaması gereken kelimelerin çoğu p- ile başlamaktadır: pir "bir", peş "beş", pol-"bolmak>olmak", paz-"basmak",...Altaylar'da yaşayan Şorlar da kurallı biçimde p- ünsüzünü kullanmaktadır. Şor Türkçesi'nde Doğu Karadeniz ağızlarında olduğu gibi b- ünsüzü ile başlayan tek bir kelime bile yoktur: Paar "bağır", pağla "bağlamak", pal "bal", pala "bala, çocuk", par "var, mevcut", paş "baş", payram "bayram", pış- "biçmek", pil "bilmek", pildir-"bildirmek", pölük, "bölük"...¹⁶⁶

Karamanlılar, kalın ve ince ünlüleri ifade edebilmek adına Grek harflerini birleştirerek Grek alfabesini Türkçeye uyarlamaya çalışmışlardır. Burada sorulması gereken şudur. Karamanlılar bazı çevrelerce iddia edildiği gibi aslen Rum iken niçin Grek alfabesini Türkçeye uyarlamaya çalışmışlar hatta Türkçedeki tüm dil ve ses kurallarını ayrıntısıyla ifade edecek bir alfabe kullanmaya kafa yormuşlardır? Yukarıda geniş açıklamasına yer verdiğimiz b- / p: b kuralı yani kelime başlarında b- harfi yerine p- kullanılması dahil tüm ses olayları Karamanlıların Doğu Karadeniz'de hala bozulmadan korunmakta olan Kıpçak ağızını kullandıklarını işaret ettiği gibi, Karamanlıların dillerindeki bariz Kuzey Türkçesi hem Türk kimliklerini hem de genel

¹⁶⁶ bkz., a.g.m., s. 14.

anlamda Türklerin, Orhun abideleri yazılmadan, hatta Hz. İsa'nın doğumundan çok önce Anadolu'da bulunduklarına işaret etmektedir.¹⁶⁷

2.2.2. Karamanlı Ağzı ve Kuman/Kıpçak Ağzına Dair Karşılaştırmalar

Orta Anadolu merkez olmak üzere Anadolu'nun özellikle kıyı şeridinde yaşayan Ortodoksların kullandıkları Türkçe ağzına Karamanlıca denilmektedir. 'Ağız konusunda yapılan araştırmalarda en çok üzerinde durulan hususlardan biri de fonetik meseleleridir' diyerek ağızlara farklı bir açıdan bakan Mukim Sağır, Türkçedeki ünlü sayısının fazlalığının ağızlarda kendini gösterdiğini, seslerdeki zenginliğin dilde yaşanan gelişim ve değişimleri takip etmeyi kolaylaştırdığını belirtmektedir.¹⁶⁸ Anadolu'daki Karamanlı ağızlarına dair en detaylı çalışmaları yapan J.Eckmann, Karamanlı ağızlarını pek çok metin ve esere dayanarak fonetik yönüyle incelenmiş, Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar adlı makalesinde 21 metni Türkçe'nin tüm imla ve ses bilgisi, vokallerin Karamanlıcadaki değişimi,(i>e, o>u, ö>ü meselesi) labialisatio, diftonglaşma, monoftonglaşma, vokal gerileyicisi, vokal düşmesi, ses boşluğu, vokal uyumu, enklitikonlar, vokal assimilatio, vokal dissimilatio ve konsonasları tüm ayrıntısıyla tek tek örneklemiştir.¹⁶⁹ Karamanlıca'yı klasik Türkçe'ye çok yakın bir dil olarak ifade eden Eckmann, bunun sebebini de Karamanlıca eserlerindeki farklı özelliklere dayandırmaktadır. Eckmann'ın bu görüşüne destek de Akdes Nimet Kurat'dan gelmektedir. Kurat'a göre; Karamanlıcanın ilk dönemlerindeki fonetik yapısı Orta Anadolu ağzı ile, son dönemlerdeki fonetik özellikleri, Osmanlıca ile benzerlik göstermektedir.¹⁷⁰ Tarafımızca da dikkatimizi çeken bu durum, bazı mezar taşları ve kilise kitabelerinde sade bir Anadolu ağzı ile kendini gösterirken bazılarında da Osmanlıcanın etkisi ile ağırlaşmış bir hal almıştır. Semavi Eyice'nin Niğde'de tespit ettiği bir mezar taşında okunan;

¹⁶⁷ a.g.m., s. 18.

¹⁶⁸ Mustafa Kılıçarslan, "Karamanlıcada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler: O ve U Ünlüleri", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, C: 23./Güz, 2013, s. 57.

¹⁶⁹ Janos Eckmann, a.g.m., s. 169-194.

¹⁷⁰ Cihan Çakmak, "Karamanlı Türkçesine Genel Bir Bakış Denemesi", 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C: 2, 2011, s. 199.

*“sebeb-i mevtim civanıma meram etti felek,
Genç yaşımda ömr-ü dünyayı haram etti felek,
Ne tahammül eylesin kardaş, mader, ehl-i ayal,
Yirmi beş yaşımda ömrümü hitam etti felek...”¹⁷¹*

mısralarında Osmanlıca etkisi görülürken, Isparta’da tespit edilen bir mezar kitabesinde sade bir Anadolu ağzı görülmektedir.

Bu mezar

Rahmetli Hacı

Simeon’un oğlu

Rahmetli Hoca

*Klementosundur...*¹⁷²

Karamanlıca ağzı ile ilgili verilebilecek bir başka örnek; Konya-Sille yazıtı olarak bilinen bir metindir. Bu metinde geçen kelimelerden örnekle; - şefaatiylan (şefaati yerine kullanılmaktadır) - hak taale (hak taala) yerine kullanılmaktadır.¹⁷³ Bu kullanım hem Karamanlı ağzına hem de Karamanlılara ait eserlerde “İslam inancıyla ilgili terimler”¹⁷⁴ e örnek teşkil etmesi hasebiyle önemlidir. Kayseri Endürlük’te okunan Karamanlıca bir yazıtta -bin kelimesinin Kayseri ağzıyla -binn¹⁷⁵ yani “nazal n”¹⁷⁶ ile yazılıp söylenmesi de Türkçenin en eski dil unsurlarını yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Karamanlıca ağzını tam olarak açıklayabilmek adına ya da kullanılan Türkçenin daha kapsamlı ortaya konulabilmesi adına asıl yapılması gereken Karamanlılara ait metin veya kaynak taramalarıdır. Oldukça geniş bir çalışma sahasında 23 kitabeyi okumayı başaran Necati Demir, Anadolu’da tespit ettiği kitabeleri satır satır okumayı başarmıştır.¹⁷⁷ Kitabelerin okunması, Anadolu’daki Karamanlıca ağza dair örnekleri ve J. Eckmann’ın kendi çalışmasındaki tüm Türkçe ses ve dilbilgisi kurallarını desteklemesi açısından oldukça önemlidir. Necati Demir’in “Türkiyede bulunan Grek

¹⁷¹ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 142-143.

¹⁷² Semavi Eyice, a.g.m., s. 690.

¹⁷³ Cihan Çakmak, a.g.m., s. 199.

¹⁷⁴ Hayrullah Kahya, “Karamanlıca Eserlerde İslam İnancıyla İlgili Terimler”, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, C: 22/ Güz, 2012, s. 39-62.

¹⁷⁵ Cihan Çakmak, a.g.m., s. 199.

¹⁷⁶ Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 37.

¹⁷⁷ Necati Demir, a.g.m., s. 8.

Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dilli” adlı çalışmasında tespit ettiği Karamanlı Türkçesi ile yazılmış kitabelerin bazıları şunlardır:¹⁷⁸

1-Nevşehir-Ürgüp Yenicami Mahallesi Hamam Kitabesi: *...sayesinde inşa edilen pu hamam ahalimiz ipraz etti. İhtimam gidirig. Puyurdi... ianesin puradan kerek taşradan.*

2-Nevşehir-Derinkuyu ilçesi Suvermez Kasabası Ev Kitabesi: *Masalah! Ya rapı ! Pu hane senindir, bu hanedekileri esirke.*

3-Nevşehir-Derinkuyu ilçesi Özlüce Köyü Kilisesi Kitabesi: *Zilelilere ne mutlu, Kelip(t) te kören (k)izennera rahmet... yapturanlara ırahmet olsun*

4-Niğde Konaklı Köyü Kilisesi Kitabeleri: *Çümle tintarlere veririm kamet ... ne mütlu nelire korenler...*

5-Niğde Yeşilburç Köyü Camiye Çevrilen Kilise Kitabesi: *...nin aziz, müparek kanı ... temelinden tamir oluntu*

6-Niğde Müzesi Mezar Taşı Kitabesi: *... Yerde insan agledi kökte melekler etti ah*

Mezarım toprağını amper-i fam etti felek...

7-Niğde Kumluca Köyü Camiye Çevrilen Kilise Kitabesi: *İşpu emate ihtaz olan ... tıkatlı yapıltı ... pu adaletlü paşıahimizin üzerinte olsun nazar.*

8-Niğde Hamamlı Köyü Kilisesi Kitabesi: *Pu aziz eklassı suvayan Kaiserili Enterlükten...*

9-Konya-Sille Hagios Mikhael Kilisesi Kitabesi: *...Mihael Arhangelos'un sefaati ilan hak teale imtat etenlere ve zahmet çekennere vere eciri...*

10-Kayseri Endürlük Köyü Üç Azizler Köyü Kilisesi Kitabesi: *... ve pu köyte ikamet iten çümle müminlerin gani imtatı ile, mukates teslisin ismine pinn sekiz yüz otuz beş senesinte...*

11-Isparta-Doğancı Mahallesi Aya Yorgi Kilisesi Kitabesi : *... Allahu azimü'ş-şanın sanie valitetu'llahınn...*

12-Antalya-Alanya Müzesi Kilisesi kitabesi ve Mezar Taşı Kitabesi: *... Ortotokso Hrisdian karındaşlarımız kuvvetinnde yapılmıştır.*

13-Mersin-Silifke Müzesi Mezar Taşı Kitabeleri: *Kayseri Talaslı Arsen Tozakoglu mezarıdır.*

¹⁷⁸ Necati Demir, a.g.m., s. 7-11.

14-Karadeniz Ereğlisi-Süleymanlar Mahallesi Çeşme Kitabesi: *Sahibü'l_hayrat ...yaptırane rahmet.*

15-Tokat Müzesi Mezar Taşı Kitabesi: *Pu mezarta yatar Panayot Poyacıoğlu*

16-İstanbul Zeytinburnu'ndaki Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı Mezar Taşları: *Pu mezarda sakın olan ... İsaak oğlu Azırcı... Pu konça fitanın ecel hanesi ... söyüm hacı Nuroğlu, ismim Mihail'tir.*

Açık bir şekilde Ön Türkçe döneminin ses özellikleri görülen ve genel olarak Kuzey Türkçesi denilen Kıpçak ağzına dair özellikleriyle göze çarpan Karamanlı ağzı, kendisini daha çok Kayseri, Nevşehir, Niğde ve Konya'da hissettirir. Orta Anadolu'da kendini hissettiren Karamanlı ağzına dair yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz sözcüklerin Karadeniz kıyısı şeridinde fakat özellikle Doğu Karadeniz'de hala kullanılıyor olması Kuman/Kıpçak ağzı ile tarihi bağlantıyı açıklama adına önem arz etmektedir. Kıpçakların, "1479'da Osmanlı hakimiyeti başlayıncaya kadar Doğu Karadeniz'de Rize'nin doğusuna hakim"¹⁷⁹ oldukları bilinmektedir. Bölgedeki Vazelon manastırı kayıtlarına göre buradaki Hristiyan'ların %52,7 sinin Kıpçak Türkü oldukları kayıtlarla sabittir.¹⁸⁰

Doğu Karadeniz ağzının en önemli özelliği olan ön seste b- yerine p- kullanılması yani bir>pir, ben pen, balık palık gibi sözlerin kullanılması, Doğu Karadeniz bölgesi ağızlarında en eski Türkçe özelliklerinin varlığını gösterir. Bu örneklerle, Rize ve Trabzon çevresinde rastlanılmakta olup, Karaman ağzında da görülen tağınık (dağınık), tağ(dağ), tal (dal), talga(dalga), keçe(gece) kelin (gelin), kemi(gemi), küneş(güneş)¹⁸¹ gibi yüzlerce örnekten bir kaçını eklediğimizde eski Türkçedeki kelime başında d-, g- gibi harflerin kullanılması özelliğine¹⁸² de dayanarak Karamanlı ağzının Kıpçak ağzı ile alakasını açıklayabiliriz. Rize ağzında görülen ve Bulgaristan'ın kuzeydoğu ağızlarında, Doğu Trakya yerli ağzı ile Vidin Türklerine ait ağızda hatta, Erzurum, Erzincan, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Urfa merkez ağızlarında da rastlanılan Karamanlıca zarf fiil eki – ıncas ekinin varlığı da ortak dil olan Türkçeyi işaret etmektedir. Karamanlıcada ve günümüz Rize ili ağızlarında özellikle de yaşlılar

¹⁷⁹ İbrahim Tellioğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Değerlendirme", Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, C. 2/ Bahar, 2007, s. 658, turkish.studies.net/Makaleler/1447806491-tellioğlu.pdf, erişim: 5 Kasım 2015.

¹⁸⁰ a.g.m., s. 658.

¹⁸¹ Necati Demir, a.g.m., s. 15.

¹⁸² a.g.m., s. 15.

arasında kullanılıyor olduğu gözlemlenmiş olan -incas eki,¹⁸³ Muharrem Ergin'e göre "-ıcak, -icek ekinin genişlemiş şeklidir. -İcak , -icek gerindium eki, Batı Türkçesinin ilk devirlerinde -incas ekiyle beraber yaşamış, eski Anadolu Türkçesinde bazen -ıcağız, -iceğiz, -ıcağaz, -icegez şeklinde görülmüştür."¹⁸⁴ Bu fiil ekine bazı örnekler verecek olursak:

"Ve Padişah Ayos'un peşkeşini kabul edinces...(edip)

Ve ol devletlü görünces...(görüüp)

Ayos bunları deninces...(deyip)

Ve ev sahibi bu garibi yalınız görünces...(görünce)

Ve bu cevapları eşitinces...(işitince)

Haçan ki azim Atanasios'un Tronoz'a oturduğunu görünces...(gördükten sonra)

Ve haçan mahal yerine varıncas...(vardığında)

Bu yılan bir adamı ısırıncas (ısırırca)

Yakışksız harcayıp çok yeninces...(yersek)

İmdi bu emri kuyumcu alıncas...(aldıktan sonra)

İmdi Ayos'a olan izzeti görünces...(gördükten sonra)"¹⁸⁵

Oğuz Türklerinden önce tıpkı Doğu Karadenizlileri oluşturan Turani kavimler gibi Anadolu'ya gelip yerleştikleri düşünülen Karamanlıların, Vidin ağzında ve Rize ağızlarında kullanılan vasıta hali eki -la,-le ile -lan,-len biçimlerini kullanmaları Karamanlıların ağızı ve bu ağzın Kıpçak Türkçesi ile ilişkisine başka bir örnektir. -kametigilen, -inayetigilen, -tuasıylen, -marifetiylen şeklinde Karaman ağzında görülen -len vasıta hali eki, özellikle Doğu Karadeniz bölgesi ağızlarında görülür.¹⁸⁶ Karamanlıcada bulunan iyelik eklerinden -si ve -i iyelik eklerinin Çuvaş Türkçesinde görülüp Oğuz Türkçesinde görülmemesi, Kahramanlıcanın Selçuklu öncesi Türkçeye dayandığını ve Eski Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin: - köz yasımı, -bina kalfası, -vefati, -eklisası gibi.¹⁸⁷

¹⁸³ Hayrullah Kahya, "Karamanlıca Bir Zarf Fiil Eki: (IncAs)", Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, C: 4/3, Bahar, 2009, s. 1245.

¹⁸⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 345.

¹⁸⁵ Hayrullah Kahya, a.g.m., s. 1245-1248.

¹⁸⁶ Necati Demir, a.g.m., s. 16 -17.

¹⁸⁷ a.g.m., s. 17.

Karamanlı ağzının Kuzey Türkçesi ya da diğer adıyla Kıpçak Türkçesi ile bağlantısına dair çok önemli işaretlere delil teşkil eden asıl durum, kullanılan Selçuklu öncesi Türkçesinin de Oğuz Türkçesinin de tüm ses ve dil kurallarının hemen hemen benzer şekilleriyle görülmesidir. Karamanlı ağızlarına dair geniş araştırmalar yapan Leyla Karahan, Zeynep Korkmaz, Vecihe Kılıçoğlu, Nuri Yüce gibi araştırmacıların eserlerinde yer verdikleri Türkçe dil bilgisi kurallarından zarf-fiil ekine dair karşılaştırmaları,¹⁸⁸ kullanılan dil ve ağzın tıpkı Karamanlıların yayıldığı saha olan merkez, Orta Anadolu olmak üzere tüm Anadolu kıyı şeridi, Balkanlar ve Kırım'da ortak dil mirası olan Kuzey Türkçesini ispatlar niteliktedir. Konu ile ilgili önemli bir çalışma sayılabilecek Karamanlca Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler, adlı makalesinde Hayrullah Kahya, şehir ve bölge bölge örneklerle anlattığı Karamanlı ağzı ve Karamanlcanın, Karamanlıların yayıldıkları yerlerdeki izlerini tek tek açıklamıştır. Karamanlca zarf-fiil eklerinden örnekler vermek suretiyle Karamanlca-Kıpçak Türkçesi bağlantısının Eski Türkçe olduğunu ispatlamak üzere adı geçen eserdeki başlıklardan bazıları şu şekildedir:

“ -a zarf fiili ile ilgili örnekler:... Yokap böyle küçük iken nasıl kalka bilir... Hahamların karınlarını doyura bilmek için ... Bu ek Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarından Milino ağzı, Osmaniye Tatar ağzı, Kırım ağzı, Doğu Trakya ağzı, Erzincan, Kütahya, Urfa, Erzurum ağızlarında da görülür.

- I zarf fiili ile ilgili örnekler: ... doa etsin deyi getirdiğinde... Bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak şekli; -ne dakikada doğduğunu görsünler deyü... Bu ek Doğu Trakya yerli ağzında ve Erzincan ağzında da aynı şekilde görülür.

-lp zarf fiil ile ilgili örnekler: Bu ekin -Ap, -U, -Uban, -UbAnl, -UbAnln şekilleri de vardır ve Eski Anadolu Türkçesinde görülür.

... kurbanhanelerinin kapusunda durup ...

... hristianları ikrah idüp, ...

... dünyanın sonuna kadar gelip geçen ...

Bu ek, Milino, Osmaniye Tatar, Polatlı Kırım, Vidin ve Doğu Trakya yerli ağzından hem düz hem yuvarlak şekilde, Kütahya, Erzurum, Keban, Baskil, Ağın ağızlarında Karamanlca ile aynı şekilde, Urfa ağzında ekin ünlüsü her zaman düz: sarıp, kahıp, Arpaçay ağzında Eski Anadolu Türkçesindeki gibi -UbAn şekli: -oluban, olup şekli de

¹⁸⁸ Hayrullah Kahya, “Karamanlca Zarf Fiil Eklerinden Örnekler”, Selçuklu Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi, S:19, Konya, 2008, s. 131- 152.

vardır.”¹⁸⁹ Daha fazla örnek verebilmek adına Karamanlıca’da kullanılan diğer zarf fiillerinin sadece alıntı kısmını yazarak aşağıya listelemek uygun olacaktır. Böylelikle; örneklenen fiillerin, yukarıda adı geçen Balkanlar’da, Kırım’da ve Anadolu’nun hemen her bölgesinde hala kullanılan ağız şekilleri olmasından hareketle Karamanlıca’nın, devlet baskısı yoluyla ya da toplumsal ilişkilerdeki zorunlulukla sonradan öğrenilen bir dil olmayıp, tüm eski unsurları ve tüm canlılığıyla yaşayan Türkçe dili hazinesinden önemli bir miras olduğu gerçeği ortaya konabilir.

Karamanlıcadaki diğer zarf fiilleri ile ilgili örnekler : “-ArAk zarf fiili: ... beyan ider deyerek, ... halde olarak -ArAKDan zarf fiili: ... bilmeyerekden (Karamanlıca), ... düşünerekten, gezinerekden (Vidin), acıyanahdan, dayanarahdan, (Erzincan), deerekden, harlayarakdan, (Kütahya), alarahdan (Erzurum) -InCA zarf fiili: ...eşinceyedek, ... kaçincayadek, ...gelineyedek, ...varınçeye kadar (Karamanlıca), ölünceyene (Erzincan) sokuncaya (Kütahya), vurınca, girince (Urfa), alanca>aldığında, göreneceyh (Erzurum), gelincek (Keban, Baskil, Ağın) -iken/-ken zarf fiili: ...çıkarken, ...geliirken, ...küçük iken (Karamanlıca), bakakan, gideken (Milino), uyurkan, uyurka (Doğu Trakya), çalışırken (Kütahya), alırken (Erzurum), gelirkan (Keban ve yöresi), oynakana, gidekene (Kütahya),alırkana, göreceyhkene (Erzurum), yihanırkene (Keban ve yöresi), yoğırırken, vurırken(Urfa)”¹⁹⁰

Yukarıdaki zarf fiiller dışında J.Ackman’ın Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar adlı makalesinde yer verdiği Karamanlı ağzına dair örneklerden tarafımızca dikkatimizi çeken ve Doğu Karadeniz Bölgesi (Samsun-Ordu-Giresun-Trabzon-Rize) ile Bulgaristan mübadilleri arasında kullanıldığına bizzat şahit olduğumuz bazı sözcükleri örnekleyerek, Karamanlı ağzı ile Kıpçak ağzı arasındaki birlikteliğe bir de bu yönüyle bakacak olursak bugün bile izlerini sürebildiğimiz köklü bir birliktelik ortaya çıkacaktır.

“Karamanlıcada Vokaller

Kahramanlıca Ağzı: heyal>hayal, heyat>hayat, bureya>buraya, oreya>oraya, eşkına>aşkına, ısıcak*>sıcak, hersız>hırsız, ehmal>ihmal, ehsan>ihsan, oyanık>uyanık, yokarı*>yukarı, goya*>güya, hosumet>husumet, buğa*>boğa, buynuz*>boynuz, umuz*>omuz, yüzünkuyu*>yüzünkoyu, bübrek*>böbrek, ilahana>lahana, ilazım>lazım, ilimon>limon, irahat>rahat, irahmet>rahmet, irezil>rezil,

¹⁸⁹ a.g.m., s. 131-152.

¹⁹⁰ bkz., a.g.m., s. 136-139.

masıraf*>masraf, anler>anlar, istersan>istersen, gelinca>gelince, çamır*>çamur, kıymat>kıymet, muhteç>muhtaç, ezamet>azamet, hizmet>hizmet, bazen da>bazen de, ölenler da>ölenler de, ne da>ne de ...

Doğu Karadeniz Ağzı: heyal, heyat, bureya, oreya, eşkına, ısıcak, hersız, ehmal, ehsan, oyanık, yokarı, goya, hosumet, buğa, buynuz, umuz, yüzünkuyu, bübrek, ilahana, ilazım, ilimon, irahat, irahmet, irezil, masıraf, anler, istersan, gelinca, çamır, kıymat, muhteç, ezamet, hizmet, bazen da, ölenler da, ne da ...”¹⁹¹

Karamanlıca ağzına dair yukarıda verdiğimiz örnekler ağırlıklı olarak Doğu Karadeniz bölgesinde bugün de yaygın şekilde kullanılan sözcüklerdir. Yukarıdaki paragrafta işaretlenmiş olan sözcükler Bulgaristan’dan mübadele ile Samsun’a gelen muhacirlerin özellikle yaşlı nüfusu arasında hala kullanılmaktadır.

Karadeniz’in Türk kökenine dair; Sakaların ve Kimmerlerin bölgedeki varlıkları çeşitli arkeolojik deliller dahil pek çok etnografik ve onomastik bulgularla desteklenmiş, hatta Kimmerlerin M.Ö. II. bin yıldan M.Ö. VIII. yüzyıla kadar devam etmiş ve merkezi Kırım olan devletlerinin ilk Türk devletlerinden biri olduğu, bilimsel bir gerçek olarak kanıtlanmıştır. Frig devletine son vererek Lidya sınırlarına doğru gerileyen Kimmerlerin İç Anadolu bölgesinde kurdukları devletlerinin sınırları doğuda Trabzon batıda Karadeniz Ereğli’ye kadar ulaşmıştır.¹⁹² M.Ö. XII. Yüzyıldan itibaren Tanrı dağları ile Hazar denizi arasına yayılmış olan Saka’lar M.Ö. VII. yüzyılda Tuna nehrine kadar ulaşmışlar ve Karadeniz bölgesinde varlıklarını hissettirmişlerdir.¹⁹³ Bazen Kafkaslardan Anadolu’ya doğru sarkan Saka’lar M.Ö. IX. yüzyıla gelindiğinde Trabzon ve çevresine yerleşmişler, büyük bir boyu Pasinler ve onların alt boyları olan Orbetler, Pasanlar, Gagavanlar, Kurmançlar, Sahatlar, Çavdarlar, Şorlar, Karduklar, Botiler ve Paktuklar Anadolu’ya yayılmışlardır.¹⁹⁴ Sakalar’dan sayılan ve Fergane civarında yaşayan Kumarların, M.S. I. yüzyılda Karadeniz çevresinde Komar-Komanlar olarak yayıldıkları kabul edilmekte ve Kütahya, Çanakkale, Osmaniye, Maraş, Samsun, Sinop, Sivas, Afyon, Ankara, Trabzon hatta Macaristan ve Yunanistan’dan Komar adındaki yer adlarından örnek vermek suretiyle bölgedeki Türk kimliğinin altı çizilmektedir.¹⁹⁵

¹⁹¹ Janos Eckmann, a.g.m., s. 173-194.

¹⁹² Necati Demir, a.g.e., s. 15.

¹⁹³ İbrahim Tellioğlu, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, Karadeniz Araştırmaları, S. 5, Çorum, 2005, s. 2.

¹⁹⁴ Necati Demir, a.g.e., s. 17.

¹⁹⁵ a.g.e., s. 24.

Bölgenin ağız özellikleri ve antropolojik özellikleri¹⁹⁶Kuman/Kıpçak varlığını açıkça ortaya koyarken, özellikle Doğu Karadeniz'in, Anadolu'nun diğer bölgelerine göre farklılık göstermesi Oğuz Türklerinden çok daha önce bölgeye gelen Türklerin varlıklarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Trabzon ve yöresindeki Hun ile Bulgar boylarının varlığı onlardan kalan Eski Türkçe özellikleriyle (p>b ünsüzü meselesi)¹⁹⁷ ve yer adlarıyla (Bulgar dağı)¹⁹⁸ da kendini göstermektedir. Karamanlıca ağzına örnek olarak yukarıda saydığımız pek çok sözcüğün hem Karadeniz bölgesinde hem Balkan muhacirleri ağızlarında aynı şekilde kullanılmasının tek nedeninin Karamanlıların aslen Türk oldukları gerçeği, pek çok tarihi veriyle ortaya konulduğuna göre, "Gagauz Türkçesi, Batı Rumeli ağızları ile Trabzon yöresi ağızları ve halk kültürü pek çok bakımdan benzerlik göstermektedir"¹⁹⁹diyerek kültürel mirasımızın altını çizirken tüm bu benzerliklerin Karamanlıcada, Karamanlıların folklorik unsurlarında, adet ve geleneklerinde bugünkü Yunanistan'da yaşayan Karamanlılarla birebir yansıtıldığını söylemek yanlış olmasa gerektir.

İstanbul'un fethi sonrası Fener Rum Patrikhanesine bağlanan ve ırkıyet durumuna bakılmaksızın dini tabiyet gereği Rum sayılan Karamanlılar, XIX. Yüzyıl milliyetçilik hareketleri sırasında Yunanistan'ın ısrarlı çalışmaları sonucu Helenleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalardan Karamanlılar dışında Karadeniz bölgesinde yaşayan, tıpkı Karamanlılar gibi sırf Hristiyan oldukları için Rum-Pontus-Helen adları altında Türk kimlikleri bir yana bıraktırılan başta Kıpçaklar olmak üzere Bulgarlar, Peçenekler ve Sabirler gibi pek çok boyun devamı olanlar da nasiplerini almışlar, hızla da asimile edilmişlerdir. Karadeniz bölgesi ağızlarında ön plana çıkan Kuman/Kıpçak ağzı, Kuman Türklerinin Sinop'tan Batum'a kadar uzanan bir sahada devler kurmaları ve bu devletin başkenti olan Komana şehrinin Tokat²⁰⁰ yakınlarında bulunması sebebi ile Anadolu'ya doğru sokulmaları gibi nedenlerle oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Kuman/Kıpçakların kullandığı Türkçe'nin, Eski Türkçe'nin batı kolunda bulunduğu ve Trabzon-Urfa arası hattın doğusunda da görülmesi özelliklerinden yukarıda bahsetmiş, hatta örneklendirmiştik. Karadeniz'in ağız özelliklerinin Kıpçak Türkçesi ile aynı oluşu ve bu Türkçeye ait özelliklerin ana

¹⁹⁶ Fahrettin Kırzioğlu, Yukarı Kür Ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 93- 104.

¹⁹⁷ Necati Demir, a.g.m., s. 14.

¹⁹⁸ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 19.

¹⁹⁹ Necati Demir, a.g.e., s. 39.

²⁰⁰ a.g.e., s. 43.

kaynağının Codex Cumanicus²⁰¹ adlı eser oluşu, tüm bu unsurların eserin yazıldığı yer ile de arasında bir bağ olduğunu göstermektedir. Trabzon yöresinde görülen ve ön seste ç-ş arası ünsüz söylenmesi Kıpçak Türkçesi'nde bulunan c/j arası ünsüz sesinin kelime başında kullanılması, kelime başında tonsuz k ve t ünsüzlerinin kullanılması, Trabzon yöresinde görülen Kıpçak ağızı için önemli özelliklerdendir. Kıpçak Türkçesindeki -ç>-ş değişmesi, Giresun, Ordu, Rize, Kastamonu, Zonguldak, Bartın, Karabük ağızlarında da tespit edilmiş ve Trabzon dışında geniş bir alanda görüldüğü gibi²⁰²Erzurum-Kars çevresinde de kendini göstermektedir. Özellikle -v- dudak ünlüsü ile yükleme hal ekini yuvarlaştırmak (-aı>-avu) bana, sana, ona sözcüklerinin baa>bâ, saa>sâ, oa biçiminde söylenilmesi haliyle Kıpçak ağızında belirgin bir özellik oluşturmıştır. Zamir -n sinin kullanılmadığı olar, bular, şular da aynı ağız özelliğidir ve Eski Türkçeden Kuzey ve Doğu Türkçesine geçen bu şekiller, yine yaygın olarak Kıpçak, Peçenek ve Harezm ile Çağatay Türkçesinin mirasıdır.²⁰³

2.3. Karamanlıların Grek Harfli Türkçe Alfabeti

Kullandıkları ya da uyguladıkları alfabelerin “bir din veya inancın doğrudan veya dolaylı taşıyıcıları oldukları”²⁰⁴ortada olan Türklerin, tarihi süreç içinde onlarca yazı sistemi kullandıkları kendilerinden kalan eserlerle de sabittir. “Türkçe, yeryüzünde belki de en fazla sayıda farklı alfabeye yazılmış dildir.. .Türkçenin yazıldığı bilinen alfabeler, bir düzineyi bulur: Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Yunan, Ermeni, İbrani, Latin, Kiril.”²⁰⁵ “Eski kültürlerde yazıyı icat eden toplumların ticaret yoluyla kazanç sağlama ve din misyonerliğiyle nüfus kazanma”²⁰⁶ gibi amaçları olduğu düşünüldüğünde hem çeşitli ticaret yolları üstünde bulunan hem de bu yollar üzerinde ticaret yapan Türkler, kültürel, ekonomik ve dini bir alışveriş içine girmişlerdir. M.S II. yüzyılda Hristiyan misyonerlerin Türkler arasında başlattıkları çalışmalar, çeşitli Türk kavimlerinin Hristiyanlaşmasına sebep olmuş ve M.S VII. yüzyıla gelindiğinde tüm bu çalışmalar neredeyse başarıyla sonuçlanmıştır. Hristiyanlık

²⁰¹ a.g.e., s. 47.

²⁰² a.g.e., s. 48.

²⁰³ a.g.e., s. 49.

²⁰⁴ Cihan Çakmak, “Karamanlı Grek Alfabeti Üzerine”, VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2012, s. 79.

²⁰⁵ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 5.

²⁰⁶ Vedat Kartalcık, “Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Alfabe Gelişimi”, 1st International Symposium on Sustainable Development, International Burch University, Sarajevo, Bosnia- Herzegovina, 9-10 June, 2009, s. 364, eprints.ibu.edu.ba/412/1/ISSD2009-Education-2_p363-p369.pdf, erişim: 2 Nisan 2015.

dininin yeni öğrenilmesi ve öğretilmesi ihtiyacı da yeni bir alfabenin kullanılması konusunu gündeme getirmiştir. Nasturi Hristiyanlığı kabul eden Turfan bölgesi Türklerinin Estrangelo alfabesini, Museviliği kabul eden Hazarların İbrani alfabesini kullanmaları örneğinde olduğu gibi Ortodoks Hristiyanlığı kabul eden Karamanlılar da Grek alfabesini kullanmaya başlamışlardır.²⁰⁷

Türkler arasındaki çeşitli alfabeleri kullanma durumunu Türklerin farklı dinleri temsil eden misyonerlerle karşılaşmalarına bağlayan Hatice Şirin User, bir dinin kabulünden sonra gereklilik olarak görülüp kullanılan alfabelere, siyasi bir kimlik yüklenmediğine dikkat çekmektedir. Ortodoks Hristiyan kilisesine bağlanan Karamanlılar da aynı görüşten hareketle Grek alfabesini kullanmada bir beis görmemişlerdir ki en eski dönemlerde Türkçe kelimelerin Grek harfleriyle yazılmasına dair örnekler de vardır. Ural nehrinin Türkçe adı olan Yayık, M.S. II. yüzyılda Ptolemais tarafından (Dayıks) olarak, cenaze töreni anlamına gelen Yoğ kelimesi de Göktürk Hakanına gönderilen Bizans elçisi tarafından (dohia) olarak kaydedilmiştir.²⁰⁸

Grek harfleri ile Karamanlıca yazılmış ilk çeviri eser olan Gennadios İtikadnamesi'nden de anlaşılacağı üzere Türkçe konuşan ve Türkçe ibadet eden Karamanlılar, Rum adı altında bağlı oldukları Ortodoks Patrikhanesi çatısı altında özellikle dini öğretileri için kendilerine has bir alfabe hazırlama ihtiyacı hissetmişler, bu ihtiyacı da Grek alfabesini Türkçeye uygun hale getirerek düzenlemek şeklinde gidermişlerdir. Aslen Yunanlı olmadıkları için kendi dilleri Türkçeyi yazıya geçirmek zorunda kalan Karamanlıların yazısını, “Yunan yazısının Türk diline uygun hale konulmasıyla ortaya çıkmıştır.”²⁰⁹ görüşüyle açıklayan Cami Baykurt, Türk diline uygun olmayan delta, sita, ksi, psi, omega gibi Yunan harflerini kullanmayıp b, d, ş, sessiz harfleri ve ö, ü sesli harflerini karşılamak için bazı Yunan harflerinin üstüne nokta koymak suretiyle kendilerine ait Karamanlı alfabesini oluşturduklarını dile getirmektedir.²¹⁰ Bu alfabaya rağmen, Türkçe seslerin Yunan harfleriyle karşılanması hususunda kolaylık arayanlar da olmuş bazı yayınevleri ve editörler kendilerince alfabedeki harflerde oynama yapmak suretiyle değişikliklere gitmişlerdir.²¹¹ Çeşitli metinler ve eserler üzerinden farklılıkları örnekleyerek inceleyen bir çalışma olan, Grek

²⁰⁷ a.g.m., s. 365-366.

²⁰⁸ a.g.m., s. 82.

²⁰⁹ Cami Baykurt, a.g.e., s. 22.

²¹⁰ a.g.e., s. 23.

²¹¹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 5.

Asıllı Karamanlı Türkçesi Alfabetinin Kullanımı Üzerine²¹² adlı makalede detaylarıyla ortaya konulan bu durum, açıkça Türkçe dil unsurlarını daha iyi karşılayabilecek bir alfabenin varlığını göstermektedir.²¹³

²¹² Mehmet Hazar, Oğuz Özdem, “Grek Asıllı Karamanlı Türkçesi Alfabetinin Kullanımı Üzerine”, Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, C. 3/6, Sonbahar 2008, s. 337-353, www.turkishstudies.net/Makaleler/18498151118_18hazarmehmet.pdf, erişim: 2 Nisan 2015.

²¹³ Ek Tablo 1., Mehmet Hazar, Oğuz Özdem, a.g.m., s. 339-340.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARAMANLILARIN DİNİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Rum Ortodoks Kilisesi ve Karamanlılar

Yahudi cemaati içinde ve bir Yahudi eliyle Kudüs’de filizlenmeye başlayan Hristiyanlık inancı Anadolu topraklarından tüm dünyaya yayılması, yine bir Anadolu şehri olan Antakya’nın Hristiyanlığın merkezi seçilmesi özellikleriyle dikkat çekmektedir.²¹⁴ Hz.İsa’nın öğretilerini Kudüs’te yaymaya başlayan havarilerin söylemleri hızla Roma İmparatorluğunda duyulmaya başlanmışsa da M.S. 70 yılında Roma ordu komutanı Titus’un Kudüs’ü kuşatıp tahrip etmesi²¹⁵ nedeniyle Hristiyan cemaatin merkezi, Antakya’ya taşınmıştır.²¹⁶ Titus’un Kudüs’ü bu şekilde baskı altına alma sebebi aslında yine Roma’nın uyguladığı baskılardan bıkan Yahudilerin isyanıydı ve M.Ö. 64 tarihinde başlayan isyanlar 70 yılına gelindiğinde Kudüs’ün ele geçirilmesiyle sona ermişti.²¹⁷ Kendilerini Yahudilerden ayırmak isteyen Hristiyanlar, İsa’nın tarafındakiler anlamına gelen Hristiyan (Christian) adını ilk kez Antakya’da kullanmaya başlamışlardır.²¹⁸

Hristiyanlık Antakya’dan “Galatya (Ankara, Konya’yı içeren alan), Kilikya (Adana-Mersin’i içeren alan), Kapadokya (Kayseri-Nevşehir’i içeren alan), Pontus (Sivas-Trabzon’u içeren alan), Bitinya (Kadıköy-Sinop’u içeren alan, Pisidia (Antalya-Alanya’yı içeren alan), Asya (Truva-İzmir-Kütahya-Bodrum’u içeren alan)”²¹⁹ ve Suriye, Mısır, Yunanistan ile Roma’ya kadar yayılmıştır.²²⁰ Üçyüz yıl Roma tarafından ezilen ve ciddi baskılara maruz kalan Hristiyanlar, M.S. 313’te yayınlanan Milano Fermanı ile dinlerini serbestçe yaşamaya başlamışlarsa da bu kez de kendi içlerinde dini tartışmalar hatta ciddi boyutta çatışmalar yaşamaya başlamışlardır. M.S. 325’te İznik konsülü toplanarak Antakya, Roma ve İskenderiye’deki kiliseleri ekümenik kilise kabul

²¹⁴ Yakup Aygıl, a.g.e., s. 56.

²¹⁵ Hatice P. Erdemir, Halil Erdemir, “Kudüs’te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, History Studies International Journal of History, Ortadoğu Özel Sayısı, Samsun, 2010, s. 124, www.historystudies.net/Makaleler/359413609_HALI%20ERDEMİR.pdf, erişim: 2 Nisan 2015.

²¹⁶ Recep Paçaman, “Dünden Bugüne Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, s. 2, www.academia.edu/5562733/Dünden_Bugüne_Fener_Rum_Ortodoks_Patrikhanesi, erişim: 2 Nisan 2015.

²¹⁷ Hatice Erdemir, Halil Erdemir, a.g.m., s. 123-125.

²¹⁸ Recep Paçaman, a.g.m., s. 2.

²¹⁹ Yakup Aygıl, a.g.e., s. 57.

²²⁰ Recep Paçaman, a.g.m., s. 3.

edilmişse de siyasi güç merkezi İstanbul’ken dini gücün başkentten uzaklaşması çeşitli sorunlara sebep olmuştur. Roma İmparatorluğunun elinin güçlenmesine rağmen İstanbul’daki kilisenin Roma Kilisesi’ni eleştirmesi, Doğu kiliselerinin dini konularda Roma ile çatışması tartışmaları iyice alevlendirmiş, siyaset çıkarlarını korumak isteyen yöneticilerin yararlanmak istediği bu çatışma ortamında Hristiyanlık, mezhep bölünmelerine doğru sürüklenmiştir.²²¹ M.S. 800’e kadar devam eden bu çekişme sürecinde Doğu Roma sınırlarına gelen Bulgar Türkleri, Trabzon-Fırat havzasına Avar Türkleri, Doğu Anadolu’ya yerleştirilmişler vaftiz olma şartıyla Bizans ordusuna asker olarak alınan Türklerin Rumeli ve Anadolu’ya yerleşmeleri ile Hristiyanlık, Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır.²²² M.S 842’deki İznik konsiline rağmen Roma ile İstanbul arasındaki sonu gelmeyen çekişme Batı (Roma) kilisesinin Katolik, Doğu(İstanbul) kilisesinin Ortodoks adıyla ikiye bölünmesi ve 1054’ te Ortodoks kilisesinin Roma Katolik kilisesinden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.²²³ Ortodoks kilisesinin “her ülke kendi diliyle ibadet edebilir”²²⁴ görüşü, kendi dillerini ve kültürlerini devam ettirme konusunda özellikle Türkler arasında tercih edilen Hristiyanlığın yayılmasında önemli bir faktör olmuştur. İstanbul merkez ve Batı Anadolu’da hakim olan Grek(Rum) dili “Helenize olmuş Hristiyan bir Anadolu görünümüne”²²⁵ sebep olsa da Türk Hristiyan topluluklar kendi dillerinde ibadet etme serbestiyetiyle hiç Grekçe(Rumca)öğrenmeye ihtiyaç duymamış “genelde Orta Anadolu ve Pontus bölgelerinde”²²⁶ yer alan Ortodoks Türkleri, Rum adı altında Doğu Roma imparatorluğu ve Rumi Selçuklu imparatorluğu yönetiminde yaşamaya devam etmişlerdir. Burada dikkat çeken husus şudur ki; Selçuklu döneminde ve Osmanlıların kuruluşu sürecinde Anadolu’da bulunan Hristiyan Türkler, Bizans kilisesine karşı bir duruş sergilemeye, hatta Müslaman Türklere çok daha yakın davranarak Bizans’a karşı tavırlarını belli etmeye başlamışlardır.²²⁷ Bu tavrın altında yatan da şüphesiz, İstanbul kilisesinin Patriklik seviyesine çıkarılmasının Antakya, Roma ve İskenderiye kiliseleri tarafından hoş karşılanmamasıdır. Kendi otoritelerinin sarsıldığını hisseden Antakya,

²²¹ a.g.m., s. 3-12.

²²² Yakup Aygıl, a.g.e., s. 59

²²³ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 88-89.

²²⁴ Recep Paçaman, a.g.m., s. 6.

²²⁵ Yakup Aygıl, a.g.e., s. 60.

²²⁶ a.g.e., s. 60.

²²⁷ Recep Paçaman, a.g.m., s. 14.

Roma ve İskenderiye kiliseleri Anadolu, Suriye ve Mısır'da da taraf bulmaya başlayınca iç karışıklığa sürüklenmeleri sonucu can ve mal kayıpları da yaşanmaya başlamıştır.²²⁸

Uz, Peçenek, Kuman-Kıpçak kökenli Anadolu Hristiyanları olan Karamanlılar, bu kargaşadan uzak kalmışlardır zira İstanbul'daki Patrikhaneye pek bir bağ kurmayan Karamanlılar kendi içlerinde bir Kilise yapılanmasına gitmişlerdir. Müslüman Türklerin Anadolu'ya girişleri tam da bu kargaşa sürecine denk gelmiş ve Bizans tarafından Hristiyan edilmiş olan Kuman/Kıpçakların bir bölümü Müslümanlığa geçmeye başlamışlardır. Karamanlılardan da Müslümanlığa geçenler olmuş, büyük çoğunluğu Hristiyanlık üzere yaşamaya devam etmişlerdir.²²⁹ Tam da bu konuya dikkat çeken ve çok önemli tespitler yapan Cami Baykurt, X. yüzyılda İslam'a hizmet etmek için Horasan ve Fergana'dan çıkıp Abbasi devleti tarafında savaşımlara katılan Türklerin Bizans devleti adına Ortodoks kilisesini savunan soydaşlarıyla çarpıştıklarını dile getirmektedir.

X. yüzyılda, Bizans ile Abbasiler arasındaki sınır, Toros dağlarından Karaman'a, Kayseri'nin güneyinden Çukurova bölgesine uzanmakta ve Fırat havzasının kuzey bölümünü de içine almaktadır. Abbasiler, Avasım (Su'gur) hattı denilen sınır boylarına Türk askerleri yerleştirirken, bitmek bilmeyen çarpışmalara karşı Bizans, Trapezit adındaki hafif atlı birliklerini bu sınırdaki gözetleme kulelerine yerleştirmektedir. Bizans'ın Torosların batısı ve kuzeyindeki Karaman ovası ile Kayseri çevresine sırf bu hizmetleri görmek için yerleştirip tımar araziler verdiği çiftçiler, çoğunluk olarak Ortodoks Türklerden meydana gelmektedir ve Kapadokya bölgesinde toprağa bağlı yaşayan Ortodoks Türklerin bu hat üzerinde yoğunlaşmasının sebebi de işte bu savunma hattının varlığıdır.²³⁰ Böylelikle "Gayet mutaassıp bir Müslüman veya Kilisenin ve Helenizm'in savunucusu"²³¹ olan Türkler, Türk tarihi için çok kıymetli izler bırakmaya devam etmiştir. Bizans'a dahil olmadan önce de kendi kiliseleri, kendi papazları olan ve kendi dillerinde ibadet ettikleri anlaşılan²³² Hristiyan Türkler, Bizans'a dahil olduktan sonra yine kendi dillerinde ibadet etmeye devam ederek Rum olarak adlandırılan Hristiyanlar arasında, Karamanlı Rum adıyla bir farklılık oluşturmuşlardır. Evliya Çelebi'nin "asla Urum Lisani bilmeyup batıl Türk lisani

²²⁸ a.g.m., s. 13.

²²⁹ Yakup Aygıl, a.g.e., s. 61-62.

²³⁰ Cami Baykurt, a.g.e., s. 83-85.

²³¹ a.g.e., s. 85.

²³² a.g.e., s. 92-94.

bilûrler”²³³diyerek nitelediği Karamanlı Ortodokslar, Selçuklu ve Osmanlı yönteminde de tıpkı Bizans döneminde olduğu gibi dini ve sosyal yapılarına dokunulmaksızın hoşgörü içinde yaşamışlardır. Karamanlılar için dönüm noktası, İstanbul’un fethi sonrası Fener Rum patrikhanesinin kurulması ve tüm Ortodoks Hristiyanların idaresinin Fener Rum Patrikhanesine verilmesi olacaktır. Ortodoks Hristiyan olan Karamanlıların Fener Rum Patrikhanesine bağlanmaları, Anadolu’nun bağrına milliyetçilik ateşi düşene kadar sorun olmamışsa da XIX. yüzyılda Patrikhanenin bölücü-milliyetçi-pontuscu faaaliyetleri neticesinde acı bir son yaşamalarına sebep olacaktır.²³⁴

Karamanlıların, Fener Rum Patrikhanesine bağlanmadan önce de Anadolu içinde Hristiyan cemaatler oluşturdıkları, Hristiyanlığın serbestçe yayılmaya başladığı IV. yüzyılda Anadolu’da kilise ve manastır inşa ederek²³⁵ kendilerine has bir yorumlama ile Hristiyanlığı önemli bir güç haline getirdikleri aşıkardır. Bizans idaresi altında bizzat Bizans imparatorlarının isteği ve desteğiyle özellikle Kapadokya Bölgesinde imar edilen kilise ve manastırların varlığı bu duruma delil mahiyetindedir. M.S. 380’lerde inşa edildiği düşünülen Aziz Gregorius Theologos kilisesi, Anadolu Hristiyanları için Bizans imparatoru Theodosius tarafından yaptırılmış ve kilise XX. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Harım kilise, Çömlekçiardı kilisesi, Yatık kilise, Hac kilise, Kaya Mescit,²³⁶ Nevşehir Aya Yorgi Kilisesi²³⁷ gibi pek çok kilise,²³⁸ bu bölgede var olan belli başlı kilise örneklerindendir. Osmanlı dönemi dahil gerek Selçuklu gerekse Bizans devletleri döneminde hiçbir baskı yaşamayan Karamanlılar, Fener Rum Patrikhanesinin açılması sürecinde de herhangi bir sıkıntı yaşamamış hatta kendilerinin varlığından haberdar olan Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul’a yerleştirilmişlerdir.²³⁹ Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra adaletli yapı korunmuş, Hristiyan tebaya karşı tutum ve davranışlarda hiçbir değişim yaşanmadığı gibi devletin en zor dönemlerinde dahi Kilise inşası ve onarımı dahil²⁴⁰ her konuda, Hristiyan cemaat korunup kollanmıştır. Osmanlı’nın en sıkıntılı dönemlerinde dahi kilise yapımı ve onarımında üstüne düşeni

²³³ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 33.

²³⁴ Salih Özkan, Kayseri’de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesi, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, 2003, s. 22-23.

²³⁵ M. Sacit Pekak, “Güzelyurtta Bulunan Bizans Dönemi Kiliseleri 2”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1-2, 1994, s. 177-214.

²³⁶ a.g.m., s. 182-191.

²³⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 127.

²³⁸ Ek Foto. 4-5, M. Sacit Pekak, a.g.m., 256-261.

²³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 90-91.

²⁴⁰ Adem Öger, Ahmet Turan Türk, a.g.m., s. 1143-1145.

yaptığını Hristiyan cemaatin ihtiyaçlarını gözettiğini söyleyebileceğimiz; Konya'ya bağlı Karaman'da bir kilise inşa edileceği hususunda kaydedilmiş olan 1860 yılı tarihli arşiv belgesi, görüşlerimizi güçlendirmektedir.²⁴¹ Fener Rum Patrikhanesi çatısı altında olan Karamanlılara ait bazı kilise kitabelerinden anlaşıldığı üzere Osmanlı padişahları eliyle, kiliselerin yapıldığı ya da onarıldığına dair örneklerden biri olan; Konya Sille Kasabası Büyük Kilisesi'nin tamiri nedeniyle yazılmış kitabeldeki "*Hale eklesiamızın ucuncu tamiri Sefketlu Sultan Mahmut Efentimiz ihsan eyleti emri sene 1833*" ifadesi ve Ankara'daki bir kilisenin tamiri için 1583 yılında verilen "*Ketebehü El-fakir Hamid Ufiyye anhu*"²⁴² imzalı fetva önemlidir. Ankara'da bulunan kilisenin aslı gibi tamir edildiği ve 1892'de Ankara'da 12 kilisenin bulunduğu bilgisi dışında Nevşehir'de inşa edilen kilisenin Abdülmecid Han tarafından yaptırıldığı dolayısıyla da Fener Rum Patrikhanesinin ve Patrikhaneye bağlı Karamanlıların tam bir serbestlik içinde yaşadıkları delilleriyle sabittir.²⁴³

Fener Rum Patrikhanesi'nin, tüm serbestiyetlerine rağmen XX. yüzyılda meydana gelen Yunan ve Rum isyanlarında etkin bir rol oynaması ve bu isyanların İstanbul'a ciddi zararlar vermesi devlet ile kilisenin ilişkisini kopma noktasına getirmişse de dikkati çeken nokta, Anadolu'daki Hristiyan cemaat olan Karamanlıların, bazı dini liderleri ve nadiren tespit edilen kişisel destekçileri dışında hiçbir isyana katılmamış olmalarıdır. Helenizm-Yunanlaştırma faaliyetleri sırasında Fener Rum Patrikhanesinin aracılığı ile Yunan hükümetinin Anadolu Hristiyanları üzerinden kurduğu çıkar oyununu fark edip propagandalara katılmalarının bir hata olduğuna dair itiraflarda bulunan Karamanlılara rastlanması, Rumlaştırılmaya çalıştırılan Ortodoks Türkler açısından konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır.²⁴⁴

3.2. Ortodoks Karamanlılarda Türkçe İbadet ve Dualar

"*Anam Panaiyam, tatlı panaiyam sağdan sola yokla panaiyam. Yoklayasın da bekleyesin. Hristos efendinin kilitleri başıma yastık. Yattım sağıma döndüm soluma melekler şahad olsun datlı canıma, gümüş dinim, altın imanıma. Bende proskinis edeyim gideyim mekanıma.*"²⁴⁵ Karamanlı Rum tabiriyle mübadeleye tabi tutulmuş ve

²⁴¹ BOA, İ.HR. 180/9968, 10 Cemaziyelevvel 1277/ 24 Kasım 1860.

²⁴² Mehmet Eröz, a.g.e., s. 47.

²⁴³ a.g.e., s. 46-47.

²⁴⁴ H. Yavuz Ercan, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 8-9, Ankara, 1967, s. 414.

²⁴⁵ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 146.

Yunanistan'ın Larissa şehrine yerleşmiş olan Ekateri Evyenidou'nun çocukluğunda annesinden öğrendiği dua,²⁴⁶Karamanlılarda Türkçe ibadet konusu ile ilgili çarpıcı örneklerden biridir. Bu örnek, sadece Türkçe ibadet için bir açıklama olmayıp Karamanlıların, İslami motifleri kendi dini inanışlarının içinde eritebilecek kadar samimi bir diyalog halinde oldukları Müslümanlarla ilişkilerini yansıtmaya yönüyle de enteresandır. Hristiyan olmalarına rağmen Türkçe ibadet eden ve gerek dini eserlerinde gerek ibadetlerinde İslami unsurlara yer veren Karamanlıların bu özellikleri, ortak köken taşıdıkları Müslüman Türklerle birlikteliklerini takip etmek adına oldukça özel bir durum olarak nitelendirilebilir. Hak, haram, iman, kafir, secde, şeytan, yazgı, hoca, huri²⁴⁷ gibi onlarca örnek verebileceğimiz İslami kökenli kelimelerin Karamanlıların duaları, mezar taşları, kilise kitabeleri gibi pek çok yerde karşımıza çıkması Müslüman Türklerle kendilerini, bağlı oldukları dini kurum haricinde farklı görmemeleri düşüncesiyle açıklanabilir.

Karamanlılarda Türkçe ibadet edildiğine ilişkin en aydınlatıcı nokta, Müslüman Türklerle çok fazla yaklaşmadıkları ve coğrafi konum itibariyle içe kapalı kalmış köylerde dahi sadece Türkçe konuşan ve Türkçe ibadet eden Hristiyanların varlığı olacaktır. Niğde'nin Rum köyü ve Kavak köyü örneğinde olduğu gibi, Müslüman Türklerle yakın ilişkileri olmamalarına rağmen bu köylerde sadece Türkçe konuşulmakta, Türkçe ibadet edilmektedir. R.M. Dawkins'in tespitlerine göre, Anadolu'da bulunan 81 Ortodoks cemaat arasında sadece Türkçe bilenlerin sayısı 49'dur. Kitamilides'in yararlandığı kaynaklara göre de Frigya olarak adlandırılan bölgede bulunan Ortodoks yerleşkenin 14'ü ve Isparta, Burdur, Antalya, Afyon ve Konya çevresinde 6 Ortodoks yerleşkenin tamamının dili Türkçe'dir ve Rumca kesinlikle bilinmemektedir. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkün olacağı üzere burada tartışılması gereken bir diğer husus, Karamanlıların Türkçe konuşup Türkçe ibadet etmelerinin yapılan baskı nedeniyle olduğu görüşüdür. İç Batı Kuzey bölümünde bulunan Ortodoks nüfusa ait 19 köyden 14'ünün Türkçe konuşup 5 köyün Rumca konuştuğu ve yukarıda değindiğimiz Anadolu'daki 81 Ortodoks cemaatten 49'unun Türkçe konuşup 32'sinin Rumca konuşması, tarihi gerçeklerle de bağdaşmayan bu savunmayı çürütür.²⁴⁸ Türkçe konuşan, Grek harfleriyle Türkçe yazan ve İncil'i

²⁴⁶ a.g.e., s. 146.

²⁴⁷ Hayrullah Kahya, "Karamanlıca Eserlerde İslam İnancıyla İlgili Terimler", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, C: 22/ Güz, 2012, s. 46.

²⁴⁸ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 148-149.

Türkçe'ye çevrilmiş haliyle okuyup Türkçe ibadet ve dua eden Karamanlılar özellikle XVIII. yüzyılda dini ve ahlaki metinleri Karamanlı Türkçesine çevirmeye başlamışlardır. Bu çeviri eserlerde ön plana çıkan konular, dini kurallar ve ibadet metinleri, din adamlarının hayatları, Hristiyanlar için kutsal şehir ve mekanlara yapılacak yolculuklar için kılavuzluk bilgisi şeklindedir. Bu durum genel olarak XIX. yüzyılda da aynı şekilde devam etmiş fakat XVIII. yüzyılda, yoğun olarak düz yazı şeklinde kaleme alınan dini içerikli eserler, yerlerini nazım şeklindeki dini içerikli çevirilere bırakmıştır. Hz. İbrahim ve ailesinin hayatının anlatıldığı nazım tarzında yazılmış bir eser de bu tarz dini içerikli metinlere güzel bir örnek olarak Karamanlı Türkçesine çevrilmiştir. Sophronios adlı bir kişinin çevirdiği bu eser, 1836'da İstanbul'da basılmıştır. Eserden küçük bir örnek şu şekildedir:

*“Uyan, ya Avram, uyanıp ayağa kalkasın
Sana göyden emir getirdim, eşidüp bakasın!
Uyan, ya Allahın sadık ve has kulu, uyan,
Zira kaygısız uyumanın vakti deil, uyan
Uyan ki eşidesin Allahın senden olan matlubunu
Eşid ol melaikten secide olunan Allahın nüfuzunu!
Bügün Allah ister senin elinden bir aciz kurban”²⁴⁹*

Bu çeviri eserde gördüğümüz Karamanlı Türkçesi ve yukarıda örneklediğimiz bir dua, Karamanlıların Ortodoks Hristiyanlığı tamamen kendi örf ve adetlerine, yaşam şartlarına göre şekillendirmiş olduklarını biraz daha netleştirirken, kullandıkları Türkçe dili ve terimler nedeniyle Hristiyanlığa kendilerine has bir anlayışla bağlı oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ortodoks Hristiyan olan fakat Türkçe ibadet yapıp örf ve adetleriyle hatta kılık kıyafetleriyle daha çok Müslüman Türklere benzeyen Karamanlıların önceki bölümlerde değindiğimiz üzere Karagöz, Bayram, Budak, Gökçe,²⁵⁰ gibi isimler ve Arslan oğlu,²⁵¹ Arslan kızı,²⁵² Zahmanoğlu²⁵³ gibi baba isimlerini kullanmaları, mecburiyet karşısında Türkçe konuşma, Türkçeyi zorla öğrenmiş olma durumunu zaten tekrar tekrar çürütmektedir. Karamanlılar dışında Ermenilerin de

²⁴⁹ Nuri Yüce, a.g.m., s. 159-160.

²⁵⁰ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 60.

²⁵¹ BOA. MVL. 29/58, 4 Muharrem 1265/ 30 Kasım 1848.

²⁵² BOA. MVL. 643/39, 23 Recep 1279/ 14 Ocak 1863.

²⁵³ BOA. MVL. 673/27, 5 Zilhicce 1280/ 12 Mayıs 1864.

Türkçe isimler kullandığına dikkat çeken Osman Turan, Türkçe isimlerin bu denli yaygın kullanımının ancak Hristiyan Türk unsurunun varlığı ile açıklanabileceğini belirtmektedir.²⁵⁴ Ermeni Kilisesinin, etkisi altında kalan Adana Hatay arasına ve Kuzey Doğu Anadolu'ya yerleşmiş olan Bulgar Türkleriyle Kuman/Kıpçak Türklerinin Türkçe ibadet ettikleri, İncillerinin Türkçe olduğu bilinmektedir. Saz çalan ve Türkçe söz söyleyen Ermeni aşıklarına Varsak, Yanşak, Aşug denmesi meselesinin, Aydın ve çevresindeki Bulgar Türkleri arasında boşboğaz-geveze manasına gelen yanşak kelimesi ve alay etmek - taklit etmek manasına gelen varsak kelimelerinin Türkçe oluşu, dolayısıyla da Türklük bağı ile açıklanabileceğini belirten Fikret Türkmen, Türk-Ermeni Aşık Edebiyatı İlişkileri adlı makalesinde konuyu ayrıntılarıyla örneklemektedir. 1290-1310 tarihli Halep salnamelerinde Antakya'da yaşayan Müslümanların ve Ermenilerin Türkçe konuştuklarına dair ifadeler ile Bursa'da bulunan bir mezar kitabesi²⁵⁵örneğinde de rastlanan Türkçe metinler, Anadolu'da yaşayan Hristiyanların Türkçe konuşup Türkçe ibadet ettiklerine dair diğer örneklerdir. 1893 yılında ölen Bursalı Hacı Serkis Ağa'nın kızı Nevrik'e ait mezar kitabesinde:

“...Çekildi ilikten damardan kanım
Teslim ettim Hakka tatlı canım
Kim nazar kılırsa mezar taşıma
Okuyalar bir fatiha başıma ...”²⁵⁶

duası okunmaktadır. Dualarda, dini kitaplar ve metinlerde açıkça hissedilen İslami inanca dair etkileri, Hristiyanlık ile Müslümanlık arasında gidip gelme durumuna bağlamak da mümkündür. Selçuklu devleti döneminde de bu duruma ait örneklerin görüldüğünden bahisle Hristiyanlık ile Müslümanlık arasında gidip gelen Selçuklu hanedanı üyelerinin de bulunduğuna değinen Elizabeth Zachariadou, II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları adlı makalesinde bu durumu hem Vatopedi Manastırı kayıtlarına hem de Selçukname adlı esere dayanarak kaleme almıştır. Zachariadou, bu makalesinde II.İzzeddin Keykavus'un Kırım'a geçişi sırasında Bizans topraklarında kalan oğullarından birinin Hristiyan olduğunu açıklamakta hatta II. İzzettin Keykavus'un Konya'dan kaçıp Bizans'a sığındığında Hristiyan inancında

²⁵⁴ Mehmet Aydın, “Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesinin Kuruluşu”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S: 8/ Yaz, Konya, 2009, s. 11.

²⁵⁵ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 43-44.

²⁵⁶ a.g.e., s. 45.

bulunduğunu bildirmektedir.²⁵⁷Yine Osmanlı'nın kuruluşu sürecinde Osman Gazi'ye verdiği desteği ve Müslümanlığı kabul etmesiyle ön plana çıkan Köse Mihal bey, konumuza dair en önemli örneklerden biridir. Mahmut R. Kösemihal, konu ile ilgili yayınladığı dört ayrı makalesinde Suriye tarafından Anadolu'ya göçmüş bir Türk beyi olduğunu dile getirdiği Köse Mihal'in,²⁵⁸ Osman Gazi tarafından İslam'a davet edilmesi üzerine Müslüman olan "Evrenos bey, Yörgüç Paşa, Çağala oğlu"²⁵⁹gibi beylerden biri olduğunu bildirmektedir. Mihal bey, Evrenuz bey ve Yörgüç Paşa'nın isimlerinin kullanımı ile ilgili antroponimi ve toponimi çalışmaları da yapan Mahmut R. Kösemihal, aslen Türk ama Hristiyan olan beylerin Müslümanlığa geçişleri meselesini, verdiği ayrıntılı bilgilerle de aydınlatmıştır.²⁶⁰ Hristiyan Türklerin Müslümanlığa geçişine dair Karamanlılardan verilebilecek örneklerden biri de Bektaşiliği kabul etmiş Hitabi'dir. Müslümanlığa geçişinden sonra şiirlerinde Hristiyanlığa karşı aşırıya kaçan ifadelerinin bulunduğunu görebileceğimiz Hitabi'nin bu tavrının "yeni bir dine girmenin verdiği heyecan"²⁶¹ olarak nitelendiği düşünüldüğünde, Karamanlıların ibadet kültürü ve dualarında Müslümanlığa ait ifadelerin bu denli ön planda olmasının nedeninin etnik ve tarihi birliktelikten gelen yakınlık duygusu olduğu söylenebilir. Bu konu ile ilgili en çarpıcı örneklerden biri, 1768 yılında Bükreş'te basılmış olan Talim Mesihî adındaki çeviri eserdir. Hristiyan çocukların Ortodoks mezhebinin esaslarını öğrenmeleri amacıyla çevrilmiş bu eserdeki bir bölümde yine, Müslümanlığa dair ifadelerin yer aldığı bir dua bulunmaktadır:

*"Efentim Allah simaviten nazar et
Mumin halkının niiazını kapul et,
Kutret beylere kereminten ihsan et,
Pakıl melyune karsı ve yeniçi et ,
Şan tahtlerini senelerle hipe et,
Ve divaninte şahlığına nail et,*

²⁵⁷ Elizabeth Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Torunları", Çeviren: Şahin Kılıç, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), S. 21, 2007, s. 247-254.

²⁵⁸ Mahmut R. Kösemihal, "Gazi Mihal Bey Suriye'den Göçmüş Bir Türktü I", Varlık, S. 193, Ankara, 1941, s. 7-9.

²⁵⁹ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 63.

²⁶⁰ bkz., Mahmut R. Kösemihal, "Eski Ricalin Irki Asliyetleri Meselesi", Varlık, S: 197, Ankara, 1941, s. 111-114.

²⁶¹ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 49.

*Sevin tavletlu keramete efentım
 Rabten nimetlu ve şan şöhetlu beğım
 Allah azım şan sizleri tağım ete
 Kavı ve muhkem hokmulen tahtınızte,
 Hristianların ovıunme ferahiçın,
 Ve dın İslamın her tağım polluğıçın.*"²⁶²

Karamanlılarda Türkçe ibadete dair bir başka örnek de Grek harfleriyle yazılmış On Tenbihler, Dir-i Allah'ın Ebedi Şeriatı adıyla basılan bir dini posterdir. İncil'den alıntılarla süslenen posterde On Tenbihler adı altında on emir sıralanmıştır. Posterdeki on emirden bazıları şöyledir:

*"Benim huzurumda senin gayrı ilahların olmasın.
 Kendin için put... yapmayasın
 Senin Allahın olan Rabbin ismini boş yere ağzına almayasın...
 Babana ve Anana hürmet edesin...
 Katl etmeyesin.
 Zina etmeyesin.
 Hırsızlık etmeyesin.
 Komşuna karşı yalan şahadet etmeyesin.
 Komşunun evine tamah etmeyesin..."* ²⁶³

²⁶² a.g.e., s. 36.

²⁶³ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 83-84.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DÖNEMİNDE KARAMANLILAR VE KARAMANLILARA AİT YAZILI, BASILI ESERLER

4.1. Karamanlılara Ait Yazılı Eserler

Anadolu’da yaşayan, Türkçe konuşan ve Grek harfleriyle Türkçe yazıp okuyan Ortodoks Hristiyanlar olarak nitelendirilen Karamanlılar, “Osmanlı arşiv belgelerinde Zımmiyan-i Karaman veya Karamaniyan”²⁶⁴ olarak adlandırılmaktadırlar. XVI. Yüzyıldan itibaren oldukça zengin bir edebiyat geliştiren Karamanlılar Grek harfli Karamanlıca eserler verdilerse de onlara ait eserlerin yazılı ve basılı olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenmesi daha doğru olacaktır. 500 civarında basma eser²⁶⁵ tespit edilen Karamanlı edebiyatında en eski örnek Fatih Sultan Mehmed’in isteğiyle Rum Patriği Gennadios Skholarios tarafından çevirisi yapılan İtikadname (Gennadios İtikadnamesi) adlı dini kitaptır. 1455-56 tarihlerinde Fatih Sultan Mehmed’e sunulan bu eser 1584 yılında basılmıştır.²⁶⁶ Ağırlıklı olarak dini konular içeren basma eserler, ilmiyal kitapları, ibadetler ile ilgili kitaplar, Hristiyan azizlerin hayatları ve kutsal kitapların çevirileri şeklindedir.²⁶⁷ Gennadios İtikadnamesi’nden sonraki en eski basma eser, 1718 basım tarihli Gülzar-ı İman-ı Mesihî adındaki kitaptır. Hristiyanlar için ilmiyal niteliğindeki bu eser yüz yetmiş sayfadan ibarettir ve Amsterdam’da basılmıştır.²⁶⁸ 1753’de basılan Kolay İman Nasihat’ı, 1804 tarihli Türkçe-Yunanca sözlük, 1836 tarihli İlimlerin İcmali, 1863 tarihli Coğrafya, 1872 tarihli Temaşa-i Dünya, 1873 tarihli Osmanlı Edebiyatı Antolojisi, 1889 tarihli Anadolu Salnamesi ve 1898 tarihli Mukaddes Tarihi Nameler adlı kitaplar da basma eserler için verilebilecek en önemli örneklerdir. Felsefe, edebiyat, tıp, ticaret, hukuk gibi konularda da yazılmış çeşitli Karamanlıca eser²⁶⁹ özellikle 1850 sonrasında basılmıştır.²⁷⁰ “1718-1860 yılları arasında Amsterdam, İstanbul, Kayseri, İzmir, Venedik, Viyana, Atina, Leipzig, Bükreş

²⁶⁴ Bülent Berkol, “133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri İle Türkçe (Karamanlıca) Bir Robinson Crusoe Çevirisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, S.1, C. 21, 1986, s. 137.

²⁶⁵ a.g.m., s. 139.

²⁶⁶ Nuri Yüce, a.g.m., s. 158.

²⁶⁷ Janos Eckmann, a.g.m., s. 166.

²⁶⁸ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 176-177.

²⁶⁹ Bülent Berkol, a.g.m., s. 139.

²⁷⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 177.

ve Şire (Syra) matbaalarında”²⁷¹pek çok kitap basılmışsa da 1815 yılından sonra İstanbul’da basılan kitapların sayısının hızla arttığı²⁷² ve Kayseri Zincidere’de Karamanlıca kitap basmak için bir matbaa açıldığı ile ilgili bilgiler mevcuttur.²⁷³

Karamanlıca basma eserlere ait geniş bir koleksiyonu bulunan Atina Milli Kütüphanesi ve Yunan Bilim Akademisi bu konuda başvurulabilecek en önemli kurumlardır.²⁷⁴ Bunun sebebini mübadele gereği Yunanistan’a gönderilen Karamanlılarla açıklamak mümkün olsa gerektir. Mübadele ile Yunanistan’a göç eden Karamanlıların nüfusu bir milyon kadardır²⁷⁵ ve bu nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda pek çok eser basılacağı gibi Karamanlıların beraberlerinde getirdikleri eserlerle Atina kütüphanesi ve Yunan Bilim Merkezi’nin zengin bir koleksiyona sahip olduğu söylenilebilir. Bu görüşümüzü destekleyen en önemli bilgi, Karamanlıca eserlerin en son ve yoğun olarak Selanik ve Drama’da basılmış olmalarıdır.²⁷⁶ Karamanlıca eserler için en önemli bibliyografya çalışmasını yapan Severien Salaville ve Eugene Dalleggio, *Karamanlidika, Bibliographie, Analytique D’ ouvrages en Langue Turgue Imprimés en Caracteres Grecs* adlı kaynakçayı üç cilt halinde 1958, 1966 ve 1974’de yayımlamışlardır. Üç ciltlik bu kaynakça daha sonra Evangelina Balta tarafından geliştirilmiş olup *Karamanlidika Additions (1584-1900)* ve *Karamanlidika XX e siecle* adlı bibliyografya kitaplarıyla ve *Karamanlidika: Nouvelles Additions et complements I, Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon VIII (1990-1991)* adındaki kitabıyla²⁷⁷ desteklenerek eser hakkında daha geniş bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır.

Karamanlıca basma eserleri “baştan sona kadar Yunan harfleriyle Türkçe yazılmış kitaplar” olarak tanımlayan Evangelina Balta, 752 adet basılmış eserin hepsinin Karamanlıca sayılamayacağını ve kendi içinde bölümlere ayrılarak incelenmesi gerektiğini söyleyerek konuya farklı bir açıdan bakmıştır. Evangelina Balta’ya göre Türkçe-Yunanca sözlük ve dilbilgisi kitapları, Osmanlı ve Yunan şarkıları, asıl dili başka olup bir metni Karamanlıca kitaplar, çok sayıda Türkçe ve Yunanca terim içeren sadece metin kısımları Karamanlıca kitaplar, Karamanlıca eser sayılmamalıdır ve bu durumda yüz yirmi dört basılı eser Karamanlıca

²⁷¹ Janos Eckmann, a.g.m., s. 166.

²⁷² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 177.

²⁷³ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 152.

²⁷⁴ Hayrullah Kahya, “Karamanlıca Bir Esere Göre Karamanlıca’da Arapça ve Farsça Kelimeler”, s. 488.

²⁷⁵ Bülent Berkol, a.g.m., s. 138.

²⁷⁶ Hayrullah Kahya, a.g.m., s. 489.

²⁷⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 66.

bibliyografyasından çıkarılmalıdır.²⁷⁸ Evangelina Balta, Karamanlıca eserlerin genelde dini eserler olduğunun altını çizmektedir. XIX. Yüzyılın ilk yıllarında Anadolu’da başlayan misyoner faaliyetleriyle basımı hızla artan kitapların sayısı 1900’e gelindiğinde 145’e ulaşmıştır. Din dışı kitaplar sapkın, uygunsuz ve Hristiyanların günah işlemesine neden olan tek sebeptir görüşüyle tercih edilmediği gibi basılan kitaplar da genelde metropolit ve keşiş gibi din adamlarının kaleme aldığı dini içerikli kitaplardır.²⁷⁹ Evangelina Balta 1997 yılında yayımladığı son eseri olan Karamanlıdika: Nouvelles Additions et complements I adlı çalışmasıyla oldukça geniş bir bibliyografik esere imza atmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucu ulaşılan 803 kitap kaydı²⁸⁰ Karamanlıca kitapları, gruplara ayırabilecek kadar geniş bir içerikle araştırmaya açmıştır. Bu gruplar: “Dini kitaplar

Anadolu folkloruyla ilgili kitaplar

Gramer, dil, tarih, coğrafya, müzik kitapları ile sözlükler, alfabeler

Şarkı, destan, rüya tabileri, yıldızname gibi eğlendirici kitaplar

Salname, Ruzname ve takvimler

Roman çevirileri”²⁸¹dir.

Basma eserlerden başka yazma eserlerin de tespit edildiği bilgisinden hareketle Otto Blau tarafından çevirisi yapılmış olan iki Karamanlıca el yazmasından bahsedilebilir ki bu yazmalar Azak bölgesinde bulunmuş el yazmalarıdır. Kiev’de rastlanılan Grek alfabesiyle yazılmış mahkeme kayıtları da yazma eserler için bir örnek sayılabileceği gibi Mariupol bölgesinde bulunan Grek harfli Türkçe yazıtlar²⁸² da yazma eserlere örnektir. Gümüşhane’ye bağlı Olucak köyünde bulunan başka bir yazma eser de, Bernt Brendemoen tarafından okunan ve XVII. Yüzyılda Trabzon’daki Sümela Manastırı’na ait Karamanlıca bir Kodeks’tir. Bu el yazmasının Batı ve Orta Anadolu ağız bir Karamanlıca ile yazıldığına dikkat çeken Brendemoen, Doğu Karadeniz’de bulunan Sümela Manastırı’nın Kapadokya’daki Manastırlar ile bağlantılı olabileceğini belirtmiştir.²⁸³

²⁷⁸ Evangelina Balta, “Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması”, Mütferrika, S. 13/ Yaz 1998, s. 5-6, www.evangelialalta.com/kitap/20_review.pdf, erişim: 15 Mart 2016.

²⁷⁹ a.g.m., s. 7-11.

²⁸⁰ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 66.

²⁸¹ a.g.e., s. 68.

²⁸² Iryna Dryga, a.g.m., s. 508-509.

²⁸³ İbrahim Karahancı, “Grek Harfli Türkçe Metinler Üzerinde Yapılmış Dilbilgisi Çalışmalarıyla İlgili Açıklamalı Kaynakça Denemesi”, Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, C: 9/6, Bahar, Ankara,

Basma ve yazma eserler dışında Karamanlıca yazıldığı tespit edilmiş pek çok malzemeden bahseden Gazanfer İbar, Karamanlıca ders kitapları, dernek tüzükleri, çek ve senetler, faturalar, mühürler, reklamlar, ilanlar, pullar, müzik ile ilgili yayınlar, şarkılar, plaklar, mektup ve el yazıları²⁸⁴dahil onlarca örneği resimleyerek vermektedir. Bu bilgiler dahilinde yine Grek alfabesiyle (Türkçe) Karamanlıca yazılıp basılmış olan Anadolu Emroliyon adındaki takvim de orijinal bir örnektir.²⁸⁵ Sözü edilen tüm basma eserler, yazma eserler, paralar, pullar, mühürler, reklam ve ilanlar, mektuplar ve benzeri tüm malzemeler dışında Grek alfabesiyle Karamanlıca olarak yazılmış, halen Anadolu'da bulunan kilise ve çeşme kitabeleri ile mezar taşları büyük önem arz etmektedir. Özellikle Kapadokya bölgesinde bulunan fakat Anadolu'nun hemen her yerine dağılmış halde kah Trabzon'da kah Sivas'ta, Tokat'ta karşımıza çıkan mezar taşları, İstanbul'da İznik'te ve tabii ki Yunanistan'da da bulunup okunmakta, pek çok kilise ve çeşme kitabesi örneğine hemen hemen Nevşehir, Niğde, Konya, Kayseri, Isparta, Ankara gibi şehirlerde de rastlanmaktadır. Konu ile ilgili Semavi Eyice'nin Anadolu'da Karamanlıca kitabeler adlı çalışması 1980 yılında Belletende yayınlandığı zaman oldukça ses getirmiş fakat sonraları çokta bilinmeyen Karamanlılar ve Karamanlıca meselesi canlılığını yitirmiştir. Günümüzde tekrar merak noktası oluşturan bu mesele, bazı araştırmacılar tarafından saha çalışmaları yapılarak çözümlenmeye çalışılıyor ise de şüphesiz tüm bu çalışmaların arkeolojik kazılarla desteklenip açıklığa kavuşturulması tarihi gerçekleri ortaya koyabilme adına elimizi güçlendirecektir. Necati Demir'in 'Türkiye'de bulunan Grek harfli Türkçe kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili'²⁸⁶ adlı makalesi ile Yrd. Doç. Dr. Adem Öger ile Ahmet Turan Türk'ün, 'Kültürel Bağlamda Kapadokya Bölgesinde Bulunan Grek harfli Türkçe Kitabelerin Dili' adlı makaleleri bu konuyla ilgili geniş bilgiler ve örnekler sunan iki önemli eserdir.

4.2. Karamanlılara Ait Gazete ve Dergiler

XIX. yüzyıla kadar Karamanlıca yazılmış, genel olarak dini konuları içeren ve çeviri eser olarak ön plana çıkan kitaplar, XIX. yüzyılda yerlerini yavaş yavaş din dışı konulardaki eserlere bıraktığı gibi Karamanlıca gazete ve dergiler de bu yüzyılda basılmaya başlanmıştır. Karamanlıca gazete ve dergi yayınlanmasında ön plana çıkan

2014, s. 643, turkishstudies.net/Makaleler/1350547270_40Karahanciİbrahim-edb-639-653.pdf, erişim: 21 Mart 2016.

²⁸⁴ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 6-102.

²⁸⁵ BOA, MF. MKT. 812/44, 19 Şaban 1322/ 29 Ekim 1904.

²⁸⁶ Ek Foto. 1-2-3, Necati Demir, a.g.m., s. 19-21.

Evangelinos Misaelides, Karamanlıca eserlerin basılmasında en büyük pay sahibi olması dışında Karamanlıca olarak yayınlanmış en uzun soluklu gazete olan Anatoli gazetesi ile yarım asırlık bir döneme damgasını vurmuştur. İlk Karamanlıca dergi ve ilk gazeteyi çıkarma dışında pek çok çalışmaya imza atmış olan Evangelinos Misaelides, Atina Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun olduktan hemen sonra İzmir’de gazetecilik hayatına başlamış bir süre Almathia²⁸⁷ gazetesinde çalıştıktan sonra kendisine ait bir matbaa kurmuş ve İbadetname adındaki ilk kitabını Karamanlıca olarak basmıştır. Evangelinos Misaelides’in ilk Karamanlıca eserinin İstihdaf adındaki bir kitap olduğu görüşünü savunan araştırmacı yazar Tarinos’a göre İstihdaf, İbadetname adlı eserden önce Almathia gazetesi matbaasında ve 1844²⁸⁸ yılında basılmıştır. İlk Karamanlıca dergi olan Beşaret-il Maşrık’ı 1845-1847 tarihleri arasında çıkaran E.Misaelidis, 1849²⁸⁹ yılında Mekteb-i Fünun-u Şarkiye adındaki risale ve Şark adındaki haftalık siyasi gazetesi ile yayıncılık hayatına devam etmiştir. İzmir yangınından sonra İstanbul’a yerleşen²⁹⁰ E.Misaelidis, burada “Anatoli Matbaası ve Kitaphanesini”²⁹¹ kurarak en uzun süre yayımlanacak olan Anatoli gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1851 yılında çıkartılmaya başlanan gazetenin hangi yıla kadar yayın hayatına devam ettiği konusunda ihtilaflar varsa da yetmiş yıldan fazla²⁹² yayınlandığı düşünülen Anatoli gazetesinin I.Dünya savaşına kadar çıkarıldığı kanaatine ulaşılmıştır.²⁹³ İstanbul Tahtakale semtinde Tamburacı Han’da kurduğu matbaasında Asya gazetesini de çıkaran Misaelidis, bu dönem için en önemli eseri sayabileceğimiz dört ciltlik Temaşa-i Dünya Cefakar-u Cefakeş²⁹⁴ adlı romanını basmıştır. 1871-1872 yılında yayınlanan bu eser, Karamanlıca eserler içinde ayrı bir yere sahip ve başyapıt olarak nitelenmiştir. Kendi romanı ve Taaşşuk-u Talat ve Fitnat, Akabi hikayesi gibi romanları Anatoli gazetesinde bölüm bölüm yayınlarak Karamanlıların yaşadıkları her yerde edebi hayatın gelişmesine katkıda bulunan Misaelidis, Osmanlı hükümeti tarafından Mecidiye nişanı,

²⁸⁷ Feyza Betül Aydın, “Karamanlı Bir Rum’un, Evangelinos’un Gözünden Tanzimat Sonrası Osmanlıda Müslim Gayrimüslim İlişkisi”, s. 1, www.academia.edu/3104347/Karamanlı_Bir_Rum_un_Evangelinos_un_Gözünden_Tanzimat_Sonrası_Osmanlı_da_Müslim_Gayrimüslim_İlişkisi, erişim: 10 Nisan 2015.

²⁸⁸ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 126.

²⁸⁹ a.g.e., s. 126.

²⁹⁰ Feyza Betül Aydın, a.g.m., s. 2.

²⁹¹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 126.

²⁹² a.g.e., s. 127.

²⁹³ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 177.

²⁹⁴ Feyza Betül Aydın, a.g.m., s. 2.

Yunan hükümeti tarafından da Sotiros Hristoy nişanı ile ödülendirilmiştir.²⁹⁵ 3 Ocak 1890 tarihinde ölen Misaelidis'in gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra başka gazete ve dergiler de basılan matbaası, 1920'lere kadar açık kalmıştır.²⁹⁶ Misaelidis'e ait Anadolu gazetesinin 1912-1921 tarihleri arasında Nea Anotoli adında çıkarıldığı, kısa bir süre sonra Terakki adında haftalık bir dergi ile Beşareti'l-Maşrik adındaki bir dergiyi de(1845-1847)²⁹⁷ çıkardığı bilgisi bulunmaktadır.

Karamanlıca yayınlanan diğer dergilerinden mizah konulu Kukurios ve Phitne dışında Mektepul Phiunni Mersika (İzmir'de), Auchal Achteri ve Areta (İstanbul'da)²⁹⁸da bulunmaktadır. Afitab gazetesi ve Asya gazetelerinin 1900'de yayınlanmaya başladığı bilgisi mevcutsa da bu gazetelerin hangi tarihe kadar yayınlandığı bilinmemektedir. "Haftada bir defa çarşamba günleri çıkar ve her şeyden çakar Köylü gazetesidir"²⁹⁹ başlığıyla yayınlanan Köylü mizah dergisi, 1911-1912 yılları arasındaki kısa yayın hayatında 16.,19., 21., 22., 25. sayılarında Karamanlıca bölümle basılmıştır. Karamanlıca yayınlanan gazeteler arasında yer alan Aktis Gazetesi de dört yıllık yayın hayatıyla önemli bir yer tutmaktadır.10 Ağustos 1910 günü yayın hayatına başlayan gazete, Sada-yı Millet matbaasında 'Anadolu Rumlarının Tercuman-ı Efkarı' ifadesiyle ilk sayısını çıkarmıştır.1913 yıllarında çıkarılan 851.sayısına kadar günlük gazete olarak çıkarılan Aktis, ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu sayısından sonra haftalık dergi olarak yayın hayatına devam etmiş ve son çıktığı tarih olan 13 Temmuz 1914'e kadar her Perşembe günü haftalık olarak yayınlanmıştır. Toplam sekiz sayfalık 'Gazete Dini, Siyasi, Fenni Haftalık Risalesidir' başlığıyla dergi-gazete şeklinde yayın hayatına devam eden Aktis gazetesinin müdürü N.I. Kamalakidis, gazetenin ilk yıldan sonra haftalık olarak çıkarılmasının sebebini abone ücretlerinin ödenmemesi ve bir gazetenin bir kaç kişi tarafından okunması, kendi deyimiyle 'otlakçılık yapılması' nedenleriyle açıklamaktadır.³⁰⁰ Evangelina Balta'nın hakkında çok da fazla bilgiye ulaşılamamış ancak İstanbul'da basıldığına dair ifadeler bulunan 'Mikra Asya yani Anadolu' adıyla çıkarılmış gazeteyle ilgili çalışmaları, Karamanlıca süreli yayınlar açısından önem arz etmiştir. Balta, Ioannis Gennadios'a ait koleksiyona ulaşmış ve bu

²⁹⁵ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 128-129.

²⁹⁶ Feyza Betül Aydın, a.g.m., s. 2.

²⁹⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 24.

²⁹⁸ Hayrullah Kahya, a.g.m., s. 489.

²⁹⁹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 25.

³⁰⁰ Stefo Benlisoy, "Karamanlıca Aktis Gazetesi Örneğinde Balkan Savaşında Osmanlı Rum Basınında Mezalim Propagandası", Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, S. 17/ Kış, İstanbul, 2014, s. 176-179.

dosya içinden çıkarttığı ‘Mikra Asya yani Anatoli’ gazetesine ait üç sayıyı Başbakanlık Osmanlı Arşivinde rastladığı bilgilerle zenginleştirerek 2008 yılında gerçekleşen Karamanlıca Çalışmalar Konusunda Birinci Uluslararası Konferansında sunmuştur.

Milli gazete alt başlığıyla basılan ‘Mikra Asya yani Anatoli’ gazetesi ilk kez 15 Eylül 1873 tarihinde ve haftada iki gün olmak üzere Salı ile Cuma günleri çıkarılmıştır. Gazetenin ilk sayısında göze çarpan husus, ilk sayı sütununda 23. sene yazıyor olmasıdır. Gazetenin editörünün Evangelinos Misailidis olmasının akla, Anatoli gazetesinin bir devamı niteliğinde görülen Mikra Asya ve Anatoli gazetesinin sırf bu bilinci okuyucuya vermesi için ilk sayısında 23. sene ifadesiyle isimlendirildiğini getirmektedir. Grek harfleriyle Türkçe ve Rumca olarak çıkarılan gazetesinin alt başlığının da ‘Milli Gazete’ olduğu düşünüldüğünde neden yasaklandığı hakkında çok da bilgi elde edilemeyen Anatoli gazetesinin devamı niteliğindeki ‘Mikra Asya ve Anatoli’ gazetesinin tüm bu özellikleri ile konu rahatça açıklanabilir. 19.yüzyılın ikinci yarısında kendisini iyiden iyiye hissettiren milliyetçilik propagandaları doğrultusunda gerek Yunan hükümetinin gerekse Fener Rum Patrikhanesinin faaliyetleriyle özellikle Anadolu’da yaşayan Ortodoks cemaatin Rumca konuşması ve öğrenmesi adına her türlü çalışma yapılmaktadır. Karamanlıca yani Grek harfleriyle Türkçe yayınlanan Anatoli gazetesine yayın yasağı getirmek ve yukarıda da değindiğimiz üzere gazetenin devamı şeklinde çıkarılan gazetenin de Rumca ve Karamanlıca çıkartılmasındaki esas sebep de işte bu baskı süreci olsa gerektir. Bu görüşümüzü destekleyen bir diğer husus olan ‘Mikra Asya ve Anatoli’ gazetesinin ‘Milli Gazete’ alt başlığı da Milli ifadesinden neyin kast edildiğini yorumlayabileceğimiz bilgilerle sabittir. Fener Rum Patrikhanesinin Milli Meclislerine katılmasını yasakladığı Evangelinos Misailidis, Patrikhaneyi protesto ettiği uzunca bir yazısında; Milli Meclis’e yalnızca Rumca konuşanların mı alınacağını sormakta, farklı diller konuşan kiliseye bağlı Ortodoksların da meclise katılıp katılamayacaklarını sorgulamaktadır. Anadolu’da yaşayan Ortodoksların nasıl dışlandıklarına atıfta bulunan Misaelidis, Türkçe basılan Anatoli gazetesinden ötürü kendisine ve Anadolu’daki Türkçe konuşan Ortodokslara tahammülsüzlükten³⁰¹ dem vurmakta Patrikhanenin uyguladığı etnik ayrımcılığı açık seçik dile getirmektedir. Misaelidis, tüm bu sıkıntılı süreçte çıkardığı Mikra Asya ve Anatoli gazetesinin alt başlığını Milli Gazete olarak belirlerken hem Patrikhaneye bir

³⁰¹ Evangelina Balta, “Bulgar Sorununun Yaşandığı Dönemde Evangelinos Misailidis’in Yayınladığı Mikra Asia Yani Anadolu Adlı Karamanlıca Kitabı”, Bir Allame-i Cihan Stefanos Yerasimos 1942-2005, I. Cilt, KiTap Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 164-168.

gönderme yapıyor, gazetenin ilk sayısına 23. sene yazarak Anadolu gazetesi ruhunun yaşamaya devam ettiğine vurgu yapıyor ve en önemlisi de gazetesini Rumca ve Karamanlca basarak Anadolu’da etiyile kemiğiyle var olma savaşı veren Karamanlılar gerçeğini Patrikhanenin yüzüne çarpıyordu. Her ne kadar Karamanlca gazete ya da dergi çıkarma konusunda sıkıntılar yaşıyorsa da Karamanlılık bilinci, çıkarılan diğer gazetelerle devam ettiriliyordu. Bu yayınlardan biri, 1866 yılında Zebur adıyla çıkarılan Kayserili Anestis Eftihiadis’e ait dergidir. Karamanlca yayınlanan Terakki dergisi, İstanbul’da yaşayıp aslen Nevşehir’li olan Ortodoksların kurduğu Nevşehir Terakkiperver Uhuvveti Cemiyeti tarafından 1887’de basılmaya başlanmıştır. 1866 tarihli bir diğer Karamanlca yayın, Anadolu Ahteri adında haftada bir çıkarılan dergidir. 16 sayfadan ibaret olan derginin koleksiyonu, Atina küçük Asya Araştırmaları Merkezinde bulunmaktaysa da 22 Eylül 1866 tarihinde basılan dördüncü sayısından önceki 1.2.3. sayıları mevcut değildir. Okuyucularının istekleriyle içeriğinde çeviri hikayelerin de bulundurulmuş dergi, sağlık bölümü, pratik ve ansiklopedik bilgiler, coğrafya ve ticaret gibi bölümleri de ihtiva etmektedir. Anadolu Ahteri dergisinin, Coğrafya bölümünün önemine dikkat çeken Stefo Benlisoy, derginin 10. ve 23. sayıları arasında Coğrafi bölge olarak tanıtılan Kapadokya bölgesinin, Karamanlılar ile ilgili araştırmalarda önemli bir yer tutacağını belirttiği gibi bu dergiyi incelerken son sayısının da 23.sayı³⁰² olduğu bilgisine ulaşıldığını ifade etmektedir. Karamanlca süreli yayınlar arasında farklı bir yere sahip olan Angeliaforoz, ilk başta çocuk dergisi olarak Ermeni harfli Türkçe, Karamanlca, Ermenice ve Bulgarca basılmıştır. Çok dilli olduğu için kendisine Karamanlca dergiler arasında özel bir yer edinmiştir. Haberci Melek anlamına gelen Angeliaforoz, Çocuklar İçin başlıklı olarak American Biblehouse adındaki Amerikalı Protestan Misyonerler tarafından kurulan bir şirket tarafından yayınlanmıştır. Dergi genel olarak aylık çıkarılmışsa da bazen haftalık olarak da yayınlanmış olup bugünkü çocuk dergileri ile coğrafya ve keşif dergilerindeki içeriklere benzer şekilde basılmıştır.³⁰³ Bu derginin çıkarılmasında asıl pay sahibi olan American Board of Comissioners for Foreign Missions, (ABCFM) 1870’lerde Anadolu’daki Ortodoks Karamanlılar üzerinde yoğunlaşarak asıl faaliyet alanını da Anadolu olarak daraltmıştır. ABCFM, Ermeni Türkçesi ‘Avetaber-Çocuklar İçin İlk Kez’ adında bir

³⁰² Stefo Benlisoy, “Karamanlca Haftalık Anatol Ahteri Dergisi Anatolda İlmin Terakkisi Kabil Mi Değil Mi?” Toplumsal Tarih Dergisi, S. 154, İstanbul, Ekim 2006, s. 56-58.

³⁰³ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 18.

çocuk gazetesini ilk kez 1855’de çıkarmış³⁰⁴ ve bu gazete 1872’den 1915’e kadar yaklaşık 44 sene yayınlanmıştır.³⁰⁵ 1872 ile 1915 arası 43 yıl olduğuna göre muhtemelen 1855 senesi itibariyle yayınlanan ilk sayılar ve tüm sayılarla birlikte toplam yayın tarihi 44 yıldır. Angeliaforoz çocuk dergisinin 1872-1895 yılları arasında yayımlandığını Bible House satış kataloğundaki eski sayılarına dayanarak söyleyen Gazanfer İbar, İncil’den bir anıntının derginin başlığında ‘Çocukları Bana Gelmeye Bırakın’ ifadesiyle yer aldığını belirtmektedir. Angeliaforoz adlı çocuk dergisinin yetişkinler için de çıkarıldığı, Ermeni harfli Türkçe, Ermenice ve Karamanlıca olmak üzere üç ayrı alfabeyle yayınlanan derginin Karamanlıca olarak çıkarılanın adının “Angeliaforoz-Yetişkinler İçin”olduğu ve 1872’den 1909³⁰⁶ yılına kadar yayımlandığı bilgisi de mevcuttur. Çocuklar için çıkarılan gazete ve dergi dışında Karamanlıca çocuk kitabı kategorisinde gördüğümüz “Çocuklara Arkadaş, Cesika’nın İlk Duası, Çocukların Talimi İçin Can Üzerine Mükâlem, İki Kuzucuk, Küçük Eline ve Küçük Yosıf”³⁰⁷ adındaki tüm bu eserlerle çocuklar üzerinden de ciddi bir misyonerlik faaliyeti yürütülmüş, ABCFM temel amaç olarak gördüğü din değiştirmeyi,³⁰⁸ Karamanlıların çocukları aracılığıyla uygulamaya koymuş ve yoğun bir protestanlık propagandası başlatmıştır.

4.3. XIX. Yüzyılda Yunan Hükümetinin Karamanlıları Helenleştirme Faaliyetleri

Osmanlının geniş hoşgörü ve adaleti ile tanışmadan çok önceleri Anadolu’nun Selçuklu devleti idaresinde sözü edilen bu hoşgörü ortamını yaşadığı, bilinen bir gerçektir. Selçuklular ki yerleştikleri toprakların Rum diyarı olarak kabul edilmesinden ötürü alışlagelen bu ismi kabullenmekte bir çekince hissetmemiş, Selçuklu Rum devleti ismiyle Anadolu’ya hükmedilen süre boyunca yaşanan en kanlı dönemlerden olan Haçlı seferlerinde hoşgörü anlayışını ve merhametini her kesime karşı eşit olmak suretiyle göstermiştir. İkinci Haçlı seferinde Rumların Haçlılara erzak vermemeleri nedeniyle savaş dışında açlık ve hastalıktan ölme noktasına gelen Haçlı askerleri,

³⁰⁴ Yusuf Ziya Karabıçak, “Angelioforos Çocuklar İçin ve Osmanlı Devleti’nde Yayınlanan Diğer Çocuk Gazeteleri : Modern Çocukluk Söyleminin Oluşumu”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 215, İstanbul, Kasım 2011, s. 3.

³⁰⁵ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 18.

³⁰⁶ a.g.e., s. 18-23.

³⁰⁷ a.g.e., s. 18.

³⁰⁸ Yusuf Ziya Karabıçak, a.g.m., s. 3-4.

Müslümanlara sığınmaya başlamışlardır.³⁰⁹ Bu süreçte Haçlı askerlerinin Müslüman olmaları karşısında, üzüntüsünü dile getiren İkinci Haçlı seferinde görevli bir papaz olan, “Odon de Deuil; Ey, hıyanetten de daha zalim olan merhamet... Müslümanlar Hristiyanlara ekmek vererek dinlerini satın alıyorlardı. Bununla beraber Türkler onları İslam yapmak için bir zorlamada bulunmadılar”³¹⁰ derken sözünü ettiğimiz hoşgörü örneğinden küçük bir kesit sunmaktadır.

Selçukluların Anadolu’yu yurt edinmeleri sürecinde Anadolu’daki Hristiyanlaşmış Türklerle karşılaştıklarına daha önceki bölümlerde değinmiştik. Türkçeyi ve Türk kültürünü unutmamış olan Anadolu’daki bu Hristiyan nüfusun bir bölümü de zaten Müslümanlığa geçmeye başlamış bunu az da olsa Rum ve Ermenilerin İslamlaşması izlemiştir.³¹¹ Osmanlı dönemine gelindiğinde İstanbul’un fethi sonrası Fatih Sultan Mehmed’in tutumu ve Fener Rum Patrikhanesini kurdurarak tüm Ortodoksların himayeleri altında ve Fener Rum Patrikhanesinin dini idaresinde özgürce yaşayacaklarını açıklaması,³¹² aslen Rum olsun ya da olmasın bütün Ortodoks cemaati hoşnut etmiştir. Osmanlıların Balkan Fetihleri sürecinde Katolik kilisesinin baskısı altında ezilmiş olan Ortodoks Balkan halkını, merhameti ve hoşgörüsüyle kuşatması fethetmek üzere gelen Türk ordusunu kurtarıcı haline dönüştürdüğü³¹³ gibi fetihten hemen sonra yeni başkent İstanbul’un nüfusunu artırmak amacıyla özellikle Ortodoks Türk cemaat olarak adlandırılan Karamanlıların getirilip İstanbul’a yerleştirilmesiyle, Türk olmaları nedeniyle Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında kültürel kaynaşmanın daha çabuk sağlanacağı düşünülmüştür.³¹⁴

Anadolu’daki Hristiyanlara Rum denilmesine rağmen Karaman ve çevresinde yaşayan Hristiyanlara Karamanlı denilmesi, onların diğer Rumlardan ayrı tutulmalarına delil olabileceği gibi, İstanbul’a (Karaman ve çevresinden) Karamanlıların yerleştirilmesi, hiç Rumca bilmeyip sadece Türkçe konuşmaları hatta, “Mübadeleye zorlanan bir grup Anadolu köylüsü arasında dolaşan kara cübbeli bir köy papazı olmasaydı, bunların giyim kuşamlarıyla, çizgi ve bakışlarıyla, ellerindeki bohça, testi ve

³⁰⁹ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 104.

³¹⁰ a.g.e., s. 104.

³¹¹ a.g.e., s. 109.

³¹² Salih Özkan, Kayseri’de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesi, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, 2003, s. 22.

³¹³ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 110.

³¹⁴ Bülent Atalay, “Türk Ortodoksların/Karamanlıların Türk Milli Mücadelesine Destekleri ve Maruz Kaldıkları Mübadelenin Türk Kamuoyuna Yansımaları”, History Studies, Geçmişten Günümüze Yunanistan’da Türkler Özel Sayısı, C: 6/2, Şubat 2014, s. 20, www.historystudies.net/Makaleler/2012544160_2-Bulent%20ATALAY.pdf, erişim: 8 Kasım 2015.

çanak çömlekleriyle Türk olduklarına yemin edebilirdim.”³¹⁵ şeklindeki ifadeler, gelenek görenek ve yaşam şekilleriyle, kılık kıyafetleriyle Müslüman Türklere benzetilen³¹⁶ Karamanlıların Türk kimliğine işaret etmektedir. Janos Eckmann’a göre de Karamanlılar, Hristiyanlığı kabul etmiş Türklerin torunlarıdır.³¹⁷ Cami Baykurt, Hristiyan Türkler adlı eserinde; “Hala İstanbul’da küçük ve büyük ticaretle uğraşan Karamanlı Rumların sayısı pek çoktur. Kayseri civarından diğer bir kol da Sivas ve Tokat üzerinden Anadolu merkez yaylasının kuzey kapısı olan Samsun’a dayanıyordu... Yine Kayseri civarında Kilikia, Ergani, doğuda Karahisar’a kadar yayılmışlardı. Geçen asır boyunca imparatorluk içinde kısmi bir güven ortamı oluşması üzerine Hristiyan Türklerin Samsun civarı ile İzmir vilayeti dahilinde yine eski çiftlik hayatlarına döndükleri görüldü”³¹⁸ diyerek kargaşayla dolu XIX. yüzyılda, diğer bir deyişle milliyetçilik yüzyılında Karamanlıların Türklüklerinden ötürü yaşadıkları sıkıntılara dikkat çekmek istemiştir.

Fransız ihtilalinin ardından yayılan milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı devletini emperyalist politikalarla desteklenmiş şekliyle vurmuş ve 1821-1829 Yunan isyanı ile ilk zaferini kazanan sömürgeci güçler Yunanistan üzerinden Osmanlı’ya vurmaya devam etmiştir. Bu acımasız savaşta hedef olarak seçilenler Rumlar olacaktır zira, Yunan devletini kurabilmek adına Ortodoksluk, Rumluk ve Rumca(Yunan) dili³¹⁹ propagandalarıyla Rum nüfus Osmanlı’dan ayrılacak böylece Osmanlı’nın parçalanması kolaylaşacaktır. Müslüman Türklerle ilişkilerinde hiçbir sorun olmayan sadece dini inanışlarından ötürü Müslümanlardan ayırt edilebilen Karamanlılar, milliyetçilik çağını en ağır yaralarla atlatacaklar ve Yunanistan’ın bu huzur ortamını bozarken ortaya koyduğu tüm Ortodoksları Rumlaştırma çalışmalarıyla geri dönüşü olmayan bir yola koyulacaklardır.

Karamanlıları Rumlaştırma çalışmalarında en hassas nokta Rumca öğrenme mecburiyeti olmuştur. Bu çalışmaya Fener Rum Patrikhanesinin de katılmasıyla gerek İstanbul’da gerek Anadolu’da Türkçe ibadet etme şartı³²⁰ nedeniyle Karamanlılar arasında kiliseye karşı hoşnutsuzluk başlamıştır. Karamanlıların diğer Rumlardan farklılıkları arasında Müslüman Türklere benzemeleri dışında en ayırt edici özellik olan

³¹⁵ Bülent Berkol, a.g.m., s. 135.

³¹⁶ Bülent Atalay, a.g.m., s. 20.

³¹⁷ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 118.

³¹⁸ Cami Baykurt, a.g.e., s. 20.

³¹⁹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 118.

³²⁰ Bülent Atalay, a.g.m., s. 21.

Türkçe konuşmaları Rum Patrikhanesinin de katıldığı Yunan Milliyetçiliği çalışmalarında büyük sorun teşkil ediyor ve Helenleştirme faaliyetlerinde dillendirilen tek ırk, tek dil, tek devlet birlikteliğini engelliyordu.³²¹ 1890’larda dahi hiç Rumca öğrenmemiş, Rumca bilmeyen Karamanlıların Yunan sayılması için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar, Yunanca-Türkçe sözlük hazırlamak, okul açmak, dernek kurmak gibi masumane görünen fakat gerçekte Yunan propagandası yapmaya yönelik gizli örgütlenmeler şeklinde yapılmıştır.³²² Karamanlıların Rumca bilmemeleri ve Rumca öğretmek suretiyle Anadolu’nun Helenliği üzerinden bir çıkar sağlama meselesine örnek mahiyetinde bir açıklama yapan Avram Galanti, “Antalya Rum ahalisi bundan seksen sene evvel (yani 1870’lerde) Yunanca bilmezdi. Bunu bundan elli sene evvel (yani 1900’larda) Rodos’ta bana Yunanca ders veren muallim Nicolaidis söyledi. Nicolaidis, Antakya’da en evvel Yunanca okutan muallim oldu” diyerek konu ile ilgili önemli bir tespitte bulunmuştur. Nicolaidis’in kendi ifadesi olan “Antalya’ya geldiğim vakit, Rumlar Yunancadan gri (bir harf) bilmezlerdi”³²³ ifadesi önemlidir. Deniz kenarında ve önemli bir liman şehri olması nedeniyle yapılan ticari faaliyetler sırasında Rumcanın rahatlıkla öğrenilebileceğini Antalya’da dahi Rumca konuşma öğrenme ihtiyacı hissetmeyen Karamanlıların, Anadolu’nun daha iç kesimlerinde Rumca öğrenme ya da Rum olma, Yunanlılık-Helenlik faaliyetleriyle ilgilenmediklerine dair görüş öne süren Salih Özkan, Kayseri’de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesi adlı kitabında konuya dair şu örneği sunmuştur: *“Ben Karamanlı öyle bir Rum idim ki; dünyada Müslümanlar kadar kimseyi sevmездim... O sırada köye bir Yunanlı geldi. Gizli gizli Rum halka ömrümüzde duymadığımız bilmediğimiz şeyler söylüyordu... İlk defa, Türkler aleyhinde vahşi, kaba, canavar iftiralarını işitmek bize ağır geldi. Bir gün geldi ki, o telkinin tesiri beni fena halde zehirlemişti... Türklere karşı düşmanlık duyguları duymaya başladım... Yunanistan’a koştuk, çeteler kurduk. Köyleri yaktık, göçmenleri arabalarının içinde birer birer boğazladık, kadınların kızların ırzına geçtik. Esirlerin gözlerini oyduk, burunlarını kulaklarını kestik... Şimdi onların korkusuyla boğuluyorum!... Ah kör olsun beni baştan çıkaran o Yunanlı hınzır!... Ben öldükten sonra bu vasiyetnameyi aynı ile gazetelere dercet.”*³²⁴ Yorgi adındaki bir Karamanlının oğluna hitaben yazmış olduğu

³²¹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 118-119.

³²² a.g.e., s. 122-126.

³²³ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 33.

³²⁴ bkz., Salih Özkan, a.g.e., s. 24.

vasiyetnamesinden alıntı olan bu ifadeler Yunanlılaştırma, tüm Ortodoksları Rum sayma propagandası sırasında Anadolu halkının yaşadığı acıları açıkça gözler önüne sermekteyse de Karamanlıların yoğun propaganda faaliyetlerine rağmen tüm kışkırtmalardan uzak kalmaya çalıştıklarına da örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmaların başarısızlıkla sonuçlanmasındaki en önemli hususlar, aslen ve lisanen Türk olan Karamanlıların evliliklerini kendi içlerinde yapmaları nedeniyle dış etkilere kapalı bir toplum olarak yaşamaları, Türkçe dili başta olmak üzere ahlaken bir bozulma yaşamamaları hususlarıdır. XIX. yüzyılda Ege denizine yakın kıyı şeridinden ve adalardan Anadolu'nun iç bölgelerine özellikle gelip yerleşen Ortodokslar, Karamanlıların toplumsal bozulma yaşamaları için her yolu denemişlerdir. İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşayan değişim ve Rumlarla evlilik ilk elden Türkçe üzerinde tesir etmiş, bunu da Rumca eğitim veren okulların açılması süreci takip etmiştir. Yunanistan'ın Helenizm çalışmaları sırasında ağırlık verdiği Rumca öğretme, Rumca konuşma meselesi Konya, Karaman, Niğde, Nevşehir, Kayseri'nin yoğunlukta olduğu Anadolu'nun hemen her yerinde açılan ve adı Helenik olan okullar³²⁵ yoluyla hızlandırılmışsa da Türkçe, Rumca karşısında hala geçerliliğini korumuştur.

Karamanlıların Türkçe dilini, Türk kültürünü unutup Yunanlı haline getirilmesi için yapılan çalışmalar içinde önemli bir yer tutan diğer bir husus da çeşitli yayınlar yoluyla Helenizm bilinci oluşturmaktır. Bu yayınlar aracılığıyla Rumcanın yaygınlaşması ve öğretilmesi işi de kolaylaşacağından yukarıda da bahsi geçen pek çok Türkçe-Yunanca sözlük hazırlanıyordu. İlk Türkçe-Yunanca sözlük, 1804'de basılırken 1850'lerden sonra sözlüklerin sayısı hızla artmaya başladı. Aleksandros Konstantinidi tarafından 1873'de bir sözlük daha basılmış olup, 1888'de diğerlerine nazaran çok daha geniş bir sözlük basılmasıyla Yunancayı yaygınlaştırma işine hız verildi. 1897 yılında basılan, Panayotodus adındaki bir müellife ait sözlük, coğrafi terimleri de kapsayan 2048 sayfalık Kamus şekliyle dikkat çekmekte ve yaygın olarak kullanılmaktaydı. 1898 yılına gelindiğinde N. Elefteriadis tarafından Yunan okullarındaki öğrenciler için bir sözlük hazırlanmış ve bunu 1899 yılında basılan kelimelerin Osmanlıca okunuşlarıyla verilip açıklamalarının da yapıldığı Kholoru tarafından hazırlanmış bir diğer sözlük takip etmiştir.³²⁶ Sadece bu sözlüklerin varlığı dahi Karamanlılar üzerinden sahneye konulacak oyunun ne derece titizlikle ve ne kadar büyük hesaplarla hazırlandığını

³²⁵ Bülent Atalay, a.g.m., s. 21.

³²⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s.179.

gösterse de Yunanlaştırma faaliyetleri Karamanlılar tarafında pek de karşılık bulmamıştır. Nevşehir'in 1914 tarihli salnamesinin giriş kısmında J. Joanidis tarafından kaleme alınmış şu yazı, Yunanlılığı ve Yunanca öğrenmedeki zorunluluğu kabul etmek istemeyen Karamanlıların tavrını ortaya koymaktadır. “Bizim Anadolu lisanı... Hemşehrilerimizin bazıları, Anadolu dilini terk etmemizi ve bu salnameyi Yunanca yayınlamamızı tavsiye ediyor. Onlara şu soruyla cevap veriyoruz. Yunanca'yı yeterince bilenler yüzde kaçtır, bilmeyenler kaç? Bu türden bir eseri anlamak içinse iyi Yunanca bilmek gerekir. Vaktiyle okullarımızda Yunanca öğrenmiş olanlardan hangisinin aklındadır bunlar.”³²⁷

Yunan lisanı konusunda XVII. ve XVIII. yüzyılda daha ılımlı bir üslubu olan Fener Rum Patrikhanesinin özellikle dini içerikli eserler bastırarak Karamanlılara hem Yunanca öğretip hem de Hristiyanlıklarını güçlendirmeye çalıştığını dile getiren Mehmet Eröz, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru misyoner tarzı bir tavır sergilenmeye başlanıldığını, ılımlı üslup korunsada Yunanlaştırma çabalarının arttığını belirtmektedir. Bu ılımlı misyoner ruhu; Karamanlılar için kesinlikle Rum denilmeyip, Hristiyan Karındaşlarımız, Ortodoks Millet, Anadolu lular tabirlerinin tercih edildiğine dair örneklerle açıklayan Eröz'ün, Karamanlidika adlı eserin 216. sayfasından yaptığı alıntı şöyledir: “*Espu, kitapçaaz, Rum lisanından, Anadolda pulunan ve Rumi lisanını pilmeyen, Hristian karındaşlarımızın memfaatı için Türkçee terçume olunup, tap olunmuştur.*”³²⁸ Bu ılımlı misyoner ruh, XIX. yüzyıla gelindiğinde yerini daha sert bir tavra bırakmış, Fener Rum Patrikhanesi artık yayılmacı ve milliyetçi Yunan hükümetinin emrinde ilk icraat olarak kilise ibadetlerinde Yunanca zorunluluğunu uygulamaya koymuştu.

Bu uygulamaya ilk itirazı Bulgar Ortodoksları yapmış, 1872 yılında Osmanlı hükümetinin izniyle Patrikhane'den ayrı bir Ortodoks kilisesi kuran Bulgarlar, mücadele sürecini İstanbul'daki gazeteleri Pravo ve Bükreş'te çıkardıkları Svoboda gazetesi ile duyurmuşlardır. Yunanca ibadet zorunluluğuna yine ayrı dönemde itiraz eden İstanbul'un Kumkapı ve Langa semtlerinde yerleşmiş olan Karamanlılar, Patrikhaneye bağlı çalışan Piskoposları ile birlikte kilise ibadet ve ayinlerinin Türkçe olması için girişimlerde bulunmuşlardır. Karamanlılar, Yunanca ibadet zorunluluğu karşısında Kumkapı ve Langa'da açtıkları okuma salonlarında Karamanlîca dini

³²⁷ a.g.e., s. 173.

³²⁸ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 35-39.

kitapların okunmasını sağlamış hatta Karamanlıca kitap satışı da yapmışlardır.³²⁹ Yunan hükümeti, Patrikhane aracılığıyla bastırıldığı kitaplarda, Karamanlıların aslında Rum oldukları fakat baskı sonucu Rumcaı unutup Türkçe konuştuklarına dair propagandalar yapmışsa da ısrarla Türkçe ibadet etmek isteyen ve okuma salonları açarak Türkçe okumayı teşvik eden Karamanlıların varlığı bu gerçeği çürütmüştür.

Yunan baskısı nedeniyle Rumca konuşmaya ve Helenleştirilmeye çalışılan Karamanlılara anadilleri Türkçe unutturulmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili şu iki açıklama da ayrıca önemli olup, 18 Kasım 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde ve 26 Aralık 1921 tarihli İkdâm gazetesinde ortaya konan Karamanlılar meselesi oldukça dikkat çekmiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde ‘Hristiyan Türkler’ başlığıyla konuyu irdeleyen İzzet Ulvi, “Karamanlılar Ortodoksluğu kabul ettikleri vakit kilisede Rumca ibadetten pek ziyade bıkararak Bizans İmparatoruna şikayet etmişler, bunun üzerine kilisede bunlara Türkçe va’z edilmesine müsaade edilmiştir... Hulasa şunu söyleyeyim ki Anadolu tarihi ilk devirlerden beri Türk’tür... Sadece Türkçe konuşan Hristiyanlar ise tamamen Türk’tür”³³⁰ açıklamasını yapmıştır. Aynı meseleyi İkdâm gazetesinde Anadolu’da Hristiyan Türkler adlı yazısıyla dile getiren Mehmed Fuad Köprülü, “... Türkçeden başka bir dil bilmeyen Anadolu Ortodokslarının eski lisanlarını unutmuş eski Anadolu Rumları olduğu nokta-i nazarını biz hiçbir suretle kabili müdafaa görmüyoruz... Eğer dilleri unutulmuş olsaydı, Rum Ortodoksların da dillerini unutmaları gerekirdi...”³³¹ İstanbul ve Anadolu’da Rumca konuşup kendilerini Rum olarak niteleyen Ortodokslar dışında yine hem İstanbul hem Anadolu’da bulunan fakat Türkçe konuşup kendilerini Karamanlı olarak niteleyen Ortodoksların varlığı bu tezi tamamen çürütmektedir. Cami Baykurt’a göre de; Karamanlılar öne sürüldüğü gibi Yunan kökenli olsaydı amacı konuşulan dili yazıya geçirmek olan, Yunan alfabesinde değişiklik ve eklemeler yapmaktan ibaret Karamanlı alfabesini meydana getirmek için bu denli bir çaba harcamazlardı. O’na göre, “Zorla kabul ettiği bir lisanı yazmak için Yunan harflerini düzenleyerek yeniden harfler tertip etmek akla ve mantığa hiç uymaz... Osmanlı İmparatorluğu bütün eski Yunanistan’ı ve Yunan dili konuşulan memleketleri

³²⁹ Mustafa Ekincikli, a.g.e., s. 131-132.

³³⁰ İbrahim Erdal, “Türk Basımına Göre, Ortodoks Türklerin Milli Mücadeledeki Tutumu”, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 35-36, Mayıs/Kasım 2005, s. 334.

³³¹ a.g.m., s. 334.

sınırları içine almış, Yunan dili konuşan halklar asırlarca beraber yaşadıkları Türklerden bir kelime Türkçe öğrenmek mecburiyetini hissetmemişlerdir.”³³²

İlk olarak kilise ibadetlerinin Yunanca olması zorunluluğu ve telkinlerle başlayan Helenleştirme çalışmaları son dönemde açılan okullarda Yunanca öğrenme yoluyla farklı bir boyut kazanmış, Anadolu’nun içlerinde çok etkili olamasa da kıyı şeridindeki büyük şehirler ve özellikle İstanbul ile İzmir’de Yunanlılarla yapılan evlilikler nedeniyle kendisini hissettirmeye başlamıştır. Yunanlı ya da adalardan gelen gelin veya damat aile içinde konuşulan dilde değişikliğe sebep olmuş, zamanla hiç Yunanca bilmeyen dede ve ninelerin torunlarıyla konuşamamaları gibi trajikomik durumlar oluşmuştur. Yunanca konuşma isteği kilisede ve Ortodoks cemaatte ön plana çıkma, papazlara yakın olma nedenleriyle de artmıştır. Bu istekleri daha da ileri götürüp Yunan vatandaşlığına geçerek siyasete atılmak, milletvekili olmak gibi hedeflerden hareketle Helenleşmenin yararlarını düşünenler, Yunanlılarla evlenmeye ve çocuklarını Helen kültürüne göre yetiştirmeye başlamışlardır. Yunanca soyadı olan aileler, Yağcıoğulları yerine Ladapulos, Çakıroğulları yerine Galanakis olarak anılmaya başlamış bazıları da ne Türk kimliğinden vazgeçebilmiş ne de yeni Helenizm akımından geri durabilmiş, alınan Aslanidis³³³ soyadı ile halet-i ruhiyelerini gözler önüne sermişlerdir. Yunan hükümetinin bütün propagandalarına rağmen Helenleşme çalışmalarında tam olarak başarılı olamaması dışında, Rum kültürü ve dilinin ticari faaliyetler nedeniyle daha çok Anadolu’nun kıyı şeridinde sınırlı kaldığı, bunun da çağın getirdiği yeni yaşam şartlarıyla ve aile kavramının değişimiyle alakalı olduğu gerçeği, tam bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. Yoğunlaşan Helenizm propagandasına rağmen Anadolu içinde yaşayan, kendilerini Anadolulu ve dillerini Sade Türkçe, Anadolu lisanı olarak tanımlayan Karamanlılar; Türkçe konuşmaya ve dayatılan Yunan-Helen kimliğine karşı durmaya devam etmişlerdir. Karamanlıların Yunancaya karşı duruşları konusunda bazı saptamalar yapan Yonca Anzerlioğlu, Karamanlı Ortodoks Türkler adlı eserinde, bu gerçeğin Karamanlca yayınlanan kitap, dergi ve gazetelerin sayılarından anlaşılabilceğine, genel olarak Karamanlca basılan eser ve süreli yayınlar dışında kalan dernek tüzükleri gibi metinlerin de mutlak suretle Türkçe ve Yunanca yazıldığına dikkat çekmiştir.³³⁴ Bu tüzüklere örnek olarak Nakkaş, Kalemkar ve Sıvacı

³³² Cami Baykurt, a.g.e., s. 23-24.

³³³ a.g.e., s. 21-22.

³³⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 173.

Esnaflı Cemiyeti Nizamnamesi gösterilebilir.³³⁵ 1900 yılına ait dikiş makinası kullanma kılavuzu, 1909 yılına ait Aşık Garip Hikayesi, 1911 yılına ait Kitab-ı Mukaddes,³³⁶ 1902 tarihli İpekböceği Yetiştirme talimatnamesi,³³⁷ reklamlar, pullar, çekler, işyeri kartı, mühür³³⁸ gibi, Karamanlıca yazılmış pek çok materyalin bu tarihlerde hala kullanılıyor olmaları Helenleşmeyen ve Yunanca yerine Türkçe konuşup yazan Karamanlıların tavırlarına delil niteliğindedir. Yunanistan, sayılan bu sebeplerle Helenleştirme politikasında değişiklik yaparak tüm çalışmalarını Anadolu üzerinde yoğunlaştırmış ve bir an önce sonuç alabilmek için Anadolu'daki kiliseler yoluyla propagandalarını arttırmıştır.

Balkan savaşları sonrası iyiden iyiye hissedilen Yunan gücü, I. Dünya savaşı sonrası miras olarak gördükleri Anadolu topraklarında Megalo İdea iddiasıyla kendisini göstermeye başlamış ve tüm hesaplarını Rum tebaa üzerinden yapan Yunan hükümeti, hedef tahtasına Karamanlıları yerleştirmiştir. Yunanlılık üzerinden oynanan oyun karşısında Karamanlıların takındığı tavra dair en önemli çıkışın, Fener Rum Patrikhanesinden ayrı, kendilerine ait bir Türk Ortodoks Kilisesini kurma faaliyeti olduğu söylenebileceği gibi Karamanlılar kendilerini ısrarla soy olarak Türk, inanış yönünden Ortodoks Hristiyan olarak tanımlamışlardır.³³⁹ Helenizm çalışmaları karşısındaki kesin tavrını her fırsatta dile getiren ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurarak Karamanlıların hiçbir şekilde Rum olmayıp, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden de ayrıldığını açıklayan Yozgat-Akdağmadeni Papazı Papa Eftim'in şu sözleri, tüm gerçeği açıkça ortaya koymaktadır.

“Ben Türk dostu Eftim değil, Türk oğlu Türk Eftim'im... Ben her zaman, her yerde Türk olduğumu beyan ettim. Bir yabancı Türk dostu olabilir. Fakat benim gibi halis bir Türk vatandaşının, bir yabancı Türk dostu gibi gösterilmesi, onun milliyetinden şüphe edilmesine delalet eder ki; bundan incinmemek, üzülmemek imkansızdır. Kendi milletimin dostu olmak, bir Türk için tabii, zaruri, mantıkidir. Bu böyle olunca bir Türk'e Türk dostu demekle tezada, mantıksızlığa düşülmüş olmaz mı?³⁴⁰

³³⁵ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 35.

³³⁶ a.g.e., s. 50-68.

³³⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 173.

³³⁸ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 36-56.

³³⁹ Yakup Aygıl, a.g.e., s. 62-63.

³⁴⁰ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 133.

4.4. XIX. Yüzyılda Karamanlılarda Eğitim ve Misyonerlik Faaliyetleri

XVIII. yüzyıl boyunca içine itildiği yalnızlık politikasından kurtulmaya çalışan Osmanlı devleti, XIX. yüzyılda Avrupa’da yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal değişiklikleri çıkış yolu olarak görmüş ve Avrupa’nın yeni düzenine yakın manevralarla yalnızlıktan kurtulmak için ilk adımını atmıştır. Gerek Avrupa’da gerek Osmanlı sınırları içinde yaşanan uzun soluklu savaşlar ve mali kayıplar özellikle de toprak kayıpları, her iki taraf için de pek çok problemi beraberinde getirmişse de Avrupa kendi içinden çıkardığı özgürlükçü, eşitlikçi ama bir o kadar da milliyetçi, anayasal yapısıyla güçlenmeyi başarmıştır. Eşitlikçi ve özgürlükçü olduğu kadar saldırgan olan böylesi bir yapılanmaya sıcak bakmayan bakamayan Osmanlı, eski gücünü yakalayabilmek ve milliyetçi saldırıların önünü kesebilmek için farklı çareler aramış, bu arayışın kapısını da, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu-Tanzimat Fermanı ile aralamıştır. Bir yandan Avrupa’nın düşünce sistemini benimseyerek yalnızlık politikasından sıyrılmaya çalışan Osmanlı, diğer yandan kanunlarında yaptığı değişikliklerin kendisini dış güçlere karşı daha korumasız bırakacağını düşünürken, batılı, modern anlayış, XIX. yüzyıl Osmanlısında hemen her kesimde kendisini göstermeye başlamıştır. Tanzimat döneminde; dini inanışlarına göre cemaatlere ayrılmış millet sisteminden, vatandaşlık sistemine geçen Osmanlı, tüm vatandaşların eşit hukuk kuralları ile idare edileceğini açıklamış, bu sistemi tüm toplumun kabullenebilmesi adına en önemli unsur olan eğitim teşkilatında değişikliğe gitmiştir³⁴¹ Çeşitli etnik unsurları içinde barındıran Osmanlı devletinin bu yeni süreci yönetmede zorlanacağı pek açık ortadayken XIX. yüzyılın milliyetçi söylemlerine yayılmacı siyasetlerini de ekleyen batılı güçler, Osmanlıyı işte bu etnik çeşitliği kullanarak vurmuşlardır.³⁴² Bu vuruşların en önemli ayaklarından birinin, kendiliğinden değişmiş batılı modernist Osmanlı toplumu içinde adım adım ilerleme kaydeden eğitim kurumlarının ele geçirilmesi olduğunu düşünen Avrupalı sömürgeci devletler, ilk çalışmalarını bu yüzyılda başlatmışlardır. XIX. yüzyılın değişen ekonomik ve toplumsal düzeni içinde Osmanlı içinde de ‘burjuvazi arayışı’³⁴³ oluşmakta ve hızla zenginleşme fırsatı yakalayan aileler, bu yeni vatandaşlık sistemi içinde kendilerine sunulan tüm imkanlardan yararlanmak istemişlerdir. Batılı güçlerin, yayılma sahası olarak gördükleri Osmanlı topraklarında eğitim hizmeti-okullaşma adı

³⁴¹ Oya Dağlar Macar, “Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları 19. Ve 20. Yüzyıl”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, C. 10, S. 2, İstanbul, Bahar 2010, s. 773-774.

³⁴² Ali Güler, a.g.m., s. 164-165.

³⁴³ Yusuf Ziya Karabıçak, a.g.m., s. 5-6.

altında yaptıkları tüm faaliyetleri fırsat olarak değerlendiren Osmanlı vatandaşları, bir süre sonra karşı karşıya kalacakları misyonerlik çalışmalarından habersiz desteklemişler, bu süreçte zaten ekonomik anlamda iyice güçlenmiş olan Rum tebaa, misyonerlik faaliyetlerinin merkezindeki yerlerini farkında olmadan almışlardır.

Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra Rusya'nın özel olarak üzerinde durduğu Ortodoks Rum cemaatin, İmparatorluğun içinde bulunduğu oldukça sıkıntılı bu döneminde tüm ekonomik alanlarda neredeyse tek başlarına hakim güç olmaları, Rumları her yönüyle ön plana çıkarmıştır. Osmanlı vatandaşı Rumlar, Müslüman halkın içinde bulunduğu büyük buhran döneminde yaptıkları ticaret sayesinde Avrupa ile yakın temasta bulunmuşlar, çağın tüm gelişmeleri sonucu ve Avrupa'da yaşayan Rumlarla tanışıp kaynaşma suretiyle yabancı devletlerin istedikleri kıvama gelmiş Hristiyan bir topluluk olarak, sömürgecilerin sofrasındaki yerlerini almışlardır.³⁴⁴ Osmanlı devleti, Tanzimat ve Islahat fermanı sürecinde “modern eğitim kurumlarında Müslüman ve gayrimüslim unsurların birlikte aydınlanıp Osmanlılık bilinci kazanmaları”³⁴⁵ hayalleri kurarken, cemaatlerin kanunen dini liderleri yönetiminde hazırlayabildikleri milli nizamnameleri sayesinde kendi işleyişlerini oluşturmaları tam tersi sonuçlar oluşturmuştur.³⁴⁶ Osmanlı topraklarındaki en eski misyonerlik faaliyetlerinin 1820'lerde Yunan³⁴⁷ ve Amerikan kaynaklarına dayandığı sabit olup tüm faaliyetler Ortodoks Hristiyanlar üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Amerika'dan misyonerlik için Osmanlı topraklarına ilk gelen misyonerler Pliny Fisk ve Levi Persons'dır. 1820 yılında İzmir'e gelen Fisk ve Persons, dini misyonlarını uygulayabilmek için öncelikle eğitim alanında çalışmaya karar vermişler ve bir Müslümanın din değiştirmesinin söz konusu dahi olmayacağını gördüklerinden Ortodoks Hristiyanları Protestanlaştırmak üzere çalışmalarına başlamışlardır. Fisk ve Persons'ın çalışmaları American Bord misyonerleri ile devam etmiş ve Rumlar ile Ermeniler üzerindeki faaliyetler artırılarak okul açma süreci de başlatılmıştır.³⁴⁸ Amerika'nın Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerinde yaşanan dönüm noktası, Amerikan Bord'un çalışma alanını Anadolu sınırlarıyla kısıtlaması olmuş, doğal olarak Karamanlılar da Anadolu sınırları içindeki asıl hedef kitle olarak belirlenmiştir. Türkçe konuşup Grek harfleriyle Türkçe yazan Karamanlılar, Amerikan Bord'un dikkatini çekmiş olup, muhtemelen tam bir Hristiyan

³⁴⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 164.

³⁴⁵ Oya Dağlar Macar, a.g.m., s. 775.

³⁴⁶ a.g.m., s.776.

³⁴⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 123.

³⁴⁸ Yusuf Ziya Karabıçak, a.g.m., s. 2.

olarak kabul edilmemiş ve Protestan kilisesine kazandırılmalarının çok daha kolay olacağı düşünülmüştür. 1840 ve 1853 yılları arasında 55.000 adet Karamanlıca İncil basan Amerikan Bord,³⁴⁹ tüm Ortodoksları açılan Amerikan okullarına yönlendirmiştir. Yonca Anzerlioğlu'na göre 1840'lı yıllarda gerek Amerikan gerekse İngiliz misyoner teşkilatlarının başta İstanbul ve İzmir olmak üzere büyük şehirlerde kurduğu okullardaki öğrencilerinin toplamda sayıları 10.000'i aşmıştır. Amerikan Board açısından sorun olan durum, okullarda eğitim görenlerin sayıları artsa da Rum Ortodoksların bir türlü Protestan inancı benimsememeleri,³⁵⁰ hatta Karamanlıların çocuklarını bu okullara göndermemeleri dolayısıyla da Protestan kilisesine uzak durmalarıdır. Bu durum zamanla Amerikan Board'un Karamanlılar için açılmış olan Rum okullarına ilgilerini azaltmıştır.³⁵¹ Amerikan Board'un Yunan ve Osmanlı topraklarında yaptığı misyonerlik çalışmalarında önemli bir yer tutan Jonas King'de tüm çabalarına rağmen gerek, Rum Ortodokslardan gerekli ilgiyi görmediklerinden, gerekse Ortodoks kilisesinin muhalefetinden dem vurmıştır.³⁵²

Amerika ve İngiltere'nin Protestan inancına dair yapmaya çalıştıkları tüm misyonerlik faaliyetleri Ortodoks Patrikhanesini de hayli tedirgin etmiş Tanzimat dönemi ile birlikte eğitim kurumlarına ait yetkileri kilise dışındaki kurumlara da verilmeye başlanınca çare bu kurumlarla uzlaşmada aranmıştır.³⁵³ Misyonerlik faaliyetleri açısından Protestanlığa döndürülmesi gereken, Fener Rum Patrikhanesi açısından da ana dillerini unutmuş ve Yunanlılaştırılmaları gereken Karamanlılar, tam anlamıyla bir karmaşanın içinde kalmışlardır. Özellikle Yunancayı öğrenme konusunda gösterilen çabaya rağmen bir türlü istenilen noktaya gelineemediği, çeşitli ağızlardan dile getirilmiş, buna çareler aranmıştır. Bu konuyu dile getirenlerden biri olan Kayseri Piskoposu'nun Atina Eğitim Cemiyeti Başkanı ve Helen Hristiyan Kültürü destekçilerinden Leon Melas'a yazdığı mektupta Nevşehir'de yaşayan Ortodoksların anadilleri olan Yunancayı unutup Türkçe konuştuklarını, onların aslen Yunanlı olup tekrar Helen ruhuna kavuşacakları, dil, din ve eğitim konusunda eski bozulmamış

³⁴⁹ a.g.m., s. 3.

³⁵⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 166.

³⁵¹ Yusuf Ziya Karabıçak, a.g.m., s. 8.

³⁵² Mehmet Ali Doğan, "Jonas King: Osmanlı İmparatorluğunda ve Yunanistan'da Bir Amerikalı", Türk Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler, s. 32-34, www.academia.edu/9591863/Jonas_King_Osmanli_Imparatorlugunda_veYunanistanda_Bir_Amerikal_1_Turkish_, erişim: 20 Nisan 2015.

³⁵³ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 166-167.

hallerine dönmeleri için her şeyin yapılması gerektiği anlatılmıştır.³⁵⁴ Gerek yardım dernekleri kurmak gerekse okullar açmak suretiyle Karamanlılar üzerinde sözde öze döndürme anlamında yoğun çaba harcanmışsa da aşağı yukarı 1820'lerde başlayan bu çalışmalar 1920'lere kadar devam etmiş fakat hiçbir zaman istenilen sonuç alınamamıştır. XIX. yüzyılın başından itibaren hedef alınan Karamanlıların durumlarıyla ilgili tedbirler almaya çalışan Osmanlı devleti Yunanistan eliyle yapılan eğitim faaliyetlerini mümkün mertebe takip altında tutmaya çalışmıştır. Atina'da kurulan Anadolu adındaki cemiyetin, Rum okullarında çalışan öğretmenlere yollamış olduğu, Karamanlıları Osmanlıdan koparma ve aralarında Yunanlılık fikri yayma konusundaki nizamnameden haberdar olan Osmanlı, adı geçen öğretmenler hakkında soruşturma yapmak yoluna gitmişse de 1892 yılında yapılan bu kovuşturma³⁵⁵ ve benzeri takiplerde ortaya çıkan gerçek, ne kadar çalışılırsa çalışılsın Karamanlıların bu propagandalara olumsuz cevap verdikleridir. Durum ile ilgili kesin bilgilere ulaşılabilecek Nevşehir Mekteplerinin Dersaadet Eforeiası'nın Yüzüncü Sene-i Devriyesi adlı kitapta Karamanlılara ne şekilde Yunan propagandası yapıldığı ve bu amaçla kurulan cemiyetlerle bu cemiyetlerin Karamanlı çocuklar için açtıkları okullara dair kayıtlar da bulunmaktadır. Kitapta verilen bilgilere göre, Karamanlıların Yunanlaşabilmesi için cemiyet açma ve okullaşma faaliyetleri Papa Yeorgios tarafından başlatılmışsa da 1820'lerde başlatılan bu çalışmalar ilerleyen dönemde de pek sonuç vermemiştir. Papa Yeorgios, Karamanlıların Türkçe konuşmaya devam ettiklerini ve Yunan kimliğini red ettiklerini dile getirerek bu durumu hastalıklı bir ruh hali olarak tanımlamış, tamamen Yunan yanlısı olarak yazılmış adı geçen kitapta, Yunanistan'ın milli menfaatlerinin başarısız olduğu dile getirilmiştir. Bu alanda faaliyet gösteren Kayseri Zincidere Manastırı kendi bünyesinde bir dil okulu açmış, Karamanlıların çocuklarının Atina'da eğitim almaları için bursluluk çalışmalarını da yürütmüştür. Manastırın açtığı bu okulda hem kız hem de erkek çocukları eğitim görmüş, okulun açılması için tüm bağışı da tek başına Osmanlı Sarayı'nın gıda ve bakliyat işlerini yapan tüccar Simeon Sinisoğlu üstlenmiştir. Genel olarak hayırseverler ve kiliselerin destekleriyle açılan okullar hemen hemen Karamanlıların bulunduğu her şehirde faaliyet göstermiş ve özellikle de Yunanca dilinin öğrenilmesi konusunda eğitim programları belirlenmiştir. Şebinkarahisar'da sakin Karamanlıların kız çocukları için bir okul

³⁵⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 167.

³⁵⁵ BOA. DH. MKT. 2025/88, 8 Cemaziyelevvel 1310/ 28 Kasım 1892.

açılmak istenmiş, bu okulun yüklü miktarda bağışı da İstanbul Helen Edebiyat Cemiyeti aracılığıyla Evanthia Murat Theofilidou tarafından 1890 yılında yapılmıştır. Tüm bu dernek ve okul açma faaliyetleri Yunanistan'daki bankalar, Yunanistan üniversiteleri, Atina belediyesi, Yunan devletine ait ödenekler ve Mısır'da ticaret yapan zengin Yunanlı tüccarlar finanse etmiştir.³⁵⁶

Karamanlılar için açılan okullardan ilki, 1804 yılında Nevşehir'de açılmış olup okulun eğitim ve öğretim faaliyetlerini 1855 yılına kadar Talas, Tavlasun ve Zincidere manastırlarından gelen ruhban öğretmenler yürütmüştür. 1855 yılında yine Zincidere'li Dimitrios İlyadis, bu okulun öğretmenliğine atanmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivi kayıtlarında ulaşılan belgelere göre, Karaman'da da bir okul açılmıştır ve bu okul Karaman kilisesi avlusuna inşa edilmiştir. Niğde'nin Bor ilçesinde de iki okul açılmış olup zamanla pek çok yerde okul açılmasına devam edilmiştir.³⁵⁷ Antalya'da ve Isparta'da da Karamanlılar için pek çok okul açılmış, hatta Isparta ve Antalya Bölgesi Metropolitliği'ne bağlı dört anaokulu, yedi iptidai, altı rüşdiye, altı kız okulu faaliyet göstermiştir. Bu okullarda 2204 erkek, 758 kız öğrenci eğitim görmüş ve 38 erkek 20 bayan öğretmen çalışmıştır. Antalya'da 1813 yılında öğretmenlerin büyük öğrencilere ders verip, büyük öğrencilerin de küçük öğrencilere ders verdikleri statüde bir okul olan Lancaster-allilodidaktik de bulunmaktadır. Isparta-Antalya bölgesindeki eğitim ve okullaşma faaliyetlerinden Heyet-i Maarif sorumludur. Beş adet üyesi bulunan bu heyet, gelir kaynağı olarak kiliselerde kullanılan mum, ikramiye biletleri, kilise ayini sırasında okullar için toplanan yardımlar, okul yortularında toplanan yardımlar, okulların bünyesindeki mülklerin kiralari ve el yapımı eşyalarla kitap satışlarından elde edilenler ile özel bağışları yönetmektedir. İki ayrı okul bayramı olan Isparta ve Antalya cemaati, 30 Ocak günü tüm Osmanlı Rumlarınca da kutlanan Üç Peder Yortusunu, Paskalya Pazar'ını takip eden Pazar günü diğer bir okul bayramını kutlamışlardır.³⁵⁸ Karamanlılarda eğitim ve okullaşma ile ilgili çalışmaların genel olarak cemaatler, kiliseler ve eğitim cemiyetleri tarafından yürütüldüğü sabit olup merkeze de Fener Rum Patrikhanesi'nin alındığı anlaşılmaktadır. Filekpadideftiki Leschi Vasileias, İndiktias ve Ellinikos Syllogos Konstantinou pouleos adındaki cemiyetlerin ortak amaçları, Karamanlılar için eğitim çalışmaları yapmak, Nevşehir ve çevresindeki okulların

³⁵⁶ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 122-123.

³⁵⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 168-169.

³⁵⁸ Vangelis Kechriotis, "1911 Rum Cemaati Nizamnamesi: 20. Yüzyılın Başında Antalya'daki Rumlar", Toplumsal Tarih Dergisi, S: 201, İstanbul, Eylül 2010, s. 46-47.

sayısını artırmak, gazete çıkarmak ve konferanslar düzenleme yoluyla halkı bilinçlendirmek olmuştur. Ellinkos Sylogos Konstantinoupoleos Cemiyeti, Roma ve Yunan kültürüne ait dil, tarih ve arkeoloji konuları ile ilgili yayınlar yaparak Rum milliyetçiliği yapmıştır. Bu dernek Anadolu’da Karamanlılar için 200 okul açmışsa da Karamanlılar, bu okullardaki tutum ve uygulamalara karşı görüşlerini her fırsatta dile getirerek Patrikhaneye şikayetlerini yapmışlardır. Patrikhaneye, açılan okullardaki ruhban sınıfı ve eğitim usulleri ile ilgili protesto telgrafları çekenlerin isimleri de yüz yıllık süreçte Rumlaştırma faaliyetlerinin Karamanlılar üzerinde pek de sonuç vermediğini ortaya koyan deliller olmuştur. “Kileoğlu Yovan Kozmaoğlu, Mavridis, Lazari, Bodas Bektaşidi, Uğurluyadis,... Hristo Topaloğlu, Yovan Arzumanoğlu³⁵⁹ gibi pek çok isim de göstermektedir ki Karamanlılar kendilerine dayatılan Rum kimliğine karşı duruşlarından vazgeçmemişler, dönemin şartları gereği eğitim ve okullaşma adına yapılan tüm faaliyetlere sıcak bakılsa da dayatılan Yunan kültürüne karşı Türk kültürü ve kökenlerinden hiçbir şekilde taviz vermemişlerdir. Başta da belirttiğimiz gibi Osmanlı toprakları üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürüten en güçlü kurum ABD menşeli Protestan ABCFM olmuş ve İngiltere, Almanya, Hollanda gibi Avrupalı devletlere ait Protestan misyoner kuruluşları da bir o kadar faaliyet göstermişlerdir. 32 Amerikalı, 24 İngiliz, 21 Avrupalı Misyoner cemiyetlerinde, 3226 misyoner çalışmış ve bu faaliyetler için yıllık 10 milyon dolar kadar harcama yapılmıştır. ABCFM misyonerlik çalışmalarında Anadolu ağırlıklı çalışmalar yapmış, ilkokul, ortaokul, kolej şeklinde okullar açarak Ortodoks cemaati Protestanlaştırma işine koyulmuşlardır. İlk başlarda İstanbul ve İzmir’de çalışmaya başlayan misyonerler zamanla Anadolu içlerine sokulmuşlardır. Protestan Kilisesi’ne ait Anadolu’da açılan en önemli okul Robert Kolejidir. Cyrus Hamlin tarafından 1863’te İstanbul’da açılan Robert Koleji daha sonra şubeleriyle Anadolu’ya yayılmıştır. Anadolu’daki ilk Amerikan Misyoner Koleji, 1852 yılında Harput’ta açılmıştır. Ardından 1878’de Fırat Koleji de açılmışsa da bu kolejler bölgedeki Ermeni cemaatine yönelik açılmış, Merzifon’da açılan Anadolu koleji, İzmir’de açılan Milletlerarası Kolej, sadece kız öğrenciler için Amerikan koleji, Antep ve Maraş’ta açılan Merkezi Türkiye Kolejleri (erkek ve kızlar için ayrı), Tarsus’ta açılan St.Paul Enstitüsü ile Hristiyan çocukları için eğitim hizmeti amacı güdülmüşse de zamanla Rumlardan ziyade Ermeni cemaat üzerine yoğunlaşarak Müslümanlar aleyhinde Avrupa’da bir kamuoyu oluşturulmuş, Ermeni propagandası da böylelikle

³⁵⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 167-169.

başlatılmıştır. Rum okullarının da Osmanlı devleti ve Müslümanlar aleyhine şer yuvaları haline geldikleri bu süreçte, Rumca bilen ve bu okulları denetleyebilecek hiç kimse de bulunmadığı için Türkler aleyhindeki her şey okullarda ders kitaplarına sokulmuştur. Papaz İkonomas tarafından Ayvalık'ta İkonomas Mektebi adında bir okul açılmış ve öğrencilerin kıyafetlerinden, öğretilen derslere kadar her unsurda Yunanlılık propagandası yapılmıştır. 1870-80 arası sadece İstanbul'da 105 adet Rum okulu vardır ve Rum okullarındaki öğrenci sayısı 15.000 kadardır. 1897 yılına dair kayıtlarda adalarda ve Anadolu'da bulunan Rum okullarının sayısı 1496 adet olarak tespit edilmiş olup, tüm Osmanlı devleti sınırları dahilindeki Rum okullarının toplam sayısı 4390'a ulaşmıştır.³⁶⁰

ABCFM Anadolu üzerinde yoğunlaştırdığı misyonerlik faaliyetlerini, çeşitli bölgelere ayırarak yapmanın farklı cemaatler üzerinde yapılacak misyonerlik çalışmalarını kolaylaştırdığını tespit ederek yukarıda da belirttiğimiz üzere özellikle Ermenilerin bulunduğu bölgelerde Osmanlı'nın siyasi otoritesini bozmaya yönelik hummalı bir faaliyete girmiştir. ABCFM'nin bu bölgesel misyonerlik çalışmalarında Anadolu'yu Batı, Doğu ve Merkez Anadolu şeklinde ayırdığı ve bu bölgelerde sadece okul açmakla kalmayıp kilise kurmak, hastane açmak gibi sözde hayır işleriyle çok daha kapsamlı bir örgütlenmeye geçtikleri anlaşılmaktadır. Bu örgütlenmede Batı Anadolu bölgesinde; İstanbul, İzmir, Tokat, Kayseri, Bursa, Sivas, Yozgat, Bahçecik, Edirne, Doğu Anadolu bölgesinde; Erzurum, Harput, Mardin, Van, Bitlis, Merkez Anadolu bölgesinde; Antakya, Adana, Antep, Maraş, Urfa, Halep, Tarsus şehirleri ön plana çıkmıştır.³⁶¹ ABCFM'nin Protestan misyonerlik faaliyetlerini Anadolu üzerinde yoğunlaştırıp merkez bölge olarak Ermenilerin nüfus yoğunluğu gösterdiği şehirleri seçip yine Ermeni cemaatleri üzerine eğilmeleri, Batı ve hatta Doğu Anadolu'nun büyük bölümünde Karamanlıların bulunmaları ve bu propagandalara cevap vermedikleri bilgisiyle örtüşmektedir. İstanbul, Tokat, Kayseri, Bursa, Sivas, Yozgat gibi pek çok şehirde bulunup okunan kilise kitabeleri ve mezar taşları ile Karamanlıların Türkçe dili ve kökenlerini Erzurum, Urfa, Elazığ, Malatya gibi Anadolu'nun doğusundaki Karamanlı ağızlarına dair pek çok örnekle genişleterek vermiştik.

³⁶⁰ Ebru Esenkal, Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2007, s. 12-42, dspace.trakya.edu.tr/jspui/bitstream/1/499/1/EBRU%20ESENKAL.pdf, erişim: 20 Nisan 2015.

³⁶¹ Abidin Temizer, "Van'da Amerikan Board Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Amerikan Hastanesi", Avrasya İncelemeleri Dergisi, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, C. 2, S. 2, İstanbul, 2013, s. 172-196.

Karamanlılar çok açık ve net bir tavırla ortaya koydukları Türk kimliklerini Anadolu'da XIX. yüzyıl boyunca yaşanan yoğun misyonerlik sürecinde de korumaya çalışmışlardır. Sırf Hristiyan olmalarından ötürü dış güçlerin ne vazgeçebildikleri ne de bir sonuca ulaşabildikleri Karamanlılar için özel bir bölge oluşturan ABCFM, Batı Anadolu Misyonerlik Bölgesi'nde bulunan Kayseri'yi Talas bölgesi için merkez istasyon haline getirmiş ve misyonerlik çalışmalarında çok önemli bir noktaya taşınan Kayseri'nin hemen yanı başındaki Talas'ta Amerikan Kız ve Amerikan Erkek kolejlerini açmışlardır. Talas Amerikan Kız Koleji 1871'de Erciyes Erkek Protestan Lisesi 1883'de açılmış, ardından da Yozgat Erkek Protestan Lisesi ile İstanos Erkek Protestan Lisesi açılmıştır. Kayseri'de açılan Amerikan Kız ve Erkek kolejleri dışında Protestan kilisesine bağlı okuma yazma öğretilen ve İncil okumaları yapılan 1861'de hizmette olduğu tespit edilmiş Pazar Okulu ve Kayseri Anaokulu önemli yer tutmuştur.³⁶² Kız çocukların dil öğrenmeleri ve okutulmasına özel önem veren bölge halkı için 1869'da Nevşehir Sinasos'ta açılan kız okulu bir örnek olmuş, çevre köy ve kasabalardan gelen kız çocuklarının yemek ve kalacak yer sorunu da cüzi bir ücretle şehir halkının yanına verilmeleri suretiyle çözülerek, kızların eğitim görmesi için her şey yapılmıştır.³⁶³ Bu durumu değerlendirmek isteyen Amerikalı misyonerler, Miss Sarah Closson ve Miss Ardele Grisword'un gayretleri sonucunda 1871'de açtıkları Talas Amerikan Koleji, ücret almadan çok az sayıda kız öğrenci ile eğitim vermeye başlamıştır. Zira kolejin yatılı kısmında da sadece iki kız öğrenci kalmıştır. 1873 yılında Aşağı Talas Bölgesine Taşınan okul 1874 yılına gelindiğinde öğrenci sayısını arttırmıştır. Artışın en önemli sebebi bu bölgede Ermeni cemaatin bulunuşudur ve bu durum kayıtlı öğrencilerin yarısının Rum, yarısının da Ermeni olmalarından da anlaşılmaktadır. Kolejde Rumca gramer, Ermenice gramer, Osmanlıca gramer, alfabe, matematik, coğrafya, psikoloji, müzik gibi dersler alan öğrencilerin yatılı olanları Kayseri'ye bağlı; Sungurlu, Yozgat, Sarıhamzalı, İncirli, Çakmak, Develi, Niğde, Eylence, Gemerek, Muncusun, Evkere, Reşadiye, Cücün, Ürgüp ve Ankara'dan gelmiş olan öğrencilerden oluşmaktadır.³⁶⁴

İlk başlarda toplumsal ve kültürel gelişme kazandırma, dil öğretme gibi faaliyetlerle özellikle kız çocukları üzerinden gerçekleştiren misyonerlik faaliyetlerinin

³⁶² Cenk Demir, "Amerikan Board Belgelerine Göre Talas Amerikan Kız ve Erkek Kolejleri", Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, C. 7/4, Sonbahar 2012, Ankara, s. 1407, www.turkishstudies.net/Makaleler/30259389_81_DemirCenk_S-1405-1420.pdf, erişim: 20 Nisan 2015.

³⁶³ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 171.

³⁶⁴ Cenk Demir, a.g.m., s. 1408-1409.

asıl amacı ekonomik bağımsızlığını kazanan ve güçlenen azınlıkları Osmanlı aleyhinde çalışmalara sevk etmek olmuş, Amerikan kolejlerinden mezun olan genç kız ve erkeklerin kurdukları aileler aracılığıyla Osmanlı toplum yapısına maddi ve manevi her yönden hükmedebilen bir sisteme imza atılmıştır.³⁶⁵ 1870’li yıllarda sayıları hızla artan kız okulları, vakıflar, kiliseler ve kilise cemaat gelirleri ile özel bağışçılar tarafından desteklenmiştir. Rum cemaati tarafından ilkokul ve ortaokul açmaya önem verenler 1874’de İstanbul’da Palada Kız Okulu’nu ardından 1875’te Zapyon Kız Okulu’nu açmışlardır. 1905 yılına gelindiğinde İstanbul’da bulunan Rum okullarının sayısı 72’ye ulaşmış ve toplam öğrenci sayısı da 13.217’yi bulmuştur. Rum okulları içinde özellikle Anadolu’da açılan okullar geniş yer tutmakta olup 1912 yılında Anadolu’da açılan Rum Kız Okullarına ait istatistiki bilgiler de bulunmaktadır.³⁶⁶ Fukaraperver Kadın Eğitimi Cemiyeti, İstanbul Öğretmen Cemiyeti,³⁶⁷ Nevşehir Nevçivananı Fukaraperver Uhuvveti, Nevşehir Terakkiperver Uhuvveti, Anastasis Cemiyeti³⁶⁸ gibi pek çok yardımlaşma derneği ile Anadolu’da yoğun faaliyet gösteren ABCFM’nin tüm misyonerlik çalışmaları karşısında Karamanlıların Osmanlı devletine şikayete kadar taşıdığı bu durum, “Dini kurallarımızı hepten ihlal ederek, okullarımızı çığneyerek... yabancılardan para toplayarak ve tabiyetleri meçhul öğretmenler getirerek”³⁶⁹ “Zincidere’de Ruhban Mektebi namı ile açtığı mektepte icra eylediği mezar”³⁷⁰ cümleleriyle kayıtlara geçmiştir. Türkçe konuşmak, Türkçe ibadet etmek isteyen bu topluluk, hiçbir zaman Rum Ortodokslarla tam bir uyum sağlayamamıştır. Yunanlılık düşüncesi doğrultusunda propagandalar yapan Rum ve yabancı matbaacıların, halkı fitne ve fesada sürükleyecek çeşitli faaliyetler yaptıkları bilgisine ulaştığımız Ebuzziya Tevfik Bey’e ait 1909 tarihli bir mektupta; Anadolu’da bulunan Karamanlı , Ermeni ve Türk matbaacıların bu faaliyetlere katılmayacakları, Osmanlı devleti ve hükümeti aleyhinde hiçbir çalışmada bulunmayacaklarına dair ifadeler yer almaktadır.³⁷¹ Kendilerini hiçbir suretle Rum kabul etmeyen Karamanlılar, XIX. yüzyıl boyunca yaşanan bu gelgitlerle dolu süreçte her ne kadar eğitim faaliyetleri ile cemiyetler kurup örgütlenmeye meyilli olmuşlarsa da misyonerlerin kendilerine

³⁶⁵ Gülbadi Alan, “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. 20, S. 4, Ankara, 2007, s. 469-470.

³⁶⁶ Ek. Tablo 2, Oya Dağlar Macar, a.g.m., s. 785-786.

³⁶⁷ a.g.m., s. 786-787.

³⁶⁸ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 124-125.

³⁶⁹ a.g.e., s. 125.

³⁷⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 169.

³⁷¹ BOA. Y.EE. 15/88, 6 Rebiülahir 1327/ 28 Mart 1909.

dayattığı Protestan inancı da, Rum olma, Yunanlılaşma çalışmalarını katiyetle red ederek Anadolu'lu, Türk olma bilinci doğrultusunda XX. yüzyılda yer alacakları safi belirginleştirmeye başlamışlardır.

4.5. I. Dünya Savaşı Sürecinde Rumlar ve Fener Rum Patrikhanesi

XIX. yüzyıl boyunca Karamanlıların Yunanlılaştırılması faaliyetleri milliyetçilik rüzgarlarıyla iyiden iyiye güçlenmişse de tam ve kesin bir sonuca ulaşamamış sonuca ulaşmakta bu denli zorlanılmasının esas nedeni de dayanak noktası yapılan Karamanlıların Rum kökeni meselesinde muhataplarına karşılık vermemeleri olmuştur. Başta Yunan hükümeti olmak üzere, Fener Rum Patrikhanesi'nin de destekleriyle Ortodoks cemaat içinde farklı bir çizgide görülen Karamanlılar, neredeyse yüzyıl boyunca bir asimilasyon politikasına tabi tutulmuşlardır. Yunanlıların 1826'da bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Osmanlı devletine ait Rum tebaa üzerinde bu denli rahat ve fütursuz bir politika izlemelerinin altında birçok sebep yatmaktaysa da burada sorulması gereken soru; siyasi ve askeri kargaşanın zirveye çıkartıldığı Osmanlı topraklarında Rum Ortodoksların çoğunluğu, Yunanistan'ın asimilasyon çağrısına cevap verirken Karamanlılar neden bu çağrıya uzak kalmışlardır?

XVIII. yüzyıl boyunca, Osmanlı idari yapısının kendilerine sunduğu imkanlar ve ayrıcalıklarla ekonomik anlamda ciddi bir güç elde eden Rumlar, XIX. yüzyılda imzalanan Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla güçlerine güç katmışlardır. Rumların toplumsal ve ekonomik ayrıcalıklarına milliyetçi fikirler ekleyip Osmanlı'yı parçalamak üzere planlar yapan Avrupalı büyük güçlerin başarıya ulaşmalarının asıl sebebi de bu süreç olmuştur. Osmanlı'nın kendilerine sunduğu imkanlarla oldukça zengin ve ayrıcalıklı bir hale gelen Rumlar, "milli bir kimlikle oluşturulan ilk toprak parçası olma özelliğiyle"³⁷² Yunanistan'ın kurulduğunu ilan ederek Osmanlı'dan ayrılmışlardır. Bundan sonraki adım, Osmanlı sınırları içinde kalan Rum Ortodoks cemaatin Rum ırkı-Yunan tebaası sayılması meselesi üzerinden Rumların yaşadıkları toprakların Yunanistan'a katılması olmuştur. XX. yüzyılın ilk yıllarında başlatılan Balkan savaşlarıyla Osmanlı'nın paylaşılması tasarılarını sahneye koyan Avrupalı devletler, yanlarına aldıkları Yunanistan ile dünyanın görüp görebileceği en kanlı savaş olan I. Dünya savaşında yine Rumları kullanmaya başlamışlardır. XIX. yüzyılın hemen başında 1814 yılında, iki Rum bir Bulgar tüccar tarafından Odesa'da temelleri atılmış Etnik-i

³⁷² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 209.

Eterya Cemiyeti, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla çalışmalarını hızlandırmış, Fener Rum Patrikhanesinin de katılımıyla Bizans imparatorluğunu yeniden canlandırmak amacıyla İstanbul'da bir komite kurmuşlardır.³⁷³ Zamanla Osmanlı devletinin hemen her yerinde şubeler açan Etnik-i Eterya Cemiyeti, "İstanbul, İzmir, Sakız, Bükreş, Yaş, Yanya ve Trieste"³⁷⁴ gibi şehirlerde güçlenmeye başlamış Fener Rum Patrikhanesinin Rum cemaat üzerindeki dini otoritesi nedeniyle de Patrikhane'ye bağlı tüm din adamları, kiliseler, Rumlara ait okullar cemiyet şubesi gibi çalışmışlardır.³⁷⁵ Megalo İdea denilen, sözde Yunanlıların yaşadıkları toprakları geri almak ve eski Bizans imparatorluğunu tekrar kurmak üzere harekete geçen cemiyetin en önemli destekçisi olan Fener Rum Patrikhanesi, bu büyük desteği kendilerini Bizans'ın tek variscisi olarak gördükleri için vermiş, cemiyet de aldığı bu destekle çalışmalarını daha da genişletmiştir. Bu doğrultuda Ege Adaları ve On İki Ada, İmroz ve Bozcaada, Kıbrıs ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a katılması, Pontus Rum hükümetinin kurulması, İstanbul'un geri alınması prensiplerini belirleyen cemiyet, örgütlenme sürecinde Fener Rum Patrikhanesinin imtiyazlarından,³⁷⁶ Osmanlı'nın hoşgörüsünden geniş ölçüde yararlanan Rumlara, Yunancayı etkin olarak kullanmalarından, Osmanlı'nın en yüksek makam ve mevkilerinde rahatça çalışmalarından da yararlanmıştır.

Balkan savaşları sonrasında Selanik dahil tüm Makedonya'yı ele geçiren Yunanistan, başta Girit olmak üzere bazı Ege adalarını da alarak belirlenen prensipleri birer birer gerçekleştirmeye başlamıştır.³⁷⁷ İstanbul'da teşkilatlandırılan Patrikhane teşkilatı Zagrofyen ve Zapyon Liseleri, Beyoğlu'ndaki Edebi Slogoz(kulüp), İstanbul'un çeşitli yerlerindeki Rum kulüpleri, adalardaki okullar, yetimhane ve hastaneler, Rumca gazeteler³⁷⁸ aracılığıyla hedeflerine hızla ulaşan Yunanistan, devlet başkanı Venizelos'un hırsları nedeniyle hedef büyütürerek I. Dünya savaşının miğfer güçleri olan İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmış ve 1 Temmuz 1917' de müttefik güçler dahilinde Osmanlı devletine savaş açmıştır.³⁷⁹ Balkan savaşları sırasında pek çok Rum'un Yunanistan'a her türlü yardımı yapması, Aydın'dan Yunanistan tarafına geçen

³⁷³ Salih Özkan, a.g.e., s. 6.

³⁷⁴ Necla Günay, "Filik-i Eterya Cemiyeti", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, Ankara, 2005, s. 274.

³⁷⁵ Salih Özkan, a.g.e., s. 6.

³⁷⁶ Necla Günay. a.g.m., s. 276-277.

³⁷⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 209.

³⁷⁸ Salih Özkan, a.g.e., s. 13.

³⁷⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 210.

binlerce Rum'un gönüllü olarak Yunan alaylarına katılmaları, Osmanlı topraklarında huzursuzluğa sebep olmuş hatta Yunanistan'ın kendi sınırları içinde yaşayan Müslümanlara şiddet kullanmaları nedeniyle Yunanistan'dan Anadolu'ya 200.000 kişilik Müslüman göçü yaşanmıştır. Yunanistan'ın telkinleriyle Osmanlı'ya karşı tutumları iyice bozulan Rumlar, huzursuzluk vermekle kalmamışlar özellikle Batı Anadolu bölgesi Rumları, eli silahlı çetelere dönüşmüşlerdir. Yunan Genelkurmayı eliyle Midilli, Sisam ve Sakız adalarında askerlik yaşı gelmiş olan Batı Anadolu bölgesinden Rum gençler eğitime alınmış, eğitim alıp geri dönen bu gençlerden özellikle Ege ve Marmara kıyılarında yaşayanlar Çanakkale savaşlarında İtilaf donanmasına casusluk yapmışlardır. Casusluk yapan Rumlar, Karadeniz ve Akdeniz'de bulunan İtilaf donanmasına ait gemilerde rahiplik yapmak ve Fransız polisi ile Fransız topçu sınıfında çalışmak gibi pek çok görevde bulunmuşlardır. Ege ve Akdeniz kıyılarında yoğunlaşan casusluk faaliyetleri kıyı köylerindeki Rumlardan bilgi almak suretiyle itilaf donanmasına Türk askeri ve ordu gücü hakkında bilgilendirme şeklinde yapılmışsa da Osmanlı istihbaratı bu kişileri isim isim belirlemiş, gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Savaş boyunca Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının kontrolünü elinde tutmaya çalışan Osmanlı devleti yoğun olarak kıyı bölgelerde yaşayan Rumların silahlanması ve taşkınlıkları karşısında tehcir kararı almıştır. Kıyı bölgelerinden daha iç bölgelere tehcir edilen Rumların bir kısmı Yunanistan'a kaçmış ve tüm bu kargaşa zaman zaman sükunet bulsa da Mondros ateşkes antlaşması imza edilene kadar sürmüştür.³⁸⁰

Mondros ateşkes antlaşması imza edilmeden önce Venizelos'un Fener Rum Patrikhanesi'nin Yunan hükümetinin emri altında bulunması isteği kabul görmüş ve Patrikhane, Venizelos'un Anadolu ve İstanbul'un Yunanistan sınırına katılması adına hemen her isteğini yerine getiren bir kurum haline gelmiştir. Eski Bizans imparatorluğunu tekrar kurma isteği olan Megalo İdea'ya hizmet eden Patrikhanenin bu tutumu ve savaşı kaybederek mütareke masasına oturmaya hazırlanan Osmanlı'nın durumu, Etnik-i Eterya cemiyetinin merkezini İstanbul'a taşımasının kapılarını aralamış, sözde Rumlara yardım dernekleri olarak açılan Kordos Cemiyeti, Rum Göçmenleri Cemiyeti ve Mavri Mira Cemiyetinin de önünü açmıştır. Bizzat Fener Rum Patrikhanesi tarafından açılan Mavri Mira cemiyeti ve sözde Rum muhacirlerin

³⁸⁰ Cengiz Mutlu, "Balkan Savaşlarından Lozan Konferansına Osmanlı Devletinde Rumların İç ve Dış Göçleri", History Studies, C.4/2, Temmuz 2012, s. 259-266, www.historystudies.net/dergi/tar2015129508d.pdf, erişim: 15 Mart 2016.

Anadolu'ya yerleştirilmesi için kurulan Rum göçmenleri cemiyeti kısa sürede eli kanlı terör örgütlerine dönüşmüş, silah teminini bizzat Patrikhane, Bolşevik ihtilalinden İstanbul'a kaçan Ruslar aracılığıyla yapmıştır.³⁸¹

Mağlup bir devlet olarak I. Dünya savaşının en ağır ateşkes koşullarına imza atmak üzere olan Osmanlı devletine karşı harekete geçen Hristiyan nüfusu içinde Rumlar, yeni bir dönemi başlatmışlar ve bu yeni dönemde tüm birimleriyle Pontus Rum devletini kurmak için çalışmışlardır. 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros ateşkes antlaşması hükümlerinden 7.madde, Hristiyan tebaanın rahatça hareket edebilmeleri için her türlü imkanı sağlamak üzere hazırlanmıştır. Bu maddeye göre; itilaf devletleri herhangi bir tehlike gördükleri durumda istedikleri her yerde duruma müdahale edebilme hakkına sahip oldukları gibi, Rumların Pontus Devletini kurmaları adına istenilen imkanı da sağlamıştır. Fener Rum Patrikhanesi ve Kordos Cemiyeti, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Rumları örgütlemek, çeteler oluşturmak ve asayişi bozmak için Rum göçmenlerin kayıtlarını yapmaya, onları Anadolu'ya göndermeye başlamıştır. Bu bilgiler İstihbarat bilgileri olup, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kayıtlı Polis Müdür-i Umumisi'ne ait 16 Haziran 1919 tarihli raporda yazılıdır. Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı patrik ve papazların başkanlıklarını yaptıkları cemiyetler, Pontus meselesi olarak gündeme taşınan Karadeniz'de Rum Pontus devletini kurmak üzere Pontus teşkilatlarını desteklemişlerdir. Patrikhane Karadeniz bölgesindeki Pontus çetelerini planlı bir şekilde örgütlemek üzere Kadıköy Metropolithanesi'nden Sinop'lu Piskoposların ailelerini görevlendirerek hem çalışmaları hızlandırmış hem de çalışmaları büyük ölçüde gizlemeyi başarmıştır. Ateşkes antlaşmasının maddeleri uygulandıkça bu durumdan güç alan Patrikhane çok daha aşikar bir şekilde propaganda faaliyetlerine girişmiş, hatta Yozgat ve Ankara gibi metropolitliklere çektiği telgraflarla saldırgan tavrını açıkça ortaya koymuştur.³⁸² 3 Temmuz 1919'da Ankara Valiliğinin, İç İşleri Bakanlığı'na bilgi verme amaçlı çektiği bir telgrafta Patrikhane'nin Keskin Metropoliti Papa Eftim ve Ankara Metropoliti Vasil'e gönderdiği örgütlenme talimatları orjinal haliyle şöyle aktarılmıştır: "Çeteciliğe fevkalade önem verilmesi, asayişin ihlaline çalışılması ve daima İslamlar ve hükümet aleyhinde şikayette bulunmaları tavsiye edildiği ve hangi mahallin şikayeti çok ve asayişi kötü olursa oraların hemen Yunan askeri tarafından

³⁸¹ Uğur Üçüncü, "Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taarruzdaki Faaliyetleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 17, S. 1, Afyon, 2015, s. 23.

³⁸² Mehmet Okur, "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S: 29-30, Mayıs Kasım 2002, s. 103-105.

işgal edileceği ve Trabzon'un Yunan askeri ve itilaf kuvvetleriyle işgal olunup daha sonra Yunanistan'a ve Ankara'nın ve Maden civarının da Trabzon'a ilhak olunacağı..."³⁸³ Tek başına bu telgraf dahi sırf Pontus Rum devletini kurmak adına Fener Rum Patrikhanesinin dahilinde gerçekleşen felaketlerin, Müslümanlar kadar bu faaliyetlere katılmak istemeyen Rum ve Karamanlıları da nasıl bir ateşe attığını gözler önüne sermektedir. Yunan askerinin Anadolu'yu işgale başlayacağı ve İstanbul'a asker çıkaracağına dair gazetelerde çıkan haberlerle, zaten taşkınlıklar yapan Rumlar hepten sokaklara dökülmüş, Aya Sofia'nın kiliseye çevrilmesi için İstanbul'da Kurtuluş komitesi kurulmuştur. İzmir'deki Rumlar, İngilizlere ait savaş gemisini tam bir bayram havası içinde karşılamışlar, dükkanlarına Yunan bayrağı asan Rumlar, ellerinde Yunan bayrakları ve çalınan çanlar eşliğinde İngiliz gemisini selamlamışlardır.³⁸⁴

İzmir'in işgali sırasında silah deposu, haline dönüşen kiliseler, Yunan Kızıl Haçı'nın sözde ilaç taşıyan silah dolu sandıklarıyla doldurularak adeta savaş karargahı yapılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı Arşivi belgelerine göre; Rumların bizzat Fener Rum Patrikhanesine getirilip Yunan pasaportu, Yunan üniforması ve silah verildikten sonra Anadolu'ya sevkıyatları yapılmaktadır.³⁸⁵ "15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan askerlerini karşılayarak takdis eden Hırısistomos, 'ne kadar Türk kanı içerseniz, cennet size o kadar yakın olur...' diyerek Yunan askerlerini ve yerli Rumları katliama sevk etmiştir."³⁸⁶

İzmir ve çevresinde yaşanan olaylar sağduyulu Rumların dahi tepkilerine neden olurken memleketin her yerinde yapılan protesto mitinglerine katılan Rumlar, Fener Rum Patrikhanesini protesto etmişlerdir.³⁸⁷ Osmanlı devleti ilerleyen dönemlerde bazı tedbirler almaya çalışmıştır. Dahiliye Nezareti, Yunan ordusuna katılmak ve Anadolu'daki Rum nüfusunun sayısını artırmak amacıyla İzmir'e ulaşmak isteyen Rumlar olduğunu dolayısıyla da Rumlara seyahat belgesi verme hususunda dikkatli olunması gerektiğine dair³⁸⁸ bir yazı yayınlarak gerekli makamları uyarma yoluna gitmiştir. Müslüman köylerini basarak Türk nüfusunu yok etmeye girişen Rum çeteleri, Mavri Mira cemiyetinin temin ettiği silahlarla tüm Ege ile Marmara kıyılarından Kırklareli'ne ulaşmıştır.

³⁸³ a.g.m., s. 105.

³⁸⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 212.

³⁸⁵ a.g.e., s. 213.

³⁸⁶ Salih Özkan, a.g.e., s. 19.

³⁸⁷ a.g.e., s. 18-19.

³⁸⁸ BOA. DH. KMS. 54-3/33, 21 Zilhicce 1337/ 17 Eylül 1919

Anadolu'nun batı kıyılarındaki şiddet Helen Yardım Komitesi ve Trakya komitesinin çalışmalarıyla Batı Trakya'ya kadar yayılmış³⁸⁹ fakat en insanlık dışı muamelelerin sergilendiği ve tam bir Müslüman avına dönüşen katliamlar, Pontus Rum devletinin kurulacağı Karadeniz bölgesi başta olmak üzere, onlara çok ciddi desteklerde bulunan ve yine Mondros'un 24. maddesi gereğince devlet kurma hayalleriyle adeta çıldırmış olan Ermenilerce Doğu Anadolu'da yapılmıştır. Mütareke sürecinde Fener Rum ve Ermeni Patrikhanesi işbirliği yapmış ve 6 Aralık 1918' de kurdukları Rum-Ermeni Birliği Komitesi aracılığıyla hız kazanan faaliyetlerini çeteler kurma yönünde arttırmışlardır.

Venizelos'un Anadolu'yu iki ateş içinde bırakma dahilinde anlaşma gereği duyduğu Ermenilerle yapılan işbirliği, zamanla ittifaka dönüşmüş hatta bu durum Milli mücadele döneminde de devam etmiştir.³⁹⁰ Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşananlar bambaşka bir hal almış olup Rum çeteleri dışında Rum köyleri de Müslüman köylerine baskılar yapmaya başlamışlardır.³⁹¹ Sözde Pontus Rum devletinin başkenti olarak bilinen Samsun³⁹² ve çevresindeki tüm Rumların Pontus meselesi için eğitilmeleri adına Merzifon Amerikan Koleji'nde de çalışmalar yapılmış, Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti aracılığıyla çeteler için paralar toplanmış ve göçmen adı altında Rusya'dan getirilen eli silahlı binlerce çete üyesi, Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu tarafından Karadeniz başta olmak üzere³⁹³ Batı Anadolu ve Marmara kıyılarına sevk edilmişlerdir. Değişen planlar çerçevesinde merkez olarak belirlenen Samsun'u 9 Mart 1919 tarihinde işgal eden İngiltere, "kendi himayesinde Batı Anadolu'da İon-Rum, Kuzey Anadolu'da Pontus Rum devletlerini kurdurmayı"³⁹⁴ düşündüğünü açık ettiği gibi Karadeniz bölgesindeki Müslümanların Rum çetelerine karşı silahlanmaya başladığı an³⁹⁵ böyle bir işgali gerçekleştirerek açık açık Rum çetelerinin örgütlenmesi taraftarı olduğunu da ortaya koymuştur. Yunanistan'ın Akdeniz'deki varlığını kendi sigortası olarak gören İngiltere, sözde Müslümanlar tarafından Rumlar üzerinde yapılan

³⁸⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 215.

³⁹⁰ Zafer Çakmak, "Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni- Rum- Yunan İşbirliği", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, S. 2, Elazığ 2006, s. 405-410.

³⁹¹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 215.

³⁹² Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontos, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1973, s. 235.

³⁹³ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 216.

³⁹⁴ Rifat Önsay, "Milli Mücadelede Samsun", Milli Mücadelenin 80. Yıldönümünde Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Panel ve Konferansları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 27.

³⁹⁵ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 216.

katliamları Paris Barış Konferansına taşıyarak çıkarlarına uygun bir ortamı da hazırlamıştır.

Anadolu'nun paylaşılması tasarılarını kolaylaştırmak emeli doğrultusunda İtalya'yı dahi bir yana iten İngiltere, Batı Anadolu'yu verdiği Yunanlıları, 15 Mayıs 1919'da³⁹⁶ İzmir'e çıkartmış, bu tarih itibarıyla kendilerince kesinleşen toprak paylaşımını da başlatmıştır. İngiltere'nin Ortadoğu'nun liderliğine soyunduğunu açık eden maddelere sahip olan Mondros Mütarekesi öncelikle, antlaşmaya İngiltere'nin tek başına imza koyması özelliği ile İngilizlerin liderlik konusuna vurgu yapmaktadır. 24.madde ile Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulmasına zemin hazırlanması, bu devlet üzerinden Ortadoğu'ya yayılma isteğiyle öne çıkan İngiltere'yi ve Kafkas demir yolları dahil Osmanlı'ya ait tüm demir yollarının kontrol altına alınması maddesi ile Batum'un işgali maddeleri, yine İngiltere'nin Ortadoğu petrolleri üzerindeki sömürgeci emellerini gözler önüne sermiştir. Görüldüğü üzere İngiltere, bu büyük projeye bir yenisini daha ekleyerek tüm emellerini daha hızlı ve sorunsuz gerçekleştirmek adına yanlarına aldıkları Yunan gücünü, Batı Anadolu'dan daha içeriye yönlendirerek Karadeniz'de çoktan fitili alevlenmiş olan Pontus Rum meselesiyle birleştirmeyi uygun görmüştür. Fener Rum Patrikhanesi'nin kontrolünde ve Yunanistan başbakanı Venizelos'un planları çerçevesinde alevlenen Pontus meselesi artık yol haritasını değiştirmiştir. Bizzat Patrikhane tarafından bastırılan haritaya göre "Pontus Cumhuriyeti... Yeni Yunanistan'ın sınırları başkenti Samsun olan, Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar, Lazistan, Trabzon, Ordu, Sinop, Kastamonu, Ankara, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Şarkikarahisar, Tokat, Amasya, Çorum şehirlerini ve Erzincan'ın bir bölümünü içine almaktadır."³⁹⁷

Kader odur ki; Osmanlı'yı bir an önce parçalayıp bölüşmek adına oynanan oyunlardan biri olan Pontus meselesi ve sözde Pontus Cumhuriyetinin başkenti olan Samsun, Milli Mücadele'nin de başladığı merkez olacak ve tüm planları alt üst eden Karamanlılar, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında saf alarak sorunu çok daha farklı bir boyuta taşıyacaklardır. Samsun-Havza, Amasya-Gümüşhacıköy, Çorum-Tosya, Safranbolu³⁹⁸ gibi şehirlerde yaşayan Karamanlıların Gayrimüslim nüfus içinde Milli Mücadele'ye açıkça destek vermeleri Karadeniz'deki Pontus Rum meselesini de Anadolu'yu paylaşma planlarını da sekteye uğratmıştır. Mütarekenin uygulanmasına

³⁹⁶ a.g.e., s. 218.

³⁹⁷ Mehmet Okur, a.g.m., s. 108.

³⁹⁸ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 232-233.

karşı mücadele başlatan Kuva-i Milliye yanlısı tavırlarını ve Milli Mücadele'yi desteklediklerini net olarak ortaya koyan Karamanlılar, Pontus Rum Meselesi gibi insanlık dışı katliamlara imza atılan bir sürecin içinde bulunmayacaklarını altını çizerek belirtmişlerdir. Pontus Rum meselesinde sırf Anadolu'nun parça parça ele geçirilmesi adına oynanan kanlı oyunu, Trabzon çevresinden TBMM Başkanlığı ile Dışişleri, İçişleri ve Adliye vekaletlerine bildirdikleri "... Anadolu'da tarihen dahi müspet olduğu üzere Rum Elenik namıyla hiçbir millet yoktur. Mevcut olan Rumlar yalnız asırlarca Türk Müslümanlarla birlikte yaşayan Türk Ortodoks Rumlardır..." ifadeleriyle bozan Karamanlılar, Pontus çetelerine Milli mücadele boyunca Kuva-i Milliye ruhuyla³⁹⁹ karşı koyacaklardır.

³⁹⁹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 134.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KARAMANLILAR

5.1. Milli Mücadele Sürecinde Karamanlılar ve Papa Eftim

Karamanlıların Milli mücadele sürecinde takındıkları tavrın, Yunanistan'ın milliyetçi siyasetinin hedeflediği ölçüde sonuç getirip getirmediği sorusuna cevap vermediğini söyleyebileceğimiz şu noktada, Anadolu; “İrken, lisanen ve tebaen, adeten Türk İslamlarla millet-i vahide halinde bir aile evladı”⁴⁰⁰ dır şeklinde bir açıklama yapan Karamanlılar, fiilen de Milli Mücadele’de yer almışlardır. Karamanlıların XIX. yüzyıl boyunca üzerlerinde uygulanan Yunanlılaştırma ve hatta başta Amerika olmak üzere pek çok ülkenin misyonerlik faaliyetleriyle Protestanlaşma dayatmalarına verdikleri tepkiyi incelemiş ve özellikle Anadolu’nun iç bölgesinde yerleşik olan Karamanlıların tüm bu uğraşları boşa çevirdiklerini irdelemiştik. Dilleri, adet ve gelenekleri hatta “çizgi ve bakışlarıyla... Türk olduklarına yemin”⁴⁰¹ edilebilen Karamanlıların bu tutumları aslen yeni olmayıp tarihi silsile içinde zaten kendini göstermiştir. Karamanlıların köken itibarıyla bağlı oldukları Kuman/Kıpçak ve Peçeneklerin, Bizans ordusunda paralı askerlik yaparken Malazgirt savaşında saf değiştirerek Alpaslan’ın yanında nasıl savaştıklarını, Anna Comnena’nın onları tasviren, “bütün gece kurtlar gibi uludular” şeklindeki ifadesini ve kılıkları ile bir zeybeği andırdıkları⁴⁰²na dair açıklamaları hatırlayacak olursak bu tarihi silsilede sergilenen tavrın gerek I.Dünya savaşında gerekse Milli mücadele sürecinde pek de değişmediği bilgilerle sabitlenmiş olur.

Bu bilgilerden biri 23 Mart 1999’da Hürriyet Gazetesinde yayınlanmış olan gazeteci yazar Ahmet Aslan’ın Marika Demiroğlu ve Kiryaki Philippidis ile yaptığı röportajdır. Marika Demiroğlu ve Kiryaki Philippidis, babalarının Gelveri’de ikamet eden Karamanlılardan olduğunu, I. Dünya savaşında Osmanlı devleti tarafından askere alındığını belirtmişlerdir. Babalarının, Osmanlı ordusuna katıldıktan sonra Yunanlılar üzerine başlatılan harekate dahil olduğunu fakat Afyonkarahisar’a kadar ilerlemelerine

⁴⁰⁰ Çiğdem Arslan-Mustafa Toker, Anadolu’da Ortodoksluk Sadası (Tıpkıbasım), A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No: 39, Ankara, 2010, s. 5.

⁴⁰¹ Bülent Berkol, a.g.m., s. 135.

⁴⁰² Mehmet Eröz, a.g.e., s. 26.

rağmen Yunanlıların saldırıları karşısında geri çekilmek zorunda kaldıkları⁴⁰³ şeklindeki anılarını dile getiren bu iki kardeş Karamanlıların Milli Mücadele sırasındaki tutumlarının da ne olduğunu örneklemişlerdir. Kendilerine Türk Ortodokslar ismini uygun gören Karamanlılar, Milli mücadele sürecinde kah milis güçlere katılıp, kah çıkardıkları gazetelerle Fener Rum Patrikhanesinin Yunan işgalinden yana politikasını eleştirmişler, Ankara hükümetinden yana olduklarını Yunanlılar dahil tüm işgalci güçlere karşı çarpışarak⁴⁰⁴ da göstermişlerdir.

Bu çarpışmalar için fiilen harekete geçilmesini sağlayan ve 500 kişi civarı bir gönüllü tabur oluşturulmasına ön ayak olan Papa Eftim de Milli mücadele sürecinde Karamanlıların örgütlenmesi için uğraşacaktır. Rum çete faaliyetlerine karşı Keskin ve çevresinden topladığı gönüllü bir taburun, TBMM hükümeti adına savaştan Müdafaa-i Milliye teşkilatına katılmasını sağlayan Papa Eftim, Yozgat Akdağmadeni civarındaki Rum çetelerinin silah bırakma adına ikna edilmesi işiyle de uğraşmıştır. Bu ikna çalışmaları sırasında Marmara, Ege ve Karadeniz kıyı bölgesinde Fener Rum Patrikhanesi'nin Yunan yanlısı propagandalarının çok etkili olduğunu gören Papa Eftim, Anadolu'nun iç bölgelerindeki Karamanlıların bu etki altında kalma kalmama noktasında bir gerginlik yaşadığını⁴⁰⁵ tespit ederek tüm dikkatini Patrikhane'den ayrı bir kilise teşkilatı kurma konusunda yoğunlaştırmıştır. Yunanistan'ın ve Fener Rum Patrikhanesinin yoğun propagandalarına karşı her daim dik bir duruş sergileyen Papa Eftim, Milli Mücadelede Karamanlılar adına bir sembol olmuştur.

Papa Eftim,⁴⁰⁶ 1300(Rumi) Miladi1884 tarihinde, Yozgat sancağına bağlı Akdağmadeni'nin İstanbulluoğlu mahallesinde dünyaya gelmiştir. Baba adı Baraş, anne adı Marya, dini inancı Ortodoks açıklamasıyla Türk Ortodoks Patrikhanesi 531030 no'lu nüfus kaydı⁴⁰⁷ tespit edilen Papa Eftim'in asıl adı Pavli Karahisarlıoğlu'dur. Tüccar olan babasının da Karahisarlıoğlu namıyla tanınması muhtemelen bu soyadının ailenin kökenini ifade etmektedir.⁴⁰⁸ Beş çocuk⁴⁰⁹ babası olan Papa Eftim'in kurduğu Türk Ortodoks Kilisesi günümüze kadar ayakta kalmasında çocuklarının gayretleri önem arz etmektedir. Papa Eftim'den sonra kilisenin Patrikliğini sırasıyla büyük oğul

⁴⁰³ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 132-133.

⁴⁰⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 229.

⁴⁰⁵ a.g.e., s. 227-228.

⁴⁰⁶ Ek Foto. 10, Gazanfer İbar, a.g.e., s. 133.

⁴⁰⁷ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 75-76.

⁴⁰⁸ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 221.

⁴⁰⁹ Salih Özkan, a.g.e., s. 28.

Turgut Erenerol ardından da Selçuk Erenerol üstlenmiştir. Şu anki Patriklik görevini en küçük oğul olan Paşa Erenerol'un yaptığı Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin, Basın ve Halkla İlişkiler Sorumlusu olarak çalışan Sevgi Erenerol⁴¹⁰, Türk Ortodoks kimliğinden taviz vermeden çalışmalarını yürüttüklerini belirtmekte ve Karamanlılara ait bu kilisenin ayakta kalması adına ellerinden geleni yaptıklarını dile getirmektedir.⁴¹¹

Türk Ortodoks Patrikhanesinin kurucusu Papa Eftim, küçük yaşlarda dini konulara ve kilise ibadetlerine duyduğu ilgi nedeniyle sürekli kiliseye gidip gelmeye başlamıştır. Bu durumu, gözleri görmeyen babaannesi ile çok küçük yaşta kiliseye gidip gelmesine bağlayanlar, yine babaannesinin teşvikiyle kilise okulunda okuma yazmayı öğrendiğini kaydetmişlerdir. Yozgat'a bağlı Akdağmadeni'nde Rüşdiyeye başlayan Papa Eftim'in dini konulara aşırı düşkünlüğünü fark eden hocası Şevki Efendinin desteğiyle, kendisini tamamen din ile ilgili derslere vermesi ve hatta Müslüman arkadaşlarına özenip Kuran-ı Kerim'i hatmetme gibi İncil'i ezberlemeye başlaması Papaz olma kararı ile sonuçlanmıştır. Akdağmadeni Rüşdiyesinin ardından manastıra girmeye karar veren Papa Eftim, dini eğitimini 21 yaşında tamamlamıştır. 1908 ile 1911 yılları arasında Ankara'da baba mesleği manifaturacılık ile uğraşan Eftim, 1911 yılında evlenmiş ve 1912 yılında Diyakoz, yani papaz rütbesinden önceki ruhban sınıfı rütbesini almış,⁴¹² 1915'te de papazlık yetkisini almıştır. Kayseri Metropoliti tarafından Akdağmadeni papazlığına aynı yıl içinde atanan Eftim, 1918 yılında Keskin Metropolit vekili olarak Keskin'de göreve başlamıştır.⁴¹³ I.Dünya savaşının sonuna geldiği bu tarihte Fener Rum Patrikhanesi'nin destekleriyle Yunanistan'ın Anadolu'da bulunan Rumlar üzerinden Türklere karşı başlattığı kıyım ve katliamları bir beyanname hazırlamak suretiyle ve sert bir dille eleştiren Papa Eftim'e, kısa zamanda İstanbul'dan oldukça sert bir cevap gelmiştir. Karşılıklı yapılan bu restleşmede, Papa Eftim'in Yunan hükümetinin Anadolu'daki ayrılıkçı çalışmaları için tehdit unsuru oluşturan sert açıklamaları önemli rol oynamış, Fener Rum Patrikhanesi bu çıkışa Papa Eftim'in tutuklanması için bir tezkire yazarak cevap vermiştir.⁴¹⁴ Papa Eftim'in kaleme aldığı beyannameye, Fener Rum Patrikhanesi'nin neden bu denli tepki gösterip ağır bir ceza verdiği, beyannamenin küçük bir bölümünü okumakla dahi anlaşılabilir. Bir kısmından alıntı yaptığımız beyannamede Eftim, görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

⁴¹⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 226.

⁴¹¹ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 75-79.

⁴¹² Salih Özkan, a.g.e., s. 28.

⁴¹³ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 221.

⁴¹⁴ a.g.e., s. 28-29.

“Büyük Allah’ın iradesiyle, İsa Mesih’in hizmetkârı Keskin Ortodoks Reis-i Ruhânisi ben Papa Eftim, Umum Anadolu Ortodoks Cemaat ve kiliselerine Tanrı babamızdan ve mübarek İsa Mesih’imizden cümlenize selamet ve saadet, inayet ve ihsan buyurmasını dua eder. Avrupa müdahalesi ve bilhassa son zamanlardaki Yunan taarruzları neticesinde Anadolu’nun Müslümanları gibi biz Hristiyanları da müteessir ve mutazzır oluyorlar. Buna hiç şüphe yoktur. Anadolu’da hiçbir Hristiyan yoktur ki şu umumi felaketin kendilerine ait kısmın yegane müsebbibinin İstanbul Patrikhanesi olduğuna kanaat getirmemiş olsun. Zira kabil-i inkar bir keyfiyet değildir ki; Türk Hükümetimizin bidayetten şimdiye kadar kiliselerimize bir müdahalesi olmamış iken İstanbul Patrikhanesi Mübarek İsa Mesihimizin emr’i hilafına ruhaniyetin ve mezhebimizi şerre alet ederek, Türk olduğumuz halde Elenizm propagandasıyla iğfal edilerek güya aslen Yunanlı imiş ve aslına rucu edermiş gibi ekalliyet hukuku iddiasıyla mezhebi millete karıştırarak, bir taraftan bizi Yunan amaline alıştırmak, desiselerine istimal ve diğer taraftan da umumi vekilimiz imişçesine hakkımızı istiyoruz der gibi vaziyetler alarak Avrupa’ya karşı hükümetimizden müşteki sıfat ve vaziyetiyle göstermeye kalkıştılar. Meselenin dünyevi ve cismani hususlarındaki düşüncemize gelince bu da pek açık ve basit olduğundan uzun uzun izahat vermeğe lüzum görmüyorum. Çünkü bu da herkesçe malum bir keyfiyettir. Mesela İstanbul Patrikhanesinin bize Türklüğümüzü unutturmak için aldığı bunca tedbirler hiç kar etti mi? ... İşte Türk tabiiyetimiz ve lisanımız olduğu gibi bakidir. Halis Türk ve Türk evlatları olduğumuzu adet, töre, kültür ve her ahvalimiz ile ispat etmekteyiz. Düşüncelerimizi böylece hülâsa ve halletmiş oluyorum; zannedirim. İşitmek için kulağı olan işitsin! O asırlardan beri Anadolu’da Türk hükümetimiz kilisemize ve dinimize ne zaman taarruz etti? Böyle bir şey vaki midir? Haşa...Din Allah’a ve vicdana bağlıdır. Kiliseler siyaset ocağı değildir. Allah’ın evidir. Din şerre ve ihtilafa alet değil, hayra ve iyiliğe, sulh ve selamete delalettir. Fener Patrikhanesi dini ve ruhani vazifesini ihmal ederek şanlı Türk milletinin şanlı biz aziz evlatlarını desiseler ile Yunanlı yapmaya kalkışması ve Avrupa’ya böyle göstermesi; Türk milletinin aleyhine esastan ari şikayetlerde bulunması Allah’ın emrine ve hakikatine muhaliftir.”⁴¹⁵

Patrikhanenin dini siyasete alet ederek takındığı bu tavrın aslında Fener Rum Patrikhanesi’nin kuruluşuna kadar dayandığı ve Bizans İmparatorluğunun siyasi gücünü pekiştirmek adına siyasete maşa yapılan Patrikhanenin zaten asırlardır bu tavrını

⁴¹⁵ Salih Özkan, a.g.e., s. 28-29.

sürdürdüğünü açıklayan Papa Eftim, Patrikhaneyi şu açıklamasıyla da uyarmıştır: “Sen siyasete karışma, bir dini kurumun başında bulunuyorsun. Siyaset senden uzak olmalıdır. Çünkü İsa’nın temsilcisi siyasete karışmaz. Ben Anadolu’da katliamdan geliyorum. Bu izlediğiniz siyaset yolunu bırakınız. Şu anda 150 bin kişisiniz. 50 yıl sonra 20 bin kişi bile olamazsınız.”⁴¹⁶

Patrikhane’den ayrılmanın ve Osmanlı tebası olmalarına rağmen devletin toprak bütünlüğüne karşı Avrupalı devletlerle her türlü işbirliğine giren azınlık cemaatlerinin engellenmesinin gerekli olduğunu düşünen Papa Eftim, Anadolu’da hızla büyüyen Türk direnişine katılmayı ve Milli Mücadele’yi desteklemeyi⁴¹⁷ uygun görmüştür. Bu görüşlerini yukarıda bahsi geçen beyannamesi ile zaten açıklamış olan Papa Eftim, gerek Avrupalı işgalci güçlere gerek Anadolu’da yaşayan ve ayrılıkçı kavgalara dahil olmamış tüm Hristiyanlara hitaben üstüne basa basa vurguladığı Türklük şuuruyla, tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Milli Mücadele’nin yanında yer alacağını açıkça dile getirmeye başlayan Eftim, İstanbul’un işgal edilmesi ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin dağıtılması akabinde Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için fırsat kollamıştır. Bu fırsatı da Çerkes Ethem aracılığıyla yakalayıp Sivas kongresine katılan Papa Eftim, Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze görüşmüştür.⁴¹⁸ Sivas Kongresinin ardından Keskin’de yapılan bir milli mücadele mitinginde İstanbul hükümetini tanımadığını ve Mustafa Kemal Paşa’dan başka bir makamdan emir almayacağını açıklayan Papa Eftim, Milli Mücadeleye katıldığını ve Mustafa Kemal Paşa’ya bağlı olduğunu metropolitliğini yaptığı Keskin’e duyurmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın, Sivas kongresindeki görüşmelerinden sonra “Baba Eftim”⁴¹⁹ şeklinde hitap ettiği Papa Eftim için söylediği şu söz de manidardır: “Milli Mücadelede bize ordu kadar yardım etti.”⁴²⁰

Papa Eftim’in işgalci güçlere karşı Türk direnişini sağlamak ve özellikle bu işgallere destek veren Fener Rum Patrikhanesi’nden ayrılıp kendilerine ait bir kilise kurmak amaçlarına yönelik açıklamalarda bulunmasından sonra kendisine, Anadolu’nun hemen her yerinden destek gelmeye başlamıştır. Karamanlıların TBMM’ne ve önemli makamlara üst üste çektikleri; işgalleri ve Fener Rum

⁴¹⁶ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 79.

⁴¹⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 222-223.

⁴¹⁸ a.g.e., s. 225-226.

⁴¹⁹ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 14.

⁴²⁰ Salih Özkan, a.g.e., s. 30.

Patrikhanesi'nin baskılarını protesto telgraflarıyla⁴²¹ Milli Mücadele, farklı bir güç kazanmıştır. Papa Eftim'in, Fener Rum Patrikhanesi'nin Rumlar ile ilgili ortaya attığı asılsız iddialarını ve Pontus propagandalarını gazetelere yazdığı yazılarla çürütmeye⁴²²başlaması Karamanlılar üzerinde tesir etmeye başlamıştır. Patrikhanenin Yunan yanlısı propagandalarını eleştirmek üzere gerekli makamlara telgraflar çeken Safranbolu'lu Karamanlılar'ın Türklere ait bir kilise kurulmasına dair düşüncelerinin yayınlandığı 1 Mayıs 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki açıklamaları da şu şekildedir: “Menşe, adet, ananat ve lisan itibariyle Türk bizler, şimdiye kadar Pan Elenizm amalinin husulüne has mesai eden İstanbul Rum Patrikliğinin taht-ı tazyik ve tesirinde kaldık milliyetlerimizi izhar edemedik... Bundan sonra Pan Elenizm amal ve cereyanlarına katıyen tabi olmayarak aslen kardeşlerimiz olan Türklerle mesud ve müreffeh bir halde yaşamak arzusundayız ...” Safranbolulu Karamanlılara ait olan bu telgrafın Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanmasının ardından Isparta'dan ve Samsun-Havza'dan da aynı protesto telgrafları çekilmeye, gazetelerde yayınlanmaya başlanmıştır. Isparta'dan çekilen Telgrafdaki, “Papazlarımız Türk olan yerli ahalimiz içinden yetişir ve İstanbul kilisesi ile yakından uzaktan bir alakaları olmaz...” ifadesi ve Havza piskoposuna ait telgrafta yer alan; “Hükümet matbuamız ve İslam vatandaşlarımız nazarında sıkıntıya sebep olan İstanbul Patrikhanesi'nin... nüfuzu ruhaniyesini üzerimizden atıyoruz...” şeklindeki açıklamaları, Mayıs 1921 tarihli Vakit gazetesinin çeşitli sayılarında yayınlanmıştır. Amasya Gümüşhacıköy'den çekilen telgrafta “Bugün Anadolu'da asırlardan beri yaşayan Rumlar aslen Selçukilerden olup Hıristiyanlığı kabul etmiş has Türklerdir...”⁴²³ cümleleriyle de Karamanlıların Türk kimliği iyice perçinlenerek Yunanlıların bütün politikaları boşa çıkarılmıştır.

Yunanistan'ın ve Fener Rum Patrikhanesinin Anadolu'da sebep oldukları parçalanmaya karşı seslerini yükselten Karamanlıların bilfiil Milli Mücadeleye destek vermeleriyle iyice şekillenen bu süreç, böylelikle Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak Türk Ortodoks kilisesinin kurulması aşamasına gelmiştir. Milli Mücadele boyunca Keskin, Ürgüp, Kayseri, Nevşehir çevresinde toplanan Karamanlılar Papa Eftim'in yoğun çalışmaları sonucunda Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılmak üzere harekete geçmişlerdir.⁴²⁴ Karamanlıların, Fener Rum Patrikhanesi'nin yıkıcı

⁴²¹ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 14.

⁴²² Salih Özkan, a.g.e., s. 30.

⁴²³ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 336- 337.

⁴²⁴ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 90.

faaliyetlerine destek vermemeleri, Yunanistan kaynaklı hiçbir propagandaya kapılmamaları ve hep birlikte Milli mücadeleye destek vermeleri için sürekli telkinlerde bulunan Papa Eftim, Ankara hükümetinin Karamanlıların da hükümeti olduğuna dair bir beyanat hazırlamıştır. Papa Eftim'in Anadolu'daki ayrılıkçı çalışmaları hakkında TBMM'ni de sürekli uyarmasına⁴²⁵ örnek olarak gösterdiği Nevşehir'de yaşayan Müslümanlarla Karamanlılar'ın birbirlerine olan güvenlerinin azalmasının esas nedeni olan Patrikhanenin varlığı, bizzat bir suç örgütü haline gelen bu kurumdan ayrılığı hızlandırmıştır. Papa Eftim, Patrikhanenin Anadolu'da görevlendirdiği ve fitne yayan papazları görevden almak ile başa çıkılmayacak raddeye gelen bu durumu çözmek için sürekli Müslüman Türklerle ilişkileri dile getirip, kardeşlik ruhunun zedelenmemesi için uğraşmıştır.⁴²⁶ Bu doğrultuda açıklamalar yaparak Papa Eftim'e destek veren Konya Karamanlıları, Fener Rum Patrikhanesinin baskıcı tavrını ve Anadolu'da gerçekte yaşananları anlatmak adına, Avrupa ve Amerika Dışişleri Bakanlıklarına çektikleri telgraflarda; "Biz aşağıda imzaları bulunan Konya Türk Ortodoksları, yedi asırdan beri ecdadımız Türk tabiyetinde huzur ve rahat içindeyiz. Hiçbir müdahale olmaksızın kardeş ve vatandaş olarak yaşamaktayız"⁴²⁷ şeklindeki ifadelerle yer vermişlerdir. Çorum Ortodoks Kilisesi Metropoliti olarak görev yapan Papa Nikola, TBMM hükümeti ve hükümete bağlı Adliye vekaleti makamına bir rapor göndermek suretiyle iyiden iyiye güçlenen Türklük ve Türk Ortodoks kilisesinin kurulması gerekliliği adına Papa Eftim'i kesin olarak onaylamış ve Anadolu'da Rum, Elen veya Grek adıyla bir milletin bulunmadığını, kendilerinin de Turan ırkından Türk milleti olduklarını, tek farklılığın Hristiyanlığı kabul eden Türklerden olmaları ve bunun da kullanıldığını dile getirmiştir. Dönemin gazeteleri olan Hakimiyet-i Milliye, Vakit ve İkdam gazetelerinde de yayınlanan tüm bu telgraflar, beyannameler, raporlar⁴²⁸ Anadolu'nun geneline yayılmış halde bulunan Karamanlıların, Türk Ortodoks kilisesinin kurulması sürecinde iyice kenetlenmelerine sebep olmuştur.

Papa Eftim önderliğinde, 1921 baharında başlatılan Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması çalışmalarına "İstanbul, Edirne, İzmir, Ereğli, Ankara, Amasya, İznik, Üsküdar, İzmit, Antalya, Alaşehir, Aynaroz, Aydın, Güzelhisar, Edremit, Bursa, Tire, Çeşme, Çatalca, Diyarbakır, Halep, Kuşadası, Kars, Kapıdağı, Konya, Trabzon,

⁴²⁵ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 338.

⁴²⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 228.

⁴²⁷ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 337.

⁴²⁸ a.g.m., s. 338.

Gümüşhane, Mardin, Gelibolu, Maraş, Niksar⁴²⁹ Ortodoks kiliselerinin ve piskoposlarının destek vermeleri Anadolu'nun topyekün ayağa kalkmasına sebep olmuştur. Papa Eftim'in, "Milli duygularımın sağlamlığı milletimin Türk, din ve mezhebimizin ise Ortodoks olduğundan beni hiçbir zaman tereddüte düşürmemiştir... Bana Türk demeyip Türk dostu diyenleri hiçbir zaman affetmem"⁴³⁰ sözleri Karamanlıların Milli Mücadele'ye hangi duygu ve düşüncelerle destek verdiklerini özetlemektedir.

5.2. Türk Ortodoks Kilisesinin Kurulması

Fener Rum Patrikhanesinin Yunan yanlısı çalışmaları, propoganda ve Rumların çeteler oluşturmak suretiyle gerçekleştirdikleri silahlı eylemleri hiçbir şekilde tasvip etmediklerini üstüne basa basa belirten Karamanlılar, miting düzenlemek, protesto telgrafları çekmek dışında milis güçlere de katılarak Milli Mücadele'nin yanında yer almışlardır. Aynı kilise çatısı altında, aynı inanışa sahip olmalarına rağmen, "Menşei, adet, görenek ve dil olarak Türk"⁴³¹ olduklarını her fırsatta dile getiren Karamanlılar, Ortodoks Hristiyan olmalarına rağmen Rumların Ortodoks Hristiyanlık anlayışlarını asla onaylamayacaklarına dair görüşlerini açıkça ifade etmekten çekinmemişlerdir. Fener Rum Patrikhanesi'nin şiddeti körükleyen açıklamalarının din kurumu olmaktan çıkıp siyasi bir parti gibi çalışmasının hatta Rum Ortodoks tebaaya silah temin etmeye kadar varan akıl almaz faaliyetlerinin kabul edilemez olduğunu ifade eden Karamanlılar, Anadolu'daki tüm Ortodoksların kendi kiliselerini kurmaları adına 1921 yılı baharında⁴³² ilk çalışmalarına başlamışlardır. Tüm açıklamalarında Türkçe'den başka bir dil bilmediklerini ve Türk olduklarını dile getiren Karamanlılar, sadece kendilerine ait bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması gerektiğini⁴³³ her fırsatta belirtmişlerdir. Karamanlıların görüşlerini çeşitli kereler yazıya döken Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 1 Mayıs 1921 günü sayısında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Anadolu Rumları şimdiye kadar kendilerine felaketten başka bir şey getirmeyen İstanbul Patrikhanesiyle alakalarını kesmek istiyorlar... Aynı haberin devam eden bölümünde; 'Anadolu Rumlarının İstanbul Patrikliğinden ayrılmak arzusu yeni bir şey değildir. Harb-i Umumi içinde de bunu istemişlerdi. Bu mutalebat üzerine o

⁴²⁹ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 15.

⁴³⁰ Salih Özkan, a.g.e., s. 30-31.

⁴³¹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 135.

⁴³² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 229.

⁴³³ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 339.

zamanki Hükümet Anadolu'da dinen Hıristiyan fakat aslen Türk olan Rumlar için Karaman'da yeni bir kilise, yeni bir Patrikhane ihtası tasavvurunda idi. Mesele şimdi tekrar canlanmış bulunuyor. Ümit ederiz ki bu defa bir neticeye vasıl olur.' bilgisine yer verilmiştir. Bu bilginin doğruluğunu ispatlayan resmi bir yazışma hakkında bir kayda şimdiye kadar rastlanmamışsa da konu ile ilgili Osmanlı arşivinde tespit edilen, Yıldız esas evrakı Sadrazam Kamil Paşa evrakı ek II nolu belgede 01.08.1292(1876) tarihinde 'bir Türk' imzasıyla Anadolu Ortodoksların Türk olduğu ve Anadolu'da Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulması gerektiğine dair ifadelerle rastlanmıştır. Sadaret makamına yazılmış olan bu belgedeki tarih 1876 yılına denk geldiğine göre, Anadolu'da Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması fikri oldukça eskidir."⁴³⁴

Muhtemelen XIX. yüzyılın milliyetçi hırsları körüklediği bu son dönemde, Fener Rum Patrikhanesinin ve Yunan hükümetinin Anadolu'da uyguladığı Helenleştirme propagandalarından bunalan Karamanlılar, kendilerince bir çıkış noktası aramışlarsa da bu çıkış ancak Milli Mücadele sürecinde yol bulmuştur. Bu yolun çizilmesinde ve Karamanlıların bir görüş etrafında birleşmesinde asıl yükü omuzlayan Papa Eftim, TBMM Saruhan (Manisa) milletvekili Refik Şevket Bey'e Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması isteklerini bildirerek konu ile ilgili ilk adımı atmıştır. Papa Eftim, 6 Ocak 1922 tarihli beyannamesinde Karamanlılara seslenerek, Fener Rum Patrikhanesi'nin hiçbir emrine uyulmaması gerektiğini, fesat çıkararlara destek verilmemesi ve birlik olunmasının tek çare olduğunu belirtmiştir. Papa Eftim'in bu çağrısı karşılık bulduğu gibi Ankara'dan da olumlu cevaplar gelmiş ve Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması ile ilgili Adliye vekili Reşit Şevket Bey ile Hükümet temsilcisi Bekir Sami bey de konu ile ilgilenmişlerdir. Fener Rum Patrikhanesi, her ne kadar bu talebin kabul edilmemesini bildirirse de Adliye vekaleti, Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması ile ilgili kanun teklifini TBMM'ne sunmuştur.⁴³⁵ Meclisten geçen kanun teklifi uyarınca TBMM Hükümeti Adliye Vekaletinden gerekli izin alınınca Kayseri'de Müstakil Türk Ortodoks Kilisesi'nin Kurulması amacıyla bir kongre toplamak üzere hazırlıklara başlayan Papa Eftim, ilk olarak kongreyi yapabilmek adına üç ruhani başkan arama telaşına girmiştir. Bu telaşın sebebi, Anadolu'daki huzursuzluk ortamında herkesin daha güvenli yerlere kaçmaya başlaması ve Anadolu'daki papazların çoğunun büyük şehirlere yerleşmesidir. Henüz Anadolu'dan ayrılmamış olan Konya Metropolit,

⁴³⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 229-230.

⁴³⁵ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 339.

Antalya Episkoposu ve Gümüşhane Episkoposu ile temas kurmayı başaran Papa Eftim, bu üç ruhani lider dışında Anadolu ve Trakya'dan seksen ruhani yöneticiyi de Kayseri'ye davet etmiştir.⁴³⁶ Kayseri'deki kilise kongresi toplanmadan önce çeşitli hazırlıklar yapılmış ve kararlar alınmış, Kilise kongresinin yaptığı faaliyetleri halka duyurmak amacıyla da Kayseri Zincidere Manastırı matbaasında bir gazete çıkartılmasına karar verilmiştir. İlk sayısı 22 Temmuz 1922' de çıkan gazetenin adı Anadolu'da Ortodoksluk Sadası gazetesi olmuş ve haftada bir çıkartılan gazete toplam 16 sayı olmak üzere 8 Nisan 1923'e kadar yayınlanmıştır.⁴³⁷ İlk 13 sayısı 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne Tabidir. Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresinin Mürevvic-i Efkarıdır' alt başlığıyla çıkarılan gazete 14. sayısından itibaren 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Tabi Umum Anadolu Türk Ortodokslarının Dini, Ahlaki Haftalık Gazetesidir'⁴³⁸ alt başlığıyla çıkarılmıştır. Gazetenin Sahibi ve başyazarı Bodrumlu İstamat Zihni (Özdamar)⁴³⁹ bey, hukuk mezunu olup, İzmir'in işgalinden sonra Yunan kuvvetlerine karşı Kuva-i Milliye'yi desteklemek için ilk olarak Denizli'ye oradan Isparta'ya ve Afyon'a geçmiştir. Afyon'da bulunduğu dönemde Afyon İkaz Gazetesinde Milli mücadele yanlısı yazılar yazmış ve Ankara'ya geçişi sırasında da Papa Eftim ile tanışmıştır. Papa Eftim ile birlikte Kayseri'de toplanacak olan Türk Ortodoks Kilisesi Kongresi çalışmalarını duyurmak adına gazete çıkarmaya karar veren Bodrumlu Zihni Bey, kongreye Zonguldak Türk Ortodoks cemaati murahhası olarak katılmış hatta açılış konuşmasını da kendisi yapmıştır.⁴⁴⁰

22 Temmuz 1922 tarihinde Kayseri'de Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması adına ilk kongre toplantısı yapıldıktan sonra⁴⁴¹ Papa Eftim'e Megas Konomks (kumandan-büyük amir) ünvanı verilmiş 21 Eylül 1922'de Papa Eftim ve Konya Metropolit Prokobios, Antalya Episkoposu Meletios, Gümüşhane Episkoposu Yervasios önderliğinde, Türk Ortodoksları Kilisesi Kongresinin resmi açılışı yapılmıştır. İlk Kilise Kongresinde, 72 ruhani başkanın oybirliğiyle, Konya Metropolit Prokobios, Patrik kaymakamı ilan edilmiş ve Karamanlılara ait cemaatin içinden seçilen

⁴³⁶ Hikmet Yavuz Ercan, a.g.m., s. 420.

⁴³⁷ Çiğdem Arslan-Mustafa Toker, a.g.e., s. 1-123.

⁴³⁸ a.g.e., s. V (Önsöz).

⁴³⁹ Fahri Yetim, Mesut Erşan, "Bodrumlu İstamat Zihni Özdamar: Siyasi Ve Kültürel Faaliyetleri", 2. Uluslararası Heryönüyle Bodrum Sempozyumu, Bodrum, 9-12 Mayıs 2011, s. 598.

⁴⁴⁰ a.g.m., s. 598-600.

⁴⁴¹ Salih Özkan, a.g.e., s. 33.

12 kişilik Sen Sinod Meclisi oluşturulmuştur.⁴⁴² Kilise kongresinde kilise adına sekiz kişilik de yönetim kurulu oluşturulmuştur. Yönetim kurulunda; Antalya'dan Philip Çeneoğlu, Kayseri Talas'tan Nuifidus Açanoğlu, Kayseri'den Todor Durmuşoğlu, Karahisari'den Orlağas Yorgi, Everek'(Develi)den Kozma Boyacıoğlu, Keskin'den Fehmi Kostaki, Zonguldak'tan İstimat Zihni, İnebolu'dan Mihaliki Çömlekçioğlu görev yapmıştır. Kilise kongresi üyelerinin sayısı 30 olup isimleri şöyledir:

“Hacı Yani (Fethiye), Hacı Gurail(İncesu), Militi Pavlioğlu(Trabzon), Yovanaki Selamsızoğlu(Tosya), Mitli Kisyolos(Samsun), Hacı Mihail Apostoloğlu(Endürlük), Yanko Biyaslıoğlu(Isparta), Simyon Bacıoğlu(Konya), Vasilaki İshakoğlu(Niğde), İsakidisoğlu Yovan(Silifke), Dimyon Karulidis(Yozgat), Pauli Muradoğlu(Kangrı), Bodosaki Anatiyadi(Sivas), İstefanaki(Malatya), Hacı Ardonoğlu(Çorum), Bodosaki Terzioğlu(Anamur), Damyanos(Eğridir), Yusufaki Mihalioğlu(Kastamonu), Vasialki Araboğlu(Akşehir), Vasilaki Arzuoğlu(Zincidere), Dr. Papadolis(Kayatürk), Vasilaki Dölemecioğlu(Tavlasun), Zayalioğlu Yorgi(Alaiye), Hristofur Vasioğlu(Sille), Nikolaki Bostancıoğlu(Akdağmadeni), Haralim Şüküroğlu(Gevmir), Vasilaki Lukidis(Aksaray), Hacı İstirati(Sinop), Talis(Milas), Yani(Sungurlu)”⁴⁴³

Akdeniz, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri olmak üzere tüm Anadolu'dan katılımın gerçekleştiği kongre aracılığıyla Türk-Ortodoks Kilisesi adına alınan kararlar doğrultusunda Fener Rum Patrikhanesi'nden kesin olarak ayrıldığı açıklanmıştır. Papa Eftim'in Türk-Ortodoks Patriği olarak adliye makamlığı tarafından onaylanmasının ardından Kayseri Türk Ortodoks Patrikliği vücuda gelene kadar Anadolu'daki işgaller nedeniyle boşalan piskoposluklara atamalar yapılmaya başlanmıştır⁴⁴⁴. Kilise kongresi kararları ve kiliseye ait bütün çalışmalar ‘Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesi’ aracılığıyla tüm Anadolu’ya duyurulmaya çalışılmış, özellikle de Fener-Rum Patrikhanesi'nin Anadolu'daki Rum nüfusa yönelik baskı ve zulme dayalı propagandaları çürütmeye yönelik Türk-Ortodoks Kilisesi'nin resmi açıklamaları yine bu gazete aracılığıyla yayınlanmıştır.

“Umum Türk Ortodoksların ser Episkoposu rütbeli Prokobios efendimiz hazretlerinin Taht-ı Riyasetlerinde hayat olsun müstakil Türk Ortodoks Kilisemiz fiilen tesir ve Cemaat-ı Metropolitan ile meclis-i muhtelit daimi dahi evvel suretle teşkil

⁴⁴² Esat Aslan, “Kurtuluş Savaşında Yunan- Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım Türk Ortodoks Kilisesi”, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C. 4, S. 15, Ankara, 1995, s. 423.

⁴⁴³ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 16.

⁴⁴⁴ a.g.m., s. 16-17.

ettiğinden ve binaenaleyh kongremiz mahsadına muvafık bulunduğundan fımabad kongremizin mülga olduğunu ve her türlü umur-u ruhaniyeniz için merci-i mahsusunuz bulunan müstakil kilisemize müracaat etmeniz lazım geleceğini arz eyleriz efendim”⁴⁴⁵ açıklamasıyla resmen çalışmaya başlayan Türk Ortodoks Kilisesi Kongresi öncelikle Karamanlıların ana dillerinin Türkçe olması nedeniyle Rumca’yı anlamadıkları ve Türkçe ibadet edilip İncil’in Türkçe okunması kararını almış, bu kararın Anadolu’daki tüm kiliselere bildirilmesine çalışmıştır.⁴⁴⁶ Bu gelişmeler neticesinde Fener Rum Patrikhanesi’nin saldırı ve suçlamalarına maruz kalan Türk Ortodoks Kilisesi, özellikle Rum cemaate yapılan baskı ve işkenceler olduğuna yönelik iftiraları cevaplamak maksadıyla dönemin gazetelerine ve kendi çıkarttıkları gazetelere demeçler vermişlerdir. 1922 yılı Temmuz’unda Papa Eftim’in Patrikhane’ye hitaben cevabını yayınlayan Yenigün Gazetesi’nde Papa Eftim, “Fenar Patrikhanesinin mantıksız ve safsatadan ibaret dela’ilini ayrı ayrı cerh etmekte, hak ve hakikatini beyan ve izah ederek Patrikhaneyi müşkil bir mevki’e düşürmektedir.”⁴⁴⁷ şeklinde cümlelerle bir beyanat vermiştir. Bu beyanatta Fener Rum Patrikhane’sinin Müslüman Türkler tarafından Hristiyanlara zulüm yapıldığına dair asılsız iddialarda bulunduğunu Avrupa ve Amerika’ya da bildirdiklerini, hatta bu iddiaların asılsız olduğunu örneklerle açıkladığını dile getirmiştir.⁴⁴⁸

Türk Ortodoks Kilisesi kongre üyeleri, Milli mücadelenin kendileri için de ne denli önemli olduğunu her fırsatta vurgulamış, 23 Temmuz 1922’de Erzurum Kongresi’nin yıldönümü açıklamasıyla Mustafa Kemal Paşa’yı milli bayram kutlaması şeklinde tebrik etmişlerdir.⁴⁴⁹ Büyük Taarruz zaferini Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesi aracılığıyla duyuran Türk Ortodoks Kilisesi, yine aynı gazete aracılığıyla, Ortodoks kilisesi kongre delegeleri ve cemaatin katılımıyla Kayseri ve çevresindeki kiliselerde toplanılarak dualar edildiğini ve kutlamalar yapıldığını duyurmuştur. Kayseri Ay Nikola Kilisesi’nde yapılan kutlama töreninde bir konuşma yapan Bodrum’lu İstamat Zihni Efendi, “Kahraman Türk ordularımız, (Neronları) ihya eden zalim, hunhar düşmanı tepelerken Türk Ortodoks Kongresi de meş’um Fener Patrikhanesini ve onların zehirli siyasetini yıkmak için çalışıyor”⁴⁵⁰ sözleriyle Milli Mücadele sürecinde

⁴⁴⁵ a.g.m., s. 17-18.

⁴⁴⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 243-244.

⁴⁴⁷ Çiğdem Arslan-M. Toker, a.g.e., s. 21-22.

⁴⁴⁸ a.g.e., s. 22.

⁴⁴⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 243.

⁴⁵⁰ Ç. Arslan-M. Toker, a.g.e., s. 59.

Karamanlıların durumunu özetlemiştir. Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesi’nin sekizinci sayısında bahsi geçen kilise kutlamalarında konuşma yaptığını öğrendiğimiz Papa Eftim’in şu sözleri de manidardır: “İşte Loyd Corc’un Anadolu’ya çıkardığı Yunan mezarıcıları, halas ve ihtilas-ı mücahedelerimizin karşısında duramadılar. Eştikleri kuyuya yine kendileri düştüler... Kalplerimizi sevinç duygularıyla dolduran Türk kahramanlarına, aziz topraklarımızı yabancı pençelerden kurtaran zafer ordusuna ve onun büyük kumandanlarına Allah tükenmez nusretler, payansız zaferler ihsan etsin.”⁴⁵¹ Sık sık Türklük bilincini ortaya koyan ve bu bilinci diriltecek yazılar yayınlayan gazete, 6 Ağustos 1922 tarihinde Papa Eftim’in Anglikan Kilisesi Episkoposu ve çeşitli yabancı kiliselere gönderdiği arızalar, Anadolu’da gerçekte olup bitenlerin duyurulması adına önem taşımıştır. Gazetede, Ankara hükümetini ziyaret eden general Townshed’e, Papa Eftim’in çektiği bir telgraf da yayınlanmış ve Fener Rum Patrikhanesinin asılsız iddialarını İngiliz dışişleri bakanlığına, Anglikan kilisesine ve batılı basın organlarına başvurmak suretiyle yaymasının ne derece yanlış olduğu yine gazete aracılığıyla dile getirilmiştir. Türk Ortodoks Kilisesi kongrelerinde Fener Rum Patrikhanesinin hiçbir zaman kendilerini temsil etmediğini dile getiren kongre üyeleri, Türk Ortodoks Kilisesinin kurulabilmesi için yoğun bir şekilde çalışmışlar ve bu çalışmalara kiliselerde Türkçe ibadet etmek, İncil’i Türkçe’ye çevirmek, Kayseri’de Türk Ortodoks Ruhban Okulu açmak gibi dini konulardan, Karamanlılarda Türklük şuurunu harekete geçirecek Türk kökenleri üzerine açıklamalar ile milli mücadeleye neden destek olunacağına dair kararlarına kadar her konuyu dahil etmişlerdir. Kongre kararları halk üzerinde de olumlu sonuçlar doğurmuş, özellikle Anadolu’nun iç bölgelerinde Fener Rum Patrikhanesinin propagandaları halka hiç tesir etmediği gibi milli mücadeleye fiilen destek sağlanmıştır.⁴⁵² 22 Eylül 1922 günü, Fener Rum Patrikhanesinin Karamanlıları temsil etmediği için Konya metropoliti Prokobiyos efendinin TBMM hükümetine bağlı, Bağımsız Türk Ortodokslarının Patrik Kaymakamı seçildiği, yine kongre kararıyla açıklanmış böylece Türk Ortodoks Patrikhanesi ve Patrik seçimi yapmak suretiyle Türk Ortodoks cemaati Fener Rum Patrikhanesinden resmen ayrılmıştır. Türk Ortodoks Kilisesi’nin daimi üyelerinin geldikleri yerler olan: Antalya, Kayseri-Talas, Kayseri, Şarki Karahisar, Everek, Keskin, Zonguldak, Kastamonu-İnebolu, Antalya-Fethiye, Kayseri-İncesu, Trabzon, Trabzon-Tosya,

⁴⁵¹ a.g.e., s. 60.

⁴⁵² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 244-246.

Samsun, Kayseri-Endürlük, Isparta, Konya, Niğde, Mersin-Silifke, Yozgat, Sivas, Malatya, Çorum, Mersin-Anamur, Isparta-Eğridir, Kastamonu, Akşehir, Zincidere, Kayatürk, Tavlasun, Alanya, Konya, Şile, Yozgat-Akdağmadeni, Germir, Aksaray, Sinop, Sungurlu şehirleri Anadolu'nun hemen her bölgesinden katılımın gerçekleştiği bir kilise kongresinin kararlarının ne kadar bağlayıcı olduğunu gösterir. Bu süreçte yaşanan tek sıkıntı Adliye Vekaletinin Patriklik seçimi için vereceği onayın gecikmesi olmuş bu onay çıkana kadar Türk Ortodoks Kilisesi kongresi görev yapmaya devam etmiştir.⁴⁵³

Milli mücadelenin sona ermesi ve Türk ordusunun Kurtuluş savaşından zaferle çıkmasının ardından Fener Rum Patrikhanesi Türk Ortodoks Kilisesi üzerindeki baskısını iyice artırmış hatta Papa Eftim'i; Fener Rum Patrikhanesini Kayseri'de kurmak için kendileriyle anlaştığı şeklinde asılsız iddialarla zan altında bırakmaya çalışmıştır. Bu suretle Türk Ortodoks Patrikhanesi resmen açıldığında başına geçecek ve Patrik ünvanını alacak olan Papa Eftim'in önünü kesmeyi planlayan Fener Patrikhanesi, Karamanlıların ruhani liderini zayıflatarak bu oluşumu engellemek için son saldırılarını gerçekleştirmiştir. Fener Patrikhanesinin bu yıpratma politikası karşısında kendince tedbirler alan Papa Eftim, Kayseri'den Ankara'ya geçip orada yerleşmenin bu oyunu bozacağını düşündüyse de kendisinin Ankara'ya yerleşmesiyle Türk Ortodoks Kilisesi, Fener Rum Patrikhanesinin nüfusu karşısında sahipsiz kaldığı için tehlikeli bir dönem yaşamıştır.⁴⁵⁴ Tam da bu tehlikeli dönemde Ankara hükümetinin savaşı sonlandırmak üzere Mudanya ateşkes antlaşması ve Lozan barış antlaşmasının imzalanması gibi yoğun bir diplomasi trafiği yaşaması Türk Ortodoks Kilisesini iyice yalnızlaştırmış, Papa Eftim tüm dikkatini Lozan'da görüşülen Türk-Yunan Ahalisinin Mübadelesi konusuna vermek suretiyle, Karamanlıların bu mübadeleden muaf tutulmaları için var gücüyle çalışmıştır.

5.3. Lozan Antlaşması Sürecinde Karamanlılar

İngiltere'nin Ortadoğu üzerindeki planları doğrultusunda desteklediği ve Paris Barış konferansından itibaren ısrarla üzerinde durduğu ve büyük umutlar bağladığı Yunan gücü, Anadolu'da ciddi kayıplar vermiş, işgalci güç olarak geldikleri toprakları Büyük Taarruzdan sonra kaçarcasına boşaltmak zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal

⁴⁵³ a.g.e., s. 252-258.

⁴⁵⁴ Hikmet Yavuz Ercan, a.g.m., s. 422.

Paşa'nın komutasında yapılan Büyük Taarruz sadece Yunanlılar için bir hezimet olmamış, İngiltere hükümeti de büyük bir handikapın içine düşmüştür. Kapıdağ yarımadasından ve İzmir limanından Türk topraklarını terk etmek zorunda kalan Yunan askerinin bu durumu, Türk askerinin İstanbul ve Doğu Trakya'ya doğru devam etmesi muhtemel ilerleyişini gündeme getirince ne Fransa ve İtalya'dan ne de sömürgelerinden asker desteği alamayacağını, dolayısıyla da savaşı devam ettirme şansı olmadığını farkında olan İngiltere, ateşkes konusunu gündeme getirmiştir. Söz konusu olan Mudanya Ateşkes antlaşmasının Türk-Yunan savaşını bitirecek olmasına rağmen antlaşma görüşmelerine Yunanistan'ın katılmayıp, İngiltere-İtalya-Fransa tarafından TBMM hükümeti ile imzalanan ateşkese sonradan katılacağını açıklaması ilginç olduğu kadar, Yunanistan'ın İngiltere hükümetince piyon bir devlet olarak nasıl kullanıldığını gösteren en önemli delillerden biri olmuşsa da Mudanya ateşkes antlaşması İngiltere hükümetinin de sonunu getirmiş, savaş boyunca hararetle Yunanistan'ı savunan Lloyd George, bütün umutları boşa çıkardığı için görevinden istifa etmiştir.

11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes antlaşması hükümlerince kabul edilen Lozan Barış antlaşması sürecinde, İngiltere'de yeni bir hükümet kurma telaşı yaşanırken, TBMM'de de İstanbul hükümetinin Lozan'a davet edilmesi nedeniyle yönetimde iki başlılık krizi başlamıştır. TBMM'deki saltanat ve padişahın varlığı üzerine yapılan tartışmalar, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması ile sonuçlanmış, meclisin görüşüne göre iki başlı yönetim krizi ve Lozan'da Türk milletini kimin temsil edeceği sorunu çözülmüştür.

İsviçre'nin Lozan şehrinde 21 Kasım 1922 tarihinde başlayan görüşmelere İsmet İnönü başkanlığında Türk heyeti, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Yugoslavya, Romanya ve boğazlarla ilgili konularda Bulgaristan ve S.S.C.B katılmıştır. Lozan'a giden Türk heyetine, Bakanlar kurulunca bildirilen talimatnamede bahsi geçen kapitülasyonlar konusunda taviz vermeme ve Ermeni Devleti kurma meselesinde kesin olarak red kararları bildirilmiştir.⁴⁵⁵ Özellikle kapitülasyonlar konusunda direnen ve Türkiye'yi kendileri karşısında yenilmiş hatta Yunanistan'ı galip gelmiş devlet olarak kabul eden⁴⁵⁶ işgalci güçlerin uzlaşmaz tavrı karşısında Şubat ayında görüşmeler kesilmiş, ancak Nisan ayında tekrar bir araya gelinmiştir. Barış görüşmeleri boyunca gerilime neden olan bu konular dışında İngiltere'nin "Musul ve Boğazların statüsü

⁴⁵⁵ Ömer Budak, "Mübadele Meselesi ve Lozan'da Çözümü", Karadeniz Araştırmaları, S. 26, Ankara, Yaz 2010, s. 133.

⁴⁵⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 262.

üzerinde durması”⁴⁵⁷ görüşmeleri iyice uzatmış, Musul sorunu ve Boğazlar meselesi gibi çözülmesi sonraya bırakılan meselelere, esas itibariyle konumuzu ilgilendiren ve çok büyük acılara gebe Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi meselesi de eklenmiştir. Anadolu’da yaşayan Ortodoks nüfus ile Yunanistan’da yaşayan Müslüman nüfusun karşılıklı değişimi anlamına gelen Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi meselesinin Lozan Barış antlaşmasına ne sebeple dahil edildiği konusuna bakıldığında karşımıza; Balkan savaşları ve sonrasında imza edilen antlaşmalarla azınlık konumunda kalan Müslüman Nüfus Sorunu çıkmaktadır.

Özellikle İstanbul antlaşmasıyla, Bulgaristan’da yaşayan Müslüman Türkler azınlık konumuna düşmüş ve baskı görmeye başlamış “gelişimleri egemen Türk Müslüman nüfusa karşı düşmanlık üzerine kurulu olan”⁴⁵⁸ Bulgaristan ve Yunanistan gibi devletler binlerce Türk’ün Anadolu’ya göç etmelerine sebep olmuşlardır. Osmanlı devletince 13 Mayıs 1913 tarihinde yayınlanan İskan-ı Muhacirin Nizamnamesi⁴⁵⁹ ile resmiyet kazanan Balkan göçleri Osmanlı-Bulgaristan ve Osmanlı-Yunanistan arasında karşılıklı nüfus değişimi şeklinde gerçekleştirilmemiştir. Bunun sebebi; Balkan savaşları boyunca Müslüman nüfusun zaten Osmanlı topraklarına göç etmeleri, sonrasında da I. Dünya savaşının patlaması üzerine Bulgaristan, Yunanistan ve Osmanlı devletinin karşılıklı nüfus değişimini yürürlüğe koyma gibi bir lükslerinin kalmamasıdır.⁴⁶⁰ Bir türlü gerçekleşmeyen ve Paris Barış Konferansı’ndan hemen sonra Yunan hükümeti tarafından Batı Anadolu’yu Yunanistan’a katma hedefini de içine alan Müslüman Türklerle Anadolu’daki Rumları değiştirme isteği, İngiltere’nin de desteğiyle Lozan’da tekrar masaya yatırılmıştır. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Türk ve Yunan Ahali mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokolün imzalanması sürecinde, Yunanistan ile Türk hükümeti arasında arabuluculuk görevini Milletler Cemiyeti Göçmenler Komisyon Başkanı, Dr. Fridtsof Nansen yapmıştır. Yunanistan’ın savaşın kaybedilmesinin ardından özellikle İstanbul ve Doğu Trakya’dan gelen Rum göçmenler ile Bolşeviklerden kaçarak kendilerine sığınan Rum nüfus karşısında ekonomik nedenlerle mübadelede ısrar etmesine Ankara Hükümetinin de olumlu yaklaşması üzerine gelişmeler hızlanmıştır. Tüm bu gelişmelerin altında yatan diğer sebep de hem Ankara

⁴⁵⁷ a.g.e., s. 263.

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 264.

⁴⁵⁹ Mehmet Kaya, “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar” Tarih Araştırmaları, C. 5, S. 6, Balkan Savaşları Özel Sayısı, Kasım 2013, s. 2-3, www.historystudies.net/Makaleler/1652143913_1-Mehmet%20Kaya.pdf, erişim: 4 Mayıs 2015.

⁴⁶⁰ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 264-265.

hükümetinin hem de Yunanistan'ın homojen bir nüfus oluşturmak ve gerek etnik, gerek dini gerginlikleri oluşturabilecek nüfusu dışarıda bırakarak devletin kalkınmasına odaklanmaktı. Bu ortak tutuma rağmen İstanbul'da yaşayan Rumların mübadele dışı tutulmasını, cemaatsiz kalan Fener Rum Patrikhanesinin Yunanistan'a taşınması sonucu Yunan Kilisesinde huzursuzluk olacağını düşünen ve Yunanistan ile İstanbul'da yaşayanlar dahil bütün Rum nüfusun değişime tabi tutulmasını isteyen Türk hükümeti, uzun süre bir sonuca varamamıştır. 2 Aralık 1922 tarihinde İtalya'nın başkanlığını yaptığı bir alt komisyonun Türk tarafına yaşatacağı olumsuz ekonomik sonuçların açıklanması sonucunda Ankara, konuda uzlaşmacı bir tavır takınarak meseleyi tüm maddeleriyle tekrar ele almak istemiştir.⁴⁶¹

İstanbul'daki Rumlarla, Batı Trakya'daki Müslümanların yer değiştirmeyeceği konusunda anlaşılmasına rağmen bu kez de Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul'dan çıkarılması hususunda gerilen görüşmeler, “Evrensel Patrikliğin bütün kurulları ve organlarıyla İstanbul'dan uzaklaştırılması”⁴⁶² şartının kabulüyle yani “Patrikhanenin bundan sonra siyasi ve idari işlerle uğraşmayacağı, yalnız dini meseleler”⁴⁶³ ile ilgilenmesi şartıyla sözleşmenin imzalanması noktasına gelinmiştir. Lozan Barış Konferansında Türk Yunan Ahali mübadelesi konusu ile ilgili hemen her görüşmede Türk Ortodoks olarak gündeme getirilen Karamanlıların ayrıca tartışılmaması daha ilk baştan Karamanlılar adına tedirgin edici bir ortam oluşmasına sebep olmuşsa da İsmet İnönü'nün konferans boyunca yaptığı açıklamalarla tedirginlik yerini daha pozitif bir havaya bırakmış, bunu Lord Curzon'un müttefik devletler adına yaptığı konuşmada Karamanlıların Anadolu'da kalmaları gerektiği açıklaması takip etmiş ve böylelikle umutlu bir bekleyiş başlamıştır. Öyle ki; karşılıklı yapılan bu açıklamalar sonrası, Yunanistan bazı şartların kabulü karşılığında zorunlu nüfus mübadelesinden vazgeçebileceklerini, hatta savaş sürecinde Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden Rumların da geri dönebileceklerini, özellikle Karamanlıların zorunlu göçe tabi olmamaları gerektiğini dile getirmiştir.

Çeşitli ağızlardan mübadeleye tabi tutulmamaları konusunda yapılan açıklamalar ve en önemlisi de İsmet Paşa'nın “Türk Ortodokslarına gelince, bunlar herhangi bir konuda Müslüman yurttaşlarının yararlandığı işlemde başka türlü bir işlem görmeyi hiçbir vakit istememişlerdir; böyle bir istek ileri sürmeleri de asla

⁴⁶¹ a.g.e., s. 266-272.

⁴⁶² a.g.e., s. 271.

⁴⁶³ Hikmet Yavuz Ercan, a.g.m., s. 423.

beklenmeyecek bir şeydir”⁴⁶⁴ açıklaması Karamanlıların Lozan sürecindeki endişelerini en aza indirmiştir. Endişelerin tam olarak sona ermemesinin nedeni, mübadeleye tabi tutulacak nüfusta sadece din faktörünün ele alınmış olmasıdır. Karamanlıların özel olarak tartışılmadan Hristiyan olmalarından ötürü nüfus mübadelesinin ne şekilde dışında kalacaklarına dair karara varılmadan açıklanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine dair sözleşme, bu endişeleri gidermemiş ve bekleyiş başlamıştır. İsmet İnönü’nün Lozan konferansı boyunca Karamanlıların Türk Müslümanlardan ayrıldıkları tek noktanın Hristiyan dininde bulunmaları olduğuna dair ve Türk Ortodoks Kilisesi Kongre üyelerinin de resmi olarak yayınladıkları tüm beyanlarda ırken Türk olup, inanışlarının Hristiyanlık olduğuna dair bilgiler vermeleri konuya açıklık getirmişse de meseleyi gerçek anlamda sonuca bağlamamıştır. Karamanlılar, azınlıklar sorunu gibi farklı konularda farklı şekillerde gündeme gelmiş, mübadele kapsamında ciddi bir disiplinle ele alınmamaları huzursuzluğu devam ettirmiştir.⁴⁶⁵

Gerek Yunan hükümetinin gerekse Ankara hükümetinin sadece din merkezli ele aldığı mübadele konusunun uygulanması sırasında, Türk olmalarına rağmen Anadolu’dan göçe zorlanan Karamanlılarla, Yahudi İspanyolcası konuşan Yahudilik’ten dönme Müslümanlar, Türkçe ve Arnavutça konuşan Arnavut Müslümanların⁴⁶⁶ zorunlu göçe tabi olmaları, her iki tarafın da daha fazla önemsedikleri konular nedeniyle bu tür konuları es geçmelerinden kaynaklanmıştır. Her iki taraf için de önemsenen meseleler ekonomik kaynaklı olmuş, Göçmenler Komisyonu Başkanı Dr. Nansen’in mübadelenin gerçekleşmesi durumunda savaş sonrası artan ekonomik bunalımın en aza indirilebileceğini açıklaması tüm dikkatleri bu konuya toplamıştır.⁴⁶⁷ Balkan savaşlarından beri süregelen göç hareketleri Yunanistan için de yeni bir devlet kurma aşamasında olan Türk hükümeti için de çok ciddi kayıplara ve ekonomik sıkıntılara sebep olmuş,⁴⁶⁸ kayıpları en aza indirmek adına mübadele sözleşmesinin çarçabuk imza edilmesine çalışılmıştır. İnsan değişimi gibi vahim sonuçlar oluşturacak böylesine zor bir kararın bu şekilde verilmesinin altında yatan bir gerçek de Lozan’a giden heyet içinde bulunanların konuya gerekli özeni göstermeyişleri olabileceği gibi, Rıza Nur’un

⁴⁶⁴ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 276.

⁴⁶⁵ a.g.e., s. 277.

⁴⁶⁶ Esma Dalp Bayram, “1923 Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi: Türk Yunan Taraflarının Mübadeledeki Kriterleri”, www.academia.edu/9814790/1923_TÜRK_YUNAN_NÜFUS_MÜBADELESİ_TÜRK_YUNAN_TARAFLARININ_MÜBADELEDEKİ_KRİTERLERİ, s. 1-2, erişim: 5 Mayıs 2015.

⁴⁶⁷ Ömer Budak, a.g.m., s. 136.

⁴⁶⁸ Esma Dalp Bayram, a.g.m., s. 3.

mübadele ile ilgili şu sözleri oldukça düşündürücüdür: “Ahali mübadelesinin ben konferansın en zor ve dağdağalı işi olacağını zannediyor, nasıl teklif edeceğimi düşünüyordum. Bir gün kudret helvası gibi ayağımızın ucuna düştü. Hala şaşıyorum.”⁴⁶⁹

I. Dünya savaşı boyunca ekonomik gücünü zorlayan İtilaf Bloğu üyeleri tam da kazandıklarını düşündükleri bir anda karşılaştıkları Türk direnişi karşısında bel bağladıkları Yunanistan’ı, gelinen nokta itibarıyla artık yük olarak görüyor ve belki de sırtındaki bu yükten kurtulmak istiyordu. Aslında Rıza Nur’un ayağımızın ucuna düştü diye nitelediği durumun gerçekte sebebi tam da buydu. Milletler Cemiyeti Göçmenler Komisyonu Başkanı Nansen’in dillendirdiği nüfus mübadelesi teklifi, özellikle İngiltere ve Fransa’nın, Yunanistan’ın bir an önce ekonomik olarak ayağa kalkması ve belki de bundan sonra uygulamak istedikleri çıkarıcı, sömürgeci politikalarda kendilerine yandaş güçlü bir Yunanistan’ın var edilebilmesi için pek de düşünme payı bırakılmaksızın tarafların hızla kararlar almalarını sağlamaktı.

Lozan barış görüşmeleri sırasında Karamanlıların Türk kimliği ile ilgili ve Ankara hükümetini zor durumda bırakmaya yönelik Rum ahaliye baskı konulu propagandaları çürütmek üzere Lord Curzon’a telgraf üstüne telgraf çeken Papa Eftim’in⁴⁷⁰ tüm çabalarına rağmen artık kötü bir sona yaklaşılmaktadır. Türk Ortodoks Kilisesi Kongresi tarafından çıkartılan Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesinde ısrarla gündeme getirilen bu meselede sürekli Karamanlıların Türk kökeni üzerinde durulmuş ve İsmet İnönü’nün kendileri ile ilgili yaptığı açıklamalar neticesinde mübadele dışında kalınacağı dile getirilmişse de soruların ardı arkası kesilmemiştir. Aynı gazetede Karamanlıların mübadeleye tabi olup olmadığına dair soruların cevaplanması ile ilgili bir yazı kaleme alan Türk Ortodoks Kilisesi Kongresi üyesi ve gazete sahibi Bodrum’lu İstimat Zihni Efendi’nin şu sözleri dikkate şayandır: “... bu mübadelenin Anadolu’nun dahilinde bulunan Türk Ortodokslara şümulü olamayacağı husule gelir. Zira bir kere biz Türk Ortodokslar henüz Lozan Konferansı(ndan)... evvel Yunanlılar arazimizi işgal ettikleri zamanlardan Fenerin mekruh ve menfur siyasetine isyan-u feryad ederek fiilen kat-ı alaka ve münhasıran umur-u diniye ve mezhebiye ile meşgul müstakil kilisemizi teşkil ettik, Biz Türk Ortodoksların ırken Türk olduğumuz tarihen sabittir. Lisan ve adat ve adab ve muaşeratımız yine Türk’tür. Şu itibarla ırkiyetleri Türk olmayan yalnız Türk ahiiyetinde bulunan diğer Rumlara kabil-i kıyas

⁴⁶⁹ Yücel Bozdağlı, “Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi/Özel Sayı, Yıl: 18, S.3, Ankara, Ocak 2014, s. 15.

⁴⁷⁰ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 76.

değiliz. Bizim ekalliyetlerle hiçbir münasebetimiz yoktur. Doğrudan doğruya Türk İslamların ekseriyeti dahilinde aynı ırka mensup ve yalnız din noktasından Ortodoksluk mezhebine salikiz... Türk İslam kardeşlerimizle birlikte Türk vatanının selamet ve saadeti gayei ulviyesinde aynı fikir ve hiss-i mütefekkir ile mütehassıs yekvücut olarak yaşamaya karar verdik. Doğup büyüdüğümüz ana topraklarımızdan başka, bize külliye yabancı ve ahlak ve adatımıza lisanımıza gayrimuvaffik muhitlerde topraklarda yaşayamayız ve yaşamının da kabiliyet ve imkanı yoktur... Türk Ortodoksluk alemi ise bidayetten berü Türkiye’de bu prensiplerle yaşamaya azim ve iman ettiklerinden Türk İslam kardeşlerinin takip ettikleri milli, vatani gaye ve emellerinden fıkren, kalben (ayrılmadıklarından) bu Türk ırkının da bu şerait dahilinde anavatanımız Türkiye’de yaşamaya, kalmağa layık vem üstehak olur... Hakiki Türklüğe merbut ve sadık Ortodokslar kalır ümidindeyiz.”⁴⁷¹

Lozan görüşmeleri yapılırken, Ankara’da TBMM’de de pek çok gizli oturum yapmak suretiyle Papa Eftim’in Türk Ortodoks Kilisesi çalışmaları nedeniyle, Türk Ortodoksları diye anılmaya başlanan Karamanlılar meselesi görüşülmüştür. Karamanlıların mübadele kapsamında yer almaması gerektiği konusunda Ankara hükümetinin de olumlu görüş bildirmesi⁴⁷² hatta tüm Karamanlıları temsilen Papa Eftim’i Çankaya köşküne çağırarak; “Sen Papa Yeftim değil, Baba Yeftim’sin”⁴⁷³ diyerek onurlandıran Mustafa Kemal Paşa’nın tutumu, bu gergin bekleyişi yumuşatan sebepler olmuşsa da 30 Ocak 1923 günü 19 maddelik Yunan ve Türk Ahalinin mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol imza edilmiş ve sonuçta Karamanlılar için anavatandan ayrılık süreci başlamıştır.

Lozan antlaşması sırasında Karamanlıların mübadele dışında tutulacaklarına dair görüşlerinin dayanak noktası Ankara Hükümeti’nin Papa Eftim’e verdiği sözdür. Papa Eftim kendisine verilen sözü 25 Eylül 1923 tarihinde gazetecilere verdiği bir röportajda açıklamış, mübadele dışında tutulacaklarının çok daha önce kendisine bildirildiğini söylemiştir.⁴⁷⁴ Konu ile ilgili böylesi olumlu devam eden bir süreçte imzalanan Nüfus mübadelesi sözleşmesi, Karamanlılar arasında şaşkınlık ve üzüntü ile karşılandığı gibi kısa süre sonra incelenen sözleşme maddelerinde kendi durumları ile ilgili net bir ifade bulunmadığını düşünen Türk Ortodoks Kilise Kongresi üyeleri, bu kez de sözleşme

⁴⁷¹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 281-282.

⁴⁷² Gazanfer İbar, a.g.e., s. 141.

⁴⁷³ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 76.

⁴⁷⁴ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 139-140.

uygulanmaya başlamadan bu yanıştan dönülmesi adına girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türk heyeti adına, İsmet Paşa ve Dr. Rıza Nur tarafından Türk-Yunan Nüfus mübadelesi Sözleşmesi 30 Ocak 1923'te imzalanmasına rağmen, TBMM tarafından 23 Ağustos 1923'te çıkarılan 340 numaralı yasayla onaylanmış ve ancak Ekim 1923'te mübadele uygulaması başlatılmıştır.⁴⁷⁵ İşte bu süreçte tekrar tekrar sorgulanan Nüfus mübadelesi sözleşmesi kapsamında Karamanlıların durumunun ne olacağına dair soru, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey tarafından Rıza Nur'a sorulmuştur. Lozan'daki Türk heyetinde bizzat görev yapmış olan Rıza Nur'un verdiği cevap olan; "istenirse mübadeleye tabi istenirse de mübadele dışı tutulabilecekleri"⁴⁷⁶ ifadesi bir beklentinin oluşmasına sebep olmuş, köklerinden, toprağından ayrılmak istemeyen Karamanlılar mübadeleden çıkma yolları arayamaya başlamışlardır. İstanbul Rumlarının mübadeleye tabi tutulmamaları kararı nedeniyle İstanbul'daki akrabalarının yanına yerleşen Karamanlılardan tutun da, Müslüman ile evlilik yapmak, yetim ve dul olmak sebepleriyle mübadele dışı kalmaya⁴⁷⁷ çalışan Karamanlıların varlığı, durumun vehametini gözler önüne sermiştir. Yetim ve dul olma, Müslüman ile evlilik yapma şartlarını taşımayıp mübadele dışı kalmaya çalışan pek çok Karamanlı, farklı yollara başvurmuştur. Nüfus mübadelesi şartlarına göre; mübadeleye Türk tebaası olan Ortodoks Rumlar tabi tutulduğu için Romanya vatandaşlığına geçerek mübadele dışı kalmaya çalışan Dimitri Caraiani ve Jean Caraiani çifti, 1926 yılında Türkiye'ye geri dönmek ve bıraktıkları taşınmaz mallarını geri almak konusunda Romanya elçiliğı aracılığıyla bir başvuru yapmışlarsa da bu, sonradan tabiyet değiştirmenin mübadeleden çıkma nedeni sayılmaması gerekçesiyle kabul edilmemiştir.⁴⁷⁸ Rum adledilerek Yunanistan'a göç ettirilen "Türk tebeasından Jaso bint-i Spiro"nun, İstanbul'da ikamet etmekte olan kocasını ziyaretine dahi izin verilmediğı, dolayısıyla da seyahat özgürlüğünü dahi kısıtlayan⁴⁷⁹ nüfus mübadelesi sözleşmesinin içeriğine bakılacak olunursa, Karamanlıların mübadeleye dahil olup olmadıkları ya da eğer dahil edildilerse mübadeleden hangi şartlar dahilinde çıkabilmeye çalıştıkları daha iyi anlaşılacaktır.

⁴⁷⁵ a.g.e., s. 142.

⁴⁷⁶ a.g.e., s. 141.

⁴⁷⁷ İbrahim Erdal, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadeleden Iskat (Çıkma) Yolları", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi/Özel Sayı, Yıl: 18, S. 3, Ankara Ocak 2014, s. 123-134.

⁴⁷⁸ BOA. HR.İM. 195/54, 9 Ağustos 1926.

⁴⁷⁹ BOA, HR.İM. 175/11, 3 Şubat 1926.

Nüfus mübadelesi gereğince zorunlu yer değişimi, 1 Mayıs 1923 günü başlatılacaktı ve bu değişim zorunlu yapılacaktı. Göçe tabi olanlar, Türk ve Yunan hükümetlerinin izni bulunmaksızın geldikleri ülkelere geri dönmeyeceklerdir kararı alınmış ve 350,000 Müslüman Türk ile 200,000 Hristiyan Rum zorunlu olarak yer değiştirmişlerdir.⁴⁸⁰ Zorunlu göçe tabi tutulan Karamanlılar için bu karar tam bir şok etkisi yaratmıştır. Milli mücadele sürecinde Rum çete hareketlerinden uzak durmuş, devlete isyan etmemiş hatta Ankara hükümetine müracaat ederek gönüllü milli güçler oluşturmuş⁴⁸¹ Karamanlıların mübadelesi kararı kadar, Rum sayılarak anavatanından çıkmak zorunda kalmaları ayrıca derin bir üzüntü oluşturmuştur. Karamanlıların zorunlu göçe tabi olmaları nedeniyle bir açıklama yapan Bodrum’lu İstimat Zihni Efendi “... ana topraklarından başka ... külliye yabancı ve ahlak ve adetlerine, lisanlarına gayri muvafık muhitlerde”⁴⁸² cümleleriyle bir anlamda mübadele sonucu yaşanacak sıkıntıların neler olacağını özetlemiş ve ortak üzüntüyü dile getirmiştir.

İlk şoku atlatan ve mübadeleye tabi olmamak için çareler arayan Karamanlıların imdadına; mübadele sözleşmesinin ikinci maddesinde yer alan özel nedenlerle istisna edilenler, askeri nedenlerle istisna edilenler ve mübadelesi te’cil olanlar hususunda belirtilen kurallar yetiştirilmiştir.⁴⁸³ Büyük çoğunluğun yararlanamadığı bu hususlarda kurallar dahilinde mübadele dışı kalanlar olmuşsa da mübadeleden çıkmak için yapılan girişimler bazen sonuçsuz kalmıştır.⁴⁸⁴ Özel nedenlerle istisna edilenler grubuna dahil olabilmek için mübadeleden muaf olan Gayr-i Müslim ya da Müslüman bir erkekle evlilik yapma şeklinde yollar arayan Karamanlı hanımlar, yaşanan pek çok karışıklığa rağmen 26 Ağustos 1925’de hükümetin aldığı ek kararla mübadele dışı sayılmışlardır. Askeri nedenlerle istisna edilenler grubu için aranan şartın; Milli mücadele sırasında Türk askerine destek ve insani yardım olması nedeniyle de bu yardımları ispat eden Karamanlılar, Türkleri Yunanlılardan koruduklarına dair ya da Türk tarafına casusluk yaptıklarına dair kayıtları olanlar, mübadeleden muaf olmuşlardır. Mübadelesi te’cil olanlar grubunda yer almak ve mübadele dışı kalabilmek için gerekli şart; yetim, dul, sakat⁴⁸⁵ olma durumu olduğu için bakıma muhtaç birçok yaşlı, ya da yetim, sakat ve dul

⁴⁸⁰ Yücel Bozdağlı, a.g.m., s. 10.

⁴⁸¹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 134-142.

⁴⁸² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 282.

⁴⁸³ Yücel Bozdağlı, a.g.m., s. 20.

⁴⁸⁴ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 132-133.

⁴⁸⁵ Yücel Bozdağlı, a.g.m., s. 20-21.

hanımın yaşadıkları yerde kalmalarına izin verilmiştir.⁴⁸⁶ Vatana hizmetleri görülen, Yunan zulmüne karşı direnmiş olan Karamanlıların, Nüfus mübadelesi dışına çıkarılmaları üsülüyle ilgili en önemli isim olan Papa Eftim ve 50-60 kişiye yakın aile efradının Heyet-i Vekile kararınca mübadeleden muaf tutulduğuna dair: “Papa Eftim Efendi’nin Harekat-ı Milliye’nin ibtidasından beri Türkiye davasıyla alakadar görülmesi ve patrikhaneye arasındaki vaziyet nazar-ı itibare alındığı takdirde efrad-ı ailesinin mübadeleye tabi olması düçar-ı felaket olacağı muhakkak bulunduğundan bir karar ittihazi talebini havi Dahiliye Vekaleti celilesinin 2.8.340 tarih ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3798 no’lu tezkeresi üzerine mumailayh Papa Eftim Efendi ve ailesinin İstanbul’da yerleşmesini müsaade itası İcra Vekilleri Heyetinin 3.8.340 tarihli içtimanda karargir olmuştur. 3.8.340”⁴⁸⁷ ifadelerini içeren belge, bu usul için örnek teşkil etmiştir.

Karamanlıların Milli mücadeleye destek vermeleri ya da Müslüman Türkleri Yunan askerine, Rum çetelerine karşı koruduklarına dair pek çok belge düzenlenmiştir. Söke’deki Yunan zulmüne karşı Müslümanları Amerikalılara ait bir fabrikaya toplayarak katledilmelerini önleyen ve devamında meydana gelebilecek katliamları engellemek için Söke’den ayrılmayan Doktor Perikli adına, İcra Vekilleri Heyeti 17 Aralık 1924 tarihinde mübadeleden ıskat (çıkma) belgesi düzenlemiştir. Giresun’lu Panayot Efendi, Pontuscu çetelere karşı çalıştığı için ve yine Söke’li Portil oğlu Dimitri, Boran nahiyesindeki Rum isyanı ve jandarmaya kurulan pusuyu haber verdiği için mübadeleden ıskat edilmiştir. Mübadele sürecinde aniden yaşanan göçler nedeniyle vasıflı mesleklere dair ciddi sıkıntılar oluşmuş, bu sıkıntılar gelen göçmen nüfus içinden giderilmeye çalışıldıysa da yeterli olmayınca vasıflı iş sahibi olan Karamanlıların ya mübadele işlemleri uzatılmış ya da mübadeleden ıskat edilmişlerdir.⁴⁸⁸ Bu duruma örnek teşkil eden önemli bir şahsiyet de Bodrumlu İstimat Zihni Efendi’dir.

Hukuk eğitimi almış Zihni Efendi, Milli mücadeleye destek olmak için Denizli, Isparta ve Afyon’da çalışmış, Afyon İkaz Gazetesinde yazdığı yazılarla halkı bilinçlendirmiştir. Ankara’da çalışmak üzere yaptığı yolculukta tanıştığı Papa Eftim’le dost olan İstimat Zihni Efendi, Türk Ortodoks Kilisesinin Kurulması için Kongre çalışmalarına katılmış hatta çalışmaların halka duyurulması ve Milli Mücadele ruhunun güçlendirilmesi adına Anadolu’da Ortodoksluk Sadası Gazetesini çıkartmıştır.

⁴⁸⁶ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 134-135.

⁴⁸⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 296.

⁴⁸⁸ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 136-137.

Bodrum'un yetiştirdiği bir değer olarak hukuk konusundaki hizmetleri de göz önüne alınmış olan İstimat Zihni Efendi, "29 Eylül 1925 tarihli kararname ile"⁴⁸⁹ mübadeleden ıskat edilmiştir. "Yunan soyuyla hiçbir ilgisi olmayan, bir kelime Yunanca bilmeyen, ana dilleri öz Türkçe olan Kuman, Peçenek, Hazar ve Oğuz kütüğünden Türk oldukları belirli, ibadetlerini dahi bu güzel Türkçe ile yapan çoğunluğu Orta Anadolu'lu bir milyondan fazla Ortodoks Türk, ümmet devleti döneminin haletini taşıyanlarız bizler..."⁴⁹⁰ sözleri ile, yapılan yanlış üzerine basa basa dile getiren Papa Eftim, nüfus mübadelesinin uygulanmaya başlanmasından sonra Anadolu'da hiç cemaati kalmayan Türk Ortodoks Kilisesi için yapacak bir şey bulamamış ve Keskin'den ayrılıp İstanbul'a yerleşmeyi uygun görmüştür. İstanbul'da bulunduğu vakit, Fener Rum Patrikhanesinin olası zararlarına karşı çalışabileceğini düşünen Papa Eftim, Türk Ortodoks Kilisesini İstanbul'a taşımanın da çarelerini aramaya başlamıştır. İstanbul Ortodoks cemaati dahil, İstanbul'daki Karamanlıların büyük desteğini gören Papa Eftim, kısa sürede Sen Sinod meclisi (Patrikhanenin ruhban sınıfından oluşan meclis) seçimlerine katılmış ve başkanlığına Erdek metropoliti Kalinikos'un seçildiği meclis tarafından Patrikhane vekilliğine atanmıştır. Mübadelenin uygulanması sürecinde sık sık Ankara'ya gidip gelen ve meclisle görüşmeler yapan Papa Eftim'in İstanbul'da bulunmadığı bir dönemde boş bulunan Patriklik makamına Türk düşmanlığıyla tanınan Kadıköy metropoliti Grigoryus seçilince durum değişmiştir. Patrikhane vekilliğinden vazgeçen Papa Eftim istifa etmiş ve Fener Patrikhanesinden tamamen bağımsız çalışma kararı almıştır. Tüm bu gelişmeler sırasında Galata Ortodoks Cemaati içinde bir anlaşmazlık çıkmış ve Galatalılar kendi kiliselerinin Papa Eftim tarafından idare edilip, Fener Patrikhanesinden ayrılmaları yönünde bir karar almışlardır. Galata Ortodoks cemaatinin teklifini Türk Ortodoks Kilisesini yaşatmak adına fırsat olarak gören Papa Eftim teklifi kabul etmiş ve böylece İstanbul'da Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin temellerini atmıştır.

9 Temmuz 1924'te temelleri atılan Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesinin Kilise Nizamnamesindeki 4. maddede bahsi geçen Türk Ortodoks cemaatinin Müslüman Türk vatandaşlardan ayrıldıkları tek noktanın dini inanışları olduğu, azınlık sıfatı ve azınlık hukukunun kesinlikle kaldırıldığına dair görüş, en baştan itibaren dile getirilenleri tasdik niteliğinde olmuştur. İstanbul'da kalan bir avuç Karamanlı için

⁴⁸⁹ İbrahim Erdal, a.g.m., s. 137.

⁴⁹⁰ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 66.

sürekli çalışan Papa Eftim, bu süreçte kiliselerdeki dua ve ayinleri Türkçe yaptırmaya başladığı için, Fener Rum Patrikhanesinin hedef tahtası haline gelmiştir. Kıbrıs Barış Harekatı sırasında hükümetten aldığı güçle Fener Rum Patrikhanesini yerden yere vuran Papa Eftim, dini siyasete alet eden bu kuruma karşı dik duruşunu değiştirmemiştir. Fener Rum Patrikhanesinin kendisinden sonra Türk Ortodoks Kilisesine zarar vereceğini düşünen Papa Eftim, akrabalarını papazlıklara, oğlu Turgut'u (Erenerol) diyakosluğa tayin etmiş ve ölüm tarihi olan 14 Mart 1968'e kadar Karamanlılar ve Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi için mücadele etmiştir.⁴⁹¹ 1964 yılında meydana gelen Kıbrıs olayları nedeniyle Türkiye'de yaşayan Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerine karar veren Türk hükümeti, Türk uyruğunda bulunan Rumları bu uygulama dışında tutmuşsa da 1934 Türk-Yunan Ticaret Antlaşmasının sunduğu imkanlarla Türkiye'ye yerleşip, Türk vatandaşlarıyla evlenen Yunan uyruklular aile birlikteliklerini bozmamak için Yunanistan'a gitmek zorunda kalmışlardır. Papa Eftim, hükümetin sınır dışı kararını öğrenir öğrenmez, dönemin Başbakanı İsmet İnönü ile bir görüşme yaparak Lozan Barış Konferansındaki gibi sıkıntılı bir göç yaşanmaması gerektiğini belirtmiş, konu hakkında görüşlerini dile getirmiştir. Papa Eftim'in özeldeki çabalarına rağmen, resmi rakamlara göre 70.000 Türk, Ortodoks Patrikhanesinin verdiği rakamlara göre de 86.000 Rum, Yunanistan'a göç ettirilmiştir. Bu rakamın 15.000 ila 20.000 kadarının Karamanlı olduğunu bildiren Papa Eftim'in oğlu Selçuk Erenerol,⁴⁹² milli kimliklerine sadakatle bağlı kalmalarına rağmen sürekli nüfus kaybı yaşandığı için cemaatlerinin bir avuç insandan ibaret olduğunu belirtmektedir.⁴⁹³ Neredeyse hiç cemaati kalmayan Türk Ortodoks Patrikhanesi, 1990'lı yıllarda Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alparslan Türkeş'e Türk Ortodoks cemaatinin sayısını artırmak amacıyla başvurup, Karamanlı kültürüne çok yakın ve aynı inanışa sahip Gagauzlardan 1000 kişinin İstanbul'a yerleştirilmesine yardımcı olması talebinde bulunmuşlardır. Alparslan Türkeş'in desteğiyle Gagauz hükümeti nezdinde resmi görüşmelerin tamamlanacağı an, Gagauz Cumhurbaşkanı'nın değişmesiyle Türk Ortodoks Patrikhanesi bu planı da hayata geçirememiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Hikmet Yavuz Ercan, a.g.m., s. 423-429.

⁴⁹² Gazanfer İbar, a.g.e., s. 158.

⁴⁹³ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 80-82.

⁴⁹⁴ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 159.

5.4. Nüfus Mübadelesi ve Yunanistan'a Yerleşen Karamanlılar

Tarihte ilk kez uygulanan Türk-Yunan Nüfus mübadelesi hafızalara, kendi halkını zorunlu göçe tabi tutmak şeklinde kazılmış, mübadelenin muhatapları olanlar dışında da pek çok kişi tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen zorunlu nüfus göçünü, “baştan aşağı sakat bir yol”⁴⁹⁵ şeklinde eleştiren Lord Curzon ve mübadil olarak Yunanistan'a göç eden Konstantin Feyzioğlu'nun dudaklarından dökülen, “*mübadele Allah'ın belası bir şeydi*”⁴⁹⁶ cümlesi meselenin vehametini kısaca özetlemektedir. Savaşın başlangıcında Megalo İdea fikrini savunan ancak yaşanan yenilgilerden sonra İzmir'i de kaybederek Anadolu topraklarını terk eden Yunanistan'ın, bu topraklarda yaşayan Rumların zorunlu olarak göçe tabi tutulmalarına imza koyması akla, bu kararın altında başka planlar olup olmadığı sorusunu getirmektedir. Anadolu için büyük emelleri olan hatta Ankara'ya, İzmir'e karşılık Kavala'dan vazgeçebilecekleri teklifini dahi götüren Yunanistan, birdenbire bu emelleri neden bir kenara bırakmıştır? Tüm bu soruların cevabı, Yunanistan'ın planlarını değiştirmesine sebep teşkil eden esas unsurun bir önceki bölümde de yorumladığımız üzere Karamanlılar olduğu gerçeğinde yatmaktadır.

Yunanistan, İstanbul'da yaşayan Rum nüfus için ısrarla İstanbul'da kalmaları şartı koşarken, Anadolu'da bulunan Rum nüfusun göç ettirilmesi için seferber olmuştur. Yunanistan'ın bu tutumunun altında yatan sebep; daha uzun vadede, Türkiye'de bulunan bütün Ortodokslar Yunanlıdır söylemiyle tekrar canlandırılabilen Megalo İdea fikrine karşı Anadolu'daki Karamanlıların varlığını tehdit olarak görmeleridir.⁴⁹⁷

Karamanlılar, Ortodoks Hristiyan inançlarına rağmen, Türkçe konuşup, Türkçe ibadet eden, İncil'i Türkçeye çevirerek tüm ayinlerini Türkçe yapan ve her fırsatta Türk ulusundan olduklarını dile getiren bir topluluk olmuştur. Milli mücadele sürecinde Rum çetelerine yardım eden, Yunan askerlerini destekleyen, casusluk yapan pek çok Rum, hatta Ege kıyılarına dağılmış halde ticaret yapan ve Yunan vatandaşı olan Rumlar bulunmuş, Sakarya zaferinden sonra da özellikle Büyük Taarruz'un başlamasıyla beraber hemen hepsi Yunanistan'a kaçmıştır. Burada dikkat çeken nokta, Anadolu'daki Karamanlıların ve İstanbul'daki Rumların vatani terk etmeyişleridir. Bunun altında yatan en büyük sebep, gerek İstanbul'daki gerek Anadolu'daki Rumlar olarak adlandırılan nüfusun, çoğunluk olarak Karamanlı Türk Ortodoks olması ve her zaman

⁴⁹⁵ Yücel Bozdağlı, a.g.m., s. 24.

⁴⁹⁶ Oğuz Özdem, a.g.e., s. 163.

⁴⁹⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 154-155.

ortaya koydukları Türklük şuuruna sahip çıkmalarıdır. Bu durumu kendileri ve ileride uygulamaya koyabilecekleri olası planları için tehdit olarak gören Yunanistan, nüfus mübadelesine bu şekilde sahip çıkarak bir taşla iki kuş vurmak istemiştir. I. Dünya savaşı boyunca yaşanan nüfus kaybının yerine Anadolu'dan getireceği nüfusu koyarak açığını kapatmayı hedefleyen Yunanistan, Karamanlı tehdidinden kurtulmayı fakat bu arada ardı arkası kesilmeyen göç problemlerini çözebilmek için de Yunanistan'daki istenmeyen Müslüman nüfusu Anadolu'ya göndererek dengeyi sağlamayı amaçlamıştır.

Yunanistan'ın planladıkları hemen hemen tutmuş, zorunlu göçle gelen Karamanlıların zanaatkar ve yetişmiş meslek sahibi olmaları Yunanistan'ın çökmüş ekonomisini aniden canlandırmış, böylelikle Yunan hükümeti, mübadele ile başarılı bir imaj çizdiğini düşünmüştür. Mübadelenin uygulanma noktasına ve mübadeleye maruz kalanlar açısından konuya bakıldığında, ne yazık ki durum o kadar da parlak değildir. Anavatan olarak bilinen topraklarından, ağızlarındaki anadilleri Türkçe ile ayrılan Karamanlılar, geldikleri bu yeni topraklarda karşılaştıkları Yunancanın, tek kelimesini bile anlamamakta ve adeta bir kültür şoku yaşamaktadır. Karamanlıların Anadolu'dan Yunanistan'a uzanan bu zorunlu göçlerinin acılarıyla taze kalmış hikayelerini hala dinlemenin mümkün olduğu düşünüldüğünde, göçün iç yakan hikayesinin başlangıç noktası baba ocağında, neler yaşandığına da bakmak gerekmektedir. Nevşehir'den Yunanistan'ın Larissa şehrine yerleştirilen Despina Merküroğlu ve Anastasia Merküroğlu göç yolculuğunu şöyle anlatmaktadır: *"...daima ağlıyorlardı. Bu kadar mülkleri, evleri nereye koyup gideceğiz, nereye gideceğiz. Kağınlara geldiler Türklerimiz, kucaklayıp öpüyorlardı "ah yavrularım nereye gideceksiniz..." bunları belleyin. Ne muhabbetleri vardı. Ah nerelere gidiyorsunuz deyip gönderdiler."*⁴⁹⁸ Müslüman komşularının bu ayrılığa ne denli üzüldüklerini anladığımız bu alıntı dışında Karamanlıların Müslüman komşularıyla ilişkilerini, *'bir ev gibi, çok iyiydik'* şeklinde dile getirmeleri ve Kayseri'den, Farsala'nın Zoodohos Pihi köyüne yerleşen Kosmas Pavlidis'in ifadesiyle: *"Dostumuz çoğu...hep ağladılar...şöyle gıl gadar dokunmadılar bize. Onlarlan girer çıkardık, öyle köylerine giderdik, onlar gelirdi"*⁴⁹⁹ sözleri, tam olarak kardeşliğin sona ermesiyle yaşanan üzüntüyü nitelemektedir. Mübadele sırasında yaşanan sıkıntıları tarif edebilmek adına mübadeleye tanık olmuş Antalya Mutasarrıfı Hilmi Uran'ın anılarına bakılacak olunursa, mübadele günlerinde şunlar

⁴⁹⁸ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 286.

⁴⁹⁹ a.g.e., s. 143.

yaşanmıştır: “Antalya gibi, Burdur ve Isparta Rumları da en yakın iskele olmak hasebiyle Antalya Limanları’ndan çekilip gitmişlerdi... Burdur ve Isparta Rumlarının kasabada yatıp kalkacak yerleri yoktu. Onlar doğruca iskeleye gidip eşyaları üstünde vasıta bekliyorlardı... Bu suretle Antalya iskelesi, eşyaları üzerine oturmuş büyük bir insan yığını ile günlerce geçilmez bir hale gelmişti...”⁵⁰⁰ “Kaçgıncılık çok zor... diye söze başlayan Politeseni Katrancis... ‘cin arabası’ dediği bisiklete binmeden göçte ölen kardeşini ve göçü anımsadığını, göz yaşları içinde anlattı: *Yayla zamanıydı... Gelveri’den, Ihlara’dan ya da Aksaray’dan Hasandağı’nın yamaçlarına sürüleriyle göç eden komuşlarımız (Müslüman) bize ağlayarak el sallıyorlardı. Hakkınızı helal edin dediler. Helallik Türklerde çok önemli bir inanç... Komşularımız arkamızdan su attılar. Tekrar geri gelelim diye. Kağnılarla, at arabaları ile Konya Ereğli’ye geldik... İtalyan ve Türk gemileriyle Selanik’in Karaburnu Limanı’na geldik. Burada karantinadan geçtikten sonra Türklerin boşalttıkları köylere gittik. Sıtma, hastalıklar yakamızı bırakmadı. Yerli Rumlar bize göçmen olduğumuz için çok kötü davrandılar. Mutluluk ve komşuluk Anadolu’da kaldı...*”⁵⁰¹

Politeseni Katrancis’in anılarında yer aldığı haliyle, Ankara, Niğde, Kayseri, Nevşehir başta olmak üzere Aksaray, Konya gibi İç Anadolu bölgesindeki pek çok şehirden trenlere bindirilen Karamanlılar, İstanbul, İzmir ya da Mersin limanlarına taşınarak bu limanlardan Yunanistan’a taşınmışlardır. Ankara ve çevresinde yaşayan Karamanlılar daha çok İstanbul ve İzmir limanları ile Mersin limanından gönderilmek üzere gruplara ayrılmışlardır.⁵⁰² Bu yolculuk sürecinde en kötüsü trene binmek için yürüyerek ya da en iyi ihtimalle kağnılarla Ulukışla tren istasyonuna⁵⁰³ ulaşmaya çalışmaktır. Karamanlıların bu uzun ve zorlu yolculukta değil Yunanistan’a, Mersin limanına gelene kadar kayıp yaşamamaları mümkün olmamıştır. Kayseri’den Yunanistan’ın Kavala şehrine bağlı Antontya kasabasına yerleştirilen Kayserili Andreas Palancıoğlu ve ailesinin yaşadıkları yaşanan kayıplara, hastalıklara, ölümlere örnek niteliğindedir. 1924 yılı Ekim ayında mübadele gereği Kayseri’den ayrılmak zorunda kalan Palancıoğlu ailesi, bu yolculuk sırasında yaşanan kargaşadan ötürü bir subayın havaya ateş etmesi sırasında iki erkek çocuklarını kayıp etmiş ve asker emriyle oradan ayrılmak zorunda kaldıkları için bir daha da bulamamışlardır. Andrea ve Ioannes

⁵⁰⁰ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 144-145.

⁵⁰¹ Oğuz Özdem, a.g.e., s. 165-166.

⁵⁰² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 285-286.

⁵⁰³ a.g.e., s. 286.

adındaki iki kardeş kargaşa sırasında yaralanmış, biri askeri hastaneye kaldırıldığı, biri de Kayserili bir aile tarafından evlat edinildiği için birbirlerini aramalarına rağmen yıllarca bir bağlantı sağlayamamışlardır. Kayserili Müslüman ailenin ve Andreas Palancıoğlu'nun bütün çabalarına rağmen bir türlü kavuşamayan Palancıoğlu ailesinin hikayesi, tüm diğer Karamanlıların yaşadığı acılarla benzer olsa da yıllarca çocuklarına vasiyet şeklinde gönderilmemiş mektuplar yazan Andreas Palancıoğlu'nun şu satırları mübadeledeki zorlu yolculuğu göz önüne sermektedir: ⁵⁰⁴

“Sevgili çocuklarım, Andrea ve Ioannes

Kayseri’den çıktıktan sonra, bir daha sizleri bulamadım... Nasıl kayboldunuz?... yüzlerce insan yakınlarından ayrı düşmüştü ama çoğu yollarda buldu birbirini... biz bulamadık. Bizleri, önce Niğde’ye oradan da Mersin’e götüreceklerini öğrendim... anan bir yandan, ben bir yandan, yakınlarımız, çok aradık ama yoktunuz... Annen perişan oldu, hastalandı... kafilere yolda her köyden, her kasabadan yeni insanlar katılıyordu, gittikçe kalabalıklaşıyorduk. Sefil, yorgun, bitkin, kızgın ve hastaydı insanlar. Niğde’ye vardığımızda üç gün burada bekleyeceğimizi... nereye gönderileceğimizin belli olacağını öğrendik. Toplanma yerinin ilerisindeki bir binada, resmi görevliler ve askerler, Kapadokya’nın değişik yerlerinden gelen grupları topluyor, onlara hemen orada doldurulan kimliklerden veriyordu... iki katlı binanın üst katına çıktım... her oda insanla doluydu... Görevliler de artık belli ki bunalmışlardı... bir boşluk bulup masada oturan kişiye yaklaştım... ‘Bey oğlum, biz Kayseri’den geliyoruz, bir maruzatım var, çocuklarımızı kaybettik... Adları Andrea ve Ioannes. Biri onbir, diğeri oniki yaşında, biz gittikten sonra gelirlerse, gideceğimiz yerin adresini onlara söylerseniz çok minnettar olurum. Allah sizden razı olsun.’ Bir çırpıda olanları anlatıp beklemeye başladım... genç, gözüne bana dikti, ‘amca sen söylediklerini bir kağıda yaz bırak, gelirlerse mutlaka iletirim’ dedi... ‘Ama efendi oğlum bir şey daha var, ben Hristiyan Ortodoks Türk’üm, Türkçe konuşuyorum ama Karamanlıca yazabiliyorum’ dedim... ‘Ben de amca, ben de Karamanlıyım, ama dedem Müslümanlığı seçti yıllar önce. Biz Müslümanız ama Karamanlıca’yı da unutmadık, bilirim, sen yaz.’ Anlattıklarımı kağıda döktüm, verdim kendisine... Tam çıkarken ‘Kayseri’nin neresinden geldiniz amca?’ dedi. ‘Endürlük’ten oğlum’ dedim. Elindeki... listesine baktı ve ‘Kavala’ya gidecek sizin bölgeden gelenler’ dedi... iki gün gezdik etrafta annenle. Yemiyor, içmiyor sürekli ağlıyordu... Kayseri bölgesinden gelenler

⁵⁰⁴ Oğuz Özdem, a.g.e., s. 11-13.

olursa hemen aralarına girip sizleri soruyordu... İki gün sonra, bizden önce gelenlerle, bizim grubu topladılar meydanın ilerisine. Önce Ulukışla'ya inecekmişiz, oradan trenle, Pozantı ve Mersin'e... Dört gün sürdü yol. Annen ve kardeşin denizi gördüler yavrularım... Kayseri'den Mersin'e geçene kadar, hastalıktan ve yaşlılıktan sekiz kişi öldü. Bir genç de vuruldu kaçarken. Kavala'da çok kötü karşıladılar bizi çocuklarım. Ben dahil gelen 1500 kişiden çoğu Rumca bilmiyorduk, bize vatanınıza gideceksiniz demişlerdi ama bu nasıl vatan ki dilini bile bilmiyorduk... Bizi sürekli 'Türk Dölleri' diye aşağılıyorlardı... Anneniz çok hastaydı... Ayakları kanamıştı sizi aramaktan... üç gün ağzına hiç lokma koymadı... konuşmuyordu artık o cıvı cıvı kadın... ileride buluşuruz ümitleri vardı. Komşuların ve ananızın hep ümidi buydu ama... Benim yok. 4 Septembru 1928" "Annenizi kaybettik evlatlarım, ölmeden sizi görmeyi ne çok istedi, onunla ilgili çok şey yazdım ama hepsini yırttım, siz de acı çekmeyin, biz çok çektik. 11 April 1929" ⁵⁰⁵

Anadolu'nun iç bölgelerinden Yunanistan'a götürülmek üzere yola çıkan Karamanlılar, Mersin limanına gelene kadar yaşanan sıkıntılar dışında, limanlarda bekledikleri süre boyunca da barınma sorunları çekmişler, çoğunlukla liman etrafındaki ambarlara ya da kiliselere yerleştirilmişlerdir. Kayseri Rumkavak'tan Yunanistan'a göç yolculuğunda Mersin limanında 15 gün beklemek zorunda kaldıklarını ve Ermeni Kilisesine yerleştirildiklerini ifade eden Yohanis Pavlidis⁵⁰⁶ gibi, yine Kayseri Gelveri doğumlu Pandeileiman Akakiyakis zorunlu göçü şöyle anlatmaktadır: "1924 Ağustosunun on beşinde yola çıktık. Arabalardan kağınlardan, Aksaray'a endik. Gece kaldık zannedersem orda. Öbürsü gün yine arabalardan Ereğli'ye geldim. Orada hatirimde yok, bir iki gün kaldık galiba. Tren geldi, trene bindik ordan. Tarsus tren yoluyla Mersina'ya geldik. Mersina'da on, on beş gün oturduk. Galdık orda ambarlarda yük ambarıydı. Vapur geldikten sonra aldılar bizi gayıklan. O zaman liman yağdı geri durdu gemi. Gayıklarınan götürdüler. Ordan vapura bindik..."⁵⁰⁷

Akdeniz'in en önemli limanlarından biri olan Mersin limanı dışında Karadeniz'de de Samsun limanı başta olmak üzere Giresun ve Trabzon limanları kullanılmıştır. Trabzon'dan Samsun'a kadar kıyı şeridinde toplanan Karamanlılar, iç bölgelerden bu limanlara sevk edilmektedir ve toplam sayıları 30.000'e ulaşmıştır. 1922 yılının son aylarında özellikle İstanbul, yoğun bir göçmen nüfusunu ağırlamış özellikle

⁵⁰⁵ a.g.e., s. 14-17.

⁵⁰⁶ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 287.

⁵⁰⁷ a.g.e., s. 287.

Marmara bölgesinden İstanbul'a gelen Karamanlıların bekleyiş sürelerinde barınması için ayrılan okul ve kiliseler dolup taşmış, ciddi sağlık sorunları baş göstermiştir. Karadeniz'den toplanıp gelen Karamanlılar, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon limanlarında 2000 kişilik gruplar oluşturmak suretiyle vapurlara bindirilip Yunanistan'a gönderilmiştir. Yunanistan'daki Müslüman muhacirleri Türkiye'ye getirmek için belirlenen vapurlar, Anadolu'dan alınacak olan Karamanlıların taşınması için de kullanılmış, ayrıca Yunan ve İtalyan vapurları da taşımacılık yapmışlardır. Midilli adasından Balıkesir Ayvalık'a muhacir taşıyacak olan vapurlar Samsun ve Trabzon'dan Yunanistan'a göç ettirilen Karamanlıları da taşımıştır.⁵⁰⁸ Türkiye tarafından taşımacılık yapmak üzere çalıştırılan vapurlar; Cumhuriyet vapuru, Akdeniz vapuru, Gülcemal vapuru olmuştur.⁵⁰⁹ Sivas, Tokat, Amasya ve Karahisar-ı Şarki'den Yunanistan'a gidecek Karamanlılar, Samsun ve Giresun limanlarına getirilerek sözü edilen vapurlarla taşınmışlar, fakat yoğun olarak Samsun ve ardından Giresun ile Trabzon'a biriken Karamanlılar, asayişsizlik ve salgın hastalıklar gibi sorunlar yaşamışlardır. Karamanlıların Yunanistan'a sevk edilmeleri geciktikçe Yunanistan'dan gelen muhacirler de Anadolu'ya yerleştirelememişler ve çadırlarda çok zor imkanlarda yaşamak zorunda kalmışlardır.⁵¹⁰ Karamanlıların Yunanistan'a nakledilmesi için belirlenen pek çok vapurun yolcu taşımaya uygun olmayıp yük taşımacılığı yapan vapurlar olduğunu dile getirenler, maddi imkanı olanların paralı vapurları tercih ederek daha iyi şartlarda yolculuk yaptıklarını bildirmektedir. Vapurların durumunu ve insanların hangi şartlarda taşındığını şu cümlelerle anlatan Anastasia Merküröğlu'nun ifadeleri oldukça üzücüdür: *"Bir biri üstüne bir biri üstüne... kimi yoharlarda kimi ambarlarda... pislikler mundarlık... öyle kaç gün gittik."*⁵¹¹ Merküröğlu gibi neredeyse aynı ifadeleri kullanan Anastasia Haciteorudou Konya Sille'den çıktıkları yolculuklarının son kısmı olan vapur yolculuğunu şöyle anlatmaktadır: *"Papurlar dolup dolup gidiyor. İnsanlar ağlaya ağlaya geri baka baka gittiler. Papur Rus papuruydu. Herkes evinde hazırlık etti, sucuklar ettik, pastırmalar ettik, keteler ettik, ekmekler ettik... soğuk vardı, mangal yaktık. Ağlıyorlardı. Hastalandılar... Tifo hastalığı..."*⁵¹²

⁵⁰⁸ a.g.e., s. 264.

⁵⁰⁹ Baki Sarısakal, "Samsun'da Mübadele", Belge ve Tanıklarla Samsun'da Mübadele, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2007, s. 17-29, www.bakisarisakal.com/Samsun%27da%20Mübadele.pdf, erişim: 9 Nisan 2015.

⁵¹⁰ İhsan Tevfik, "Mübadelede Sivas'tan Rumların Göçü", Hayat Ağacı Dergisi, S. 22, Sivas, 2013, hayatagacidergisi.com/mubadelede-sivastan-rumlarin-gocu/, erişim: 7 Nisan 2015.

⁵¹¹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 287.

⁵¹² a.g.e., s. 287-288.

Niğde Sulucaova'dan mübadil edilen Melpomeni Haciliadou'nun vapur yolculuğuna dair hatırında kalanlar yaşanan sıkıntıların acı bir drama dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Bu drama bizzat şahit olan Haciliadou, "*Günde bi dene adam öldü. Mercan... Mercanıdı adı... öldü. Demiri bağladılar denizin içine attılar*"⁵¹³ şeklindeki sözleriyle mübadelenin en büyük acılarını gözler önüne sermektedir.

Mübadele sürecinde yaşanan kayıpları, çekilen eziyeti düşündüğümüzde tüm bu sıkıntılar dışında ayrıca, şiddet gören ve hatta öldürülen Müslüman muhacirlerin çok daha vahim bir göç yolculuğu yaşadıklarını söylemek de yanlış olmasa gerektir. Yunanistan'daki Müslüman nüfus, mübadeleyle tabi tutulurken mübadele şartları henüz oluşmadan büyük bir baskı görmeye başlamışlar ve Drama'da 50 Müslüman Türk, parçalanmak suretiyle şehit edilmiştir. Sarı Şaban köyünde altı Müslüman'ın üzerine gaz dökerek diri diri yakan Yunanlılar, mübadilleri evlerinden çıkmaya zorlamışlar, özellikle Pontuscu Muhacir olarak adı geçen Rum mübadilleri, Selanik'e gelmeleriyle birlikte Müslüman evlerine zorla girmeye ve yağmalamaya başlamışlardır. Yunan hükümeti olaylara müdahale etmemiş köy ve şehirlerde ne jandarma ne de polis, asayiş sağlamamıştır.⁵¹⁴ Karamanlıların Yunanistan'a göçü sırasında bu gibi infial oluşturacak insanlık dışı olaylar yaşanmamış, ana vatanlarında bıraktıkları komşuları onları ağlayarak yolcu etmişlerdir. Karamanlılar için sıkıntılı olan, gittikleri topraklarda yabancı olarak karşılanmak olmuştur. Yunanistan'da hakaret gören Karamanlılar dillerini bilmedikleri insanların içinde yokluk ve korku dolu zamanlar geçirmişlerdir. Bu zor zamanları ve göç yolculuğunu Kayseri'nin Çukur Köyü'nden mübadil giden Sultan Arslanoğlu'nun ağzından aktaralım: "*Ayias Yeorgios adasına gelincek cılbattılar, hepimizin saçını kestiler... Karantina mı neyse oraya koydular. Bir kamara vardı, tuz vardı, tuzda çimdik, cıscııldak, alayımız cılbağdık, urbalarımızı verdik cılbak oturuyok... (adada) çok insan öldü. Büyük bir mezar eştiler ondan sonra alayını oraya patır patır döktüler...*"⁵¹⁵ Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'a ulaşan Karamanlıların ana karaya çıkmadan önce ilk olarak karantinaya alındıklarını anladığımız bu uygulama, kötü şartlar altında yolculuk yapan muhacirlerin olası sağlık sorunları için tedbiren yapılmışsa da şekil açısından sıkıntılıdır. Anadolu kültürü içinde yoğrulmuş Karamanlılar, bu durumu ciddi bir utanç kaynağı olarak görmüş ve ifadelerden de anlaşıldığı üzere tüm yaşananlar ciddi travmalara sebep olmuştur.

⁵¹³ a.g.e., s. 289.

⁵¹⁴ Baki Sarısakal, a.g.m., s. 9-10.

⁵¹⁵ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 310.

Karantina süresinin 15 gün civarı olduğunu belirten Karamanlıların hemen hepsinin karantinaya dair anlattıkları birbiriyle örtüşmektedir. Karamanlıların böylesi şartlarda karantina uygulamasına tabi tutulmalarını, Anadolu'dan geldikleri için kendilerine pis ve hastalık taşıyan kişiler olarak bakan Yunanlıların eziyeti şeklinde değerlendiren Anastasia Merküröğlu'na göre Yunanlılar; "Anadolu'lu Urumların Mundar" olduğunu düşünüyorlardı.⁵¹⁶

Yunanistan'ın Kavala, Selanik, Farsala, Karditsa, Larissa ve Yanitsa (Yenice) Atina ve Pire şehirlerine yerleştirilen⁵¹⁷Karamanlıların sayıları arttıkça kalacak yer, sağlık, ve iâşe sorunları artmış bu ihtiyaçların giderilmesi amacıyla bir basın bülteni hazırlayan Venizelos, Kasım 1922'de bütün ülkelerden yardım talebinde bulunmuştur. Mübadele sırasında görülen sıtma, verem gibi salgın hastalıklarla mücadele edebilmek için oluşturulan Muhacir Yardım Fonuna ülke dışından yardım kuruluşları destek olmuşsa da Avrupalı devlerin de savaş sonrası yaşadıkları ekonomik sorunlar nedeniyle ciddi miktarda yardımda bulunulamaması üzerine Venizelos, Amerika Birleşik Devletlerinden yardım istemiştir. Amerika Kızıl Haç'ı ve Near East Relief Organization adlı örgütten olumlu cevap alan Venizelos, Amerikan Kızıl Haçının Yunanistan'a gelip yardım komisyonu kurmasının ardından rahatlamış, mübadillere en azından acil olarak iâşe ve sağlık sorunlarıyla ilgili destek sağlanmıştır. Kasım 1922'den Mart 1923'e kadar geçen dört aylık sürede 533,240 mübadele ulaşılmış, barınma ihtiyaçları tam olarak karşılanmasa da hayatta kalmaları sağlanmıştır. Amerikan Kızılhaç'ı Yunanistan'dan ayrıldıkları 30 Temmuz 1923 tarihine dek tam olarak 2.605.696.09 dolarlık harcama yapmışsa da mübadeleden doğan sorunların yardımlarla çözülmeyeceğine kanaat eden Milletler Cemiyeti, Yunanistan için bir bütçe ayırmaya karar vermiş ve Yunanistan'a 6.000.000 sterlin ödeme yapmışlardır.⁵¹⁸ Dış yardımların Yunanistan'a gelmeye başlamasıyla birlikte Amerikan Kadın Hastaneleri Örgütü, Yunanistan'da yardım faaliyetlerine başlamış, örgüt için görev yapmak üzere Yunanistan'a gelen Esther Lovejoy, o günlere ait anılarını kaleme aldığı Certain Samaritans (Birkaç Merhametli Kişi) kitabında şu gözlemlerine yer vermiştir: "Göçmenlerin hali tarif edilemez. Bunlar bütün dünyanın reddettiği vatansız insanlar, çoğu da kadın ve çocuk; Yunanca konuşamıyorlar, oradan oraya hayvan gibi güdülüyorlar; ıslak çukurlara, mezbeleliklere dolduruluyorlar; yemek kıt, su kıt, yatak, giysi yok, soğuk altında öylesine aç ve hasta

⁵¹⁶ a.g.e., s. 310.

⁵¹⁷ a.g.e., s. 309-310.

⁵¹⁸ a.g.e., s. 305-306.

bekleliyorlar...”⁵¹⁹ Göçmenlerin Yunanistan’da içine düştükleri durumu, aç açıkta ne şekilde yaşadıklarına,⁵²⁰ Türkiye-Yunanistan Nüfus mübadelesi adlı eserinde yer veren Mihri Belli, de durumu şöyle özetlemiştir: “1922 yılında Rum göçmenlerin kitleler halinde aniden Yunanistan’a gelmeleri bu ülkede paniğe yol açmıştı. Rumlar Türkiye’den alelacele ayrılmış ve Yunanistan’ın şehir ve kasabalarına yığılmışlardı. Göçmenlerin büyük çoğunluğu en basit gereksinmelerini karşılamaktan aciz durumdaydı. Barınacak yerleri yoktu. Açlık kol geziyordu.”⁵²¹

Milletler Cemiyeti Göçmenler Komisyonu Başkanı Dr. Fridtjof Nansen, Yunanistan’ın tek başına yönetmeye çalıştığı mübadelede oluşan sorunların çözülmesi ve mübadillerin kısa sürede iskanlarının sağlanması için Milletler Cemiyetine bir plan sunmuştur. Milletler Cemiyeti, sunulan bu iskan planı çerçevesinde Muhacir İskan Komisyonu oluşturulmasına karar vermiştir. Milletler Cemiyeti’nden bir kişi, Yunan Hükümetinden iki kişi ve Amerikan Yardım Örgütlerini temsil eden bir kişiden oluşan komisyon, Yunanistan’ın mübadillerin iskanı için ayırdığı 500.000 hektarlık bir arazi üzerinde çalışmaya başlamıştır. Yunanistan tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olduğu için Muhacir İskan Komisyonunun en önemli faaliyet grubunu, kırsal ve tarıma dayalı iskan faaliyeti teşkil etmiş, ülkenin en verimli arazilerini boşaltan Müslümanların bıraktığı yerlere mübadiller yerleştirilmeye başlanmıştır. Müslümanların boşalttığı bu verimli araziler Makedonya ve Batı Trakya gibi Yunanistan’ın kuzey kesimlerinde bulunmaktadır ve tarıma dayalı nüfus iskanı ile bu topraklar tekrar canlanmaya başlamıştır.⁵²² Yunanistan’ın mübadele sonrası hızla gelişen tarımsal ve ekonomik gücünün esas nedeninin Anadolu’dan gelen Karamanlılar olduğunu ifade eden Eliot Grinnel Mears, iskan meselesi ve ekonomik kalkınma ile ilgili izlenimlerini Greece Today, The After math of the Refugee Impact adlı eserinde ayrıntılı olarak incelemiştir. Mears’a göre, Anadolu’dan gelen Karamanlı mübadiller sayesinde tarım güçlenmiş, tekstil sektöründeki canlılık ile birlikte ülke ekonomisinde dikkat edici ilerlemeler olmuştur.⁵²³

Yunanistan’dan Türkiye’ye göç eden Müslüman Türk ve Bulgarların bıraktığı araziler ile ekilip biçilmeyen boş arazilere Anadolu’dan gelenlerin iskan edilmesi sonucunda Yunanistan’ın tarım arazileri ve mahsulünde %50 oranında artış yaşanmıştır.

⁵¹⁹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 144.

⁵²⁰ Ek Foto. 11-12 , a.g.e., s. 143-145.

⁵²¹ a.g.e., s. 151.

⁵²² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 266-306.

⁵²³ a.g.e., s. 313.

Makedonya ve Batı Trakya’da yonca, şeker pancarı, darı, gibi o zamana kadar hiç ekilmemiş tütünün ekilmesiyle tarım ekonomisi ciddi anlamda güçlenmiştir. Makedonya, Batı Trakya ve Mora Yarımadasında özellikle Bursa ve civarından gelen Karamanlılar sayesinde ipek böcekçiliğinde artış yakalanmış, Karamanlıların ipek böceğinin yetiştirilmesi ve ipek imal edilmesindeki yüksek tecrübeleri sayesinde tekstilde büyük bir kalkınma sağlanmıştır.⁵²⁴ Bu kalkınmanın bizzat şahitliğini yapmış olan Konya Sille’li Anastasia Haciteodoridou da konu ile ilgili şunları dile getirmektedir: *“Yunanistan’ı biz yükselttik. Ustalık mı dersin... zanaatçılar... Bir yandan kıskandılar. Korktular. Aman bunlar ekmeğimizi elimizden alacaklar. Zenginlik getirmedi ama zanaat getirdik. Benim babam mülklerinizi satın çocuklarınızı okutun, derdi... Yalnız okumaylan Yunanistan’ı elimize alacağız derdi.”*⁵²⁵ Anavatanlarında öğretmen, doktor, avukat, gazeteci, tüccar, sanayici, bankacı, zanaatkar, esnaf, işçi, çiftçi, balıkçı, çoban⁵²⁶ gibi çeşitli meslekleri icra eden Karamanlıların mübadeleye tabi olanları arasında şehirli nüfusu, köylü nüfusuna göre daha kalabalıktı. İskan kayıtlarından anlaşıldığına göre, şehirli nüfusun bir kısmı toprak verilmesi suretiyle çiftçilik yapmak zorunda kalmış ve uygulamadan hem Karamanlı mübadiller olumsuz yönde etkilenmiş hem de Yunanistan, yetişmiş eğitilmiş nüfusundan gerçek anlamda yararlanamamıştır.

Yunanistan’daki ilk iskanların oldukça zor şartlar altında gerçekleştiğini anlatan Nevşehir’den mübadil edilen Anastasia Merkuroğlu, ilk olarak Amerikalıların yaptırdığı tahtadan evlerden birinde kaldıklarını belirtmektedir. Kendilerine verilen çadırlarda ya da kendi çabalarıyla yaptıkları barakalarda yaşamaya çalışan Karamanlılar, Yunanistan’ın bataklıkken kurutup iskana açtığı topraklara yerleştikleri süreçte kalabalık gruplar şeklinde bir arada barınmak zorunda kalmışlardır. Adana’dan Selanik’e göç eden İlias-Anastasia Meletiadis çiftçi, Yenice (Yanitsa)’ye bağlı Miletos köyüne geçici olarak yerleştiklerini, dört beş yıl sonunda Yunan Hükümeti tarafından bu köyün daha yukarısında yapılan küçük evlere geçtiklerini beyan etmekte ve bu sürede hükümetin sürekli bataklık kurutarak bu arazileri mübadillere açtığını bildirmektedir. Anastasia Meletiadis, Selanik’e bağlı Harmanköy’e yerleştirilen mübadillerin köyü beğenmediklerini ve başka yerlere gittiklerini belirtmiştir.

⁵²⁴ Baki Sarısakal, “Mübadele Tarihinden Sayfalar”, www.bakisarisakal.com/Mübadele%20Tarihinden%20Sayfalar.pdf, s. 72, erişim: 5 Mart 2016.

⁵²⁵ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 313.

⁵²⁶ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 146.

Çadırlarda, geçici olarak tahsis edilen barakalarda, kurutulan bataklık arazilerde barınmaya çalışan Karamanlıların bu sıkıntılı süreci, Yunan hükümetinin kendilerine toprak dağıtılmasıyla son bulmuş, hatta ülke dışından hayvan ihraç eden hükümet, mübadil nüfusa hayvan da temin ederek hem tarıma dayalı ekonomisini canlandırmış, hem de zorunlu göç sonrası boşalan arazileri iskana açarak ilk başta olumsuz bir şekilde gelişen nüfus artışını lehine çevirmeyi başarmıştır.

Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden şehirli nüfus iskanının 1950'ye kadar devam ettiğini belirten George Mavrogordatos, Stillborn Republic, Social Coalitions and Party Strategiesin Greece adlı eserinde, Yunanistan hükümetinin uyguladığı iskanlar konusunda yıllık istatistiklere yer vermiş ve 1926 yılı rakamlarına göre Yunanistan'a 550.635 kişilik kırsal nüfus iskanı yapılırken bu rakamın 1930 yılında 578.844'e 1938 yılında 668.316'ya ulaştığını belirtmiştir.⁵²⁷ Nüfus mübadelesi sonrası Karamanlılar, Yunanistan'da iskan ile ilgili sorunları beş on yıl gibi bir süreçte çözmüşse de Yunan toplumu ile aralarındaki uyuşmazlık ve anlaşmazlık uzun yıllar devam etmiştir. Yunanca bilmedikleri için geldikleri bu topraklarda yeterince zorlanan Karamanlılar, Türkospori (Türk tohumu) tabiriyle dışlanmış, Yunanca öğrenmeleri konusunda baskıya maruz kalmış, hatta müzikleri yasaklanmıştır.⁵²⁸ Mübadele süresince, Yunan meclisine; göçmenleri istemediklerini ve yerlerinde kalmaları gerektiğine dair taleplerle başvuran Yunanlılar, Anadolu'dan gelenleri her zaman yabancı olarak görmüş, mübadillerin kollarına sarı renkte bir bant takmaları konusunda istekte bulunacak kadar ileri gitmişlerdir.

Tek kelime Yunanca bilmeyen, Anadolu'nun köyünden kopup gelmiş, Müslüman bir Türk'ten tek farkı dini inancı olan bu insanlar, bir yandan Yunanlılardan korkup sinmiş, bir yandan da Yunanlılara karşı nefret duymaya başlamışlardır.⁵²⁹ *"Bıktık artık sizden. 75 senedir bıktık artık sizden, yeter artık, biz orada doğduk, orada büyüydük, bir kardeş gibi büyüydük"*⁵³⁰ diyen Silile'li Anastasia Hacıteodoridou, bu sözleriyle meseleye parmak basmıştır. Türkçe konuştukları için kiliselere alınmayan Karamanlılar, "Gidin defolun, siz Türksünüz. Türkiye'ye geri dönün" denilerek her yerden kovulmuşlar, Türkospori argo deyiimiyle sövülmüşlerdir. Genç kuşak Yunanca öğrenmeye çalışmışsa da, özellikle okuma yazma bilmeyen pek çok Karamanlı,

⁵²⁷ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 307-314.

⁵²⁸ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 157.

⁵²⁹ Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 314-315.

⁵³⁰ a.g.e., s. 319.

Yunanca öğrenmekte zorlandığı gibi hiç Yunanca öğrenemeyenler de olmuştur. Yunanistan'a mübadil giden Pontuscu bir Rum, *"Burada, Yunanistan'da, geldiğimiz bu bölgede pek çok şey Türkiye'dekinden bile zor. Burada biz onlara bir şey yapmadığımız halde bizden Türkiye'de olduğundan daha çok nefret ediyorlar."*⁵³¹ ifadesiyle, Anadolu'dan gelen mübadil nüfusa karşı Yunanlıların ırkçı tavrını gözler önüne sermiştir. Bu konuda Yunanistan'da yaşadıklarını anlatan aslen Kayserili Maria Sütöğlu, Yunanistan'a ilk gidildiğinde herkesin Türkçe konuştuğunu fakat sonraları yapılan baskılar ve özellikle okul çağındaki çocuklara yapılan kötü muamele nedeniyle Yunanca öğrendiklerini: *"Urumca bilen yok idi. Onun için Türkçe. Çocuklarımız bilmiyordu Urumca. Mektebe gidiyorlardı. Sonra daskaloslar (öğretmenler) öfkeleniyorlardı, dövüyorlardı. Söyletmiyorlardı Türkçe'yi. Yasak ettiler bizim dilimizi mektepte. Çocuklar başladı Urumca söylemeye. Sonra gelin aldılar dışarıdan. Yabancı gelinler... eyle eyle dilimiz tebdil oldu. Benim beş çocuğum vardı. Üçü eyice Türkçe biliyordu, (ikisi) anlıyordu diyemiyordu. Başladılar Urumcaya dönderdiler dili..."*⁵³² şeklinde cümlelerle uzun uzun anlatmıştır. Çocukların öğretmenlerden korktuklarını aşağı yukarı aynı şekilde ifade eden Veniamin Gervanidis, okullarda Türkçe konuşmak yasak olduğu için Yunancanın yavaş yavaş öğrenildiğini belirtmiştir. Yunanca öğrenmelerine rağmen üzerinden aşağı yukarı 92 yıl geçmiş olsa da Yunanistan'da yaşayan Karamanlıların hala Türkçe konuştuklarına ve Türk kültürünü yaşatmaya çalıştıklarına dair çeşitli söyleşilerle röportajların bulunması, tüm dayatmalara ve dışlamalara rağmen milli benliklerinden kopmadıklarının ifadesidir. Yunanistan'da mübadil dernekleri ve kültür cemiyetleri kuran Karamanlıların Selanik'te bulunan derneklerinin kurucusu Anastasia Haciteodoridou, genç kuşağa adet ve geleneklerini öğretmeyi amaçladıklarını belirtmektedir. Larissa'da Dimitros Katsikas tarafından bir dernek açılmış ve Karditsa'da açılan Kapadokiko derneğinde de Kapadokya kültürünü yaşatma amaç edinilmiştir.⁵³³

Hayat ağacı dergisi adına, Haziran 2007 ve Ağustos 2008 tarihleri arasında Yunanistan'daki Karamanlılar ile yaptığı çeşitli söyleşilerini Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Sivas'a ve Suşehri'ne Türklerin Göçü-Mübadelede Sivas'tan Yunanistan'a Göçen Rumlar adlı makalesiyle aynı dergide yayınlayan İhsan Tefvik Kırca, Yunanistan'da ilk günkü canlılığıyla korunan Türkçeyi ve Türk kültürüne dair

⁵³¹ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 155.

⁵³² Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 315-316.

⁵³³ a.g.e., s. 316-319.

izlenimlerini şöyle aktarmıştır: “Sivaslıların, Tokatlıların, Amasyalıların gelip yerleştiği şirin Kolarısa(Kolarça), küçük şirin bir Anadolu köyü sanki... Türkçe konuşmayan yok neredeyse. Biraz uzakta duran ve sohbete karışmayan bir başka Sivas’lı Rum’a; Türkçe biliyor musun? Dediğimde bize verdiği cevap katıla katıla güldürüyor beni. Tam da Sivas-Tokat bölgesinin ağzıyla diyor ki: *“Ağnıyom eme konuşamıyom.”* Yine aynı köyde yaşayan Yorgo Papadopoulos ile yapılan röportajda bugün Sivas’ta ancak yaşlılarımızın kullandığı kelimeleri duyduğunu dile getiren İhsan Tevfik; *“Vilayetimiz Sivas imiş... Bayaktan, Sivastan buraya adamlar gelmişidi”* diyen Yorgo Papadopoulos’un ağzından dökülen -bayaktan kelimesinin Sivas ağzında -bayağıdan, epey, önceden manasına gelmekte olup Sivas’ta bile unutulmaya yüz tutmuş bir kelime olarak Yunanistan’da hala yaşadığına dikkat çekmektedir.⁵³⁴ Yunanistan’ın Selanik, Kavala, Nea Kalveri, Kozana gibi çeşitli şehir ve kasabalarına dağılmış halde yaşasalar da hem birbirlerinden kopmayan hem de Anadolu kültürünü, ana dillerini her şartta yaşatmayı bilen Karamanlılar, yakın tarihlerde Kayseri’ye, Gelveri’ye, Güzelyurt’a belli aralıklarla gelip gitmeye başlamışlardır. Memleket hasreti çektiklerine dair izler gördüğümüz Yunanistan’da yaşayan Karamanlılarla yapılan söyleyişlerden birinde kaydedilen 1905 doğumlu Hristos Hristoforidis’in şu cümleleri, baba ocağına duyulan özlemi acısıyla tatlısıyla yansıtmaktadır: *“Bize burada el gibi bakıyorlar. Kendimizi turist gibi görüyoruz. Bir türlü ısınamadık buralara... Benim babamın anası iyi halva yapardı. Anam da geysi yıkar, gülübirlikli horozun etini kalaylı bakır tasta bize virirdi... Yunanistan’a geldik ve mutsuz olduk... Emeğimiz kaldı orda...”*⁵³⁵

Anadolu’dan 1.200.000 Yunanistan’dan 500.000⁵³⁶ kişinin karşılıklı yer değiştirmesi günümüze kadar onarılmayan derin yaralar açmıştır. Vatan bildikleri topraklardan ayrılan mübadiller geride evini, ocağını, işini, aşını bırakmış, yeni vatanlarına giderken yanlarına sadece, anılarını, acılarını ve gözyaşlarını almışlardır. Lozan sonrasında mübadil taşıyan vapurlardan her iki kıyıya çarpan, artık sadece ve sadece hüznün dalgalarıdır.

⁵³⁴ İhsan Tevfik Kırca, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Sivas’a ve Suşehri’ne Türklerin Göçü- Mübadelede Sivas’tan Yunanistan’a Göçen Rumlar, S. 22, Sivas, 2013, hayatagacidergi-si.com/mubadelede-sivastan-rumlarin-gocu/, erişim: 5 Mart 2016.

⁵³⁵ bkz., Oğuz Özdem, a.g.e., s. 164-165.

⁵³⁶ Esma Dalp Bayram, a.g.m., s. (Giriş)

5.4.1. Mübadele Sonrasına Dair Değerlendirmeler

Türk Yunan Nüfus mübadelesinin uygulama aşamasında yaşanan sıkıntılar bir yana Türk Ortodoksları olarak bilinen Karamanlıların mübadeleye tabi tutulmaları T.B.M.M’de de büyük tartışmalara sebep olmuştur. Karamanlıların mübadele ile gönderilmelerini büyük bir yanlış olarak gören Hamdullah Suphi (Tanrıöver) bey, mecliste konu ile ilgili yaptığı konuşmasında: “Biz Anadolu’nun bir miktar Hristiyan Türkü ile Hristiyan Elenini ayıran farkları incelemeğe vakit bulamadan önce umumi harpten evvelki menfi Yunanistan’dan gelen Elenizm propagandaları, sonra da mübadele bir miktar Türk unsurunu (Ortodoksturlar diye) Yunanistan’a göçtürdü.”⁵³⁷ diyerek alınan karara tepkisini dile getirmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in, mübadele gereği Anadolu’dan Yunanistan’a gönderilen Karamanlılar hakkında Atatürk ile yaptığı bir konuşmaya, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları adlı eserinde yer veren Mustafa Baydar, bu diyalogu şöyle aktarmaktadır: “Paşam yapmayın yollamayın, bunlar öz ve öz Türk’tür dedim, kendisine ne kitaplar gösterdim, fakat dinlemedi.” “Artık bu Yunan meselesi tamamen kapansın” dedi.⁵³⁸ Sonraları Atatürk’ün de “hata işledik”⁵³⁹ dediğini öğrenen Hamdullah Suphi Tanrıöver’in bu bilgiyi Celal Bayar’dan aldığını bildiren Mustafa Baş, Türk Ortodoks Patrikhanesi adlı eserinde Tanrıöver ile Bayar’ın arasında geçen şu konuşmayı verir: “Bilir misin Hamdullah, Atatürk’ün son yıllarda en büyük üzüntüsü ne idi?” “Ne idi? Biliyorsunuz ben burada yoktum. Lütfen anlatın dinliyorum.” “Anadolu’dan binlerce Hristiyan Türk’ü göndermiş olmasıydı.”⁵⁴⁰ Bu diyalogdaki Tanrıöver’e ait ‘burada yoktum’ ifadesi, kendisinin 25 Mayıs 1931 tarihinde Bükreş’e elçi olarak gidişi ile alakalıdır.

Yukarıdaki bölümde değindiğimiz Baserabya ve Dobruca bölgesinde yaşayan Gagauzlardan bir kısım nüfusun Türkiye’ye getirilmesi meselesi ile uğraşan Tanrıöver, II. Dünya savaşının çıkması ve Macaristan’da yönetimin değişmesi nedenleriyle bu çalışmasını yarıda bırakmış ve sonrasında yurda dönmüştür. Mübadelenin uygulanması aşamasında yaşananlar ve Karamanlıların mübadeleye tabi tutulmaları nedeniyle bu duruma hemen her çevreden gelen tepkiler, zorunlu göçün tüm olumsuzluklarını yavaş yavaş gözler önüne sermiştir. Atina’da yapılacak Şarkiyat Kongresi için kısa bir süreliğine orada bulunan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi hocalarından Prof. Dr. Z.

⁵³⁷ bkz., Mehmet Eröz, a.g.e., s. 65.

⁵³⁸ bkz., Gazanfer İbar, a.g.e., s. 176.

⁵³⁹ Mehmet Eröz, a.g.e., s. 65.

⁵⁴⁰ bkz., Gazanfer İbar, a.g.e., s. 176.

Fahri Fındıkoğlu ve Prof. Dr. Lütfi Göçer'in verdiği bilgilere göre, Atina'da Karamanlılar, Sivaslılar, Akdağlılar, Bayburtlular olarak anılan Hristiyan Türkler bulunmaktadır. İstanbul'dan Kongreye hoca geleceğini öğrenen Karamanlılar, Göçer ve Fındıkoğlu'nu büyük bir muhabbetle karşılamışlar, ağırlamışlar ve dertlerini anlatmışlardır. Kendilerine ait kiliselerde Türkçe ibadet edildiğini öğrenen Yunan hükümetinin, kiliselerindeki papazları değiştirip Rum papazlar tayin ettiğini, çocukların Yunanca öğrenmeleri için de kreşler açarak Yunanca öğrenmeyi zorunlu tuttuklarını dile getiren Karamanlılar, Yunanistan'ı hiç sevmediklerini sözlerine eklemişlerdir.⁵⁴¹ Kemal Arı'nın, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925) adlı eserinde, mübadeleye tabi tutulan Rumların Yunanistan'a istemeye istemeye gittiklerini ve uzun yıllar gerçek vatan olarak Türkiye'yi gördüklerine dair şu anıya yer verilmiştir: "Rumların... Türk donanmasını, Kasım 1936'da Malta'yı ziyaret edip dönüşte de Pire ve Atina'ya uğrayışı sırasında pek sıcak ilgi ve sevgiyle karşıladığına, yine Faler'de Türk askerlerini ağırlamak için adeta birbirleriyle yarış ettiklerine tanık olunmuştu. İskeleye yanaşan her Türk motoru ve filikasının personeline, göç etmek zorunda kaldıkları Türk kentlerinin ve kasabalarının adlarını bağırarak söylemek suretiyle hemşehri aradıkları ve bulduklarında da tam anlamıyla bağırlarına bastıkları, gerçekten görülmeye değer bir tablo yaratmıştı."⁵⁴²

"Etnik temizlik yoluyla, etnik ayrıştırmanın sağlanması anlamında en iyi tarihsel örnek"⁵⁴³ olarak tanımlanan nüfus mübadelesi, gerçekten de milliyetçi bir dönem başlatmıştır. Herkül Millas'a göre mübadele, bu milletçi politikayı ön plana çıkarmıştır. Şöyle ki; "*Mübadeleye o günün, yani 1920'lerin açısından baktığımızda... Anadolu'yu terk eden Rumlardır, hatta Yunanlılardır, gelenler de Türk. Bu anlayış milliyetçi paradigmanın tipik bir söylemidir: iki taraf vardır, biz ve ötekiler. Herkes bu iki grubun içine sıkıştırılmaktadır. Bu kalıplara sığmayanlar ve bir yanları dışarıda kalanlar ne olacaktır? ... Karamanlılar da baskılarla bu kalıplara uyduruldular ve o günün hükümetlerince bu etnik arındırma tartışmasız doğru bir karar olarak görüldü. ... Daha önceki devletler milli değildi. İnsanlar dinlerine, dillerine ve bilmem nelerine göre sınıflandırılmaz, kimileri kayrılıp kimileri kurbanlık sayılmazdı. ... Sonra milliyetçi dönem geldi. Ulus devlet bir kutsal hedefe dönüştü. Ölümü göze almaya geçecek bir*

⁵⁴¹ bkz., Mehmet Eröz, a.g.e., s. 65.

⁵⁴² bkz., Yücel Bozdağlı, a.g.m., s. 25.

⁵⁴³ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Ötesi Dönüşümlere, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2014, s. 101.

hedef olarak kitleleri sardı... Hemen hemen bütün Balkan ülkelerinde aynı sahneler tekrarlandı. Ulus devlet içinde tek bir millet yaşatma yolunda etnik arındırmalar tezgahlandı. Tehditle kaçırmalar, baskılar ile biktırmalar... uzaklaştırmalar... Bu olayları yapanlar hep haklı çıkarmaya çalıştılar kendilerini... Tarihte milliyetçiliğin neden olduğu acıya başka hangi ideal neden oldu acaba?”⁵⁴⁴

Nüfus mübadelesini hemen her şartıyla eleştiren Hamdullah Suphi Tanrıöver, mübadele sonrası yaşanan dil sorunu ile ilgili düşüncelerini 30 Ekim 1924 tarihinde T.B.M.M’de yaptığı konuşmasında dile getirmiş ve mübadele sonrası gelinen durumu, şu sözleriyle gözler önüne sermiştir: “İstanbul etrafına Rumca konuşan halkı yerleştirdiler. Bu hata-yı fahiştir. Gebze’den bu yana Yanya’dan gelenleri yerleştirdiler. Bunlardan bir kısmı da Çatalca ve havalisine yerleştirildi. Halbuki biz, Türk ekseriyet-i kahiresiyle meskun olan yerlerde Türk lisansından başka herhangi bir lisanı izole etmeye mecburuz. Adalar sahilinde Rumca konuşan kitleleri yerleştirdiler. Büyük bir hata oldu.” Mübadele ile Türkiye’ye gelen Müslüman nüfusun kullandığı dil meselesi hakkında farklı bir örnek veren T.B.M.M. Karesi milletvekili Ali Şuuri bey de; “Sahildeki kısımların ahalisinde milli raks yerine polka, milli çalgı yerine mandolin, gayda, milli lisan yerine Arnavutça, Boşnakça hakimdir” diyerek mübadele sonrası ortaya çıkan tuhaf görüntüyü anlatmaya çalışmıştır. Mübadele sonrasında karşı karşıya kalınan tuhaflıklardan biri de Bruce Clark’ın, İki Kere Yabancı adlı eserine konu olmuş Vaalades’ler olarak bilinen bir topluluğa dair durumdur. Yunancadan başka bir dil bilmeyen ve Yunanistan’ın kuzey bölgesinden mübadele ile Türkiye’ye gelen bu topluluk, konuşmalarında sürekli Va ALLAH kelimesini kullanmaları sebebiyle, zamanla Vaalades adını almışlardır. XIX. yüzyılda sadece kağıt üzerinde Müslüman olmuş ve muhtemelen yaşadıkları çevrede bulunan Müslüman toplumu şekil olarak taklid eden Vaaladesler, Yunanca konuşmaya devam etmeleri dışında kiliselere ve azizlere saygılı davranma, Hristiyan komşularıyla birlikte oruç tutma gibi ritüellere sahip köylü bir topluluk olarak dikkat çekmişlerdir.

Nüfus mübadelesi sonrasında Türkiye’de oluşan genel görüntü ile ilgili görüşlerini T.B.M.M’de yaptığı bir konuşmasında dile getiren M. Celal Bayar, şunları söylemiştir: “İtiraf ediyorum ki, gidenlerle gelenlerin şerait-i hayatiye ve iktisadiyesi müsavi değildir. Gidenler ekseriyet itibariyle esnaf ve tüccar, gelenler ekseriyet itibariyle rençberdiler. Efendiler gelenlerin ekseriyet-i azamisi köylüdür, gidenlerin

⁵⁴⁴ Gazanfer İbar, a.g.e., s. 146.

ekseriyet-i azamisi şehirlidir.” Celal Bayar’ın anlatmaya çalıştığı mübadelenin Anadolu’nun iktisadi ve kültürel hayatını ciddi ölçüde etkilemiş olduğu gerçeğinden hareketle, Karamanlıların merkezi konumunda olan Kayseri örneğini hatırlamak gerekmektedir. Kayseri Zincidere’de bir matbaa açan Karamanlılar, yine burada açılan okullar ile eğitim ve kültür hayatımıza katkılarda bulunmuş, Mısır ve Avrupa’da ticaret yapan Zincidereliler sayesinde de Kayseri bölgesi ticareti, her zaman zenginliğini devam ettirmiş ve Kayseri XIX. yüzyıl şartlarına rağmen Anadolu’nun bayındır şehirlerinden biri olarak kalmıştır. Zincidere’de yaşayan Karamanlıları, görgülü, kibar, musikişinas olarak tanımlayan kaynaklar, mimar, taş ustası ve marangozlarıyla meşhur Zincidere’nin üç dört katlı evlerinin mimarisinin güzelliğinden bahsetmişlerdir. Nüfus mübadelesi sonrası Zincidere’ye yerleştirilen ahali ve kasabanın durumu ile ilgili yapılan tespit içler acısıdır. “Giden Hristiyan Türklerin yerine Yunanca konuşan Yanyalı Arnavutlar geldi. Bu insanlar çobanlıkla geçindiği için bu evlerin üst katlarını keçi ahır olarak kullanmaya başladılar. Zamanla cam çerçeve kalmadı, bakımsızlıktan yıkılıp gittiler.” Nüfus mübadelesinin Anadolu’daki olumsuz sonuçlarıyla ilgili çeşitli değerlendirmeler yapan Mihri Belli, “Rum azınlığın Türkiye’yi terk etmesi önemli bir ekonomik bunalıma yol açmıştır. Rum göçmenlerin doğdukları yerlerde oynadıkları önemli ekonomik rol hatırlandığında böyle bir sonucun ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır... Anadolu’nun ve Trakya’nın her yerinde göze çarpan, her biri bir zamanlar zengin ticaret merkezleri olan hayalet şehir ve kasabalar... Mübadelenin olumlu sonuçları olduysa bunlar gayet önemsizdir ve milyonlarca insanın katılmak zorunda kaldığı sefalet ve acı bu olumlu sonuçları tamamen gölgelemiştir.” Nüfus mübadelesine tabi tutulan Karamanlılar konusunda, “Yalnızca Hristiyan oldukları için Türklüğe kabul edilmeyen fakat kendilerini de Yunan saymayanların değişimi” şeklinde bir yorum yapan Doğan Avcıoğlu’nun dile getirdiği, Türk olmak ya da Yunan(Rum) olmak meselesine dair Yonca Anzerlioğlu’nun Yunanistan’da yaşayan Karamanlılarla yaptığı mülakatlar, mübadele sonrası ortaya çıkan içler acısı durumu gözler önüne sermektedir.⁵⁴⁵ Karamanlıların Yunanistan’a göç etmelerinin ardından sık sık duydukları “Türk tohumu, Türksünüz” gibi tabirler, aşağılamak için argo kelimelerle birleştirilip kullanılan Türk ifadesi, bir süre sonra Türklüğü reddetme gibi bir sonucu doğurmuştur. Bu ifadeler nedeniyle incindiklerini ve kendilerine sürekli Türk denildiğini dile getiren, aslen Kayseri’li Andreas Sarımihailidis’in bu konu ile ilgili

⁵⁴⁵ bkz., Gazanfer İbar, a.g.e., s. 146-153.

tesbiti asıl üzücü olan durumun altını çizmektedir. Sarimihailidis; *“İsmim Andreas, babam Vasilas, öbürkünün adı Sokrates... olur mu... Sokrates Türk olur mu, Ahmet olsaydı Türk olacaktı. Amma Sokrates olur mu Türk, olmaz”* derken Anadolu ağzıyla Türkçe konuşuyor ve tam da Doğan Avcıoğlu’nun tesbitine parmak basıyordu. Sarimihailidis’e göre, Hristiyan Türk olamazdı. Onlara göre Türk Müslüman olabilirdi. Konuyu tıpkı bu şekilde değerlendiren başka pek çok Karamanlının da bulunduğunu gözler önüne seren, Eleni Haciliadou’nun mübadele sürecinde köylerinden çıkmadan önce Müslümanlığa geçenler bulunduğunu ve onlar için “Türk oldu” şeklinde bir ifade kullanması, Türklüğün Müslümanlıkla bağdaştırıldığı bir coğrafyanın üzerlerinde bıraktıkları izden başka bir şey değildir.

Anadolu’da, Roma topraklarında yaşayanlar anlamında kullanılmak suretiyle üzerlerine yapışıp kalan Rum tabiri, kavmiyetçilik yapılması sonucunda etnik köken ifadesine dönüştürülmüş ve zorunlu olarak göç edilen topraklarda bin bir türlü sıkıntıya maruz kalan Karamanlılar arasından bazıları, öz benliklerinden bu şekilde kopmaya başlamışlardır. Türk kimliğinden uzaklaşma adına yaşananları adeta özetler nitelikte bir açıklama yapan Suzanna Çakpinoğlu, mübadele sürecinde içlerinden bazılarının sürekli ‘Türküz biz’ dediklerini hatta Türk olduğu konusunda ısrar edenlerin bazılarının da mübadele dışı tutulup, anavatanda kaldıklarını, çünkü kendilerini Türk zannetliklerini belirtmiştir. Bu konuşmayı kayda geçirilmemesini rica ederek ve yapacağı açıklamadan rahatsız olduğu her haliyle belli bir halde yapan Çakpinoğlu’da aslında aynı şeyi söylemeye çalışmaktadır. Onlara göre her Türk Müslüman’dır ve kendileri Hristiyan oldukları için Türk olamazlar. Bu konuda daha da vahim olan durum şudur ki; Yunanlılar, Karamanlılar üzerinde ırkçılığa varan dayatmalar ve baskılar yapmışlardır. Ari ırk teorisi gibi söylemlere şahit olunan diyaloglar da bu durumun gerçek tespitleridir. Mübadelede ailesinin Kapadokiko’ya yerleştirildiğini belirten ikin kuşak mübadil Sultan Çiloğlu, Yunan okullarında kendilerine öğretilenler doğrultusunda ailesine neden Türksünüz denildiğini çocuk aklıyla şöyle açıklamaya çalıştığını anlatmıştır: *“Ben sanıyom Türkler esmer. Esmer değiller mi Türkler? Biz de onların suratını aldık. Türk suratı... Konuşmamız da öyle...”* Okulda öğretmenlerinin Türk tipine dair telkinlerini; esmer tenli, bıyıklı, elinde sürekli kılıcı olan ve Hristiyanları öldüren kişiler olarak hatırladığını belirten Çitoğlu’nun anılarından da anlaşılmaktadır ki ırk üstünlüğüne dayalı milli politikalarını öğrenciler üzerinde uygulayan milli eğitim söylemleriyle destekleyen Yunanistan, başından beri varlıklarından pek de haz

edilmeyen Karamanlılarla Yunanlıları Helenizm potasına sokarak Anadolu’da yapamadığını kendi topraklarında gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁵⁴⁶ Günümüzde Yunanistan’da her ne kadar Türk kökenli olma konusunda tereddütleri bulunan Karamanlılar bulunsu da yaşanan acılar ve milliyetçi propagandalar nedeniyle bu tür tereddütlerin oluşmasının normal olduğu göz ardı edilmemelidir. Sonuçta aynı kişiler Yunan toplumunu gerçek anlamda kabullenemediğini de dile getirmektedir. Bu durum ve duyguları tam olarak ifade eden Akdağmaden’li taş ustası Hacı Andon’un 1956 yılında çocuklarına bıraktığı vasiyet mektubunda şu satırlara rastlanır: “*Yunani lisanına aşına olmadığımdan, yani ‘Elliniki Ortografıa’ bilmediğimden... Mecbur oldum Türk lisanı ile tebdir etmeyi, ey sevgili hanem halkı... Türkiye’ye gideyim...*”⁵⁴⁷

Vatan toprağından sürölüp gelinmiş, yabancı görülen, horlanan, aşağılanan Karamanlıların hazin hikayesine, İki Gözüm Marikam Rebetiko adlı eserinde yer veren Kosta Ferris, Karamanlıların Anadolu kokan seslerini, sözlerini; “Türk tohumu diye çağrılan bu insanlar, çaresizliklerini, özlemlerini, acıyla yoğrulmuş halk şarkılarıyla, Rebetikalarla dile getirdiler” şeklinde ifade etmiştir. Anadolu’dan Yunanistan’a göç edenlerin beraberlerinde getirdikleri acı ve hüznün melodilere dökölmesiyle ortaya çıkan Rebetika’lar Yunanlılar tarafından amane olarak anılmıştır. Doğunun içli ezgilerinin hakim olduğu ve içinde sürekli aman kelimesi kullanılan ağıt tarzı dizeler, her ne kadar çiftetelli, zeybek(iko), kasap(iko) havalarıyla neşeleniyorsa da Yunan hükümetlerinin değıştiğı askeri darbeler gibi çeşitli dönemlerde kah yasaklanıp kah serbest kalarak içindeki hüznü hiç unutmamıştır. Amaneler tarzında olmasa da içli bir şiir kaleme alan Karamanlı Papaz Neofitos İkonomos Efendi, 15 Aralık 1925’te Selanik’te Grek harfleriyle Türkçe yayınladığı eserinde duygularını şöyle dile getirmektedir:

*“İsmet Paşa, Venizelos geldiler
Trampa yapmaya karar verdiler
Acep bunu bir ferde mi sordular?
Dünya kuruluhalı görölmemiştir*

⁵⁴⁶ bkz., Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s. 316-319.

⁵⁴⁷ Gazanfer İbar, a.g.e., 162.

*Türkiyadan kaldırdılar bizleri
 Kan ağlıyor hepimizin gözleri
 Hiç kimsenin gülmez oldu yüzleri
 Bir yatırki yere sürdüler bizi
 Kilisayı mektepleri terk ettik
 Eşyaları paraları sarf ettik
 Antallayı (mübadele) yapanlara kahrettik
 Her birimiz bir tarafa atıldık”⁵⁴⁸*

Karamanlıların Yunanistan’da içlerine düştükleri durumu en net haliyle ortaya koyan Prof. Dr. Şükrü Elçin’in, Kütahya’dan Selanik Florina’ya mübadil olarak gelip kendi evlerine yerleştirilen Karamanlı aile ile ilgili anıları oldukça önemlidir. Yunanistan’dan Türkiye’ye mübadele edilecek olan Şükrü Elçin’in ailesi kanun gereği Türkiye’den gelecek aile ile üç ay kadar birlikte yaşayacak, Müslüman aile Florina’dan ayrılınca eve Kütahyalı Hristiyan aile yerleşecektir. Üç ay sonunda Kütahyalı aileye iyice alışan Şükrü Elçin’in büyükleri; “Bunların bizden hiçbir farkı yok derken”, ayrılık günü; “*Bizi bu alçak Rum’lara bırakıp nereye gidiyorsunuz? Biz bunlarla nasıl kaynaşırız*” diye ağlayan ve ağızlarında tek bir kelime Rumca olmadan öylece ortada kalan Karamanlıların, “Güney Rusya’dan ve Balkanlardan başlayıp, Yunanistan’da son bulan Hristiyanlaşan Türklerin, dramı.”⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ bkz., a.g.e., s. 156-164.

⁵⁴⁹ bkz., Mehmet Eröz, a.g.e., s. 66.

SONUÇ

İslamiyet'e kadar Şamanizm, Budizm, Maniheizm gibi Asya kökenli din ve inanışlar arasında yaşayan Türkler, Gök Tanrı inanışı nedeniyle kitabi dinlere her zaman daha yatkın olmuşlardır. Orta Asya'dan çıkıp çeşitli göç ve ticaret yollarıyla kuzeye ve kuzeybatıya yayılan Türkler, doğal olarak ilk önce Hristiyanlık ve Musevilikle karşılaşmışlardır. Türkler arasındaki eşine az rastlanır bir hoşgörü ortamının varlığı, Musevilik, Hristiyanlık, Budizm, ve Maniheizm ile Gök Tanrı inanışının beraberce yaşayabilmesiyle sabittir. Türklerin Orta Asya'dan uzayıp giden İpek yolu ve ticareti nedeniyle de pek çok dinle temasa geçmeleri özellikle Hristiyanlığın Nasturi kilisesinin misyonerlik faaliyetleri dini farklılıkların yaşanmasında önemli bir etken olmuştur.

Kafkas dağlarının kuzeyinde Dinyester nehri ile İrtiş ırmakları arasında kalan ve tarihi adı Deşt-i Kıpçak olan bölgede varlıklarını hissettiren Türk kavimleri yüzyıllar boyunca yaşanacak Türk göçleri sırasında bu coğrafyayı yaşam alanı haline getirmişlerdir. Bulgar, Hazar, Peçenek, Kuman/Kıpçak ve Uz Türklerinin Deşt-i Kıpçak'a ulaşması sonucu Roma ve Bizans'ın da yoğun bir şekilde Hristiyanlık faaliyetleri başlamıştır. VII. Yüzyılda Dinyester yoluyla Balkanlara ulaşan Bulgarların Hristiyanlaştığı fakat bunun yanısıra kendi kültürel özelliklerini kaybederek Slavlaştıkları görülür. Bulgarlar ile Bizans devleti arasında bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar bu yoğun din propagandalarının asıl sebebidir. Bulgarlarla aralarındaki savaşları sonlandırmak isteyen Bizans, kendi bünyesine katarak kontrol etmeyi düşündüğü bu büyük gücü dini itaat sayesinde zayıflatmayı başarmıştır. Kuman/Kıpçaklar ve Peçenekler de Bulgarlarla aynı kaderi paylaşmışlar, takvimlerin binli yılları gösterdiği dönemde Bizans'ın Hristiyanlaştırma faaliyetleri aynı şekilde sonuç vermeye başlamıştır. Roma dışında kendilerine ait bir kilise de teşkil etmiş olan Bizans, Ortodoks Hristiyanlığı istediği şekilde uygulayarak Türklere Ortodoks Hristiyanlığı kabul ettirmeyi başarmış bunun için de sistemli yollar takip etmeyi ihmal etmemiştir. Öncelikle yöneticileri Hristiyanlaştırarak onlara bağlı Türk kavimlerinin de aynı yoldan ilerlemesini sağlayan Bizans, yanına çekmeyi başardığı kavimlerin etrafını Hristiyanlık inanışı ve Hristiyan güçlerle çevreleyip kapatmıştır. İslamiyet ile tanışma fırsatı yakalayamayan tüm Türk kavimleri, Balkanlardaki Hristiyanlaşma sürecinde bir yandan yoğun misyonerlik faaliyetleri ile Hristiyanlaşırken milli kimliklerine aşırı bağlılıklarıyla dikkat çektikleri için kiliseye itaatlerini kolaylaştırma adına yapılan

Türkçe lisanı ile ilgili çalışmalar nedeniyle bu açıdan bir serbestiyet yaşamışlardır. Türkçe ibadet yapabilmeleri nedeniyle Hristiyanlıktan ve dolayısıyla da Bizans'tan kopmayacağı düşünülen Türkler için varlıklarını, benliklerini korumak anlamında tek olumlu gelişme bu olmuş, bu gelişme de tarihi seyir içinde Türkçe konuşan, Türkçe ibadet eden ve Grek harfleriyle Türkçe yazan Karamanlıların karşımıza çıkmalarına zemin hazırlamıştır. Lisan ile ilgili serbestlik konusu dışında Kafkaslar ile Balkanlardan aşağıya Doğu Karadeniz'e ve Anadolu'nun iç bölgelerine yerleşen Bulgarlar, Peçenekler ve Kuman/Kıpçaklar, özellikle bulundukları ıssız bölgeler itibariyle Türk kimliklerini korumayı başararak aynı tarihi seyri yaşamışlar ve Türkçe konuşup Türkçe ibadet eden Karamanlılar adı dahilinde tanınmaya başlamışlardır.

Hristiyanlığa inanmış ve Anadolu'ya gelip yerleşmiş olan bu Türk kavimlerinin sırf Hristiyanlıklarından ötürü Karamanlı Rum adıyla anılmaya başlanması kökenlerini tartışma konusu haline getirmişse de aslen Türk soylu olduklarını net olarak ortaya koyan pek çok delil mevcuttur. Türkçe dua eden, kiliselerinde Türkçe ayin ve ibadet yapan, Türkçe yazan, hatta İncil'i Türkçe'ye çeviren Karamanlıların hiç Rumca bilmeyen halleri bu deliller içinden en önemlisidir. Anadolu'da bulundukları süreçte Bizans'ın çöküşüne şahit olan Karamanlılar, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'ne de tabi olmuşlar nihayetinde, I. Dünya savaşının getirdiği sıkıntılarla başbaşa kalırken Türk kimliklerine dair en önemli delilin Türkçe dilleri olduğunu düşünen Yunanlılar tarafından hedefe konulmuşlardır. Yunan hükümeti savaş sırasında ele geçirdiği topraklardaki Müslümanlara imha ve göç politikası uygularken, ele geçirmekte zorlandığı Anadolu topraklarında Ortodoks Kilisesine mensup tüm tebayı temsil etmeye ve Yunan lisanını ulaştıkları her yerde öğreterek zor yoluyla da olsa bir Helen birliği oluşturmaya çalışmıştır. Karamanlılar da dahil olmak üzere Rumların kendi soylarından olduklarını, dolayısıyla da Anadolu'nun Yunanistan ile birleşmesi gerektiği yönünde tuhaf bir politika izlemeye başlayan Yunan hükümeti, Karamanlıların Türkçe ibadetlerine son vermek amacıyla okullarına ve kiliselerine müdahale ederek Yunanca'yı yaymaya başlamıştır. Kendi içlerinde dahi karmakarışık bir hale gelmiş olan Rumluğu Helenleştirmek için, sınırları içinde ya da dışında tüm Ortodoks cemaati kontrol etme ve büyük Yunanistan'ı kurma maksadıyla önlerine çıkan her unsuru imha etme yolunu seçen Yunanlılar, Anadolu'ya büyük zararlar vererek yollarına devam etmişlerdir.

Rumluk Helenlik kavramı I. Dünya savaşı sonunda tartışmalı bir hal almışsa da savaşın ardından girilen İstiklal harbinin nedeniyle bu konuya tam olarak eğilemeyen yeni hükümet, burun buruna geldiği Yunanlılarla savaşmak dışında ciddi bir faaliyet gösterememiştir. Meseleyi en derin tarihi boyutlarıyla değerlendirerek Helenleştirme politikasını savaş ortamına taşıyan Yunan hükümeti, arkasına aldığı müttefik kuvvetlerin her türlü desteğiyle Rumlar üzerinde hak iddia etmeyi başarmış ve Lozan Barış Andlaşmasının maddesi gereğince Yunanistan'daki Müslümanlar ile Anadolu'daki Ortodoks Rumların mübadil edilmesini sağlamıştır. Ortodoks Hristiyan oldukları için Rum sayılan Karamanlılar da bu mübadeleye tabi tutulunca kaçınılmaz son başlamıştır. Mübadeledeki en büyük çaresizliği, hiç tanımadıkları bir toplum içinde yaşamaya zorlanan, ana vatanlarından ayrılma acısı bir yana Türk oldukları gerçeği yok sayılan ve Türklüklerinin yok oluşuna bizzat şahitlik eden Karamanlıların yaşadığını söylemek abartılı olmasa gerektir.

KAYNAKLAR

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

- Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (BOA DH. KMS), No: 54-3/33, 21 Zilhicce 1337
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Defterleri (BOA DH. MKT), No:2025/88, 8 Camaziülevvel 1310
- Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı Evrakı (BOA HR. İM), No: 175/11, 3 Şubat 1926
- Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı Evrakı (BOA HR. İM), No: 195/54, 9 Ağustos 1926
- İrade-i Hariciye (BOA İ. HR), No: 180/9968, 10 Camaziülevvel 1277
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Defterleri (BOA MF. MKT), No: 812/44, 19 Şaban 1322
- Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (BOA MVL), No: 29/58, 4 Muharrem 1265
- Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (BOA MVL), No: 643/39, 23 Recep 1279
- Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (BOA MVL), No: 673/27, 5 Zilhicce 1280
- Yıldız Esas Evrakı (BOA. Y.EE), No: 15/88, 6 Rebiülevvel 1327

2-Kitaplar:

- Altunkaynak, Erdoğan, Urumlar (Ortodoks Türkler), Übl Yayınları, Ankara, 2005.
- Anzerlioğlu, Yonca, Karamanlı Ortodoks Türkler, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2003.
- Arslan, Çiğdem - Mustafa Toker, Anadolu'da Ortodoksluk Sadası (Tıpkı Basım), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No: 39, Ankara, 2010.
- Aşıkpaşazade, Tevarih-i Ali Osman, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz- Yekta Saraç, Bölüm: 135, Gökkuşbu, İstanbul, 2007.
- Aygil, Yakup, Turanlı Hristiyanlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Barthold, William, Orta Asya Türk Tarihi, Çeviren: Hüseyin Dağ, Divan Kitap, Ankara, 2015.
- Baykurt, Cami, Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğuna Dahil Olan Turani Akvam, Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul, 1922.

- Baykurt, Cami, Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler, Karma Kitaplar, İstanbul, 2007.
- Demir, Necati, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Tarihi Alt Yapısı, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.
- Dernschwam, Hans, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Çeviren: Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.
- Ekincikli, Mustafa, Türk Ortodoksları, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.
- Ergin Muharrem, Türk Dilbilgisi, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Eröz Mehmet, Hristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.
- Goloğlu, Mahmut, Anadolu'nun Milli Devleti Pontos, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1973.
- İbar, Gazanfer, Anadolu Hemşehrilerimiz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- İçduygu, Ahmet, - Sema Erder - Ömer Faruk Gençkaya, Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2014.
- Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Kırzioğlu, Fahrettin, Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- Manov, Atanos, Gagauzlar (Hristiyan Türkler), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- Özdem, Oğuz, Vatanımıza Hasret Öldük Yavrularım, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 2007.
- Özkan Salih, Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, 2003.
- Soysü, Hale, Kavimler Kapısı I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.
- Tarcan, Haluk, Ön- Türk Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
- Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Cild I, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Türkdoğan, Orhan, Günümüzde Karamanlılar ve Hazar Türkleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

3-Makaleler:

- Akmaz, Munteha Gül, “Necati Demir: Orta ve Doğu Karadeniz Tarihinin Alt Yapısı (Kitap Değerlendirme)”, Karadeniz Araştırmaları, S. 15, Ankara, 2007, ss. 181-184.
- Alan, Gülbadi, “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. 20, S. 4, Ankara, 2007, ss. 464- 475.
- Anzerlioğlu, Yonca, “Karamanlılar, Gagauzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo Kültürel Bağlar Var Mıdır?”, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 395, Ankara, 2004, ss. 220-239.
- Anzerlioğlu, Yonca, “Kırım’ın Hristiyan Türkleri: Urumlar”, Milli Folklor Dergisi, Yıl: 21, S. 84, Ankara, 2009, ss. 107- 113.
- Aslan, Esat, “Kurtuluş Savaşında Yunan- Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım Türk Ortodoks Kilisesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C. 4, S. 15, Ankara, 1995, ss. 407- 442.
- Atalay, Bülent, “Türk Ortodoksların/Karamanlıların Türk Milli Mücadelesine Destekleri ve Maruz Kaldıkları Mübadelenin Türk Kamuoyuna Yansımaları”, Tarih Araştırmaları, Geçmişten Günümüze Yunanistan’da Türkler Özel Sayısı, C. 6/2, Şubat 2014, ss. 1-26, [www.historystudies.net/Makaleler/2012544160_2- Bülent%20Atalay.pdf](http://www.historystudies.net/Makaleler/2012544160_2-Bulent%20Atalay.pdf), erişim: 8 Kasım 2015.
- Aydın, Feyza Betül, “Karamanlı Bir Rum’un Evangelinos’un Gözünden Tanzimat Sonrası Osmanlı’da Müslim Gayrimüslim İlişkisi”, ss.1-16, www.Academia.edu/3104347/Karamanlı_Bir_Rum_un_Evangelinos_un_Iliskisi, 10 Nisan 2015.
- Aydın, Mehmet, “Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesinin Kuruluşu”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 8/Yaz, Konya, 2009, ss. 7-22.
- Balta, Evangelina, “Bulgar Sorununun Yaşandığı Dömemde Evangelinos Misailidis’in Yayınladığı Mikra Asya Yani Anadolu Adlı Karamanlıca Kitabı”, Bir Allame-i Cihan Stefanos Yerasimos 1942- 2005, I.Cilt, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, ss. 161-196.

- Balta, Evangelina, “Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması”, *Müteferrika*, S. 13/Yaz, 1998, ss. 3-19, www.evangelialalta.com/kitap/20_rewiew.pdf, erişim: 15 Mart 2016
- Bayram Dalp, Esma, “1923 Türk Yunan Nüfus Mübadelesi: Türk Yunan Taraflarının Mübadeledeki Kriterleri”, ss. 1-18, www.academiaedu/9814790/1923_TÜRK_YUNAN_NÜFUS_MÜBADEL_ESİ_TÜRK_YUNAN_TARAFLARININ_MÜBADELEDEKİ_KRİTERLERİ, erişim: 5 Mayıs 2015.
- Benlisoy, Stefo, “Karamanlıca Aktis Gazetesi Örneğinde Balkan Savaşında Osmanlı Rum Basınında Mezalim Propagandası”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.17/Kış, İstanbul, 2014, ss. 175-199.
- Benlisoy, Stefo, “Karamanlıca Haftalık Anatol Ahteri Dergisi Anatol’da İlmin Terakkisi Kabil Mi Değil Mi?”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 154, İstanbul, Ekim 2006, ss. 56-60.
- Berkol, Bülent, “133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri İle Türkçe (Karamanlıca) Bir Robinson Crusoe Çevirisi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 1, C. 21, İstanbul, 1986, ss. 135-158.
- Bozdağlı, Yücel, “Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi/Özel Sayı*, Yıl:18, S. 3, Ankara, Ocak 2014, ss. 9-32.
- Budak, Ömer, “Mübadele Meselesi ve Lozan’da Çözümü”, *Karadeniz Araştırmaları*, s. 26, Ankara, Yaz 2010, ss. 129-142.
- Cebe, Ayaydın - Özlem Günil, “19. Yüzyılda Osmanlı Toplumu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Çeşitlilik”, *Doktora Tezi*, Türk Edebiyatı Bölümü Bilkent Üniversitesi, Ankara, Ağustos 2009, ss. 1-396, www.thesis.bilkent.edu.tr/0006070.pdf, erişim: 21 Mart 2016.
- Çakmak, Cihan, “Karamanlı Grek Alfabesi Üzerine”, *VII. Uluslararası Büyük Türk Kurultay Bildirileri*, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2012, ss. 79-90.
- Çakmak, Cihan, “Karamanlı Türkçesine Genel Bir Bakış Denemesi”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C. 2, Nevşehir, 2011, ss. 185-208.
- Çakmak, Zafer, “Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni-Rum-Yunan İşbirliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, Elazığ, 2006, ss. 403-412.

- Demir, Cenk, “Amerikan Board Belgelerine Göre Talas Amerikan Kız ve Erkek Kolejleri”, *Türkoloji Araştırmaları*, c. 714, Ankara, Sonbahar 2012, ss. 1405-1420,
www.turkishstudies.net/Makaleler/30259389_81_DemirCenk_S-1404-1420.pdf, erişim: 20 Nisan 2015.
- Demir, Necati, “Türkiye’de Bulunan Grek Harflı Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili”, *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, Vol. 2, No. 1, ss. 3-23, docplayer.biztr/2912862-Zeitschrift-fur-die-welt-der-turken-journal-of-world-of-turks-turkiye-de-bulunan-grek-harfli-turkce-kitabeler-ve-karaman-turklerinin-dili.html, 4 Kasım 2015.
- Demirci, Doğan, “Isparta’da Bulunan Beş Karamanlıca Kitabının İncelenmesi”, *Sileyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 32, Isparta, 2014, ss. 155-176.
- Dryga, Iryna, “Ukrayna’daki Karamanlıca Yadigarları: Türk Dili Tarihine ve Araştırma Perspektifine Dair”, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Bildiriler. C. 1, Ankara, 2011, ss. 503-516.
- Doğan, Mehmet Ali, “Jonas King: Osmanlı İmparatorluğunda ve Yunanistan’da Bir Amerikalı”, *Türk Yunan İlişkisi Üzerine Makaleler*, ss. 29-42, www.academia.edu/9591863/Jonas_King_Osmanli_Imparatorlugunda_ve_Yunanistanda_Bir_Amerikalı_Turkish, erişim: 20 Nisan 2015
- Eckmann, Janos, “Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar I Phonetica”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. VIII, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1965, ss. 165- 200
- Ercan, Hikmet Yavuz, “Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 8-9, Ankara, 1967, ss. 411- 438.
- Ercilasun, Ahmet Bican, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, *Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken – Söğüt Yayıncılık, C. 1, İstanbul, 1985, ss. 1-389.
- Erdal, İbrahim, “Türk Basınına Göre Ortodoks Türklerin Milli Mücadeledeki Tutumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, Ankara, Mayıs/Kasım 2005, ss. 333-343.

- Erdal, İbrahim, “Türk Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadeleden Iskat (Çıkma) Yolları”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi/Özel Sayı, Yıl: 18, S. 3, Ankara, Ocak 2014, ss. 123-141.
- Erdemir, Hatice – Halil Erdemir, “Kudüs’te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, History Studies International Journal of History, Ortadoğu Özel Sayısı, Samsun, 2010, ss. 117-136
www.historystudies.net/Makaleler/359413609_HALI%20ERDEMİR.pdf,
erişim: 2 Nisan 2015.
- Esenkal, Ebru, “Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2007, ss. 1-154,
dspace.trakya.edu.tr/jspui/bitstream/1/4491/1/EBRU%20ESENKAL.pdf, 20 Nisan 2015.
- Eyice, Semavi, “Anadolu’da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler) II”, Belleten, C. XLIV, S. 176, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980, ss. 683-696.
- Gömeç, Saadettin Yağmur, “Türk Tarihinde Kıpçaklar”, Türk Tarihçiliğine Katkıları – Mustafa Kafalı Armağanı, Türk Kültürü Araştırmaları Armağan Dizisi: 08, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2013, ss. 111-128.
- Güler, Ali, “Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri Bakımından Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterinden Örnek Fermanlar)”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 1, Bursa, 2006, ss. 155-175.
- Günay, Necla, “Filik-i Eteryay Cemiyeti”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, Ankara, 2005, ss. 263-287.
- Hazar, Mehmet - Oğuz Özdem, “Grek Asıllı Karamanlı Türkçesi Alfabesinin Kullanımı Üzerine”, Turkish Studies, C.3/6, Sonbahar 2008, ss. 337-353,
www.turkishstudies.net/Makaleler/1849815118_18hazarmehmet.pdf,
erişim: 2 Nisan 2015.
- Kahya, Hayrullah, “Karamanlıca Bir Esere Göre Karamanlıca’da Arapça ve Farsça Kelimeler”, Turkish Studies, C. 3/3, Bahar 2008, ss. 480-501,
turkishstudies.net/Makaleler/818583254_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.480-501.pdf, 5 Kasım 2015.

- Kahya, Hayrullah, “Karamanlca Bir Zarf Fiil Eki: (-incAs)”, Turkish Studies, C. 4/3, Bahar 2009, ss. 1242-1252, www.turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/hayrullah_kahya_karamanlca_zarf_fiileki_incas.pdf, erişim: 8 Mart 2016.
- Kahya Hayrullah, “Karamanlca Eserlerde İslam İnancıyla İlgili Terimler”, Türkiye Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, C. 22, S. 2, İstanbul, 2012, ss. 39-62.
- Kaya, Mehmet, “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar”, History Studies, C. 5, S. 6, Balkan Savaşları Özel Sayısı, Kasım 2013, ss. 1-16, www.historystudies.net/Makaleler/1652143913_1-Mehmet%20Kaya.pdf, erişim: 21 Mart 2016.
- Karabıçak, Yusuf Ziya, “Angelioforoz Çocuklar İçin ve Osmanlı Devletinde Yayınlanan Diğer Çocuk Gazeteleri: Modern Çocukluk Söyleminin Oluşumu”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 215, İstanbul, Kasım 2011, ss. 2-11.
- Karahancı, İbrahim, “Grek Harfli Türkçe Metinler Üzerinde Yapılmış Dilbilgisi Çalışmalarıyla İlgili Açıklamalı Kaynakça Denemesi”, Turkish Studies, C. 9/6, Ankara, Bahar 2014, ss. 639-653, turkishstudies.net/Makaleler/1350547270_40KarahanciIbrahim-edb-639-653.pdf, erişim: 21 Mart 2016.
- Kartalçık, Vedat, “Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Alfabe Gelişimi”, ss. 363-369, eprints.ibu.edu.ba/412/1/ISSD2009-Education-2_p363-p369.pdf, erişim: 2 Nisan 2015.
- Kechriotis, Vangelis, “1911 Rum Cemaati Nizamnamesi: 20. Yüzyılın Başında Antalya’daki Rumlar”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 201, İstanbul, Eylül 2010, ss. 42-51.
- Kılıçarslan, Mustafa, “Karamanlçada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler”, Türkiye Mecmuası, C. 23, S. 2, İstanbul, 2013, ss. 53-64.
- Kırca, İhsan Tevfik, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Sivas’a ve Suşehri’ne Türklerin Göçü-Mübadelede Sivas’tan Yunanistan’a Göçen Rumlar”, S. 22, Sivas, 2013, hayatagacidergisi.com/mubadelede-sivastan-rumlarin-gocu/, erişim: 15 Mart 2016
- Kösemihal, Mahmut Ragıp, “Gazi Mihal Bey Suriye’den Göçmüş Bir Türktü I”, Varlık, S. 193, Ankara, 1941, ss. 7-9.

- Kösemihal, Mahmut Ragıp, “Eski Ricalin Irki Asliyetleri Meselesi”, Varlık, S. 197, Ankara, 1941, ss. 111-114.
- Kramers, Heindrik Johannes, “Karaman Maddesi”, İslam Ansiklopedisi, C. 6, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 309- 311.
- Macar, Oya Dağlar, “Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları 19. Ve 20. Yüzyıl”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, C. 10, S. 2, İstanbul, Bahar 2010, ss. 771-817.
- Mutlu, Cengiz, “Balkan Savaşlarından Lozan Konferansına Osmanlı Devletinde Rumların İç ve Dış Göçleri”, History Studies, C. 4/2, Temmuz 2012, ss. 259-266, www.historystudies.net/dergi/tar2015129508.d.pdf, erişim: 15 Mart 2016.
- Okur, Mehmet, “Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 29-30, Ankara, Mayıs-Kasım 2002, ss. 101-116.
- Öger, Adem - A. Turan Türk, “Kültürel Bağlamda Kapadokya Bölgesinde Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabelerin Dili”, International Journal of Social Science, C. 6, S. 8, 2013, ss. 1137-1151, www.jasstudies.com/Makaleler/1082409223460ÖgerAdem-vd-1137-1151.pdf, erişim: 2 Nisan 2015.
- Ölker, Gökhan, “Talim-i Lisan-ı Rumi ve Dil Öğretim Yöntemi”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 22, Konya, 2007, ss. 129-143.
- Paçaman, Recep, “Dünden Bugüne Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, ss. 1-27, www.academia.edu/5562733/Dünden_Bugüne_Fener_Rum_Ortodoks_Patrikhanesi, erişim: 2 Nisan 2015.
- Pekak, M. Sacit, “Güzelyurtta Bulunan Bizans Dönemi Kiliseleri 2”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1-2, İstanbul, 1994, ss. 177-216.
- Sarısakal, Baki, “Samsun’da Mübadele”, Belge ve Tanıklarla Samsun’da Mübadele, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2007, ss. 1- 45, www.bakisaridakal.com/Samsun%27da%20Mübadele.pdf, erişim: 9 Nisan 2015.

- Sarısakal, Baki, “Mübadele Tarihinden Sayfalar”, www.bakisaridakal.com/Mübadele%20Tarihinden%20Sayfalar.pdf, erişim: 5 Mart 2016.
- Sertkaya, Fikri Osman, “Codex Cumanicus (Latince-Farsça-Komanca Kodeks), Gazi Türkiyat, S. 17, Ankara, Güz 2015, ss. 207-217.
- Tekin, Feridun, “Urum Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bazı Tespitler”, Karadeniz Araştırmaları, S. 14, Ankara, 2007, ss. 93-100.
- Tellioğlu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Değerlendirme”, Turkish Studies, C. 2, Bahar 2007, ss. 654-664, turkish.studies.net/Makaleler/1447806491-tellioğlu.pdf, erişim: 5 Kasım 2015.
- Tellioğlu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, Karadeniz Araştırmaları S. 5, Çorum, 2005, ss. 1-10.
- Temizer, Abidin, “Van’da Amerikan Board Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Amerikan Hastanesi”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, C. 2, S. 2, İstanbul, 2013, ss. 169-204.
- Uçkun, Rabia, “Gagauz Halk Kültüründe Geleneksel Kadın ve Erkek Giyimi”, Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. 10, S. 2, İzmir, 2010, ss. 165-172.
- Üçüncü, Uğur, “Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios’un Büyük Taaruzdaki Faaliyetleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 17, S. 1, Afyon, 2015, ss. 21-50.
- Yetim, Fahri - Mesut Ersan, “Bodrumlu İstamat Zihni Özdamar: Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri”, 2. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, Bodrum, 9-12 Mayıs 2011, ss. 596-609.
- Yurtgezer, Tarık, “Kapadokya’nın Kayaköyü Sofular Vadisi”, ankarafotosafari.blogspot.com.tr/2013/12/kapadokyanin-kayakoyu.html, erişim: 11 Mart 2016.
- Yüce, Nuri, “Karamanlı Türkleri”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi, C. 42, S. 42, İstanbul, 2010, ss. 155-165.
- Zachariadou, Elizabeth, “II. İzzeddin Keykavus’un Veroia’daki Hristiyan Torunları”, Çeviren: Şahin Kılıç, Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 21, Ankara, 2007, ss. 245-257.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	Yüksel Elif TEKİN
Öğrenci Numarası	122211129
Enstitü Anabilim Dalı	TARİH
Programı	TARİH
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK
Tez Başlığı (Türkçe)	ANADOLU'NUN HİKRİSTİYAN TÜRKLERİ KARAMANLI'AR

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 182 sayfalık kısmına ilişkin, 25-10-2016 tarihinde şahsen tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 14'tür

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez danışmanım herhangi bir intihal içermeydiğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğini ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.U.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

Ek 2. Fotoğraflar

Foto 1

Nevşehir-Ürgüp Yenicami Mahallesi
Hamam Kitabesi

Nevşehir-Ürgüp Yenicami
Mahallesi Hamam Kitabesi

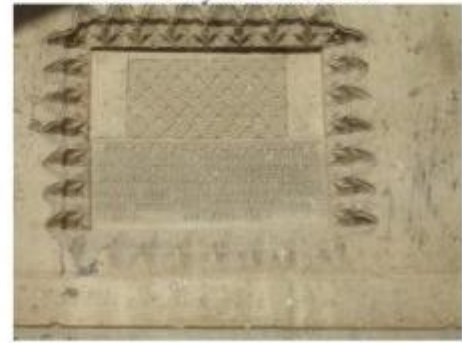
Nevşehir-Derinkuyu ilçesi Suvermez
Kasabası Ev Kitabesi

Nevşehir-Derinkuyu İlçesi
Ozlüce Köyü Kilise Kitabesi

Niğde-Konaklı Köyü Kilise Kitabesi

Niğde-Konaklı Köyü Kilise
Kitabesi

Foto 2

Niğde-Konaklı Köyü Kilise
KitabesiNiğde Yeşilburç Köyü Camiye
Çevrilen Kilise Kitabesi

Niğde Müzesi Mezar Taşı Kitabesi

Niğde Kumluca Köyü Camiye
Çevrilen Kilise KitabesiNiğde Hamamlı Köyü Kilisesi Tamir
Kitabesi

Foto 3

Kayseri Endürük Köyü Üç Aziler
Kilisesi Kitabesi

Alanya Müzesi Kilise Kitabesi

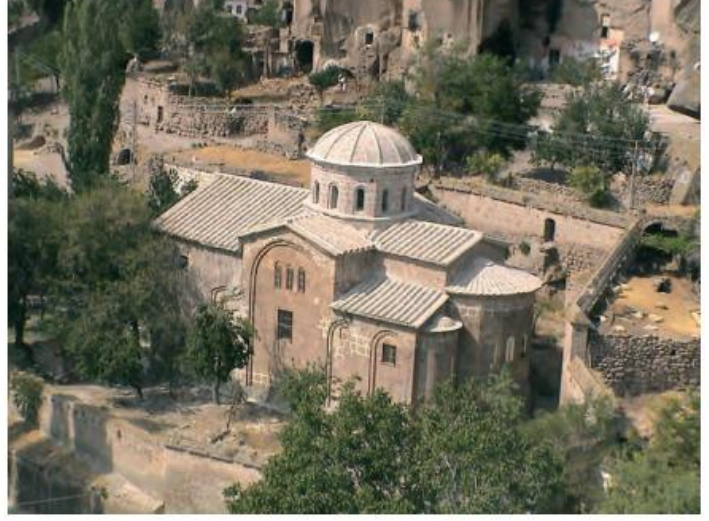

Alanya Müzesi Mezar Taşı Kitabesi

Silifke Müzesi Mezar Taşı
Kitabesi

Silifke Müzesi Mezar Taşı Kitabesi

Balıklı Meryem Ana Rum
Ortodoks Manastırı Mezar Taşı

Foto 4

Aksaray, Güzelyurt Kilise Cami,
güneydoğu cephe ve örtü sistemi.

Foto 5

Nevşehir, Derinkuyu, Aziz Theodoros Trion Kilisesi, Mübadale öncesi, doğu cephe (Derinkuyu Belediyesi Arşivi).

Nevşehir, Derinkuyu, Aziz Theodoros Kilisesi, güney cephe.

Nevşehir, Derinkuyu, Aziz Theodoros Kilisesi, doğu cephe.

Nevşehir, Derinkuyu, Aziz Theodoros Kilisesi, naos, örtü sistemi.

Nevşehir, Derinkuyu, Aziz Theodoros Kilisesi, kubbe Pantokrator İsa.

Nevşehir, Derinkuyu, Aziz Theodoros Kilisesi, naos duvar resmi.

16 Tablo 1

Latin Harfleri*Büyük/Küçük*

A/a

B/b

C/c

Ç/ç

D/d

E/e

F/f

G/g

Ğ/ğ

H/h

I/ı

İ/i

K/k

L/l

M/m

N/n

O/o

Ö/ö

P/p

R/r

S/s

Ş/ş

T/t

U/u

Ü/ü

V/v

Y/y

Z/z

Grek Harfleri*Büyük/Küçük*

A/α (aksanlı şekillerine bk.)

Π/π (üstü noktalı)

Δ/δζ

ΤΖ/τζ

Δ/δ

Ε/ε (aksanlı şekillerine bk.)

Φ/φ

Γ/γ, Κ/κ (küçükü üstü noktalı)

Γ/γ, γχ (başka metinlerde)

Χ/χ

Ι/ι, Η/η (aksanlı şekillerine bk.)

Ι/ι, ι ve η (aksanlı şekillerine bk.)

Κ/κ, ξ, x, 'x

Λ/λ

Μ/μ

Ν/ν; Γ ve ΓΓ (başka metinlerde)

Ο/ο (aksanlı şekillerine bk.), ου

Ὅ/ὀ, ιο, ω (başka metinlerde)

Π/π

Ρ/ρ (küçükünün kuyruğu sağa kıvrık)

Σ, C/σ, ζ, ξ

Σ'/σ' (üst noktalı),

Τ/τ, θ

Ου/ου (aksanlı şekillerine bk.), ιου,

ιγ, γ (alt kıvrım halka şeklinde açık)

ΟΥ/ου, ιου, ιγ, γ

β/β

Γ/γ (difong bk. dip not)

Ζ/ζ, z.

17 Tablo 2

1912'de Anadolu'da Rum Kız Okullarına Ait İstatistik

Bölge	Sancak	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Üsküdar	Merkez	24	79	3172
Çanakkale	Merkez	14	25	1046
İzmit	Merkez	30	47	2303
İzmir	Merkez	82	340	14303
	Manisa	26	69	3565
	Aydın	17	44	1835
	Menteşe	6	13	523
	Denizli	4	6	330
Bursa	Merkez	23	56	2432
	Balıkesir	37	103	4960
	Kütahya	4	11	480
	Afyonkarahisar	1	1	25
	Bilecik	7	15	545
Konya	Merkez	4	15	1075
	Antalya	3	7	395
	Burdur	1	3	140
	Isparta	2	4	220
	Niğde	17	41	1220
Ankara	Merkez	1	3	140
	Kayseri	10	14	605
	Yozgat	3	6	130
Kastamonu	Merkez	2	4	220
	Sinop	1	3	250
	Bolu	2	5	170
Sivas	Merkez	1	1	30
	Amasya	22	26	759
	Şebinkarahisar	2	3	110
	Tokat	12	14	402
Trabzon	Merkez	19	52	1992
	Canik	37	62	1875
	Gümüşhane	2	5	130

Foto 6

Foto 7

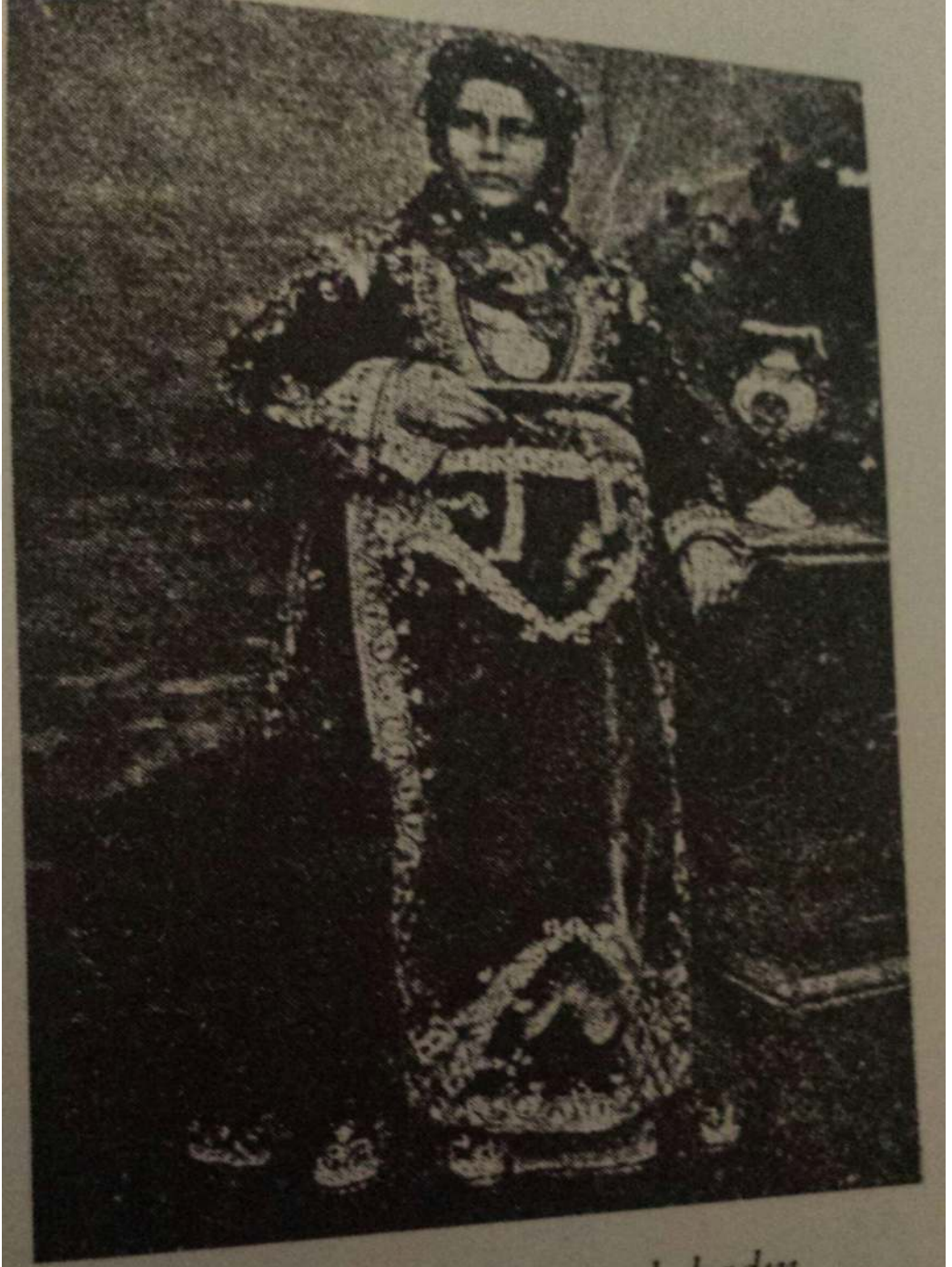

Καδὶμ Καππαδοκία τάρζη τελεππουσηνή ἀνδρηγήρ Μισθὶ κισπετελερινδέν.

Kapadokyali Karamanlilar (İmerologion O Astir, 1913).

Foto 8

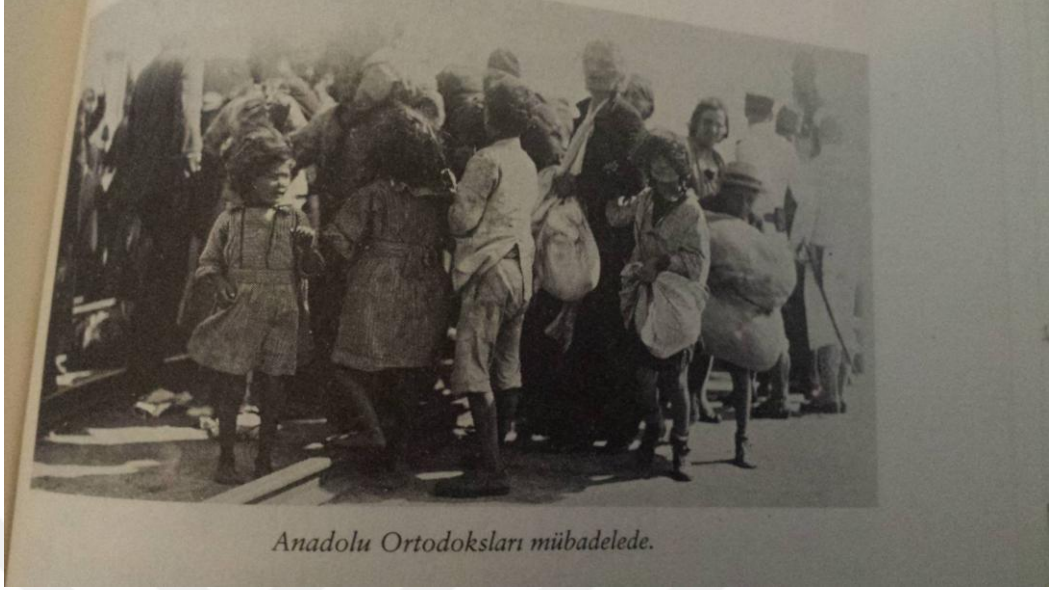
Kapadokyalı Karamanlılar (İmerologion O Astir, 1913).

Foto 9

Neuşehirli Karamanlı kadın.

Foto 10

Foto 11*Karamanlı mübadiller.*

Foto 12

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Samsun’da dünyaya geldim. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimimi Samsun’da tamamlayıp 1992 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünde üniversite tahsilime başladım. Mezun olduktan hemen sonra Eylül 1996’da Tarih Öğretmeni olarak Batman’a atandım. İlk görev yerim olan Batman’da önce Batman Anadolu Lisesi’nde, ardından Batman Fen Lisesi’nde Tarih Dersi Öğretmeni olarak 2016 yılına kadar çalıştım. Öğretmenlik mesleğimi Şubat 2016 tarihi itibariyle atandığım Samsun/Bafra Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde sürdürmekteyim. Evli ve iki çocuk annesiyim.

